biblioteca școlarului

MATEIU ION CARAGIALE

CRAII DE CURTEA-VECHE

Litera

biblioteca școlarului

Mateiu Ion
CARAGIALE

CRAII DE CURTEA-VECHE

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

Colecţie iniţiată şi coordonată de Anatol Vidraşcu şi Dan Vidraşcu
Concepţia grafică a colecţiei: Vladimir Zmeev
Coperta: Isai Cârmu

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE:

Eugen Lovinescu,
G. Călinescu, Tudor Vianu,
Ovid. S. Crohmălniceanu, Ion Vartic,
Perpessicius, Alexandru Piru,
Edgar Papu.

Caragiale

Editura „Litera Internaţional“
O. P. 33; C.P. 63, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax (01) 3303502; e-mail: info@litera.ro

Grupul Editorial „Litera“
str. B. P. Hasdeu, mun. Chişinău, MD-2005, Republica Moldova
tel./fax +(3732) 29 29 32, 29 41 10, fax 29 40 61;
e-mail: litera@litera-publishing.com

Difuzare:

S.C. David D.V.Comprod SRL
O. P. 33; C. P. 63, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax +(01) 3206009

Librăria „Scripta“
str. Ştefan cel Mare 83, mun. Chişinău, MD-2012,
Republica Moldova, tel./fax: +(3732) 221987

Prezenta ediţie a apărut în anul 2001 în versiune tipărită
şi electronică la Editura „Litera Internaţional“ şi
Grupul Editorial „Litera“.

Editori: *Anatol şi Dan Vidraşcu*
Lectori: *Tudor Palladi, Petru Ghencea*
Tehnoredactare: *Tudor Răileanu*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic din Chişinău
Comanda nr. 20064

CZU 821.135.1-3
C 23

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii
Caragiale, Mateiu Ion
Craii de curtea veche: Proză şi versuri/ Mateiu Ion Caragiale; col. iniţ. şi coord. Anatol şi Dan Vidraşcu; conc. gr. col./ Vladimir Zmeev; coperta/ Isai Cârmu— Ch., Litera, B., Litera Int., 2001 (Combinatul Poligrafic). — 280 [p]. — (Bibl. şcolarului, serie nouă, nr. 223)
ISBN 973-8358-16-7. — ISBN 9975-74-362-5

821.135.1.1-3

ISBN 973-8358-16-7
ISBN 9975-74-362-5

CUPRINS

VERSURI

PROZĂ

ARTICOLE, STUDII HERALDICE, ÎNSEMNĂRI, NOTE DE LECTURĂ

TABEL CRONOLOGIC

1885 martie 25 (stil vechi 12) *Se naşte la Bucureşti Mateiu, fiul cel mai mare al scriitorului Ion Luca Caragiale. Fiu natural; mama: Maria Constantinescu, rentieră, 21 ani; I. L. Caragiale, 33 ani, rentier.*

cca. 1892—cca. 1902 Studiază la colegiul Sf. Gheorghe, al cărui director între 1889—1903 este Anghel Demetriescu, „excelentul meu director şi maestru de istorie“, *cum spune Mateiu Caragiale. Din timpul acesta datează temeinica sa iniţiere istorică şi heraldică. Tot acum va fi cunoscut, probabil, îndeaproape, cercul amicilor lui Anghel Demetriescu: Delavrancea, arhitectul Mincu, St. C. Hepites, dr. C. Istrati, N. Petraşcu.*

1904 noiembrie—*1905* mai*, Berlin. Dacă nu urmează, potrivit dorinţei tatălui său, dreptul, în schimb, paralel, cu lecturi fructuoase, pătrunde farmecele marelui oraş, pe care le va evoca în povestirea sa* Remember.

1906 Bucureşti. Studii de drept, pe care nu le termină, şi examene la Universitatea din Bucureşti, despre care Delavrancea îi relatează lui I. L. Caragiale, la Berlin.

1907 vara *După o referinţă din* Remember: *„Fusesem greu bolnav în Bucureşti şi mă întorsesem la Berlin, acasă“.*

1910 Prim concept al romanului Craii de Curtea-Veche *(vezi notiţa completă la anul 1929).*

1911 Prim concept al povestirii Remember *(vezi notiţa completă la anul 1924).*

1912 aprilie *Apar în* Viaţa românească *(nr.4) primele 13 poezii ale lui Mateiu Caragiale:* Clio, Lauda cuceritorului, Prohodul războinicului, Noapte roşie, Călugăriţa, Boierul, Aspra, Înţeleptul, Cronicarul, Domniţa, La Argeş, Trântorul *şi* Curţile vechi.

29 aprilie: *„... aflându-mă cu tatăl meu la Dragosloveni (la Vlahuţă), am mers să vedem, aproape de Plăineşti, amplasamentul unde avea să se înalţe monumentul marelui Suvorov, care a zdrobit acolo, la 11.X.1789, armata turcească. Soclul era instalat, lucra şi un bătrân, ce semăna cu Tolstoi. Statuia ecvestră a sosit anul următor, din*

Rusia, unde s-a reîntors după trei ani. La inaugurarea acestui monument (6.XI.13) am fost propus pentru decorare de către şambelanul şi consilierul de stat Boris Arseniev, însărcinatul cu afaceri la Bucureşti şi, mai târziu, vice-guvernator al Basarabiei". (Mateiu Caragiale, Opere, *ediţie îngrijită de Perpessicius, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1936, p.320, text francez).*

3/16 iunie, Leipzig. *Scrisoare prin care poetul Panait Cerna felicita pe Ion Luca Caragiale pentru poeziile fiului său, apărute în* Viaţa românească. *La 5/18 aceeaşi lună, I. L. Caragiale răspunde poetului Cerna (textul scrisorii necunoscut).*

9/22 iunie, Berlin. *Moartea lui I. L. Caragiale. Mateiu asistă la înmormântare.*

25/7 octombrie – 1914 4/17 ianuarie. *Şef de cabinet la Ministerul Lucrărilor Publice (ministru: Al. Bădărău).*

1913 martie *Apar în* Viaţa românească *(an. VIII, 3, martie) poeziile:* Grădinile amăgirii, Întoarcerea învinsului şi Mărturisire.

1916 7 mai *Apare în* Flacăra *(an, V, nr. 30, 7 mai) poezia* Dregătorul.

1919—1921 Şeful biroului Presei din Ministerul de Interne.

1923 Se căsătoreşte cu Marica Sion, care îi aduce o mică proprietate la Fundulea (Ilfov); domiciliază acum în Bucureşti, str. Logofătul Stroici (fostă Surorilor) nr.9, iar mai târziu în str. Robert de Fleurs 9 A.

1924 Apare Remember, *Editura „Cultura naţională", 1924. Etapele acestei lucrări, la care folosim şi însemnările autorului, sunt următoarele:* „Conceput în timpul promenadelor nocturne la Şosea, în 1911; remaniat progresiv; definitiv în 1921, când a apărut în revistă" *(text francez). În* Viaţa românească *a apărut în august 1921, fiind subdatată: 1914.*

1925 Antologia poeţilor de azi *de I. Pillat şi Perpessicius, vol. I, 1925 cu un portret de Marcel Iancu, înregistrează, pentru prima dată, comunicat de autor, titlul volumului de versuri, apărut peste 11 ani:* Pajere. *În antologie se tipăresc poeziile:* Boierul, Trântorul *şi* Curţile vechi.

1926 martie—*1928 Se tipăreşte în revista* Gândirea, *romanul* Craii de Curtea-Veche. *(Etapele detaliate ale acestei lucrări, sub anul 1929.)*

1927 28 noiembrie *Pentru a treia oară (primele două redacţii s-au pierdut), începe redactarea unor „pagini de jurnal", diferite de cele dinainte „prin totala absenţă a vreunei preocupări literare". Aceste note, întemeiate pe fapte şi reacţiuni, le scrie „numai pentru sine". (Extrase în* Opere, *ed. Perpessicius, 1936, pp.312–323.)*

1928 ianuarie *Hotărât să intre în diplomaţie, întreprinde un drum la San Remo, pentru a întâlni pe N. Titulescu, atunci ministru de externe. Oprire la Triest, apoi prin Lombardia inundată, pe riviera italiană,*

notând de-a lungul drumului ceea ce ochiul său distinge artistic în arhitectură, urbanistică, peisaj floral. Vizitează cimitirul din San Remo, unde e înmormântată, din 1907, Eliza Sion, mama soţiei sale.

Primit în audienţă, la hotelul Miramare, de N. Titulescu. La întoarcere, oprire în Milano. Plimbare cu tramvaiul pe o „memorabilă“ ploaie torenţială; traversează galeria Victor Emanuel, plină de lume; în faţa teatrului Scala, se afişa „Aurul Rinului“, pe care-l auzise cu douăzeci şi cinci de ani în urmă.

Vineri, 27 ianuarie la Triest; duminică, 29 ianuarie în Bucureşti.

22 iunie *Înalţă la conacul din Sion (Fundulea) steagul casei sale („coupé vert sur jaune“).*

1929 *Apare în librării, editat de „Cartea românească“, romanul* Craii de Curtea-Veche.
Etapele acestei lucrări, după notele consemnate de autor, sunt următoarele:
Conceput („nebuleusement“) în 1910.
Partea I (Întâmpinarea crailor), *scrisă complet dintr-un condei, în 1916, 1918, 1919; remaniată apoi în detalii;*
Partea a II-a (Cele trei hagialâcuri), *anume pasajii, precum intrarea lui Paşadia şi Pirgu în restaurant, în 1918; voiajul lui Pantazi pe glob în 1920, voiajul în trecut, al lui Paşadia, în 1921* („scris pe masa din restaurant, la tripou, în sala de şedinţe a judecătorului de pace, culoare verde...“);
Partea a III-a (Spovedanii), *în 1922 „în timpul celei mai teribile crize“ din viaţa sa; pe vară (iulie), lucrează la spovedania lui Pantazi; la 24 decembrie 1924 termină spovedania lui Pantazi; pe a lui Paşadia, la 4 august 1926;*
Partea a IV-a (Asfinţitul crailor), *în 1927; ambele părţi (partea a doua lucrată cu anticipaţie) terminate până la 1 noiembrie 1927; remaniat, apoi copiat.*
În revista Gândirea, *romanul se tipăreşte între martie 1926* (Gândirea, *an. VI, nr.2*) *şi octombrie 1928* (Gândirea, *an.VIII, nr.* 10).
Ultimele trei părţi din roman l-au costat nouă ani de lucru intens.

2 ianuarie *Scrie, după însemnările autorului, primele linii din* Şcoala ţaţelor, *titlu schimbat apoi în* Soborul ţaţelor *din care a rămas doar o filă în trei variante, dintre care, primele două precedate de un epigraf din* Le latin mystique *de Rémy de Gourmont, carte pe care Mateiu Caragiale o dona, în februarie 1929, lui Francisc Lebrun.*

1930 Publică în Gândirea *(an. X, nr.12, 1930) un prim fragment din romanul* Sub pecetea tainei, *rămas neterminat. În Gândirea se tipăreşte între decembrie 1930—aprilie 1933. Conceput în 1930;*

titlul fixat în primăvara aceluiaşi an; începe să-l scrie la 18 mai 1930. Din însemnările autorului se vede a fi lucrat până la sfârşitul anului 1934 — dar fără spor.
Îşi alege emblema cave, age, tace *(fereşte-te, lucrează, taci), pe care o introduce şi-n stema armelor sale.*

1934 29 aprilie, Bucureşti Străbate „o teribilă criză morală. Starea mea de spirit e probabil aceea a oamenilor care-şi simt sfârşitul apropiindu-se şi nu mai trag nici o nădejde".

1935 9 mai, Sion (Fundulea) *Treieratul şi predarea porumbului sunt întârziate din cauza ploilor. Astfel de notaţii de gospodărie agricolă, minuţioase, se pot formula, aşa cum agendele şi corespondenţa atestă, pentru toţi anii, cca.1928—1935.*

1936 7 ianuarie, Bucureşti. *Mateiu Caragiale se stinge din viaţă la vârsta de 51 de ani.*

*

mai (aproximativ) *Apare volumul de poeme* Pajere, *la „Cultura naţională", al cărui director era acad. Al. Rosetti. Ediţia îngrijită de Marica M. Caragiale, cu o notiţă bibliografică de Perpessicius şi cu un portret inedit de Marcel Iancu. Apare Mateiu I. Caragiale,* Opere, *ediţie definitivă îngrijită de Perpessicius, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1936 (director: acad. Al. Rosetti), cu reproduceri după stampele autorului. În materialul bibliografic, referinţe despre o proiectată monografie, consacrată lui Hoditz, personalitate originală, îndrăgostită de arte, a secolului al XVIII-lea, al Rosswalde în Silezia.*

1945 Apare Mateiu Caragiale, Craii de Curtea-Veche — *ediţie cu 14 ilustraţii în culori de G. Tomaziu.*

1957 *Se tipăreşte la E.S.P.L.A. romanul* Craii de Curtea-Veche.

1965 *„Biblioteca pentru toţi" publică din opera lui Mateiu I. Caragiale:* Pajere, Remember, Craii de Curtea-Veche *şi* Sub pecetea tainei, *ediţie îngrijită, prefaţă şi tabel cronologic de Perpessicius.*

PERPESSICIUS

*

1994 *Editura Fundaţiei Culturale Române publică în colecţia „Fundamente" volumul Mateiu I. Caragiale.* Opere. *Volumul este înzestrat cu un studiu introductiv şi cu note de Barbu Cioculescu.*

1997 *Editura Litera lansează în colecţia „Biblioteca şcolarului" volumul selectiv de opere ale lui Mateiu I. Caragiale:* Pajere, Remember, Craii de Curtea-Veche, Sub pecetea tainei, *articole şi studii heraldice, însemnări şi note de lectură, Jurnal (1927–1935). Ediţia este însoţită de un tabel cronologic şi de un amplu tablou de referinţe critice.*

VERSURI

PAJERE
(1936)

CUPRINS

PAJERE

CLIO[1]

Mi-a îngânat stăpâna: „Nu-n file-ngălbenite
Stă-mbălsămată taina măririi strămoşeşti.
Amurgul rug de purpuri aprinde: de-l priveşti,
Se-nfiripă-n vâlvoarea-i vedenii strălucite.

Căci, uriaşe stoluri la zări încremenite,
Zac norii ce, în pragul genunilor cereşti,
Par pajere-ncleştate de zgripţori din poveşti
Umbrind cetăţi în flăcări cu turnuri prăbuşite.

Dar ceaţa serii-neacă troianele de jar.
Atunci mergi de te-aşază sub un bătrân stejar,
Ascultă mândrul freamăt ce-n el deşteaptă vântul,

Ca-n obositu-ţi suflet de vrajă răzvrătiţi,
Când negrul văl al nopţii înfăşură pământul,
În gemăt să tresalte străbunii adormiţi.“

1910

[1] În mitologia greacă, muza poeziei epice şi a istoriei; numele său, în greceşte, înseamnă: „a glorifica“.

CUPRINS

LAUDA CUCERITORULUI

„Rois barbares,
Sombres chasseurs d'aurochs[1]*...“*
H. Taine [2]

O! tu, care-ai mânat barbare gloate
Ca să sfărâmi împărăţii bătrâne
Şi-ai câştigat izbânzi nenumărate;

Tu, ce-n trufia inimii păgâne
Ai pângărit râzând altare sfinte
Şi-ai ars cetăţi, ai fost măreţ, stăpâne,

Când jefuind regeştile morminte
Zdrobitei hârci îi ai răpit cununa,
Şi oaselor bogatele veşminte;

O! negre Domn, care-ai stârnit furtuna
De năvăliri, de-ai zguduit pământul,
Dacă-al tău nume îl săpase runa

Cea tainică pentr-a-ţi slăvi avântul,
L-a şters neîmpăcată-apoi uitarea,
Precum ţi-a spulberat cenuşa vântul.

Povestea ta pierdută e-n vâltoarea,
De ani supuşi ce vremea-a spulberat,
Dar umbra ta le mohorăşte zarea,

Că-nalt răsari, cumplit, neîndurat,
Cuprins de flăcări pe căzânde turle,
Cu pieptul gol luptând însângerat,

---

[1] *„Regi barbari, / Întunecaţi vânători de zimbri“*... (fr.)

[2] *Hippolyte-Adolphe Taine* (1828—1893), filosof, istoric şi critic francez, autorul unor cunoscute eseuri de istorie, de critică şi de filosofia artei.

Beat de măcel. Asurzitoare surle
Cu spijele se întreceau turbate,
Şi-ades făceai îngrozitor să urle

De buciumări pădurile carpate,
Vânând călare zimbrul şi vierul
Şi săgetând jivine-înspăimântate.

În sumbri nori ce trec încomând cerul
În zori, goniţi de aspra vijelie,
Le mai zăresc cum fug mugind de fierul

Ucigător. Zburau cu veselie
Deasupra-ţi corbii, şi de-atâta sânge
Răsar şi astăzi roşii flori din glie.

Dar, îndelung nu ţi-a fost dat a-nfrânge
Pe-aceea ce pândise rânjitoare,
La sânu-i rece să te poată strânge,

Şi ai pierit, trădat într-o strâmtoare.
Amar te-a plâns, pletoasa seminţie
Ea, ce pe-o culme-într-un apus de soare,

Urlând, te-a ars cu-ntreaga-ţi avuţie,
Cu-ai tăi sirepi, cu roabele iubite,
Ce desfătau posaca ta beţie.

* * *

Sunt seri, spre toamnă,-adânci şi strălucite
Ce, luminându-mi negura-amintirii,
Trezesc în mine suflete-adormite

CUPRINS

De mult, încât cad pradă amăgirii
Când cerul pârguit la zări cuprinde
Purpura toată, şi toţi trandafirii,

Şi-n sânge scaldă para ce-l aprinde
De vii văpăi — privind atunci amurgul,
Un dor păgân sălbatic mă încinde, —

Şi văd, stăpâne, cum îţi arde rugul.

1912

PROHODUL RĂZBOINICULUI

Din goană-l săgetară trădat într-o strâmtoare
Şi-n adâncimi de codri, sub ceru-nnegurat,
Crunţi vânători de zimbri urlând i-au înălţat
O schelă uriaşă de prăzi şi de odoare.

Şi trupuri răstignite, şi tigve rânjitoare,
Şi prunci zdrobiţi, şi roabe cu sânul spintecat
Se zbat în gheara morţii pe rugu-nsângerat,
Ce-n vârfu-i poartă leşul înţepenit călare.

În purpura înfiptă pe zalele-aurite
Cuceritorul pare, urdiilor cernite,
Un falnic zeu ce cată să se avânte-n nori,

Şi, ne'mpăcaţi în juru-i, cu suliţele-ntinse
I-arată către zare pletoşii luptători
Cum ard îngenuncheate cetăţile învinse.

1907

CUPRINS

NOAPTE ROŞIE

Trecând ca o nălucă, prin vifor, prin noroi
El fuge-nvins şi bezna pădurilor l-înghite;
Nu simte cum în valuri, din rănile cumplite,
Îi curge mândrul sânge pe platoşă şiroi.

Dar gându-i vajnic zboară sălbatic înapoi,
Şi când îşi aminteşte cum, de păgâni răpite,
Plăpândele domniţe în lanţuri zac robite,
Şi cum tăiaţi pieriră coconii amândoi,

Pe-un mal de râpă calul şi-opreşte deodată,
Priveşte plin de turbă spre zarea-nflăcărată,
Şi alba barbă-şi smulge şi blestemă hain,

Şi-ameninţând văzduhul, cu pala-n mâna dreaptă,
Se-ntoarce Voievodul mânat de-un aprig chin
În valea unde lupta şi moartea îl aşteaptă.

1904

CĂLUGĂRIŢA

În sfânta mănăstire de-ai mei părinţi zidită,
Muncindu-mi fără milă sărmanul trup uscat,
Acoperit de zdrenţe, de ani împovărat,
Îndur sub bolţi de jale o soartă urgisită.

Frumoasă-am fost odată, senină, fericită,
A ţării mândră Doamnă — dar lumea m-a uitat —
Şi-adesea amintindu-mi de visul spulberat
Crunt inima-mi zvâcneşte şi sângeră rănită.

CUPRINS

Căci viaţa mea în lacrimi şi-a oglindit izvodul
De când cu oastea-i, falnic, ursitul meu, Voievodul
Purces-a să înfrunte păgânele urdii;

Din şea îl prăbuşiră hangerele haine —
De-atunci cad în ruină măreţe curţi pustii
Şi eu îmi rog sfârşitul, dar moartea nu mai vine.

1904

BOIERUL

„Tăiat-au de Rusalii pre jupan...“

Pe-o culme, lângă-un iezer, durează-o mănăstire
Boierul... Mult bătrân e: dinţi nu mai are-n gură,
Posteşte, se grijeşte, bârfeşte şi strâmb jură,
Stă cuvios în strană şi zice din psaltire.

E mic de stat, făţarnic, semeţ şi crud din fire,
Viteaz spătar fu-n lupte, dar azi când barba-e sură,
Cu dreapta se închină, cu stânga smulge, fură,
Despoaie şi ucide în setea-i de hrăpire.

De neam e Basarabă, şi rudă cu Voievodul,
De bogăţii e putred şi-l blastămă norodul,
Dar, la Stambul, îl sapă Cislar-Aga harapul.

Şi tocmai de Rusalii, când plin de veselie
Aşteaptă să-i sosească fermanul de domnie
Îl prind cu pâri ascunse şi-armaşu-i taie capul.

ASPRA

Nimic nu o-mblânzeşte, nimic nu o-ncovoaie,
Ani are peste sută şi multe-a pătimit:
Tot neamu-i, soţul, fiii, de sabie-au pierit,
Dar n-a putut durerea s-o frângă, nici s-o-nmoaie.

Şi fără preget luptă, împilă şi jupoaie;
Ea taie-n carne vie şi sufletu-i cernit
Cu toată răzbunarea e tot nemulţumit —
Aşa cumplit o arde năprasnica văpaie

A urii. Iar când noaptea l-a candelii lumină
Bătrâna ce veghează, stingheră şi haină,
Trecutul răscoleşte, din ochi îi dau scântei.

Nu plânge, dar veninul o-nnăbuşe, greu geme,
Afară urlă vântul şi peste capul ei
Pogoară stoluri negre de groaznice blesteme.

1908

ÎNŢELEPTUL

„Bea voios şi ospăta...“

El de măriri deşerte, de faimă, nu visează,
Domnia n-o râvneşte, de curte stă străin.
Ca dânsul nimeni altul bun nu e, nici blajin,
Pe toţi îi miluieşte, cunună, creştinează.

Dar armele iubeşte şi caii, des vânează,
Şi-mbelşugata-i viaţă îşi toarce firul lin,
Mărinimos şi darnic, cu cugetul senin,
El tot mereu petrece şi bea şi ospătează.

CUPRINS

Aşa un veac trăit-a, voios şi înţelept,
Şi când l-au dus în raclă cu mâinile pe piept,
L-a plâns ca pe-un părinte mulţimea-ndurerată;

Şi dacă cronicarii uitării-l hărăzesc,
În cântece-amintirea-i e de popor păstrată,
Şi tainic pe mormântu-i bătrânii ulmi şoptesc.

1909

CRONICARUL

Cu uşa zăvorâtă, în dosnica chilie
În care raza zilei se cerne tainic, lin,
Departe de-orice zgomot, ferit de ochi străin,
Bătrânul amintirea îşi deapănă şi-o scrie.

An după an înşiră, domnie cu domnie,
Rănit de soartă însă, de părtinire plin,
El pana-nverşunată îşi moaie în venin,
Ca-n viitor izvodu-i mai mohorât să-nvie

Acel veac de restrişte cu sângerânde zări.
Iar pe asupritorii batjocoritei ţări,
Amarnic îi huleşte în măiestrite rânduri

Şi-i tremură-atunci mâna de patimă, dar când
Răsare printre umbre domniţa cu chip blând,
Mişcat închide cartea şi cade trist pe gânduri.

1910

CUPRINS

DOMNIŢA

Verzi-tulburi ochii-i galeş revarsă pe sub gene
Ispita pătimaşă şi doru-nveninat.
E-naltă, cu păr galben, cu mersul legănat,
În grelele-i veşminte păşind măreţ şi-alene.

Mişcările-i sunt line, molatece, viclene,
Şi dulcele-i grai curge duios şi răsfăţat.
Dar, cine-i cată-n faţă se pierde săgetat
De negrul arc ce-mbină trufaşele-i sprincene.

Muiată-n nestimate şi-n horbote de fir,
În mâna-i — spelbă floare de ceară străvezie —
Ea poartă pe subţirea năframă nărămzie

Ca un potir de sânge un roşu trandafir —
Şi, tot ca el, rănită în plină tinereţe,
Tânjeşte, se-nfioară şi moare de tristeţe.

1910

LA ARGEŞ

Desprins din stemă parcă, spre depărtări senine,
Un corb bătrân şi-ntinde puternic negrul zbor,
Şi-n liniştea adâncă, din când în când uşor,
Din ulmi cad frunze moarte rotind în clipe line.

Dar, ca odinioară, de ce azi nu mai vine
Domniţa să privească, din 'naltul foişor,
Cum soarele-asfinţeşte, împurpurând de dor
Zăvoaiele umbroase de-o tristă vrajă pline,

CUPRINS

Când se oglindă-n ape murindele văpăi,
Şi blând văzduhul cerne cenuşă peste văi —
De ce nu mai răsare zâmbind în faptul serii?

— Nu, căci de mult ea doarme în ruinatul schit
De taină-îmbălsămată şi florile uitării
Îi troienescc posace mormântul părăsit.

1912

TRÂNTORUL

În trândavă-aromeală stă tolănit greceşte
Urmaşul lor. Urât e, bondoc, saşiu, peltic.
El antereu alb poartă, metanii şi işlic.
În puf, în blăni şi-n şaluri se-ngraşă şi dospeşte.

Şi gura-i strâmbă numai măscări bolboroseşte.
E putred, deşi tânăr: sărmanu-a fost de mic
Crescut pe mâini străine. El joacă din buric,
Înjură, se răzgâie şi râde-apoi prosteşte.

Îl leagănă maneaua, e veşnic beat de vutcă,
Să-ncalece i-e frică, pe braţe-l duc la butcă;
Dar, el, ce os de domn e şi viţă de-mpărat,

Ades, făr' să-şi dea seama, îşi mângâie hangerul,
Şi când în faţa morţii odată s-a aflat,
În trântorul becisnic s-a deşteptat boierul.

1910

CUPRINS

CURŢILE VECHI

De veacuri, părăsite pe-ascunsele coline,
Zac curţi pustii... Acolo tăcerea stăpâneşte
Şi-n verde mantă muşchiul cuprinde şi-nveleşte
Surpata zidărie şi frântele tulpine;

Şi-mpodobind ceardacul cu grelele-i ciorchine,
Sălbătăcita viţă pe stâlpi se-ncolăceşte,
Cu iedera cea neagră ce-n streaşini împleteşte
O lucie cunună uitatelor ruine.

Adânc ca de o vrajă par ele adormite,
Pe iaz visează-ostrovul de sălcii despletite;
Nu tremură o frunză, nu mişcă fir de iarbă,

Şi-n tăinuita culă, ţintind priviri viclene,
Zâmbesc către domniţe boieri cu lungă barbă,
Purtând pe nalta cucă surguci cu mândre pene.

1904

GRĂDINILE AMĂGIRII

Grădinile-Amăgirii te-aşteaptă-acolo unde
Apusa tinereţe s-a ofilit de dor,
Şi apa ce-aţipeşte, în luciu-i rânjitor,
Visările-ţi oglindă şi-ncheagă-ale ei unde.

Şi când ursuză luna în tulburi nori s-ascunde
Şi mut, văzduhul veşted tresaltă-n lung fior,
Va răsări iar umbra cu chip înşelător
Cu ochi a căror taină tu n-ai ştiut pătrunde.

Dar, în zadar vei cere viclenei năluciri
Să-ţi mai învie-o clipă a stinsei fericiri,
Că va pieri, zâmbindu-ţi, cu degetul la gură,

CUPRINS

Şi singur iar vei plânge în searbedele zori,
Amara soartă care te-a prigonit cu ură,
Încununându-ţi fruntea cu mohorâte flori.

ÎNTOARCEREA ÎNVINSULUI

Iar când, sfioasă umbră, prin ceaţa rece-a serii
Purtându-ţi trista taină, de gânduri chinuit,
Târziu te vei întoarce înfrânt şi istovit,
Spre casa părăsită în văile uitării,

Tu, cel ce-ai cules floarea spinoasă-a-nstrăinării
Şi-a ei mireasmă-amară cu patimă-ai sorbit,
La-ndemnul Amintirii ce-n prag ţi-a răsărit,
Nu te lăsa ca pradă să cazi înduioşării

Zadarnice. Respinge deşarta-i mângâiere
Şi oricât de adâncă ar fi a ta durere,
Trufia nu ţi-o pierde, rămâi nepăsător,

Nu te opri, nu plânge, şi dacă-ţi stau morminte
În drum, treci peste ele, înnăbuşe-al tău dor,
Şi-n neagra noapte pleacă, cu fruntea sus-nainte.

MĂRTURISIRE

Sufletu-mi e-o mare moartă oglindind un cer de jale,
Arse stânci o-nchid în groaza sterpelor pustietăţi,
Pe ea boarea nu adie, veşnic dorm undele-i pale,
Ea în negru-i fund ascunde înecate vechi cetăţi.

Sufletu-mi e-un turn de piatră care cade în ruină,
Iedera şi muşchiul verde zidurile-i năpădesc,

CUPRINS

Strajă a singurătăţii trist veghează pe colină,
Şi în juru-i, seara, tainic, liliecii fâlfâiesc.

Sufletu-mi e-o floare rară ce muiată pare-n sânge,
Spulberată-i fu mireasma de-al restriştii aprig vânt,
E-o cântare-ndepărtată ce visări apuse plânge,
E o candelă uitată ce se stinge pe-un mormânt.

DREGĂTORUL

Smerit stă, dar privirea-i drăcească, aţintită,
Trăieşte chiar pe pânza ce-l poartă-ntruchipat,
Iar grijile şi truda adânc îi au brăzdat
De cute faţa stinsă, firavă, ofilită.

Cu duhul său cel ager, cu mintea-i iscusită
El multe uneltit-a şi câte-a şi-ndurat,
Ca-ncet, treptat, s-ajungă, slăvit şi tămâiat,
Şă ţie ţara-ntreagă sub gheara-i răstignită.

De jale şi de groază cumplit semănător,
Atotputernicia-i de mare dregător,
Încununat de faimă fu fără ţărmurire,

Aşa că astăzi lumea se-ntreabă în zadar
Ce patimă ascunsă sau ce dezamăgire
Se-oglindă peste veacuri în zâmbetu-i amar?

1913

CUPRINS

DORMI...

„Urare binevoitoare
Coconiţei răposate.“

Dormi dulce somn netulburat
În flori şi în dantele,
Dormi că ţi-au pălit mâinile
În grelele inele.

Dormi rece somn ne'nfiorat
De gânduri, nici de vise,
Dormi că ţi-au rănit pleoapele
Făcliile aprinse.

Dormi veşnic somn îmbălsămat
În beznă şi-n uitare,
Dormi că ţi-a muşcat buzele
A Morţii sărutare.

SIHASTRUL ŞI UMBRA

„Siste gradus, temerarie...“[1]
Minunea Sfântului Grigore Papa

De furia furtunii au nu te temi, străine
Cu searbăd chip, ce singur, prin ceaţă, treci gemând,
De te vei pierde-n codri amar va fi de tine,
Nu vezi cum fierb nori negri la zare fulgerând?
Ascultă vântul rece în apriga-i mânie
Ce sumbru vaier smulge stejarilor trufaşi,

[1] *„Opreşte-ţi paşii, nesăbuitule...“* (lat.)

Stă gata să pornească năprasnica urgie
Cerească, şi mai pregeţi? — opreşte ai tăi paşi!
Chiar pasărea de noapte ce-a cobe-n selbă ţipă
La cuibu-i se întoarce în turnul părăsit
Să-şi oploşească puii şi, tremurând, în pripă,
Tot ce e viu s-ascunde de spaimă năpădit.
Hai, dar, în sihăstria din vechile ruine
De te adăposteşte şi tu, rămâi la mine.

— Nu, nu pot, îmi răspunse cernitul călător,
De buna ta primire sorţit sunt să n-am parte,
Pleca-voi înainte, în noapte, sunt dator
Să merg fără-ncetare şi fără ţel, departe,
Şi nu ştii de odihnă ce sete mi-e, ce dor...
—Rămâi, şi locuinţa-mi tu ia-o drept a ta,
Ca şi cum tu stăpânul ai fi, iar eu străinul,
Găsi-vom înăuntru cu ce ne ospăta,
Vom împărţi frăţeşte azima, mierea, vinul,
Apoi la vatra caldă, pândi-vom blânda clipă,
Când Somnul, fiu al Trudei, trecând şi pe la noi,
Ne va atinge geana, cu molcoma-i aripă,
Şi-nfioraţi de vise, dormi-vom amândoi,
În vreme ce afară, în bezna fulgerată
Va chinui pădurea furtuna-nverşunată.
— Nu, suspinând îmi zise ciudatul călător,
Prin negură-nainte, porni-voi... sunt dator!

Mişcat de graiu-i dulce, sunând abia, sfios
Eu îl privii mai bine. O nobilă tristeţe
Adânc întipărită pe chipu-i mult duios,
Îi adumbrea de farmec semeaţa frumuseţe.
Privirea sa cea neagră în taina-i oglindită,
Purta sfâşietoare o jale nesfârşită.

Urmai a-i spune totuşi: Nu stăruiesc, străine,
Dar nu pot nici pricepe de ce oare-nfruntând
Primejdia furtunii sălbatice, haine,
Tu fără ţel în noapte mergi singur lăcrămând,
Ce poate să te-ndemne, ce poate să te-mbie
A rătăci prin beznă sub crunta vigelie?

— Vai, îmi răspunse dânsul, aşa sunt osândit
A-mi ispăşi păcatul, altmintreli nu pot face,
Mă leagă pe vecie un vechi blestem cumplit,
Odihnă să nu aflu, nici linişte, nici pace,
În mantă mohorâtă de tainic călător
Prin oarba-ntunecime un blând rătăcitor.
Nu sunt om viu, ci umbră, aievea-ntruchipată
În boiul ce pe lume avut-am altădată,
Când paloşul şi cuca domnească am purtat;
Dar patima mă-mpinse la grea nelegiuire...

. . . .

De-atunci trecut-au veacuri şi tot n-am fost iertat.
Eu ziua dorm, în raclă, în arsa mănăstire,
Sub lespedea pe care-mi stă numele săpat,
Şi mă deştept cu groază ca iar să plec plângând,
Când lin s-aşterne noaptea din slavă pogorând.

1905

CUPRINS

SINGURĂTATEA

„Charme divin de mes loisirs,
Solitude, que tu m'es chère“[1]
Casanova de Seingalt[2]

E-aşa de greu amurgul cu zarea-nsângerată,
Că-n parc sub teii-n floare ce gem înnăbuşit
Se-ncheagă unde groase de miere-mbălsămată,
Şi-atât de-apăsătoare tăcerea-mpurpurată
Că simt cum plânge-n mine ceva nedesluşit.

Melancolia face în pieptu-mi să tresalte
Neînţelese doruri, în vreme ce-aţipind
Fiinţa mea de astăzi, în locu-i răsar alte
Vechi suflete apuse, mult mândre, mult înalte,
Zguduitoare patimi cu foc mărturisind.

Umbroasa-le poveste măreaţă se-mpleteşte
La murmurul ei sumbru plutind în depărtări,
Nostalgică gândirea în voie-mi pribegeşte
Şi nesfârşit de tristă, se pierde, se topeşte
Într-un noian albastru de mistice visări...

Din crudele cătuşe, ce încă mă mai leagă,
De omeneasca fire treptat mă dezrobesc,
Înseninată mintea-mi începe să-nţeleagă,
Cu-amar dezgust, a vieţii zădărnicie-ntreagă
Şi, liberă, străină de tot ce-i pământesc,

---

[1] *„Farmec divin al clipelor mele de răgaz, / Singurătate, cât de dragă-mi eşti“* (fr.).

[2] *Giovanni Giacomo, Casanova de Seingalt* (1725—1798), faimos aventurier şi literat italian. A exercitat pe rând profesiile de predicator, diplomat, militar, bibliotecar (la castelul contelui Waldstein, la Dux, localitate în nord-vestul Boemiei), publicist etc. Este autorul unor sonete şi al celebrelor *Memorii ale lui Jacques Casanova de Seingalt* — publicate postum.

Se-nvoaltă, se-ntraripă, spre slăvi semeţ se-avântă
Cutezătoare, gravă, mai sus, mereu mai sus,
În prada-nfrigurării ce aprig mă frământă
Renasc cel de-altădată, acel ce nu-l încântă
Decât singurătatea, dar singur, totuşi, nu-s.

Căci dacă, dus pe gânduri, m-asez lângă fântână
Privind cum apa doarme pe netedul nisip,
Cu tâmplele în palme şi-adăst în umbră până
Când lin şi molcom ziua cu noaptea se îngână
În fluida oglindă, alături de-al meu chip,

În străveziu zăbranic aievea se iveşte
O tainică-arătare... Adâncele-i priviri
Ce se resfrâng prin lacrimi spre mine-şi aţinteşte
Iar glasu-i ca-ntr-o rugă, tremurător, şopteşte.
De mult cunosc ispita acestei năluciri...

Întotdeauna dânsa mă mustră cu blândeţe:
— De ce-mpotriva firii hain te răzvrăteşti;
Tot ce-i frumos în suflet de ce laşi să îngheţe
Jertfind trufiei sterpe senina tinereţe?
Ia seama că ea trece şi n-o mai regăseşti.

A-ţi înfrâna încearcă sălbatica pornire,
Cât mai e timp, te-ntoarce din drum, nu şovăi!
Scăparea e-n credinţă, nădejde şi iubire,
Prin ele doar s-atinge fugara fericire,
Urmează-le deci legea şi nu te vei căi...

—Taci, îi răspund, mai scumpă îmi e a mea durere,
Prin ea spre-nţelepciune eu cugetu-mi ridic,
Ce-mi pasă dacă sufer, când sufer în tăcere,
Când nu cârtesc, nu blestem şi nu cer mângâiere,
Când nu mă-ncred în nimeni şi nu cred în nimic!

Iubirea e robie; trădarea — umilinţă;
Nădejdea? ce-mi rămâne a mai nădăjdui?
Precum în nepăsare trăiesc fără credinţă
Voi şti deopotrivă să mor fără căinţă,
Chiar clipa ce-a din urmă o voi dispreţui.

Cât mai curând ea vie, aducă-mi alinarea
De veci şi voi primi-o netulburat şi mut —
Spre a putea respinge şi-atunci înduioşarea
Goni-voi amintirea şi voi chema uitarea
Să-mi legene sfârşitul, al liniştii-nceput.

Că margini nu cunoaşte păgâna-mi semeţie,
Afară de trufie nimic n-avut-am sfânt,
Mi-am răzbunat printr-însa întreaga seminţie,
Şi sub călăuzirea-i păşesc cu bărbăţie
Pe-atât de aspra cale a negrului mormânt...

Cu amăgiri deşarte şi seci seninătatea
De tinzi să mi-o mai turburi, de-acum e în zadar...
Piei dar şi-n pacea nopţii îmi lasă voluptatea
De-a fi cu totul singur, redă-mi singurătatea...
Târziu uşoara şoaptă, încet se stinge, iar.

Din ce în ce mai ştearsă, ciudata arătare
Pe nesimţite piere din undele-argintii,
Când spelb şi searbăd cerul iar sângeră la zare
Şi, deşteptând frunzişul, a dimineţii boare
Îmi spulberă-ncântarea grădinilor pustii.

PROZĂ

REMEMBER
(1924)

CRAII DE CURTEA-VECHE
(1926)

SUB PECETEA TAINEI
(1930, 1933)

CUPRINS

REMEMBER

„Ceci est un fait-divers atroce."[1]
Les Mémoires du Bal-Mabille [2]

Sunt vise ce parcă le-am trăit cândva şi undeva, precum sunt lucruri vieţuite despre care ne întrebăm dacă n-au fost vis. La asta mă gândeam deunăzi seara când răvăşind printre hârtiile mele ca să văd ce se mai poate găsi de ars — hârtiile încurcă — am dat peste o scrisoare care mi-a deşteptat amintirea unei întâmplări ciudate, aşa de ciudată că, de n-ar fi decât şapte ani de când s-a petrecut, m-aş simţi cuprins de îndoială, aş crede că într-adevăr am visat numai, sau că am citit-o ori auzit-o demult.

Era în 1907. Fusesem greu bolnav în Bucureşti şi mă întorceam la Berlin acasă. Însănătoşirea mea se făcea cu anevoinţă, cerând îngrijiri mari. La plecare, doctorul m-a sfătuit să mă feresc până şi de cele mai uşoare zguduiri sufleteşti. Bietul doctor! Am dat din umeri, zâmbind şi i-am spus să fie pe pace.

După un surghiun de doi ani revedeam Berlinul. Am de Berlin mare slăbiciune; nici împrejurări foarte triste nu m-au împiedicat să-l revăd cu plăcere. L-am regăsit cum îl lăsasem: tot numai flori. Aşa frumos chiar ca în acel început de iunie nu-mi păruse totuşi niciodată.

Ca să-l vântur însă şi să-l colind ca odinioară, nu mai mergea. Oboseam repede şi oboseala putea înlesni reivirea boalei. M-am resemnat dar câtăva vreme a sta pe acasă,

---

[1] *„Este un atroce fapt divers"* (fr).

[2] *Memoriile lui Bal-Mabille*, memorii despre localul de distracţie din Paris, înfiinţat în 1840 de dansatorul Mabille. „Bal-Mabille" a cunoscut o adevărată epocă de glorie, cu vestiţi dansatori ca Chicard, Mogador, Clara Fontaine şi Rose Pompon, până în 1875, când s-a desfiinţat.

jertfă de care mă despăgubea, în parte, frumuseţea muzicei vechi ce se făcea la noi de dimineaţa până seara. Năpădit de o dulce aromeală, îmi lăsam visările să nască şi să se topească în voie în noianul de armonii sublime, uitându-mă pe fereastră, cu ochii pe jumătate închişi, cum unduiau curcubeuri în pulberea fluidă a fântânii din larga piaţă-grădină. Lina boare a asfinţitului legăna ciucurii purpurii ai trandafirilor agăţaţi pe terasa casei din faţă, purtându-le mireasma până la mine. Seara da însufleţire umbrelor, în oglinzi, tainic, treceau fiori. Acesta era ceasul pe care-l aşteptam ca să admir colţul cel mai frumos al pieţei — un petec de pădure rămas neatins în plin oraş — câţiva bătrâni copaci frunzoşi şi sumbri, vrednici să slujească de izvod celor mai cu faimă meşteri ai zigrăvelii.

Îi regăseam chiar, la Muzeul Frederic, într-o cadră de Ruysdaël[1], aceiaşi copaci stufoşi, adumbrind lângă o cădere de apă un castel în ruină. Odată nu puteam trece pe dinaintea ei fără a mă opri îndelung. Privind-o, gândul mi se pierdea fără sfârşit în fărâma-i de cer vânăt cu zare adâncă. E înnăscută în mine, drojdie de străvechi eres, o iubire păgână şi cucernică pentru copacii bătrâni. Lor le datoresc inspiraţii mult nobile şi grave, fiindcă nu cred să se afle pe lume viers omenesc sau cântare meşteşugită care să mă mişte mai viu ca tainicul freamăt ce-l deşteaptă în frunzişul lor vântul serii. Arborii aceia zugrăviţi mă încântau totuşi mai mult chiar decât cei adevăraţi, acel mic peisaj melancolic înfăţişându-mi o oglindire a sufletului meu.

Mergeam la muzeu foarte des. Cât de cufundat eram în contemplarea cadrelor nu treceam cu vederea nici pe oaspeţi, interesanţi uneori, aşa că printre ei băgasem de seamă că se aflǎ nelipsit un tânăr, care, acolo mai ales, ar fi atras privirile

---

[1] *Jacob-Isaac van Ruysdaël* (1629—1682) , pictor olandez; peisajele sale excelează prin subtilitatea desenului, prin bogăţia şi căldura culorilor.

oricui, căci despre el s-ar fi putut cu drept zice că-l desprinsese de pe o pânză veche o vrajă. Poate fi plăcere mai rară pentru cei ce s-au împărtăşit cu evlavie întru taina trecutului decât să întâlnească în carne şi oase o icoană din veacuri apuse? Cu doi ani înainte văzusem în sala franţuzească a muzeului o coconiţă care copia după Mignard[1] pe Maria Mancini[2] şi avea o aşa izbitoare asemănare cu modelul, încât ai fi crezut că, privindu-se în oglindă, îşi zugrăveşte, împodobindu-l, propriul ei chip.

Tot astfel semăna tânărul cu unii din acei lorzi, ale căror priviri, mâini şi surâsuri Van Dyck[3] şi, după el, Van-der-Faës[4] le-au hărăzit nemuririi. Zic unii din acei lorzi, fiindcă mai toţi sunt la fel. În trecut, în castelele restrânse, celor de aproape şi înmulţit înrudiţi, trăind împreună, cu acelaşi port şi obiceiuri, fiecare epocă le întipăreşte acelaşi aer dacă nu chiar aceeaşi înfăţişare. Se întâmplă iarăşi ca, acolo unde cu gândul nu gândeşti, să răsară fiinţe cărora le trebuie căutată aiurea, în alte ţări, la alte neamuri, în alte veacuri, adevărata asemănare, fără a li se putea bănui măcar, în vreun fel, cu aceia de cari îi despart prăpăstii de timp şi de stirpe, vreo cât de îndepărtată înrudire.

Era de prisos dar orice presupunere despre obârşia tânărului cu pricina, făceam însă tot soiul de reflexii asupra fiinţei lui, unică într-adevăr şi stranie, impunându-se poruncitor luărei aminte. Mă subjugase prestigiul recei trufii a tânărului ce, în deplină frumuseţe, păşea singur în viaţă, nepăsător, cu fruntea

---

[1] *Pierre Mignard* (1612—1695), pictor decorator şi portretist francez, de o manieră uşor convenţională; a fost pictorul curţii sub Ludovic al XIV-lea.

[2] *Maria Mancini* (1640—1715?), prinţesă de Colonna. Portretul ei, zugrăvit de Mignard, se numără printre cele mai cunoscute pânze ale acestuia.

[3] *Antoine van Dyck* (1599—1641), celebru pictor flamand, discipol şi colaborator al lui Rubens; a fost pictorul curţii lui Carol I al Angliei.

[4] *Pieter Van-der-Faës* (1618—1680), cunoscut mai cu seamă sub numele de *Cavalerul Lely*, portretist german; şi-a petrecut cea mai mare parte din viaţă la Londra, unde a fost pictor al curţii regelui Carol al II-lea.

sus. L-am crezut, din capul locului, una din acele făpturi exepţionale, străine de omenire, pentru cari am resimţit totdeauna o vie atragere. Îl vedeam zilnic aproape, nu muzeul fiind singurul loc unde îl întâlneam. În plimbările ce începusem a relua prin oraş, de teama oboselii, făceam lungi popasuri la o prăvălie unde se degustau capodopirele unei vechi rachierii neerlandeze. După Ruysdaël, Van-Brouwer[1] şi Van-der-Hoogh[2]. Nicăieri nu mă reculegeam mai bine ca în acea încăpere îngustă şi cam întunecoasă, ce ar fi putut face cinste oricărei locuinţe de burgmaistru sau de staroste de breaslă, aşa bogat căptuşită cum era cu stejar afumat până la jumătatea peretelui, unde blana ieşea afară, făcând jur împrejur o largă poliţă pe care stăteau înşirate năstrape şi ulcioare de Delft[3]. Ce minunate clipe petreceam acolo!

Alături de mine, pe singura laviţă din primitoarea cămară, singuratică ziua, tânărul cu chip de portret vechi sorbea pe îndelete băuturile cele mai dulci şi mai parfumate, asemenea unor nestimate topite, aţâţătoare de visări exotice şi de îndepărtate nostalgii cu piperatele lor mirodenii de Java sau de Antile. Acolo, parcă nu mai eram străini unul de altul şi, ceea ce e nostim, mai târziu, după ce ne-am cunoscut, ne-am mărturisit că, şi lui şi mie, ni se păruse a mai fi stat şi altădată împreună într-o încăpere la fel.

Nu m-aş fi gândit însă să ne împrietenim chiar, fiind îndreptăţit a-l crede că făcea parte dintr-o lume cu totul alta decât a mea. Sărea în ochi: una e floarea de câmp, alta floarea

[1] *Adriaen Brouwer (Brauwer)* (1605—1638), pictor olandez cunoscut îndeosebi pentru compoziţiile sale care înfăţişează scene din cârciumi.

[2] *Pieter der Hooch (Hoogh sau Hooghe)* (1629—1683?), pictor intimist, unul din „micii maeştri ai şcolii olandeze", cunoscut mai cu seamă pentru realizarea efectelor de lumină în scenele de interior.

[3] *Delft*, localitate din Olanda meridională, celebră încă de la sfârşitul secolului al XVI-lea pentru producţia ei de ceramică — una dintre cele mai apreciate din Europa. Faianţa de Delt, cunoscută în secolele XVII—XVIII şi sub numele de „porţelan de Olanda", se distinge printr-o ornamentaţie bogată, cu motive vegetale, şi colorit în tonuri puternice.

de grădină. Acum, fie că trebuiseră veacuri ca, la asfinţitul ei, o înaltă rasă să înflorească aşa de strălucit, într-un semeţ avânt al sângelui albastru spre tipul ideal, fie că fusese numai o nemereală fericită, în toate chipurile mai mult nu se putea da. Mai era nevoie, e drept, şi de ceva osteneală, zilnic, ca această podoabă a omenirii să-şi împlinească frumuseţea, pentru că atâta găteală nici la o muiere nu mi-a fost dat să văd. Să-l fi presupus după asta că era unul din acei deşuchiaţi cu năravuri rătăcite al căror număr pare a fi sporit, în timpii din urmă, pretutindeni, într-o măsură întristătoare? Nu, nu-mi venea să o cred, căci dacă păpuşii acesteia sulemenite îi flutura uneori pe buze un surâs neliniştitor, sub arcul sever al sprâncenelor, trase negre cu condeiul, ochii aveau acea nevinovată limpezime ce străluceşte numai sub pleoapele eroilor şi ale copiilor.

Era şi foarte tânăr; să tot fi avut douăzeci de ani. Ce nu se îngăduie la vârsta aceasta, celor bogaţi mai ales? Lipsa grijii zilei de mâine preface creierul omenesc, amorţind simţimântul temerii de răspundere; avuţia moleşeşte şi îmbată de o ameţeală dulce, neîntreruptă, ce îndeamnă la goana după plăceri rare, după senzaţii noi. Din acea lume nepăsătoare şi deşartă, dezbărătă de prejudecăţile de rând, făcea parte şi noul meu cunoscut care, fără îndoială, trebuia să se bucure de mari mijloace de trai. Arăta însă a trăi în afară de acea lume, şi mai mult chiar, în afară de orice lume. Ca dânsul, în Berlin-W., mai erau şi alţii, dar pe aceia nu-i puteai decât rareori zări, călărind în ceaţa dimineţii sau zburând repede seara la înfloritele lor desfătări. Nici pe el nu-l vedeam altfel decât locuind într-una din străzile ce mărginesc regescul Tiergarten[1] spre apus,încingându-l cu o minunată salbă de vile, unde aurul a izbutit, întrucâtva, în încercarea de a sădi iarăşi raiul în viaţa pământească. Mi-l închipuiam dar, răsfoind cu degetele lui subţiri cărţi cu legături scumpe, în somptuoasa singurătate a odăilor cu

[1] Parc mare cu vegetaţie bogată din partea vestică a Berlinului.

oglinzi adânci, unde lâncezeşte o risipă de flori rare. Nu deştepta oare vedenia unui asemenea decor, singură numai, pătimaşa mireasmă ce răspândea el în juru-i, atât de îmbătătoare că treaz te făcea să visezi?

Aubrey de Vere. Când mă gândesc... Ne-am vorbit într-o zi aşa, parcă ne-am fi cunoscut de când lumea. Numele lui normand — şi până astăzi nu ştiu dacă astfel se cheamă întradevăr — nu-mi era străin, fiind numele de neam al zvăpăiaţilor conţi de Oxford[1], după stingerea cărora a fost cules şi alipit la cel de Beauclerk de Stuarţii[2] de mâna stângă, ducii de Saint-Albans. Să se fi tras cumva din aceştia, nu i-ar fi făcut mai multă cinste ei lui decât el lor. Deşi englez până la măduvă, în vorbire se slujea obişnuit de franţuzească şi aşa cum rar mi-a fost dat să o aud. Cu timbrul grav al glasului său mlădios şi pur, ea era pentru dânsul ceva mai mult decât un mijloc de înţelegere, era o unealtă de seducere. Aflând ce era, l-am înţeles pe dată în totul; datina căreia Brummel[3] i-a pus pecetea numelui său trăia în Aubrey de Vere în deplină strălucire. Până şi plăcerii de a se sulimeni îi găsisem astfel tălmăcirea: cei dintâi locuitori ai Albionului[4] de cari se pomeneşte, nu-şi boiau în întregime goliciunea în albastru? Această coloare îi era îndeosebi dragă noului meu prieten, el o purta în însăşi făptura lui, în ochi şi sub pieliţa foarte străvezie a mâinilor, în cari, când la una când la cealaltă, sclipeau şapte inele, gemene toate — şapte

[1] Veche familie engleză de origine normandă, care a dat câţiva oameni politici şi cărturari; cel mai proeminent dintre ei, Robert Harley, conte de Oxford (1661—1724), secretar de stat, a fost acuzat de înaltă trădare (sub regele George I) şi întemniţat în Turnul din Londra.

[2] *Stuart*, familia princiară scoţiană şi engleză, de origine anglo-normandă. Descedenţii acesteia în linie indirectă au fost ducii de Beauclerk, de Bucclengh şi de Lenox — moştenitorii fiilor naturali ai lui Carol al II-lea.

[3] *George Brummel* (1778—1840), *dandy* englez, supranumit „regele modei".

[4] *Albion* (astăzi numai poetic), denumire veche a Angliei datorată, se pare, coastelor ei albe.

safire de Ceylan. Cu brăţara şi cu parfumul, acea de neuitat mireasmă de garoafă roşie, inelele erau singurele lucruri cărora le rămânea credincios — încolo, ca îmbrăcăminte, nu ştiu să-l fi văzut de două ori la fel. Dar toată această migăloasă găteală nu era la dânsul decât un amănunt dintr-un întreg desăvârşit, de o fericită armonie. Aubrey de Vere avea un creier de minune alcătuit şi un duh scânteietor, el ar fi făcut fala clubului cel mai închis şi nu s-ar fi simţit la strâmt nici într-o adunare de cărturari, pentru că, dacă mărturisea că rufele şi le spală la Londra, adăuga că tot astfel, în suta a optsprezecea, coconaşii din Paris şi le spălau în Flandra şi cei din Bordeaux la Curaçao şi aşa ştia să vorbească de toate, cu asemănări din trecut, cu apropieri şi amănunţiri ferme-cătoare de câte ori i se întâmpla să povestească de călătoriile lui prin ţinuturile străvechi ale Răsăritului, sau prin ostroavele pierdute ale oceanului liniştit, unde domneşte primăvara veşnică. Atât am putut afla din viaţa lui: că văzuse multe, cutreierând mări şi ţări şi că citise şi mai multe, prea multe chiar, pentru anii lui, fiind fost cu putinţă să fi amestecat ce văzuse cu ce citise, sau să fi privit cele văzute prin geamul înşelător al citirii, care laolaltă cu bogăţia îi cam sucise capul deşi, de la fire, avea judecata limpede şi rece. Aşa, de pildă, am înţeles că se îndeletnicea cu cercetări oculte îndrăzneţe, pentru cari era hărăzit, pe lângă o înclinare înnăscută rară, şi cu cea mai uimitoare pregătire. Părea chiar să fi avut mai multe legături cu duhurile decât cu cei vii, deoarece în povestirile sale nu venea niciodată vorba de fiinţe omeneşti.

Cu ce prilej, în ce împrejurări făcuse aşa de timpuriu călătorii atât de minunate nu spunea, precum nici cine era, ce şi de unde, dacă avea părinţi, rude sau prieteni, unde sta cu casa măcar — nimic, cu desăvârşire nimic. Ce stăpânire de sine avea ca să poată ascunde astfel, la vârsta lui, fără a se trăda? Dacă el însă nu destăinuia nimic, apoi eu îl întrebam şi mai puţin şi presupun că tocmai asta a fost pricina că am legat prieteşug. O veşnicie să ne fi întâlnit, tot mai lesne i-ar fi scăpat

lui o destăinuire decât mie o întrebare. De altfel, nici nu ţineam să aflu ceva: ce mă privea pe mine? Întâmplător l-am văzut — fără să bage el de seamă — alegând flori de patru-cinci sute de mărci, garoafe şi orchidee rare — un adevărat desfrâu — şi n-aş fi avut, cum cunoşteam pe domnişoara vânzătoare, decât, după plecarea lui, să intru să-mi înfloresc cheutoa-rea ca să aflu unde le trimesese şi, punând astfel mâna pe fir, să împing cercetarea mai departe. Dar la ce bun? Să fi avut un scop stăruinţa încăpăţânată cu care îşi perdeluia scurtul lui trecut şi viaţa de toate zilele se putea prea bine, era însă, o spun iarăşi, atâta mândrie în privirea lui ce, pururi nepăsătoare de ce se petrecea pe pământ, arăta a se pierde aiurea, în depărtările unei lumi de vis, încât ar fi făcut să se risipească orice umbră de neîncredere sau de bănuială. Totuşi, nu-mi scăpase din vedere că uneori ar fi dat să mai spună ceva, dar se răzgândea pe loc, înnăbuşindu-şi vorba pe buze. Roşea el atunci sub suliman, i se înnourau într-adevăr ochii, aşa cum mi se părea într-o foarte scurtă clipă de dare pe faţă a unei tulburări ascunse? Nu aş putea jura, ce ştiu însă e că pe când povestea, privirea lui, făcându-se şi mai adâncă, se aţintea asupra nelipsitelor inele, lung şi cu duioşie, ca şi cum acele pietre ar fi cuprins taina vieţii lui, oglindindu-i în gheaţa lor limpede şi albastră toate gândurile şi amintirile.

De la o vreme, fără ca legăturile noastre de prietenie să se strângă mai mult, ne vedeam mai des, uneori dimineaţa, cel mai obişnuit după-amiazi, niciodată însă seara, niciodată. Din pricina căldurii, părăsisem taverna olandeză şi ne întâlneam la Grunewald, pe terasa unei cafenele, la marginea unui crâng de pini — o terasă idilic cotropită de trandafiri de toate neamurile şi feţele ce, la adierea vântului, se scuturau în pahare. Sosea totdeauna fără grabă şi fără întârziere. O dată l-am aşteptat însă zadarnic până la ceasul cinei. Întorcându-mă acasă, găseam o scrisoare în care se ruga pe scurt de iertare că nu putuse veni şi iscălea: *sir* Aubrey de Vere. Am cercetat cu luare aminte scriptura semeaţă cu slove mari şi pecetea de ceară albastră:

un sfinx culcat în mijlocul panglicei unei jaretiere la fel cu aceea ce împresoară scutul în stema Marii Britanii. Pe panglică citeam cuvântul *„Remember”*[1].

Ca eraldist nu eram mulţumit; mă aşteptam să aflu arme adevărate, nu o simplă emblemă. De la acea scrisoare, *sir* Aubrey n-a mai dat semn de viaţă. Nu era de mirare; o zăpuşeală umedă cumplită clocea oraşul, cuibar uriaş de ticăloşii şi de rele. Nu mai era de ieşit decât seara, când *sir* Aubrey nu se arăta. Nopţile erau însă atât de frumoase, încât greu mă înduram să mă mai întorc acasă. Tot umblând astfel până târziu, am avut odată, spre miezul nopţii, într-o alee pustie din Tiergarten, o stranie întâlnire.

Trecea o femeie înaltă, cu un bogat păr roşu sub o pălărie mare cu pene, o femeie slabă şi osoasă, fără şolduri şi fără sâni, într-o rochie strâmtă de fluturi negri. Ea păşea ţeapănă ca o moartă, care ar fi împinsă sau atrasă de o putere din afară, străină de voinţa ei, spre un ţel tainic în noapte. Nu ştiu de ce nu mi-a venit să cred că e o femeie ca toate femeile, din capul locului, chiar înainte ca în ochii ei ţintiţi mari, ce arătau a privi înăuntru, şi în trăsurile feţii sale prea sulimenite să-mi pară a recunoaşte... Dar, mai trebuia să mă îndoiesc, mai putea fi numai o bănuială când în mâna cu degetele lungi rânjeau şapte safire de Ceylan? Am rămas uluit, în prada unui simţimânt tulbure, în care şi nedomerirea şi urâtul şi teama îşi aveau partea lor, apoi, cu nările pline de cunoscuta mireasmă — mireasma de garoafă roşie — am dat să o urmăresc. Era însă târziu; o pierdusem. La capătul aleei aşteptau câteva droşti de piaţă; se suise pesemne într-una şi pierise.

Pentru un vechi berlinez ca mine ar fi fost copilăresc să mă las cuprins de uimire. Câte nu văzusem! În schimb mă simţeam îmboldit de o curiozitate josnică, ce m-a făcut câteva seri să pândesc mereu pe acolo. Nimic însă. Estimp, arşiţa creştea tot

[1] *Aduceţi-vă aminte*, expresie intrată în istorie; a fost ultimul cuvânt rostit pe eşafod de regele Carol I (1625—1649), al Angliei.

mai aprigă; în ziua căreia i-a urmat noaptea ce voi povesti numaidecât la vale, picaseră oameni pe drum ca muştele.

Era o noapte de catifea şi de plumb, în care adierea molatecă a unui vânt fierbinte cerca în zadar să risipească pâcla ce închegase văzduhul. Zările scăpărau de fulgere scurte, pădurea şi grădinile posace tăceau ca amorţite de o vrajă rea; mirosea a taină, a păcat, a rătăcire. Înaintam cu greutate prin întunerecul ce vătuia aleiele singuratice, trebuind uneori să mă opresc covârşit de slăbiciune. La răspântia unde e fântâna lui Roland din Berlin, în lumi-na prea vie, care, după beznă, îmi luase văzul săgetat, mă pomenii faţă în faţă cu *sir* Aubrey, ceea ce, când îl privii mai bine, nu-mi făcu tocmai plăcere.

Nu pentru că de data asta întrecuse orice măsură. Oricum, nu se iese astfel în lume. Pudra cu care îşi văruise obrazul era albastră, buzele şi nările şi le spoise cu o vopsea violetă, părul şi-l poleise, presărându-l cu o pulbere de aur, iar ochilor le trăsese jur împrejur largi cearcăne negre-vinete ce-i dădeau o înfăţişare de cântăreaţă sau de dănţuitoare. Încolo, îmbrăcat tot fără cusur, în frac albastru, sub mantaua uşoară de seară, cu orchideea la cheutoare, nelipsindu-i nici brăţara de la mână, nici inelele din degete. Avea însă ceva schimbat, era neastâmpărat, neliniştit, pe cât eram eu de muiat şi de stins. Împotriva obiceiului lui, vorbea pripit şi tremurat, rugându-mă să rămân cu el — el, care făcea parte din acei oameni ce fără voie, în ciuda însăşi curteniei lor, dau să înţeleagă că fac o însemnată jertfă când suferă să stea cu cineva. Mai mult, îmi luase chiar braţul şi mă întoarse din drum. Îl simţeam cum dârdâie din toate încheieturile, scuturat de friguri, şi vedeam cum ochii aci i se ţinteau în gol, sticloşi ca ai femeii cu păr roşu, aci îi lăcrămau lâncezi şi pierduţi. După cum atunci nu-mi venise să cred că arătarea ce trecuse pe lângă mine era o femeie, acum mi se părea că fiinţa ce mă târa cu ea în umbră nu era un bărbat. Am mers tăcuţi pe marginea pădurii, eu posomorât, cătând a arăta cât mai puţin plictisit, el, cu surâsul pe buze, privindu-şi în zare pietrele albastre, de cari se legau poate

amintiri tainice şi cărora le hărăzea parcă, cu patimă şi dor, gândirea lui cea din urmă — am mers tăcuţi până ce, ajungând la podul de peste canal, unde începe calea Electorilor, el s-a oprit, desfăcându-se de mine.

Aveam înaintea mea un alt om, cu desăvârşire altul decât acel de adineaori. Să fi avut pietrele lui visuri ascunse? Treptat se redobândise pe sine, se îndreptase, înţepase nările şi acum sta ţeapăn, rece şi mândru, foarte mândru. Trăsurile feţei sale prelungi se ascuţiseră, de la albastrul fraged de floare coloarea ochilor îi trecuse la albastrul cu licăriri aspre al oţelului, iar pe buzele subţiate zâmbetul i se făcuse crud. În paloarea-i lunară, cu părul său de aur, *sir* Aubrey nu mai avea ca înfăţişare în acele clipe nimic firesc, semănând mai mult a serafim, a arhanghel decât a făptură omenească. Rămase astfel înmărmurit câtva timp scrutând întunericul pe care îl biciui deodată cu mănuşile lui albe ca şi cum ar fi voit să alunge o vedenie.

— E o stranie noapte, zise el grav. Asemenea nopţi sunt mai de temut ca beţia; vântul cald împrăştie friguri rele. Stendhal scrie că la Roma, când bate un anume vânt în Transtevere, se ucide.

Trebuie să te simţi şi dumneata slăbit de zăduf, urmă el. Ai să-mi faci plăcerea să iei ceva cu mine, un păstrăv, doi, şi o sticlă de vin de Rin, să ne mai întremăm. Dar înainte să-mi dai voie să lipsesc puţin... Şi, scoţând ceasornicul, o floare de platină muiată într-o rouă măruntă de pietre albastre; ...Ai să vrei să mă aştepţi, nu-i aşa? Am să zăbovesc niţel, poate mai mult de un sfert de ceas, oricum însă mai puţin de o jumătate. Mai plimbă-te în vremea asta, ne găsim aici la pod, cine vine întâi aşteaptă pe celălalt. Îmi întinse mâna care era ca gheaţa, ridică pălăria şi-mi întoarse spatele. Făcui întocmai, îndreptându-mă din nou spre pădure; sunt în apropiere cei mai frumoşi copaci ce se pot închipui, uriaşi seculari, druidici[1], aşa de înalţi

[1] *Druidic*, de la d*ruizi*: preoţi la vechii gali; autorul se referă aici la „vârsta“ copacilor.

şi de înfoiaţi că, privindu-i, îţi vine să te crezi pe alt ţărâm. M-am întors la pod după un sfert de ceas şi înainte de jumătate, dar fără a-mi găsi tovarăşul. Cum aşteptarea, ca toate neajunsurile, pare mai grea la început, am mai luat-o pe cheu în sus, fără a mă depărta prea mult de locul de întâlnire.

Cheul era pustiu, iar casele oarbe. Peste tot ferestrele erau negre, unele fiind însă deschise, se zăreau înăuntru acele lucori posomorâte de argint-viu ce rânjesc în oglinzi în întuneric. Una singură de sus se împăiengina de raze slabe, aceea a unei odăi încărcate de poleieli, unde veghea o lampă aşezată pe un colţ de dulap — mai mult candelă decât lampă — abia lăsând să se cearnă ca înveninată, printr-un înveliş de smalţuri verzi, o lumină înăbuşită, una din acele lumini cari, după datinele vrăjitoreşti, sunt prielnice duhurilor rele ce rătăcesc în puterea nopţii.

M-am oprit, şi privirea mi-a rămas îndelung pironită asupra acelei ferestre. Ah! fermecul ferestrelor luminoase în întunecime, cine s-ar mai încumeta a-l spune după Barbey d'Aurevilly[1]? Dar în nemuritoarea sa povestire e perdeaua cârmezie[2], în altele, scrise mai târziu şi atât de timpuriu uitate, sunt geamuri de nu mai ştiu ce colori; la fereastra mea nu era nici perdea, nici geam şi totuşi, în ceaţa verzuie, afară de poleieli şi de oglinzi ce şi ele păreau înzăbrănite, nu se vedea nimic.

Să fi fost vreo legătură între acea fereastră, care e de ajuns să închid ochii ca să-mi răsară înainte întocmai ca atunci, şi cele ce s-au petrecut în acea noapte chiar, bănuiesc, nu pot să ştiu. M-am întors la pod tot aşa de nenorocos ca şi întâia oară: prietenul nicăieri. În vederea unei aşteptări mai lungi, m-am rezemat de parmaclâcul de tuci al podului, lângă mal, mi-am

---

[1] *Jules-Amédée Barbey d'Aurevilly* (1808—1889), scriitor francez, admirat îndeosebi pentru stilul său. Este autorul mai multor volume de nuvele, studii şi eseuri, printre care se numără şi cel despre *dandysm* (*Du dandysme et de G. Brummel*) la care se referă şi Mateiu Caragiale.

[2] Aluzie la nuvela *Le rideau cramoisi*, din volumul *Les diaboliques (Diabolicii)*, al lui Barbey d'Aurevilly.

descoperit capul, care mă durea, şi m-am cufundat cu totul în măreaţa privelişte a nopţii.

Nu o voi uita niciodată. E drept că aşa frumoase nopţi, două n-am văzut la fel, eu care ştiu a preţui noaptea ca nimeni altul şi care am iubit-o cum nu se poate iubi ziua, cu nesaţ şi cu patimă. Sufletul meu sălbatic, care de obicei pare a aţipi zgribulit de o nemulţumire nedesluşită, nu începe a trăi pe deplin decât o dată cu stingerea celor din urmă văpăi ale amurgului; pe măsură ce se aşterne vălul serii, renasc, mă simt mai eu, mai al meu. Să-mi fi îngăduit mijloacele de trai a schimba faţa împrejurărilor, cu anii ar fi fost cu putinţă să nu văd raza zilei. A, să nu fi fost noapte, n-aş fi aşteptat pe *sir* Aubrey, nu! dacă e vorba, apoi nu ţineam să-l revăd de fel. Am stat pentru că acasă tot nu m-aş fi întors, aş fi zăbovit tot atât, hoinărind pe acolo unde, în umbră, freamătul copacilor înalţi face ca singurătatea să pară nemărginită. Nu-i puteam însă ierta lui *sir* Aubrey că mă făcea să-l aştept, să-l aştept în vreme ce el cine ştie la ce desfătări se deda, în înfiorarea acelei nopţi calde, poate chiar la acea tulbure lumină verzuie, în braţele vreunei femei, a cărei frumuseţe să fi făcut pereche cu frumuseţea lui. Mai aveam încă o bănuială: mersese poate să pregătească pentru mai târziu întrunirea vreunui sobor ocult şi uitase de lumea celor vii. Oricum, sânge rău n-aveam de ce-mi face. Îmi reluai dar firul gândurilor sprijinit de parmaclâc în coate, cu tâmplele în palme. Sub mine alunecau solzii graşi ai apei leneşe, deasupra căreia se înfiripa străveziu un zăbranic de aburi. Canalul era sinistru. Ce deosebire! — ziua, priveliştea în partea locului e cum nu se poate mai blândă: ramurile copacilor de pe maluri, înfrăţite spre vârf, fac boltă deasupra canalului, în care îşi oglindesc frunzişul uşor şi neastâmpărat de un verde proaspăt şi fraged. Aceasta e calea ce-o urmează trupurile celor înecaţi. În 1905, ţin minte, într-o dimineaţă poleită de april, apele purtau o mireasă albă. Se aude de altmintreli la Berlin un cântec vesel: „Pluteşte un cadavru pe Landwehrkanal".

Răcorindu-mi fruntea, o vie adiere mă trezi din toropeală. Cât am stat ţintuit acolo nu mi-am dat seama — am tras, nesupărat de nimeni, şi un pui de somn — nu ştiu să fi auzit bătând orologiul de la Gedaechtniss[1] şi trebuie să fi bătut în mai multe rânduri. Când, mahmur, mi-am ridicat capul din mâini şi m-am frecat la ochi, pe cerul care se făcuse ca scrumul casele se desprindeau împânzite. Vântul se înteţise rece, iar arborii porniseră a geme. Mi-am acoperit capul, pălăria am găsit-o jos, căzută — şi am mai dat încă un târcol pe cheu să mai văd lumina cea tainică. Fusese însă stinsă. M-am hotărât în sfârşit să plec spre casă — începuseră a cădea stropi groşi şi se lumina de ziuă.

Ca o adevărată pasăre de noapte urăsc zorile. Fără a ţine seama că o răceală mi-ar fi putut fi funestă, în loc să caut vreun adăpost, am luat-o la picior pe străzile pustii, gonit de searbăda lumină ce se cernea ţesută cu apă din văzduhul încruntat, biciuit în răstimpuri cu furie de vântul de miază-noapte. Când, ud leoarcă, m-am văzut acasă, am fost cuprins de o ciudă grozavă, ceea ce nu m-a împiedicat totuşi să dorm fără vise până la amiazi.

Afară se aşternuse pe ploaie, o ploaie care n-a contenit o săptămână încheiată decât în scurtele răgazuri ce îşi da ca să se pornească mai vajnică. Făceam ce dregeam şi gândul îmi zbura la întâmplările din nopţile din urmă. De câte ori venea poşta, săream să văd dacă nu era ceva şi pentru mine. Aşteptam bineînţeles un cuvânt de la *sir* Aubrey — se cădea din partea lui — şi faptului că pe plicurile sosite nu se afla nici scriptura semeaţă, nici pecetea cu sfinxul, nu-i puteam găsi tălmăcire.

Într-un ajun de sărbătoare, vremea rea făcu în sfârşit pace. Neîncrezător, nu ieşii decât târziu la plimbare. La zări se lumina a ploaie. Era aşa de albastră acea seară dulceagă şi lină, de un albastru închis fluid, că oraşul părea scufundat în adâncimile tainice ale unei mări. Străzile mişunau de lume; fericirea de a

[1] Biserică monumentală din Berlinul vestic distrusă de bombardament în timpul ultimului război mondial.

trăi, de a se bucura de bunurile vieţii se oglindea pe toate chipurile, se răsfrângea în toate privirile, vie, aproape aţâţătoare, dând frumuseţii femeilor o deosebită strălucire. Închipuirea mă purta în trecut, evocam vedenia a cum trebuie să fi fost în asemenea seri marile cetăţi ale vechimei — Babilonul, Palmira, Alexandria, Bizanţul? Îmbinând astfel realitatea cu visarea, urmai fără grabă şivoiul mulţimii până la podul de peste canal, unde ceasuri întregi aşteptasem atunci pe *sir* Aubrey.

Drăgălăşia locului era împlinită, desăvârşită, de albeaţa fără seamăn a câtorva lebede ce se aflau la acea oră albastră pe apă parcă într-adins. Nu mai trecui podul şi mă înturnai la un birt din apropiere. Pe când aşteptam masa, o privire aruncată pe un ziar mă făcu să aflu abia atunci un lucru de care urla târgul de două zile.

Se pescuise în Charlottenburg[1], acolo unde Spreea îşi ia înapoi apele împrumutate canalului, făcând vârtej — se pescuise, legat cobză într-o mantă, un cadavru ce arăta a fi acela al unui tânăr blond şi zvelt, bogat îmbrăcat în ţinută de seară, gătit şi înmănuşat, însă desculţ.

Tânărul fusese nu de mult ucis. Trupul purta în partea stîngă a pieptului o rană adâncă. Lovitura fusese atât de puternică încât arma — o lamă îngustă cu două tăişuri — se frânsese, o parte rămânând în rană.

Se găsise asupra victimei, în hârtie şi aur, o mică avere, başca preţul sculelor ce purta cu risipă nebună, toate din belşug bătute în safire de Ceylan, numai în safire de Ceylan. În schimb nici o hârtie tipărită sau scrisă care să poată trăda ceva despre ucis — nimic, nimic. Hainelor le fusese smuls petecul cu numele croitorului, iar ceasornicului tasul cu iscălitura aurfaurului. După chip, înecatul nu mai era în nici un fel de recunoscut, pentru că faţa îi fusese arsă cu o apă tare ce-i rosese aproape în întregime pielea şi carnea până la os.

---

[1] Cartier din Berlinul de vest.

De aşa sfârşit a avut parte *sir* Aubrey de Vere. Putea să isprăvească mai bine, sau mai târziu măcar, după ce aş fi plecat eu, fiindcă din noi doi, la început, nu ştiu, zău, care a fost mai de plâns... Prin ce am trecut, din clipa în care am înţeles cine era ucisul, ce am tras, mai e nevoie să spun? Şi n-a fost nimic totuşi pe lângă ce puteam păţi. *Remember?* — da, cred. Se zice că frica e albastră; eu am văzut-o de toate colorile, i-am străbătut iadul întreg, pogorându-i râpele fără fund, suindu-i culmile cele mai repezi, piscurile de groază ce se pierd în norii nebuniei, şi cum n-am înnebunit de-a binelea e de mirare. Fusesem singura fiinţă în tovărăşia căruia se arătase *sir* Aubrey în lume la lumină; la taverna olandeză, la terasa de la Grunewald trebuia să fi trecut ca nedespărţiţi, încât nimeni n-ar fi voit să creadă că despre tânărul cu care păream atât de legat, tocmai eu, sărăcuţ de mine, eram ăl care ştia mai puţin — mai puţin chiar decât nimic. Nu ar fi dat aceasta mai mult temei bănuielii că nu aş fi fost străin de răpunerea acelui necunoscut? Simţeam urzindu-se în ascuns, în jurul meu, strângându-se pe tăcute mrejele meşteşugite ale celei mai îndrăcite poliţii, mă şi vedeam apucat, năpăstuit... pierdut pentru totdeauna, nou Lesurques[1], ispăşind nelegiuirea a cine ştie cui... Începusem a mă crede singur vinovat — şi nu eram oare îndestul pentru faptul numai că înnădisem prieteşug cu un om ca *sir* Aubrey? Atunci mi-am dat lămurit seama cât e de greu în ţară străină, între străini. Întâiul meu gând a fost dar să părăsesc numaidecât Berlinul, să fug la mine în ţară. Nu am putut închide ochii toată noaptea, mă apăsa de data asta întunericul, iar zorile le aşteptam ca o dezrobire. Cu lumina renăştea în mine liniştea şi nădejdea. M-am răzgândit de plecare şi mi-am desfăcut lucrurile, apoi seara le-am strâns la loc, făgăduindu-mi iarăşi să plec, fără greş, dimineaţa — şi a mers

[1] Referire la *Joseph Lesurques* (1763—1796), erou al unui răsunător proces petrecut în Franţa în jurul anului 1796. Acuzat pe nedrept de crimă Lesurques a fost condamnat şi decapitat, pentru ca abia la doi ani de execuţie să se dovedească nevinovăţia sa.

astfel multe zile, zile negre, la amintirea cărora, astăzi încă, pâlpâie în fiori scurţi răsunetul îndepărtat al spaimei cumplite de atunci, când orice nimic făcea să mi se zbată inima ca o pasăre rănită. Dar, ca toate simţimintele omeneşti — afară de ură — cu timpul şi frica se ostoieşte şi piere. E locul să strecor că adânca mea tilburare n-a putut fi citită din afară; viaţa zilnică nu mi-o schimbasem întru nimic, iar de focul care mă mistuia n-am simţit nevoie să mă spovedesc nimănui, precum n-am găsit de cuviinţă nici să mă duc să spun celor în drept ce ştiam, sau mai bine zis nu ştiam, despre *sir* Aubrey. Am mers mai târziu la taverna olandeză şi nu m-a întrebat nimeni de tovarăşul de odinioară, nimeni de asemeni la terasa din Grunewald. Pretutindeni aceeaşi tăcere. Citeam toate ziarele şi-mi venea aproape ciudă; nici un rând măcar în care să se mai pomenească de groaznica pescuire. Nu se descoperise pesemne nimic. Sfinxul îşi păstra taina neştirbită.

Altmintreli, prin ea însăşi, pieirea lui *sir* Aubrey n-a depăşit în ochii mei însemnătatea unui „fapt divers". Ce noimă ar fi avut să împing părerea de rău cuvenită până la a plânge în acel străin necunoscut pe un Marcellus[1]? Că era tânăr şi frumos? Poate tocmai aşa tânăr cum arăta nu era; sunt fiinţe ce înşeală vârsta, iar în ce priveşte frumuseţea nu e de prisos o anume lămurire. Găsisem frumoasă nu atât făptura lui *sir* Aubrey cât asemănarea lui cu unii din aceia de mult pieriţi în spulberarea veacurilor, îl găsisem frumos pentru că în el vedem retrăind o icoană din trecut, vedeam reînviat scumpul Trecut însuşi. Trecutul apus pentru totdeauna. De aceea m-am împotrivit ispitei să merg să privesc şi eu, sub geam, la morgă, pe acela care fusese Aubrey de Vere; cum înfăţişarea ce o dă moartea o şterge adesea pe cea din viaţă, ar fi fost păcat să se strice în amintirea mea acel chip

---

[1] Fiul Octavei, sora lui August, care îl adoptase şi căruia trebuia să-i urmeze la tron. A murit la numai 18 ani (23 î.e.n.) şi acest sfârşit prematur i-a inspirat lui Vergiliu unele din cele mai frumoase versuri ale *Eneidei* (cartea a IV-a).

ce părea desprins însufleţit dintr-o cadră veche. Am voit ca el să rămână aşa cum l-am cunoscut, semănând atât de mult cu acei frumoşi lorzi, cari au petrecut aşa de nebuneşte la Whitehall[1] cu Killegrew[2] şi cu Rochester[3], cu Barbara Villiers[4] şi cu Nel Gwinn[5] şi pe cari, muiaţi în catifele şi în mătăsuri înspumate de horbote şi înflorire de panglici, ţinând în mână trandafiri sau mângâind câini de preţ, i-a înfăţifat, surâzători şi mândri, cavalerul Lely[6]. Totuşi mai mult decât arătarea din afară, de la el păstrez de neşters întipărite în minte unele mişcări lăuntrice ce-i scăpărau pe neaşteptate în vorbire, cugetări cum n-am prins de la alţii, nici n-am găsit scrise. În depărtatele-i călătorii plutitoare, această ciudată fiinţă ştiuse să desluşească, din înfiorarea crângurilor de finici la vestirea furtunilor oceanice, şoapte adânci, să pătrundă la zări nescrutate pe cari le purta oglindite în ochii lui limpezi ca safirele de Ceylan, taine ce nu se dezvelesc decât celor aleşi, şi pe cari zadarnic se trudesc a le cerceta cei ce fără chemare îşi tocesc viaţa întreagă, văz şi minte, pe buchea stearpă a cărţilor. Şi toate — tinereţe, frumuseţe, înţelepciune fuseseră menite să isprăvească în apa murdară a unui canal…

În sfârşit sosi ziua plecării. Începuse toamna, dar nu toamna rumenă de miazăzi, bacantă încinsă cu piele de pardos, purtând ciorchine de struguri şi poame în părul arămiu, ci toamna spelbă a ţărilor de secară şi de bere, cu cer searbăd, cu soarele foarte

---

[1] Vechi palat din Londra din care nu s-a păstrat, în urma incendiului din 1697, decât sala banchetelor (astăzi un cartier poartă aceeaşi denumire).

[2] *Thomas Killigrew* (1612—1683), dramaturg englez, simpatizat de regele Carol al II-lea.

[3] *J. W. Rochester* (1647—1680), poet englez, despre care se afirmă că a fost mare amator de petreceri.

[4] *Barbara Villiers* — amantă a regelui Angliei, Carol al II-lea.

[5] *Eleanor (Nell)Gwinn* (1650—1687), populară actriţă engleză, favorită a regelui Carol al II-lea.

[6] Vezi nota 4 de la p. 38.

jos, târându-se ofilit la zare. Mă închisesem din nou în casă în timpul din urmă; citeam în neştire, citeam pentru că muzică nu se mai făcea, iar afară, pe fereastra deschsă încă până târziu, nu mai aveam ce privi. Fântânii apele nu-i mai jucau în raze, pe terasa casei din faţă trandafirii se scuturaseră, iar în colţul cel frumos, securea abătuse acei bătrâni copaci ce păreau a fi zugrăviţi de Ruysdaël.

* * *

S-au perindat de atunci şapte ani. A fost parcă ieri, parcă niciodată. Parcă ieri, pentru că ţinere de minte am bună, parcă niciodată pentru că îmi lipseşte evlavia amintirii. Mi s-a întâmplat adesea să mă gândesc la tenebroasa dramă căreia i-am fost, poate, în acea noapte de fiori şi de friguri, martor nevăzut şi orb. Ce fusese însă, ce se petrecese, nu m-am mai întrebat, n-am mai ţinut să ştiu, ba chiar dimpotrivă, dovadă deunăzi, având putinţă să aflu, n-am voit eu.

Întârziasem, pe vreme rea, într-un local de noapte bucureştean şi căzuse peste mine un cunoscut de prin şcoală; îl zărisem, de departe, şi pe la Berlin, învăţa ceva pe acolo, pare-se. Limbut peste măsură şi în felul lui hazliu, mi-a împuiat urechile cu o sumă de fleacuri, istorii de gazete, de fete şi de slujnici de gazde — tot lucruri înălţătoare, după calapodul *Micuţei*[1] lui Hasdeu. Câtă deosebire între cum văzusem eu Berlinul şi cum omul care sta în faţa mea, fălindu-se cu însăşi neruşinarea lui ieftină! Dar de ce în acea seară se deştepta, vie ca niciodată, amintirea lui *sir* Aubrey, de ce vedenia nopţilor berlineze cu întâlniri stranii îmi răsărea atât de puternică? Să fi fost pricina aburii amării ai

[1] Aluzie la nuvela satirică *Micuţa* (1864), a lui B. P. Hasdeu pentru care autorul a avut, la Iaşi, un celebru proces de presă.

spirtului de sâmburi, care venea şi el de la acea veche şi vestită rachierie neerlandeză? Nu, era altceva. Mai îmbătătoare ca orice băutură, mă învăluia o aprigă mireasmă de garoafă care se desprindea de la o coconiţă aşezată la masa de alături — mireasma ce răspândea tânărul cu pietre albastre, mireasma ce odată, spre miezul nopţii, o lăsase în urma ei femeia cu păr roşu într-o alee pustie din Tiergarten. Şi-i revăzui şi pe ea şi pe el şi fereastra cu tulburea lumină verzuie, toată aievea ca în puterea unei vrăji. Nu m-am împotrivit unui imbold neîncercat până atunci, acela de a povesti ciuva istoria lui *sir* Aubrey de Vere.

Am fost ascultat cu toată luarea aminte. Băgam numai de seamă cum din când în când pe buzele cunoscutului meu mijea uşor un zâmbet. Când cu pescuirea cadavrului am încheiat, m-a întrebat dacă asta e toată povestea? I-am răspuns că da... „Să-ţi spun eu atunci urmarea, a reluat el, a fost dandana mare. S-a făcut muşama ce e dreptul numaidecât, dar adevărul n-a putut fi împiedicat să răsufle. Ai să afli lucruri grozave, să vezi..."

L-am oprit scurt: „Nu ţin să aflu nimic". Şi cum se uita uimit la mine, neştiind ce să priceapă, am apăsat pe cuvântul din urmă, rostindu-l de mai multe ori. „Îţi va părea ciudat, am urmat, dar, după mine, unei istorii frumuseţea îi stă numai în partea ei de taină; dacă i-o dezvălui, găsesc că îşi pierde tot farmecul. Împrejurările au făcut să întâlnesc în viaţă un crâmpei de roman care să-mi împlinească cerinţa de taină fără sfârşit. De ce să las să mi-l strici?"

Vorbind aşa nu minţeam tocmai, dar îndărătul acestui fel de a privi lucrurile cam uşuratic, mai mult literar, se ascundea ceva mai înalt, o gândire nobilă, care ea singură m-a hotărât a pune lacăt gurii cunoscutului meu şi pe care dacă i-aş fi spus-o, mă îndoiesc că ar fi fost în stare să o priceapă. După cum, pentru a nu vătăma în mintea mea

icoana senină a făpturii din afară, n-am voit să văd chipul mutilat al sărmanului tânăr, tot astfel nu m-am învoit să aflu nimic despre el, de teamă să nu fie ceva care să-i poată mânji amintirea sufletească. Rămână şi aceasta frumoasă, fără pată în umbra-i de taină şi de trufie, rămână în totul *sir* Aubrey de Vere aşa cum mi-a plăcut să-l văd eu, numai aşa — ce-mi pasă de cum era în adevăr? Am nimicit singura dovadă că l-am cunoscut în fiinţă, am ars scrisoarea în a cărei pecete zâmbea sfinxul împresurat de zicerea: *„Remember“*. *Remember ?* — da, fireşte că n-am să uit, dar cum anii tulbură unele din amintirile vechi, făcându-le să plutească aburite la hotarul dintre realitate şi închipuire, dacă soarta mă va hărăzi cu viaţă lungă, într-un târziu are să-mi pară poate că toată această întâmplare trăită a fost un vis numai sau vreo istorie citită ori auzită undeva, cândva de mult.

CUPRINS

CRAII DE CURTEA-VECHE

„Que voulez-vous, nous sommes ici aux portes de l'Orient, ou tout est pris à la légère...“[1]
Raymond Poincaré[2]

ÎNTÂMPINAREA CRAILOR

„...au tapis-franc nous étions réunis“.[3]
L. Protat

Cu toate că, în ajun chiar, îmi făgăduisem cu jurământ să mă întorc devreme acasă, tocmai atunci mă întorsesem mai târziu: a doua zi spre amiazi.

Noaptea mă apuca în aşternut. Pierdusem răbojul timpului. Aş fi dormit înainte, dus, fără zgomotoasa sosire a unei scrisori pentru care trebuia neapărat să iscălesc de primire. Trezit din somn sunt mahmur, ursuz, ciufut. Nu iscălii. Mormăii numai să fiu lăsat în pace.

Aţipii iarăşi, dar pentru scurtă vreme. Sărăcia de epistolă se înfiinţa din nou, însoţită de cruda lumină a unei lămpi. Mişelul de postaş găsise de cuviinţă să mă iscălească cu mâna lui. Nu-i fusei recunoscător.

Urăsc scrisorile. Nu ştiu să fi primit de când sunt decât una, de la bunul meu amic Uhry, care să-mi fi adus o veste fericită. Am groază de scrisori. Pe atunci le ardeam fără să le deschid.

---

[1] *„Ce vreţi, suntem aici la porţile Orientului, unde totul se înfăţisează mai puţin grav...“* (fr.). Textul face parte din pledoaria la procesul de la Bucureşti al fraudelor comise cu prilejul concesiunilor de căi ferate, proces în care R. Poincaré a fost avocatul companiei concesionare austriece.

[2] *Raymond Poincaré* (1860—1934), avocat şi om politic francez, preşedintele Republicii Franceze între 1913 şi 1920.

[3] *„...ne strânsesem la cârciuma“* (fr.).

Asta era soarta ce o aştepta şi pe noua sosită. Cunoscând scrisul, ghicisem cuprinsul. Ştiam pe de rost nesărata plachie de sfaturi şi de dojane ce mi se slujea de-acasă cam la fiecare început de lună; sfaturi să purced cu bărbăţie pe calea muncii, dojane că nu mă mai înduplecam să purced odată. Şi, în coadă, nelipsita urare ca Dumnezeu să mă aibă în sfânta sa pază.

Amin! În halul însă în care mă găseam mi-ar fi fost peste putinţă să pornesc pe orice fel de cale. Nici în pat nu mă puteam mişca. Deşurubat de la încheieturi, cu şalele frânte, mi se părea că ajunsesem în stare de piftie. În mintea mea aburită miji frica să nu mă fi lovit damblaua.

Nu, dar în sfârşit mă răzbise. De o lună, pe tăcute şi nerăsuflate, cu nădejde şi temei, o dusesem într-o băutură, un crailâc, un joc. În anii din urmă, fusesem greu încercat de împrejurări; mica mea luntre o bătuseră valuri mari. Mă apărasem prost şi, scârbit de toate peste măsură, năzuisem să aflu într-o viaţă de stricăciune uitarea.

O luasem numai cam repede şi mă vedeam în curînd silit să depun armele. Mă lăsau puterile. În acea seară, eram în aşa hal de sfârşeală că n-aş fi crezut să mă pot scula nici să fi luat casa foc. Dar deodată mă pomenii cu mine în mijlocul odăii, în picioare, uitându-mă speriat la ceasornic. Mi-adusesem aminte că eram poftit la masă de Pantazi.

Ce noroc că mă deşteptase; mare noroc! Privii acum cu recunoştinţă scrisoarea părintească; fără ea scăpam întâlnirea cu cel mai scump prieten.

Mă îmbrăcai şi ieşii. Era spre căderea iernii, o vreme de lacrimi. Deşi nu plouase, tot era ud; jgheaburile plângeau, ramurile copacilor desfrunziţi picurau, pe tulpine şi pe grilaje se prelingeau ca o sudoare rece, stropi groşi. Asta e timpul care îndeamnă cel mai mult la băutură; rarii trecători ce se prefirau prin ceaţă erau mai toţi afumaţi.

Un lungan, coborând prispa unei cârciumi, căzu grămadă şi nu se mai sculă.

Întorsei capul dezgustat. Birtul ales pentru acea seară fiind tocmai în Covaci, luai o birjă, lucru cuminte, deoarece, la sosirea mea, ceilalţi mosafiri erau la a doua ţuică, iar oaspetele la a treia. Mă arătai mirat că se înfiinţaseră cu toţii aşa devreme; Pantazi însă mă lămuri că el venise de-a dreptul de-acasă, iar Paşadia cu Pirgu de-a dreptul şi ei de la „club“, vremea fiind prea urâtă ca să mai zăbovească la aperitive.

Pantazi porunci încă un rând de ţuici. Dar voia bună ce ne urarăm, ciocnind, lipsea cu totul. Mă temui să nu adorm iar. În sala unde grosolana petrecere negustorească pornise să se înfierbânte — era într-o sâmbătă — masa noastră avea aerul unui ospăţ de înmormântare.

Borşul cu smântână şi ardei verde fu sorbit în tăcere. Nici unul din meseni nu ridica ochii din taler. Pirgu, îndeosebi, părea frământat de o mâhnire neagră. Aş fi deschis eu vorba dacă lăutarii n-ar fi început un vals care era una din slăbiciunile lui Pantazi, un vals domol, voluptos şi trist, aproape funebru. În legănarea lui molatecă pâlpâia, nostalgică şi sumbră fără sfârşit, o patimă aşa sfâşietoare că însăşi plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferinţă. De îndată ce coardele încăluşate porniseră să îngâne amara destăinuire, sub vraja adâncă a melodiei, întreaga sală amuţise. Tot mai învăluită, mai joasă, mai înceată, mărturisind duioşii şi dezamăgiri, rătăciri şi chinuri, remuşcări şi căinţe, cântarea, înecată de dor, se îndepărta, se stingea, suspinând până la capăt, pierdută, o prea târzie şi zadarnică chemare.

Pantazi îşi şterse ochii umezi.

— Ah! zise Pirgu lui Paşadia, făcându-şi privirea galeşă şi glasul dulceag, ah! cu valsul ăsta ţin să te duc la lăcaşul cel din urmă, cât mai curând; cred că n-ai să mă faci s-aştept mult încă această sărbătoare a tinereţelor mele. Ce frumos are să fie, ce frumos! Şi eu beat, cu nenea Pantazi,

voi stoarce întristatei adunări lacrimi fierbinţi luându-mi, în cuvinte mişcătoare, rămas bun de la în veci neuitatul meu prieten.

Paşadia nu zise nimic.

— Da, urmă Pirgu, leşinîndu-şi şi mai mult glasul şi privirea, are să fie atît de frumos! Eu am să-ţi duc căvălăriile[1] pe pernă. Şi, la şapte ani, la parastasul cel mare, când au să te dezgroape, rămăşag pun că au să te găsească tot dichisit, tot scorţos, tot fercheş, fără un fir de păr alb, murat în argint-viu şi în spirt ca un gogoşar în sare şi în oţet.

Dar Paşadia nu-l asculta, se gândea aiurea. Scăpa de data asta Pirgu şi mi-era necaz, deoarece n-aveam ochi să-l văd.

Rămânând de tânăr singur în Bucureşti, de capul meu, mă ferisem să intru-n cârd cu oricine, aşa că din restrânsul cerc al cunoştinţelor mele, alese toate pe sprânceană, Gorică Pirgu n-ar fi făcut niciodată parte dacă n-ar fi fost tovarăşul nedespărţit al lui Paşadia, de care aveam o evlavie nemărginită.

Paşadia era un luceafăr. Un joc al întâmplării îl înzestrase cu una din alcătuirile cele mai desăvârşite ce poate avea creierul omenesc. Am cunoscut de aproape o bună parte din aceia ce sunt socotiţi ca faime ale ţării; la foarte puţini însă dintr-înşii am văzut laolaltă şi aşa minunat cumpănite atâtea înalte însuşiri ca la acest nedreptăţit ce, de voie, din viaţă, se hărăzise singur uitării. Şi nu ştiu un al doilea care să fi stârnit împotrivă-i atâtea oarbe duşmănii.

Auzisem că aceasta şi-o datora în parte înfăţişării. Ce frumos cap avea totuşi! Într-însul aţipea ceva neliniştitor, atâta patimă înfrânată, atâta trufie aprigă şi haină învrăjbire se destăinuiau în trăsăturile feţei sale veştede, în cuta sastisită a buzelor, în puterea nărilor, în acea privire tulbure între pleoapele grele. Iar din ce spunea, cu un glas tărăgănat şi surd, se desprindea, cu amărăciune, o adâncă silă.

[1] *Căvălării* (sau *cavalerii*), decoraţii, ordine, distincţii.

Viaţa lui, din istoria căreia i se întâmpla rar să dezvăluie ceva, fusese o crâncenă luptă începută de timpuriu. Ieşit din oameni cu vază şi stare, fusese oropsit de la naştere, crescut pe mâini străine, surghiunit apoi în străinătate la învăţătură. Întors în ţară, se văzuse jefuit de ai săi, înlăturat, hărţuit, prigonit şi trădat de toată lumea. Ce nu se uneltise împotriva lui? Cu ce strigătoare nedreptate îi fuseseră întâmpinate lucrările, truda de zi şi noapte a jertfitei sale tinereţi, cum se învoiseră cu toţii să-l îngroape sub tăcere! Din grelele încercări de tot soiul prin cari trecuse atâţia ani de restrişte şi cari ar fi doborât un uriaş, această făptură de fier ieşise călită de două ori. Paşadia nu fusese omul resemnării, încrederea în sine şi sângele rece nu-l părăsiseră în cele mai negre clipe; statornic în urmărirea ţelului, el înfrânsese vitregia împrejurărilor, o întorsese cu dibăcie în folosul său. Ca dânsul nimeni nu ştiuse să aştepte şi să rabde, neclintit el pândise norocul la răspântie, îl înşfăcase şi-l siluise ca să-i poată smulge ceea ce, în chip firesc, i s-ar fi cuvenit de la început fără cazn şi zbucium. Odată ajuns se întrecuse, luase văzul tutulor, îi uluise şi-şi făcuse, jugănar cumplit dar cu mănuşi, toate mendrele. Calea măririlor i se deschidea largă, netedă, acum însă, că putea năzui la orice, nu mai voi el nimic şi se retrase. Presupuneam că la temelia acestei hotărâri ciudate a fost întrucâtva şi teama de sine însuşi, fiindcă, sub învelişul de gheaţă din afară, Paşadia ascundea o fire pătimaşă, întortocheată, tenebroasă care, cu toată stăpânirea, se trăda adesea în scăpărări de cinism. Cu veninul ce se îngrămădise în inima sa împietrită, puterea l-ar fi făcut lesne primejdios. Şi nici o încredere la el în virtute, în cinste, în bine, nici o milă sau îngăduială pentru slăbiciunile omeneşti de cari arăta a fi cu totul străin.

Retragerea sa din politică mirase mai puţin totuşi decât schimbarea ce se petrecuse în felul său de trai. La vârsta când la alţii începe pocăinţa, el, care totdeauna slujise de pildă vie de cumpătare, se năpustise deodată la desfrâu. Era aceasta

darea pe faţă a unei vieţi ce dusese şi până atunci în întuneric, sau reluarea unor vechi deprinderi de cari râvna de a izbuti îl făcuseră să se dezbere un lung şir de ani? — căci firesc nu era ca o asemenea năpârleală să fi avut loc de azi pe mâine. Cum, nu ştiu, rar însă mi s-a întâmplat să văd jucător aşa frumos, cari aşa ahtiat, băutor aşa măreţ. Dar se putea oare spune că decăzuse? Nicidecum. De o sobră eleganţă, plin de demnitate în port şi vorbite, el rămăsese apusean şi om de lume până în vârful unghiilor. Ca să prezideze o înaltă Adunare sau o Academie, altul nu s-ar fi găsit mai potrivit. Cineva care nu l-ar fi cunoscut, văzându-l trecând seara, când ieşea, ţeapăn şi grav, cu trăsura la pas după el, pentru nimic n-ar fi voit să creadă în ce murdărie şi josnice locuri mergea acel impunător domn să se înfunde până la ziuă. Pentru mine, priveliştea acelei vieţi avea ceva copleşitor, în ea bănuiam că se desfăşura o întunecată dramă sufletească a cărei taină rămânea nepătrunsă.

Dacă, încercând a reda întrucâtva trăsurile acestui nobil chip, am stăruit atât, e pentru că n-am voit că scap prilejul de a-l face să retrăiască înaintea ochilor mei, amintirea lui fiindu-mi scumpă. Deosebit de cutreierătorul culcuşurilor de noapte ale destrăbălării bucureştene, în Paşadia, eu am cunoscut un alt om. Dar pe acela îl întâlneam aiurea. La câţiva paşi de Podul Mogoşoaiei, într-o uliţă singuratică, în umbra unei bătrâne grădini fără flori, se ridica, neprimitoare şi posomorâtă, o casă veche. Eram unul din rarii privilegiaţi ce treceau pragul acelei bogate locuinţe unde, până în cel din urmă ungher, se resfrângea, sever, sufletul stăpânului.

Îl găseam în odaia lui de lucru, lăcaş de linişte şi de reculegere, în care nimic nu pătrundea din lumea din afară. În acea încăpere, căptuşită cu postav de faţa iascăi şi înconjurată peste tot de dulapuri ferecate în pereţi, cu geamurile perdeluite, câte neuitate ceasuri m-a ţinut, pironit în jilţ, convorbirea oaspelui. Miezoasă şi cuprinzătoare, reţinută şi măiestrită, fără lăbărţări, razne şi prisosuri, ea

învăluia în mreje puternice, uimea, răpea, fermeca. Paşadia era deopotrivă meşter pe pană şi în tinereţe zugrăvise frumos. Era de necrezut cât citise. Istoria o cunoştea ca nimeni altul, ea desăvârşise la dânsul darul înnăscut de a judeca fără să se înşele oamenii, multora pe atunci în plină înălţare el le-a prevăzut, apropiată, trista prăbuşire şi nu pot uita cum rostind cuvintele cobitoare ochii îi licăreau siniştri. Paşadia Măgureanu! Am privit ca un har al Proniei simpatia ce dânsul a avut pentru mine şi mă mândresc de a fi ciracul acestui mare răzvrătit, atât de stoic, căruia din toate cusururile ce-i găsea lumea, nu mă învoiam a-i recunoaşte decât unul singur — acela însă de neiertat: prieteşugul cu Gorică.

Gore Pirgu era o lichea fără seamăn şi fără pereche. Nesăratele lui giumbuşlucuri de soitar obraznic îi scoseseră faima de băiat deştept, la care se adăogase — de ce nu se ştie — şi aceea de băiat bun, deşi bun nu era decât de rele. Acest chimiţă avea un suflet de hengher şi de cioclu. De mic stricat până la măduvă, giolar, rişcar, slujnicar, înhăitat cu toţi codoşii şi măsluitorii, fusese Veniaminul[1] cafenelei „Cazes“ şi Cherubinul[2] caselor de întâlnire. Mi-a fost silă să cercetez mai cu de-amănuntul iţele acestei firi uscate şi triste care simţea o atragere bolnavă numai pentru ce e murdar şi putred. Pirgu avea în sânge dorul vieţii de dezmăţare ţigănească de odinioară de la noi, cu dragostele la mahala, chefurile la mănăstiri, cântecele fără perdea, scârboşeniile şi măscările. Cu jocul de cărţi ce-i slujea de meserie şi cu boalele lumeşti ce-l istoviseră înainte de vreme, acestea erau singurele lucruri de cari ştia să vorbească, întocmindu-i tot temeiul hazului cu care le încânta celor ce-i preţuiau dobitocia. Şi totuşi pe altcineva nu găsise ca să şi-l facă

[1] *Veniamin*, copil preferat (prin aluzie la Veniamin din *Biblie* pe care tatăl său, Iacov, îl iubea mai mult decât pe ceilalţi copii).

[2] *Cherubin*, copil alintat (figurativ, de la capetele de copii, flancate de aripi, reprezentate în artele plastice cu tematică religioasă; numele derivă de la heruvimi — îngeri biblici).

tovarăş Paşadia care, de altmintreli, îl despreţuia făţiş, jicnindu-l şi umilindu-l fără cruţare de câte ori se ivea prilejul.

— Vezi, te rog, îmi zise el, nu-l lăsa pe vecinul dumitale să se sinucidă; uite-l, înghite cuţitul.

Într-adevăr, plin de zel, Gorică lucra în cega rasol cu cuţitul, tăvălea bucata prin maioneză şi, tot cu cuţitul, o băga adânc în gură. Mă făcui că nu văd, nu aud. Pantazi se aplecă să caute ceva sub masă.

— În preceptele sale, urmă Paşadia, buna creştere elementară glăsuieşte: nici cuţitul în legume şi peşte, nici furculiţa în brânză şi, nici într-un fel cuţitul în gură. Dar asta de, pentru oameni fini, feciori de boier, nu pentru mitocani, adunătură. Să faci râmătorul să bea apă din fedeleş!

Pentru Pirgu, care se credea neîntrecut în cunoaşterea obiceiurilor lumei înalte, nu se putea înfruntare mai sângeroasă. Se reculese însă repede şi-i răspunse ţanţoş lui Paşadia că avea să-l desfiinţeze.

— Să mă slăbeşti cu mofturi de-astea, se răţoi el, că altfel întorc foaia. Ai îmbătrânit nebun...

Ca să împece lucrurile, Pantazi porunci să se destupe şampania ce, după datina meselor noastre, se sluji în pahare mari. Pirgu nu lăsă să i se toarne decât un deget, peste care adăogă aproape o litră de apă minerală, nişte borviz uşor. Din tuspatru era singurul care nu ducea la băutură, se putea spune chiar că mai mult se făcea că bea, umflându-se cu şpriţuri cu sifon, cu sifon albastru. I se întâmpla rar totuşi să nu fie beat de dimineaţă şi când se chirchilea se ţinea de tot soiul de pozne, după săvârşirea cărora, niţel obraz să fi avut numai, ar fi trebuit să-i fie ruşine să mai dea ochi cu lumea.

Închinând într-un glas în sănătatea lui Pantazi, iubitul nostru oaspe, sorbirăm cu deliciu din băutura înviorătoare. Pirgu îşi muie doar buzele şi se strâmbă.

— Şampania fără muieri, bombăni el, nu face două parale.

Femeile fuseseră însă, în chip hotărât, pentru totdeauna înlăturate de la mesele noastre. Toate încercările lui Gorică de

a i se încuviinţa să-şi poftească o prietenă-două fuseseră zadarnice. Pantazi s-ar fi învoit bucuros, dar Paşadia rămăsese neînduplecat. Ne mărgineam să aruncăm scurte priviri cotoieşti cocoanelor de la mesele vecine cari, cam de obicei, ne răspundeau şi ele cu ochiade şirete.

Cu căutătura-i tulbure şi posomorâtă, Paşadia dezbrăca o durdulie ovreică, aşezată în faţa lui, ceva mai departe. Mă întovărăşii şi eu la această creştinească faptă, ştiind că nu supăram întru nimic pe marele meu prieten. Conştientă de minunata ei frumuseţe răsăriteană în deplină înflorire, albă şi mată ca un chip de ceară în care ochii de catifea ardeau cu o flacără rece între genele de mătase, ea rămânea nemişcată, nepăsătoare, în trufia fără margini a stirpei alese, aşa ca străbunele ei când erau târâte, despoiate, în târgurile de robi, sau trase, mai târziu, pe scripetele lui Torquemada[1]. Stând picior peste picior rochia i se ridicase până la genunchi lăsând să i se vadă, pale, prin străvezimea ciorapilor negri, pulpele strunguite fără cusur. Când se hotărî să şi le acopere, fu fără grabă şi fără să roşească. Pirgu pisa cu neruşinare o negustoreasă cu faţa aprinsă sub suliman, înfoiată şi înzorzonată. Zâmbindu-i galeş, cu ochii pe jumătate închişi, el ridica paharul, sorbea cu gingăşie, apoi îşi lingea buzele cu poftă. Singur Pantazi nu se uita la nimeni. Visătoare ca totdeauna, privirea i se pierdea aiurea, blândă şi tristă. El făcu semn să mai vie şampanie.

Dar Pirgu se-ntrecea cu gluma. Făcând din paharul golit ochian, cu cealaltă mână trimetea sărutări trupeşti negustoresei care se prăpădea de râs. Paşadia îl sfătui să se astâmpere să nu dea de belea.

— Frumos ţi-ar sta, îl întrebă el, să te vezi luat pe sus şi dat afară?

Pirgu îl privi cu despreţuitoare milă.

---

[1] *Thomas de Torquemada* (1420—1490), mare inchizitor al Spaniei, celebru prin cruzimea lui şi metodele diabolice de tortură folosite.

— Mă crezi, pesemne, că sunt ca dumneata, să fiu dat afară cu una cu două, terchea-berchea, haimana? Cine nu mă cunoaşte aici şi oriunde, cine nu mă iubeşte, unde nu sunt la mine acasă? Ca să-şi dovedească spusele, se ridică şi trecu la masa negustoresei căreia-i pupă mâna şi-i vorbi la ureche, dete o raită şi pe la alte mese, oprindu-se mai mult la aceea a frumoasei ovreice.

— M-a întrebat Raşelica, ne zise întorcându-se, cum un om aşa fin ca mine, fecior de boier, pot să mă adun cu oameni atât de ordinari? Era furioasă. Am rugat-o să nu ia în seamă; unul, i-am spus, e un biet bătrân stricat, a fost pe vremuri ceva de capul lui, dar acum s-a zaharisit; celălalt e un copil.

Paşadia înghiţi şi tăcu. Îi urmai pilda. Nu-mi ascunsei admirarea de câtă lume cunoştea Pirgu.

Lume de tot soiul şi de toată teapa, lume multă, toată lumea. Pe cine nu cunoştea într-adevăr, unde nu pătrunsese? În zăvorâtele case ale negustorimei sperioase şi speriate, în ferecata cetăţuie a ovreimei îmbuibate de belşug, în şubredele cuiburi ale râiei ciocoieşti, pretutindeni, Gorică era primit cu braţele deschise, deşi nu totdeauna pe uşa din faţă. Rămâne de mirare cum nu insufla nicăieri scârbă şi teamă, cum nimeni nu voia să vadă că în potaia aceea măruntă ce se târa şi se gudura rânjind, pisma ţinea deşteaptă şi asmuţa fără încetare, împotriva tutulor, o fiară spurcată şi capie, pornită pe vrăjmăşie, pe vătămare, pe rău, părând a sluji soartei de unealtă de dezalcătuire şi de nimicire. Mârşăvia nu se sfia de altfel să şi-o mărturisească, făcându-şi fală din isprăvi pentru cari legea ar fi trebuit să prevadă puşcăria sau balamucul.

De şcolar, îşi ducea prietenii la femei bolnave. Pentru asemenea lucruri se bucura de o închipuire drăcească nesecată. Din aţâţarea la desfrâu, căruia îşi închinase trupul şi sufletul, îşi făcuse un apostolat. Iscusit în samsarlâcuri şi pezevenglâcuri, fusese faurul ruinei câtorva feciori de bani gata şi al căderii mai multor femei; mulţumită lui, nume cunoscute se mânjiseră de necinste. Rar se petrecea murdărie în care să nu fi fost

amestecat şi dânsul, şi adesea numai dintr-o crudă şi fără saţiu poftă de a-şi bate joc, pentru care nu se da înapoi de la nimic: iscodirea, defăimarea, bârfeala, zâzania, pâra, ameninţarea cu darea în vileag a tainei încredinţate sau smulse, răvaşele neiscălite — toate îi păreau deopotrivă de bune, fiecare după cerinţă. Se năştea întrebarea ce ar fi trebuit dar să mai facă Gogu Pirgu ca să treacă drept băiat rău?

Măgulit că-l admirasem, nu trebui să-l rog de două ori ca să istorisească păţania cea din urmă a doamnei Mursă. Fu însă întrerupt de plecarea Raşelichii. Cu paşi mlădioşi, ea se îndreptă spre masa noastră ca să-şi ia mantaua din cuierul vecin. Pirgu sări s-o ajute. Era cum nu se poate mai bine Raşelica şi de minume potrivită; trezita asemănare a femeii cu floarea — o floare neagră de tropice, plină de otravă şi de miere — o deştepta fără voie mireasma caldă ce se răspândea, ameţitor de pătimaşă, la fiecare din mişcările ei. De aproape însă, fără ca frumuseţea ei să-şi piardă din strălucire, dânsa avea ceva respingător, în ea se simţea, mai mult decât în alte femei, Eva, străina, duşmana neîmpăcată şi veşnică, împrăştietoare de ispită şi de moarte. Privirea ei liniştită, aplecându-se asupra colţului nostru, avu o scăpărare aspră ciocnindu-se de a lui Paşadia.

O urma un fel de ţingău adus din spate şi cam deşelat, cu ochi încercănaţi şi sticloşi, cu obrajii aprinşi de o roşeaţă nesănătoasă. O tuse seacă îl chinuia fără răgaz. În zâmbetul cu care îşi luă rămas bun de la Pirgu, fu parcă durerea unei despărţiri pentru totdeauna.

— E Mişu, ne şopti Pirgu. E pe dric, ne lasă. L-a dat gata şi p-ăsta; doi bărbaţi în trei ani, başca de ce-a mai forfecat pe de-alături. Halal să-i fie, straşnică muiere, pe onoarea mea! Şi către Paşadia: Ei, şi dumneata ai vrea să te arunci, crezi că te ţin meşii? Spune, să ştiu, să-ţi fac vorba, intră chiar în vederile mele.

În loc să răspundă, Paşadia îşi sorbi paharul până la picătura cea din urmă.

— La adică, de ce te-ai codi? stărui Pirgu, tot îţi sună coliva. Parcă nu ştie lumea că de mult, numai în miambal[1] şi-n magiun îţi mai stă nădejdea? Te vezi pe drojdii, caută să mori încai fericit...

Estimp, o vie mişcare se iscase în tot birtul. Mulţi se sculară de la masă, năpustindu-se spre ieşire. Se auzeau trâmbiţări, treceau pompierii. Băiatul care ne slujise ne spuse că nu fusese mai nimic: se aprinsese un coş lângă biserica Curtea-veche, dar fusese stins înainte să sosească tulumbele. Unii dintre meseni fiind stăpânii sau chiriaşii caselor din partea locului, fiecare îşi pierduse sărita, la gândul că s-ar fi putut întinde şi la el focul, atât de ameninţător în acele uliţi strâmte, cu clădiri lipite una de alta.

Se deschise vorba despre Curtea-veche căreia fără biserica cu turlă verde ce-i poartă numele i-ar fi pierit până şi amintirea. Cu priceperea-i cunoscută, Paşadia ne înşiră cam tot ce se ştia despre acele locuinţe ale vechilor domnitori. Nimic de seamă pe cât părea. Ca întreg târgul, Curtea fusese arsă şi rezidită de numeroase ori şi trebuie să fi acoperit o arie întinsă, rămăşiţe de temelii boltite găsindu-se în întreagă mahalaua, de pildă sub birtul unde ne aflam. Cum fusese Curtea era lesne de închipuit, semănând în mare cu mănăstirile, cu trupuri de clădiri multe, pentru a putea sălăşlui toată liota şi ţigănia, fără întocmire, fără stil, cu nade, umpluturi şi cârpeli, vrednică să slujească, în urâţenia ei, de decor ticăloşiei unei tagme stăpânitoare plămădită din toate lepădăturile venetice şi din belşug altoită cu sânge ţigănesc.

Îl întrebai dacă nu în nestatornicia domniilor şi în teama de năvăliri trebuie căutată pricina că nu s-a durat şi la noi măreţ şi trainic ca în Apus? Plăcerea nobilă de a zidi nu a lipsit unora din voievozi; Brâncoveanu bunăoară ridicase pe

---

[1] Sucul unei plante ierbacee, cunoscută sub numele de lemn-dulce *(Glicyrrhiza echinata)*; coagulat şi turnat în formă de bastonaşe era folosit ca medicament în diverse afecţiuni.

întinsele lui moşii curţi bogate. Îmi răspunse că nu; iubirea de frumos fiind unul din privilegiile popoarelor de stirpe înaltă şi printre acestea nu putea fi prenumărat şi al nostru care n-a dat civilizaţiei nimic. Îl căşună apoi pe Brâncoveanu şi, smulgându-i cuca domnească, scufa de prinţ, al sfintei-împărăţii, cununa de comite maghiar şi lanţul sfântului Andrei al Rusiei, în câteva trăsuri ni-l zugrăvi ca pe un bulibaşă mehenghi, vânzător şi slugarnic — un suflet de rob. Că se molipsise şi dânsul de frigurile de a clădi, sădi şi împodobi ce au bântuit la puternicii timpului său era adevărat, dar de la nenorocitul acesta atât de bogat şi care a domnit atunci când tumultoasa înflorire a barocului era în toi ce-a rămas? Ce lasă după el: stâlpii de la Hurez, pridvorul de la Mogoşoaia, Potlogii, ce?... — şi cu asemenea marda[1] opăcită şi pocăltită îndrăznim să ne mai lăudăm? Ar trebui să se isprăvească odată pentru totdeauna cu istoriile astea că e mai mare ruşinea!

Ieşirea aceasta nu ne surprinse. Paşadia, privind şi judecând cu o neînduplecată asprime tot ce era românesc, mergea adesea cu înverşunarea până la a fi de rea-credinţă. Ura ce mocnea într-însul neadormită, se învolta şi se învolbura atunci vajnică, uriaşă, încingându-l ca un jăratic, avântându-l ca un talaz. Cum nu i se putea tăgădui nici partea lui de dreptate, găsii de prisos să mă ridic ca să apăr acel trecut, vedeniei căruia pana mea datora o minunată tâmplă de icoane ce migălisem în tinereţe cu o osârdie aproape cucernică. Nu fu nici nevoie deoarece Paşadia, singur, reveni întrucâtva asupra severei sale păreri.

— E ciudat totuşi, mărturisi el, deşi ca artă le găsesc mai prejos chiar decât amintirea lor istorică, vestigiilor acestea umile nu le pot contesta deosebitul fermec. În faţa celor mai neînsemnate, închipuirea mea prinde aripi, mă simt mişcat, mişcat adânc.

---

[1] *Mardă*, rămăşiţă dintr-o marfă care nu mai poate fi vândută, vechitură, lucru de lepădat.

— Eu unul te înţeleg, îi zise Pirgu, pentru că şi dumneata eşti o ruină, o ruină venerabilă, nu însă din cele bine păstrate.

Se râse. În felul acesta petreceam noi. Cultul lui Comus[1] ne întrunea, cam de o lună aproape zilnic, la prânz sau la cină. Dar adevărata plăcere o aflam în vorbă, în taifasul ce îmbrăţişa numai lucruri frumoase: călătoriile, artele, literele, istoria — istoria mai ales — plutind în seninătatea slăvilor academice, de unde îl prăbuşea în noroi gluma lui Pirgu. Era întristător cum, în nepregătirea sa, acest vrăjmaş al slovei tipărite rămânea străin de ce se discuta. În Pantazi însă, Paşadia întâlnise o minte clară, un spirit înarmat şi liber; un cuvânt mă temeam a nu pierde din luminosul lor schimb de vederi şi de cunoştinţe şi faptul că mi-au rămas însemnările ce aveam grija să iau de ele, mă consolă, dacă nu mă şi despăgubeşte, de toate pierderile de lucruri ce am suferit de la război încoace.

Spre marea mea părere de rău, în acea seară zaifetul trebuia să se spargă devreme; Paşadia pleca spre miezul nopţii la munte.

— Voi aştepta cu nerăbdare, zise el, ziua întoarcerii, ca să ne revedem, la mine. Şi către Pirgu: Aranjăm şi un mic pocher, nu e aşa? — mai înveţi jocul.

Pe dată, Pirgu se aprinse de o mânie grozavă de care, ca să se uşureze, icni pe nerăsuflate un potop de scârbe, trecând de la înjurăturile surugieşti la ocările de precupeaţă şi la blestemele de chivuţă. Aflarăm că înainte de masă, la tripou, Paşadia, care-l juca pe Pirgu cu duşmănie, îl scuturase, într-o întâlnire uriaşă, de toate paralele. Pirgu pierduse douăzeci şi cinci de poli şi mai rămăsese dator încă atât.

Ca să-l potolească, Pantazi îl întrebă dacă are nevoie de bani. Pirgu răspunse mândru că nu, ceea ce ne miră chiar după ce-l văzurăm scoţând, dintr-un plic, un teanc de sutari. Jucase toată noaptea, într-o casă particulară, la Arnoteni, drum-de-fier şi se umpluse. Paşadia îi ceru datoria.

---

[1] În mitologia greacă, zeul care prezida la ospeţe.

— Asta nu! zise Pirgu.

Pantazi plăti, împărţind bacşişuri grase băieţilor şi lăutarilor. Plecarăm. Dar la ieşire, trăsura închisă care îl aştepta pe Paşadia în ulicioara îngustă din faţa birtului nu putu să mişte înainte din pricina unui ghem de oameni ce, în râsete şi ţipete, se rostogoli până lângă noi. În mijlocul învălmăşelii, urlând ca o fiară, o femeie se lupta cu trei vardişti ţepeni ce abia puteau s-o dovedească. Pomenindu-ne cu ea aproape în braţe, tuspatru deterăm un pas înapoi.

Bătrână şi veştejită, cu capul dezbrobodit şi numai zdrenţe toată, cu un picior desculţ, ea părea, în turba-i cumplită, o făptură a iadului. Beată moartă, vărsase pe ea şi o trecuse neputinţa, ceea ce umplea de o bucurie nebună droaia de derbedei şi de femei pierdute ce-i făceau alai strigând: „Pena! Pena Corcoduşa!"

Băgai de seamă că Pantazi tresări deodată şi păli. Dar, la vederea noastră, Corcoduşa fu cuprinsă de o furie oarbă. Ce ne fu dat să auzim ar fi făcut să se cutremure inima cea mai păgână. Pirgu însuşi rămase cu gura căscată.

— Ascultă cu atenţie şi memorizează, îi şopti Paşadia, ai ocazia să-ţi completezi educaţia de acasă.

Vardiştii îndepărtară beţiva. Pantazi intrase în vorbă cu o fetiţă ce, zâmbind, îşi aţintise tot timpul asupra acelei triste privelişti a nemerniciei omeneşti uitătura vioaie şi semeaţă, întrebând-o dacă ştia cine era ticăloasa bătrână care acum se trântise în mijlocul podului, ca ursul, şi nu mai voia să se scoale.
— E Pena Corcoduşa, răspunse fetiţa. S-a îmbătat iar. Când e trează e cumsecade, dar dacă se ciupeşte, face urât.

După ce-i strecură ceva în mână, Pantazi o mai descusu pe fată. Aflarăm că Pena trăia pe lângă Curtea-veche, sta la biserică la pangar[1], făcea treabă prin piaţă. Îndeletnicirea ei de căpetenie era să scalde morţii. Fusese şi la balamuc mai demult.

---

[1] Masa pe care se vând lumânările la biserică.

Cu mare caznă vardiştii izbutiseră să o ridice. Când se văzu în picioare şi dete iar cu ochii de noi, se zbârli din nou, gata să reia de-a capul prietenoasa-i întâmpinare, fiind însă smucită se înecă şi glasul i se pierdu în bolboroseli.

— Crailor, ne mai strigă totuşi. Crai de Curtea-Veche.

Vorbise prin ea oare altcineva, de altădată — cine ştie? Dar ca această zicere uitată, demult scoasă din întrebuinţare, nimic pe lume nu cred să-i fi putut face lui Pantazi atâta plăcere. I se luminase faţa, nu se mai sătura de a o rosti.

— E într-adevăr, recunoscu Paşadia, o asociaţie de cuvinte din cele mai fericite; lasă pe jos „Curtenii calului de spijă", cu aceaşi însemnare, din vremea lui Ludovic al treisprezecelea. Are ceva ecvestru, mistic. Ar fi un minunat titlu pentru o carte.

— Nefericită Pena, murmură Pantazi cu melancolie, după un răstimp de tăcere, sărmană fiinţă, aş fi crezut eu să te mai întâlnesc? De câte nu-mi aduci aminte!

— Cum, o cunoşti? întrebă mirat Pirgu.

— Da, e o istorie veche; o istorie de dragoste, şi nu de toate zilele. Era pe vremea războiului din şaptezeci şi şapte. Nu cred să fi pierit încă via amintire ce ruşii au lăsat aici femeilor, femeilor de toată teapa. A fost o curată nebunie. Pe rogojină, ca sub pologul de horbotă, ploaia de ruble acoperea lacome Danae[1]. În Bucureşti, muscalii aflaseră o Capua[2]. Cocoanele nu mai aveau ochi decât pentru ofiţerii ruşi. Dar acela după care turbaseră toate era Leuchtenberg-Beauharnais, frumosul Serghie, nepotul împăratului. Zadarnic însă aşteptară

---

[1] Personaj mitologic, mama lui Perseu — născut din legătura ei cu Jupiter; „ploaia de ruble" este folosită ca analogie la faptul că Jupiter s-a introdus sub forma unei ploi de aur în turnul de bronz unde Danae era ţinută prizonieră de către tatăl ei, Acrisius, regele Argosului.

[2] Oraş în Italia, cucerit de Hannibal după un asediu îndelungat (216 î.e.n.); cartaginezii au fost acuzaţi că „s-au moleşit în deliciile din Capua", locuţiune prin care se desemnează figurativ o perioadă de petreceri, de plăceri ce duc la moleşirea trupească şi morală.

să-i cadă batista. Căci întâmplarea îl aruncase, din întâia noapte, în braţele unei femei de rând şi din braţele acesteia nu s-a mai putut desprinde. Era o fată de mahala, nu prea tânără, puţin căruntă la tâmple; o ştiam de la balurile mascate şi de la grădinile de vară. Fermecul acestei fiinţe, de obicei posacă, mai mult ciudată decât frumoasă, îi sta în ochi, nişte ochi mari verzi, verzi-tulburi, lături-de-peşte cum le zice românul, genaţi şi sprâncenaţi, cu privirea cam rătăcită. Să fi fost alţii nurii ce ţesură mreaja în care fu prinsă inima ducelui? — se poate; e netăgăduit însă că, împărtăşită de amândoi deopotrivă, o pătimaşă iubire se aprinse între floarea-de-maidan şi Făt-frumosul în fiinţa căruia se resfrângeau, întrunite, strălucirile a două cununi împărăteşti. Rămăsese lucru hotărât ca, după război, Pena să-şi urmeze domnul şi stăpânul în Rusia. Leuchtehberg s-a dus să moară ca un cruciat în Balcani. I-am însoţit trupul până la Prut. În seara de 19 octombrie, şaptezeci şi şapte, trenul mortuar, cu un vagon preschimbat în paraclis-arzător unde, între o risipă de făclii şi de candele, preoţi în odăjdii şi cavaleri-garzi în platoşe poleite privegheau racla ascunsă sub flori a eroului, a trecut prin Bucureşti oprindu-se numai câteva clipe pentru a primi onorurile. Din mulţime se ridică un ţipăt sfâşietor şi o femeie căzu grămadă. Aţi înţeles cine era. Când s-a deşteptat, a trebuit s-o lege.

Sunt de atunci treizeci şi trei de ani.

Pantazi îşi scutură ţigara. Trista istorie a Penei nu ne făcu nouă mai puţină plăcere decât lui nepreţuita ei ocară. Paşadia îşi luă rămas bun şi se urcă în caretă.

— Iepure şi călătorie sprâncenată, îi strigă Pirgu.

Acum, Gorică se împleticea şi i se încurca limba. Îi trebui oarecare caznă ca să ne spuie că jucase ca un părinte; răposatul „Pocher“ în fiinţă n-ar fi jucat mai bine.

— Cu toate astea am intrat mesa, se văicări el, am intrat şi nu pot afla mângâiere. Dar are să mi-o plătească, şi scump, caiafa asta bătrână, am să-l curăţ.

CUPRINS

Se ţinu de capul nostru să mergem cu el.

— Haideţi domnilor, ne îmbie, haideţi, nu vă duc eu la râu. Îl întrebarăm unde?

— La Arnoteni, ne răspunse, adevăraţii Arnoteni.

Nu pentru întâia oară stăruia Pirgu să ne ducă acolo. Ca să ne scăpăm de el, îi făgăduirăm să-l însoţim oricând altă dată, oriunde, numai în acea seară nu. La podul Mogoşoaiei ne despărţirăm, Pirgu luând-o spre poştă, noi spre Sărindar. Noaptea era umedă şi rece, ceaţa se făcea tot mai deasă. Mă gândeam tocmai cum să mă văd mai degrabă acasă, în pat, când Pantazi, după obiceiul lui, mă rugă să rămân cu el. Mai era chip să mă împotrivesc, de hatârul lui ce nu eram în stare? Căci dacă de Paşadia aveam evlavie, de Pantazi aveam slăbiciune, una porneşte de la cap, cealaltă de la inimă, şi oricât s-ar ţine cineva, inima trece înaintea capului. Omul acesta ciudat îmi fusese drag şi înainte de a-l cunoaşte, într-însul mi se părea că găsisem un prieten de când lumea şi adesea, mai mult chiar, un alt eu-însumi.

CELE TREI HAGIALÂCURI

„C'est une belle chose, mon ami,
que les voyages...“[1]
Diderot

Un prieten de când lumea, aşa-mi păruse, deşi înainte de anul acela — 1910 — nici nu-i bănuisem măcar fiinţa pe lume. Se ivise în Bucureşti cam odată cu întâile frunze. De atunci îl întâlnisem mereu şi pretutindeni.

De la început îmi făcuse plăcere să-l văd, cu timpul căutasem chiar prilejul. Sunt fiinţe cari prin câte ceva, uneori fără a şti ce anume, deşteaptă în noi o vie curiozitate, aţâţându-ne închipuirea să făurească asupra-le mici romane. M-am mustrat pentru slăbiciunea ce-am avut de asemenea fiinţe; nu

[1] *„Ce lucru frumos, dragă prietene, sunt călătoriile...“* (fr.).

destul de scump era s-o plătesc în păţania cu *sir* Aubrey de Vere? De data asta, peste curiozitate se altoia covârşitor un simţământ nou: o apropiere sufletească mergând până la înduioşare.

Să fi fost pentru că omul era aşa de fermecător de trist? Cu putinţă, la dânsul numai ochii spunând atâtea. Cam afundaţi sub bolta sprâncenelor şi de-un albastru rar, privirea lor, nespus de dulce, părea a urmări înzăbrănită de nostalgie, amintirea unui vis. Ei întinereau straniu această făptură care nici altmintreli nu-şi trăda vârsta, luminau fruntea senină, desăvârşeau înfăţişarea nobilă ce-i întipărea mata paloare a feţei smede şi trase, prelungită de o ţăcălie moale ca mătasea porumbului a cărei coloare o avea chiar. Cam aceeaşi era şi coloarea îmbrăcămintei ce purta de obicei, la dânsul moi, molatece, mlădioase fiind toate, şi port, şi mişcări, şi grai. Era un obosit, un sfios sau un mare mândru. Totdeauna singur, el se strecura în viaţă aproape furişându-se, căutând a se pierde în gloată; era însă între aceasta şi dânsul aşa nepotrivire, că simplicitatea sa dinafară, vădit voită pentru a trece nebăgat în seamă, atingea tocmai scopul dimpotrivă, ajungea să fie bătătoare la ochi şi-i da un aer şi mai străin.

Străin totuşi nu era. A român nu semăna iarăşi: prea vorbea frumos româneşte, la fel ca franţuzeşte, poate ceva mai cu greutate. Fusesem adesea vecini de masă, azi la unul din birturile de frunte, mâine pe prispa vreunei cârciumi. Mulţumire simţeam de câte ori îl aveam aproape, locul însă unde tristeţea lui afla în mine un răsunet atât de adânc încât îl făcea să-mi pară un alt eu-însumi era Cişmegiul, Cişmegiul de atunci, singuratic şi lăsat în sălbăticie.

Sub înalţii copaci, în amurg, necunoscutul îşi plimba melancolia. El păşea grav, sprijinindu-se în băţul său de cireş, străbătea încet aleiele, fumând, oprindu-se uneori dus pe gânduri. Dar cari puteau fi ele ca, năpădindu-l, să-l mişte până la lacrimi?

Se înstelase de mult când, fără grabă, visătorul se îndură în sfârşit să plece. Mergea să cineze. Spre miezul nopţii se înfiinţa iar la vreun loc de băutură unde sta cât mai târziu, până la închidere. Mai zăbovea apoi pe uliţi întru aşteptarea zorilor.

Am spus că-l întâlneam peste tot. Într-atât mă deprinsesem cu el că o zi de se întâmpla să nu-l văd îi simţeam lipsa. Zărindu-l odată la gară, luând Aradul, m-a cuprins o părere de rău copilărească la gândul că ar fi plecat pentru totdeauna prietenul necunoscut, omul care privea cu ochi duioşi cerul, copacii, florile, copiii...

L-aş fi uitat anevoie, amintirea fiindu-i strâns legată de Cişmegiu căruia îi rămăsesem credincios chiar în timpul marilor ploi ce au căzut înainte de ivirea cometei din acea vară. În apriga înviorare a verdeţii bete de umezeală şi pustie cu desăvârşire, grădina dezvelea spre seară, când se însenina vremelnic, frumuseţi nebănuite. Şi în cea mai minunată dintre seri, avui pe podul cel mare al lacului plăcuta surprindere de a-mi regăsi amicul.

Rezemat de şubredul parmaclâc, el îşi aţintea privira asupra albei scânteieri a luceafărului răsărind. Văzându-mă cu o ţigară aprinsă, veni să-mi ceară foc şi focul acesta fu de ajuns ca să topească dintre noi orice gheaţă. Aflai că nici eu nu eram pentru dânsul un străin: ne întâlneam atât de des. Aşteptase numai prilejul să-mi poată face cunoştinţa şi mulţumea împrejurărilor că i-l dase tocmai în acea seară.

— În faţa Frumosului, lămuri el, singurătatea devine apăsătoare şi e o seară prea frumoasă, domnule, o seară de basm şi de vis. Asemenea seri se întorc, zice-se; de demult, în taina lor le plăcea meşterilor cei vechi să întruchipeze unele legende sacre, rareori însă penelul celor mai iscusiţi chiar a izbutit să le redea umbra limpede în toată albastra-i străvezime. E seara izgonirii Agarei[1],

---

[1] *Agar*, sclavă egipteană a biblicului patriarh Avram, pe care a izgonit-o în pustiu împreună cu fiul ei Ismael; un înger i-a arătat Agarei un izvor ascuns astfel că a putut salva viaţa lui Ismael, care a devenit apoi părintele poporului arab.

seara fugii în Egipt. Pare că, fascinată, vremea însăşi îşi conteneşte mersul. Şi în văzduhul fluid nici o adiere, în frunzişuri nici un murmur, pe luciul apei nici un fior...

Astăzi, după atâţia ani, îmi pare că-l mai aud. Vorbea măsurat şi rar, împrumutând spuselor cât de neînsemnate fermecul glasului său grav şi cald pe care ştia să-l mlădieze şi să-l învăluie, să-l urce sau să-l coboare cu o fericită măiestrie. L-am însoţit ascultându-l cu o plăcere crescândă în umbra acelei seri aproape mistice căreia el îi resfrângea în ochi albastrul adânc şi în întreagă făptura sa liniştea nesfârşită, nu m-am săturat să-l ascult toată noaptea. Dar, pentru câte avea de povestit, o singură noapte nu era de ajuns, aşa că, despărţindu-ne, spre dimineaţă, am luat întâlnire pentru seara următoare când s-a petrecut la fel, şi apoi iarăşi şi iar, fără întrerupere, în şir, aproape trei luni...

...din rarele plăcute ale vieţii mele. Cu cât scădea ziua, ne întâlneam mai devreme, ne despărţeam mai târziu. Să nu mai fi fost zi de loc ca să fi rămas mereu împreună, rău nu mi-ar fi părut; cu dânsul nu mi s-ar fi urât o veşnicie. Ninic mai monoton totuşi ca felul de a ne petrece timpul. Masa o prelungeam până spre miezul nopţii, la vorbă pe care o urmam la aer liber, cutreierând, calmi peripateticieni, uliţe pustii prin mahalale necunoscute unde ne rătăceam adesea, uitam că ne aflăm în Bucureşti. Uneori, la loc deschis, omul se oprea ca să privească îndelung cerul, din ce în ce mai frumos către toamnă şi căruia-i cunoştea toate stelele. Când era vreme rea, mergeam la el acasă.

Locuia pe liniştita stradă a Modei, la catul al doilea al unei clădiri ce aparţinea regelui Carol, la o franţuzoaică bătrână care-i închiriase două încăperi, bogat mobilate în gustul greoi de acum cincizeci de ani, un salon în faţă şi o odaie de dormit în fund, despărţite printr-un geamlâc înalt. La belşugul de abanos şi de mahon, de mătăsării, de catifele şi de oglinzi — acestea

de toată frumuseţea, fără ramă şi cât peretele — iubirea de flori a chiriaşului, împinsă la patimă, adăoga o nebunească risipă de trandafiri şi de tiparoase ce, împreună cu lumânările pe care le găseam aprinse, în cele două candelabre de argint cu câte cinci ramuri, oricând am fi venit, puneau locuinţei pecetea unui lux ales, alcătuind oaspelui meu un cadru în aşa armonie cu fiinţa sa că, amintirea mea, dintr-însul nu-l pot desprinde.

Dar încântarea începuse: omul vorbea...

Povestirea unduia agale, împletind în bogata-i ghirlandă nobile flori culese din literatura tutulor popoarelor. Stăpân pe meşteşugul de a zugrăvi cu vorba, el găsea cu usurinţă mijlocul de a însemna, şi încă într-un grai a cărui deprindere o pierduse, până şi cele mai alunecoase şi mai nehotărâte înfăţişări ale firii, ale vremii, ale depărtării, aşa că amăgirea era întotdeauna deplină. Ca în puterea unei vrăji, cu dânsul am făcut în închipuire lungi călătorii, călătorii cum nu-mi fusese dat nici să visez... omul vorbea. Înaintea ochilor mei, aievea, se desfăşura fermecătoare trâmba de vedenii.

Străjuiau pe înălţimi ruine semeţe în falduri de iederă, zăceau cotropite de veninoasă verdeaţă surpături de cetăţi. Palate părăsite aţipeau în păragina grădinilor unde zeităţi de piatră, în veşmânt de muşchi, privesc zâmbind cum vântul toamnei spulberă troiene ruginii de frunze, grădinile cu fântâni unde apele nu mai joacă. Beteala lunii pline se revărsa peste vechi orăşele adormite; pâlpâiau pe mlaştini văpăi zglobii. Puhoiul de lumini poleia noroiul metropolelor uriaşe aprinzând deasupra-le ceaţa cu un pojar. De funinginea şi de mucegaiul lor fugeam însă repede; la zare neaua piscurilor sângera în amurg. Şi plecam să cunoaştem ameţeala aprigă a culmilor, lăsam în urma noastră înflorite poiene, urcam prin brădet, adulmecaţi de şoapta pâraielor resfirate sub ferigi, urcam, beţi

de aerul tare, mai sus, tot mai sus. La picioarele noastre, între costişe pleşuve şi dâmburi încomate de codri stufoşi, văile se aşterneau de-a lungul albiei şerpuite a râurilor ce se pierdeau departe, în aburul câmpiilor grase. Un lung freamăt se înălţa ca o rugăciune. În pacea singurătăţii nemărginite, priveam în slavă rotirea vulturilor deasupra negrelor prăpăstii, iar noaptea ne simţeam mai aproape de stele. Dar curând începea să viscolească şi să geruie şi coboram către miazăzi, în ţinuturile cu dulci nume unde toamna lâncezeşte până în primăvară, unde totul, suferinţa, moartea chiar, înveşmântă chipul voluptăţii. Mireasma florilor de oleandru se aşternea amară deasupra lacurilor triste ce oglindă albe turle între funebri chiparoşi. Peregrini cucernici mergeam să ne închinăm Frumosului în cetăţile liniştii şi ale uitării, le cutreieram uliţele în clină şi pieţele ierboase, veneram în vechi palate şi biserici capodopere auguste, ne pătrundeam de suflul Trecutului contemplându-i vestigiile sublime. Corabia aluneca încet între ţărmurile lăudate ale mărilor elene şi latine; stâlpii capiştii în ruină răsăreau din crângul de dafini. O grecoaică ne zâmbea dintr-un pridvor perdeluit de iasomie, ne tocmeam cu neguţători armeni şi jidovi prin bazare, beam cu marinarii vin dulce în tractire afumate unde jucau femei din buric. Ne ameţea forfoteala pestriţă din schelele scăldate în soare cu legănarea molcomă a catartelor, ne fermeca lina tăcere din cimitirele turceşti, albul răsfăţ al oraşelor răsăritene tolănite ca nişte cadâne la umbra cedrilor trufaşi, lăsam să ne fure vraja albastră a Mediteranei până când copleşiţi de toropeala cerului său de smalt şi înnăbuşiţi de vântul Libiei, ieşeam la ocean. Spre miazănoapte, din jocurile umezelii cu lumina, se isca pentru văzul uimit o nesfârşită desfătare. Razele piezişe daureau viu burhaiul[1], destrămau tortul brumelor în toate feţele curcubeului şi erau, la fel niciodată, împurpurări grele în asfinţit, apoase străvezimi viorii şi sure în serile lungi de vară, feerica strălucire a

[1] *Burhai*, ceaţă rară care se ridică după ploaie.

zorilor boreale deasupra nămeţilor de gheţari. Ne înturnam apoi spre tropice, trăiam cu săditorii visul galeş al Floridei şi al ostroavelor Antile, pătrundeam, pe urma „vânătorilor de orchidee“, în verdea întunecime a selbelor Amazonului scăpărând de zboruri de papagali. Nimic nu scăpa cercetării noastre lacome, descopeream guri de rai pierdute pe întinsul oceanului paşnic unde, sub constelaţii noi, încrucişam indelung, ne îndrumam spre ţările mirodeniilor, spre leagănul civilizaţiilor străvechi, sărbătoream ivirea primăverii la Ise[1], ne scufundam în tainica pierzanie a nopţilor chinezeşti şi indiene, ne înfiora aromeala serilor pe apă la Bangkok. Vântul fierbinte alinta lin clopoţeii argintii ai pagodelor, înclina foile late de plibani. Uitam de Europa, din ea tot ce admirasem ne părea acum atât de pipernicit şi de şters. Şi purcedam mereu, în căutare de zări mai adânci, de păduri mai bătrâne, de grădini mai înflorite, de ruine mai măreţe; mulţumire nu mai aflam decât atunci când frumuseţea sau ciudăţenia făcea să ne credem pe tărâmul visului; oricare ar fi fost însă minunăţia datorită jucăriei firei sau trudei omeneşti, mult nu ne reţinea şi porneam iarăşi, străbăteam sumbre meleaguri şi râpoase singurătăţi, ocoleam jalea pustietăţilor sterpe, groaza smârcurilor fetide ca să ne întoarcem cât mai repede la mare.

Marea...

Lucie ca o baltă, oglindind, la adăpostul toartelor coastei, pirozeaua tăriei şi mărgăritarul norilor, florie ca o pajişte sau scânteind ca o mişună de licurici, searbădă şi domoală sau vie, verde şi vajnică, avântându-se spumegând spre cerul căruia îi e fiică, de ea vorbea cu păgânească evlavie, pomenindu-i doar numele, glasul i se pogora tremurător ca şi cum ar fi mărturisit o taină sau îngânat o rugă. Pentru slăvirea ei, uriaşa putere în mişcare a rotundului, matca a tot ce viază neîncătuşata şi neprihănita, i se părea că graiul omenesc nu

[1] Templu al zeiţei japoneze Amaterasu, încarnarea soarelui în religia shintoistă.

e îndeajuns vrednic şi că înşişi poeţii cei mai cu renume încumetându-se a o cânta păliseră. La dânsa îi era gândul, ca într-o scoică, ea răsuna în inima lui fără sfârşit, într-însa, care fusese patima întregii lui vieţi, dorea să-şi afle şi mormântul...

...tăcea acum cu privirea pierdută în gol. De la un ceas, simţeam cum ceva greu mă apăsa pe piept, îmi strângea tâmplele. Omul acesta deprins cu vântul iute de la larg, cu mirosul salubru de vâsc marin, avea groază de ferestrele deschise şi trăia într-un aer închegat, împâclit de fum, zaharisit de miresme grele. Târziu, flăcările lumânărilor încremeneau ţepene şi, din când în când, se auzea scuturându-se cu un foşnet înnăbuşit câte un trandafir.

Nu era singura lui ciudăţenie. Mi-aducea uneori aminte de acel tânăr englez a cărui tristă istorie am scris-o. Avea acelaşi fel nepreţuit de a tivi descrierile de călătorii cu amănunte istorice rare; şi el ţinuse să întrebe fiecare colţ de tărâm sau de apă la ce fusese în trecut martor, îmbinând pretutindeni priveliştea de azi cu vedenia de odinioară. Îi plăcuse să viseze în faţa stâncii de pe care Sapho[1] se aruncase în valuri, a ţărmului unde se înălţase rugul lui Pompei[2]. Ici fu răpusă frumoasa Ines[3], colo muri închis regele nebun. Dar pe când vastele peisagii ce *sir* Aubrey zugrăvea dintr-un cuvânt erau pustii de suflare omenească, ca după un potop, în ale noului prieten se îmbulzea, în pitoreşti veşminte, o lume întreagă: şeici şi paşale, emiri şi hani,

[1] Poetă lirică greacă (sec.VII-VI î.e.n.); s-a sinucis aruncându-se în mare de pe o stâncă înaltă a insulei Leuca.

[2] *Cneius Pompei*, general şi om politic roman; după cearta cu Cezar şi înfrângerea suferită la Pharsalos (48 î.e.n.), încercând să se refugieze în Egipt, a fost asasinat din ordinul lui Ptolemeu al XII-lea, într-o barcă, aproape de ţărm.

[3] *Ines de Castro*, favorita infantelui Don Pedro al Portugaliei, asasinată (în 1335) la Coimbra, din ordinul regelui Alfons al IV-lea.

rajahi şi mandarini, preoţi şi călugări de toate legile şi tagmele, zodiaşi, pustnici, vrăjitori, vraci, căpetenii de seminţii sălbatice cărora le fusese oaspe sau tovarăş de petrecere şi vânătoare şi trebuie să le fi intrat în voie şi să le fi fost pe plac la fel ca numeroşilor săi prieteni din Europa, aşa cum ştia să se arate, liniştit, blajin, îngăduitor, fără fudulie şi prejudecăţi de rând, de o curtenie binevoitoare, nesilită, ce trăda în el un boier mare în înţelesul înalt al cuvântului, unul din păstrătorii cei din urmă a ceea ce „vechiul regim" avea mai simpatic şi mai ademenitor. Şi nu mă întrebam atât cine era acel domn Pantazi — aşa părea că-l chema — omul pătimaş după Frumos şi adăpat la izvorul tutulor cunoştinţelor, care citea în original pe Cervantes şi pe Camoëns[1] şi vorbea cu cerşetorii ţigăneşte, cavalerul Sfântului-George al Rusiei, cât mă ciuda pricina tristeţii acelui răsfăţat al soartei, taina acelei line melancolii ce-i adumbrea aşa romantic fiinţa şi se oglindea nesfârşită în priveliştea atâtor ceruri, atâtor mări şi limane. Cu încetul, la evocarea lor se deşteptase în mine un suflet nou, un suflet de nomad cu nostalgii sfâşietoare, mă încindea dorul de ducă, mă înfrigura ispita plecărilor spre necunoscut, fermecul îndepărtatelor pribegiri şi, la gândul că aş rămâne până la capăt robul unui petec de pământ, osândit a mă frământa şi istovi fără mulţumire într-un ocol restrâns, suferearn cumplit, mă simţeam abătut până la deznădejde. Asemenea acelei suliţi măiestre ce singură avea darul să tămăduiască rănile ce făcuse, numai istorisirile ciudatului prieten îmi mai puteau alina răul, mulţumită lor mă pierdeam în lumea visărilor ca-ntr-o beţie, beţie de felul celor de mac sau de cânepă, aţâţând închipuirea deopotrivă şi urmate de treziri nu mai puţin amare.

---

[1] *Luiz de Camoëns* (sau *Camões*) (1524 — 1580), poet portughez; în opera sa principală, poemul epic *Lusiadele* (1572), descrie descoperirile navigatorilor portughezi în frunte cu Vasco da Gama şi episoade din istoria ţării sale, între care şi povestea tragică a frumoasei Ines de Castro.

Legasem dar iarăşi prieteşug cu un necunoscut, prieteşug la toartă, eram toată vremea împreună, casa lui mi-era deschisă la orice oră, ajunsesem să stau mai mult la el decât la mine. De la venirea toamnei ieşea mai rar, era tare friguros, dacă era urât afară nu desfăcea perdelele ziua întreagă şi sta cu luminile aprinse. Vorbea cu dor atunci de vila, ce, undeva sub un cer cald, îl aştepta la marginea mării, într-un noian de verdeaţă şi de flori. Florile, cât le iubea! La dânsul se scuturaseră cei din urmă trandafiri de Bucureşti şi pentru că tufănicile ce le luaseră locul nu miros, mănunchiuri de ciubuce de vanilie îşi zvântau aroma în largi cupe. Te îmbiau, de pe măsuţe, zaharicale, poame, băuturi dulci. Omul trăia într-o nepăsare fără ţărmurire, nu se sinchisea de nimeni şi de nimic; afundat în perne, fuma şi povestea numai, iar povestirile-i noi totdeauna erau urmate de acele lungi căderi pe gânduri când îi lăcrămau ochii. Şi afară de mine nu-i cunoşteam alt oaspe.

Or, cam o lună înainte de seara de la care purcede istoria de faţă, la birtul franţuzesc unde domnului Pantazi i se păstra cu sfinţenie masa, în colţul cel mai adăpostit, era la ceasul cinei zarvă mare. Ce anume prilejise, în strâmta încăpere, gălăgioasa adunare a tot ce Bucureştii avea mai moţat, nu ţin minte, ştiu numai că repede sătul de a privi acea lume anostă şi deşartă mă hotărâsem tocmai să-mi aplec nasul în taler când avu loc o intrare ce merita într-adevăr să nu fie trecută cu vederea. O clipă mi se năzări că, folosindu-se de învălmăşeala unei cirezi tâmpe de malaci, se strecuraseră într-un ţarc două fiare hămesite.

Era una din acele împerecheri strânse, datorite de obicei viţiului, aşa strânse că de la un timp nu se mai pot închipui singuri cei ce le alcătuiesc. De bună seamă tot viţiul trebuia s-o fi înnădit şi pe aceasta, căci altceva ce ar fi putut apropia doi oameni atât de deosebiţi? Unul în vârstă, cănit şi ferchezuit la deznădejde, purta pe un trup înţepenit, dar zvelt încă, un cap cum veacul nostru nu-şi mai dă cazna să plăsmuiască şi

părea chiar întors din vremuri de altădată acel chip aprig ale cărui trăsuri semeţe purtau pecetea răzvrătirii şi a urii. Celălalt, mai tânăr mult, coclit însă şi buhav, care legăna pe nişte picioare subţiri arcuite în afară o burtică ascuţită, oglindea pe faţa-i rânjitoare şi botoasă josnicia cea mai murdară. Cel dintâi, foarte rece, îşi rotise încet privirea posomorâtă pe deasupra capetelor, celui de al doilea îi jucau fără astâmpăr ochişorii vioi şi refecaţi sclipind de vicleană răutate. În tot, impresia ce o da acesta din urmă era numai în paguba lui, iar alăturea de domnul cel trufaş făcea să-i reiasă şi mai respingătoare mutra obraznică de marţafoi.

— Dumneata nici apă la gârlă nu găseşti, bombăni el aşa ca să-l auzim noi, tot eu, tot Pirgu sireacul! Strânse familiar mâna lui Pantazi, şi ocrotitor pe a mea şi se aşeză la masa noastră fără a mai cere voie. Însoţitorul său nu luă însă loc decât poftit şi după înfăţişările de rigoare pe cari le făcui cu atât mai mare plăcere cu cât de mult doream o apropiere între aceste două fiinţe. Paşadia şi Pantazi, aşa menite să se înţeleagă şi să se preţuiască.

Ţinurăm deschis localul până la ziuă. Pirgu plecă şi se întoarse de mai multe ori, din ce în ce mai beat. Ca să-i dovedească lui Pantazi, pe care din „nene“ nu-l scotea, cât îl iubea, îl tot săruta mereu.

— Nu mă mai lăsaţi să-l pup, fraţilor, ne rugă, că-l trimit la Govora.

— Bufon abject, îl mustră Paşadia, vezi să nu te trimitem noi la Mărcuţa!

Ar fi fost drept atunci să mergem cu el acolo şi noi ceilalţi trei şi să nu ni se mai dea drumul. Ca să fim împreună, Pantazi şi cu mine nu urmarăm oare în viaţa lui de noapte pe Paşadia care, la rândul său, se lăsa călăuzit orbeşte de Pirgu? Mi se dezvălui astfel o lume nebănuită, cu blestemăţii la cari, de n-aş fi fost în fiinţă martor şi le-aş fi auzit de la altcineva, le-aş fi crezut că ţin de tărâmul născocirii. Bucureştii rămăsese credincios

vechei sale datini de stricăciune; la fiece pas ne aminteam că suntem la porţile Răsăritului. Şi totuşi, desfrâul mă uimi mai puţin decât descreierarea ce domnea în toate rândurile; mărturisesc că nu mă aşteptam să văd dospind ţicneli atât de numeroase şi de felurite, să întâlnesc atâta nebunime slobodă. Cum nu-mi fu dat să găsesc mai pe nimeni la care, mai curând sau mai târziu, să nu se dea pe faţă vreo meteahnă, pe care, pe neaşteptate, să nu-l aud aiurind, la sfârşit pierdui nădejdea să cunosc, în carne şi oase, făptura omenească pe deplin teafără la minte. Numărul cazurilor interesante rămânea însă restrâns şi, printre ele, vrednic de cercetare într-adevăr nu-l socotii decât pe al lui Paşadia.

Am pomenit de felul cum marele meu prieten pusese cu vreo cincisprezece ani înainte capăt lungii lupte în vălmăşagul căreia îl aruncase mohorâta lui zodie şi cum se îngropase de viu. De atunci tot ce făcea era aşa nesăbuit şi fără de noimă, că nu se putea să nu dai dreptate obşteştii păreri care-l decretase nebun. Omul acesta care, în ura bolnavă ce nutrea împotriva ţării româneşti, jurase că se va înstrăina pentru totdeauna îndată ce mijloace cât de slabe îi vor îngădui-o, când se înavuţise, şi aşa cum poate nici nu trăsese nădejde, nu numai că nu-i mai trecuse hotarele, dar se statornicise tocmai în Bucureşti, în oraşul blestemat, plin de atâtea amintiri amare. Din bătrânele case ale Zincăi Mamonoaia, cumpărate la mezat, el îşi făcuse, meremetisindu-le de-a-ntregul şi îngrămădind înăuntru tot felul de scumpătăţi rare, o somptuoasă sihăstrie unde trăia pe picior mare, boiereşte. Cum trăia însă era o halima: ca la el la nimeni. El care de cincisprezece ani ţinea bucătar şi sofragiu, nu lua masa decât seara şi atunci la birt şi, tot de atâta vreme, nu se culcase acasă, în pat, niciodată. Slugile sale ce, la dorinţă, se iveau şi piereau, ca nişte stafii, mute, el nu le suferea să stea cu dânsul sub acelaşi acoperiş; ele huzureau într-o locuinţă deosebită unde puiseră şi-şi pripăşiseră neamuri sau cunoştinţe de cari stăpânul habar n-avea

şi a rămas de pomină cum acesta văzând într-o zi, pe geam, că de la el din curte se scoate un cosciug n-a ţinut să ştie cine fusese mortul. Să stau să-i înşir toate ciudăţeniile de soiul acesta ar fi să nu mai isprăvesc; mă voi mărgini dar să mă agăţ numai de cea mai uimitoare: Paşadia trăia cu schimbul două vieţi.

De dimineaţă până seara el nu se mişca de acasă, nu se ridica de la masa de lucru dintre cărţi şi hârtii, citea, scria fără răgaz. În timpul acesta nici nu fuma, sorbea câte puţin numai dintr-o ceaşcă de cafea fără zahăr şi tare. Mergeam din când în când să-l văd şi era de atâtea ori pentru mine o sărbătoare. Ce fiinţă aleasă, câtă deosebire între dânsul şi ceilalţi, ce prăpastie! De vulgaritatea consfinţită de obiceiul pământului, nici umbră la el, nici urmă — nimic balcanic, nimic ţigănesc; păşindu-i pragul treceai graniţa, dădeai de civilizaţie. Acolo era sălaşul desfătărilor grave ale duhului. Cum era atunci cu putinţă ca omul de carte şi de Curte care ar fi făcut podoaba zilelor de la Weimar, să se fi învoit a împărtăşi de seara până dimineaţa dezmăţarea unui Pirgu, ca apuseanul subţire în gusturi şi lingav să guste pastrama şi turburelul, schembeaua şi prăştina, ca vechiul vienez pierdut în vraja visului mozartian să asculte geamparalele şi bidineaua[1]? Îi aţipea estimp oare voinţa, era cumva victima fără răspundere a vreunei sminteli stranii? Eu unul am crezut că da şi mă îndoiesc ca o altă tălmăcire să fi părut mai firească oricui ar fi ştiut ce îngrozitoare clironomie împovăra în privinţa aceasta pe Paşadia.

Se împlinise cam un veac de când cel dintâi cu acest nume, la care se adăogase porecla de Măgureanu, după o moşioară de danie domnească, fugind de undeva, de prin părţile turceşti, ca să scape de ispăşirea unui îndoit omor, se aciuiase în Valahia şi ajunsese armaş mare. O tristă faimă

[1] Joc popular, îndeosebi ţigănesc, lansat de spoitorese (chivuţe).

supravieţuise omului pătat de sânge ce nu fusese văzut râzând niciodată. La veneticul acesta necunoscut, despre care se zvonise că nu-şi destăinuia obârşia pentru că ar fi fost prea joasă, se învederau tocmai dimpotrivă, trupeşte şi sufleteşte, semnele unei înalte stirpe în cădere: portul semeţ şi înfăţişarea nobilă, trufia, cerbicia şi cruzimea, lenea, sila de viaţă, setea de răzbunare şi puterea de ură, semne ce trecu urmaşilor săi cari, de nu s-ar fi prigonit între dânşii, dezbinaţi toată vremea, ar fi putut încă dura o casă puternică şi vestită. Credinţa că ţara românească le-a fost neprielnică nu era lipsită de temei, cu toate că şi suceala firii lor pătimaşe şi îndărătnice, bântuită de învrăjbire nu numai vitregia împrejurărilor i-a împiedicat să ajungă la treapta pentru care-i meneau preţioasele daruri ale minţii. Ei se arătaseră lacomi de învăţătură, plăcuţi la vorbă şi meşteri în condei, isteţi şi destoinici, dar fără şir în ce făceau, cu trăsneli toţi şi cu toane, purtând fiecare în sine plodul propriei sale pierderi şi pieiri şi, stând cineva să cugete la soarta Paşadeştilor-Măgureni, ar zice că asupra neamului lor apăsa o neagră afurisenie care-l mâna fără înduplecare spre stingere, supunându-l mai înainte la încercările cele mai grele ale restriştei. Dezrădăcinată şi răsădită în pământ străin, bătrâna tulpină bătută de vijelie îşi scuturase jalnic cele din urmă frunze. Armaşul schingiuitor şi ucigaş se prăpădise de timpuriu, otrăvit, zice-se, chiar de ai săi, al doilea, serdarul, vânător posac, îşi petrecuse mai toată viaţa în Vlăsia şi, învinuit de tâlhărie la drumul mare şi de batere de bani calpi, pierise pentru totdeauna fără a i se mai auzi de nume, iar fiul său, părintele prietenului meu, părinte nevrednic şi duşman, cartofor, crai şi beţiv, măcinase mai multe rânduri de moşteniri şi murise în furiile nebuniei. La fel sfârşise, tânăr, şi vărul său, poetul, iar dintre fete, singura care avusese parte de cununii îşi aprinsese de la lumânare părul în noaptea nunţii şi arsese de vie. Femeile ce slujiseră de matcă — greaca ursuză şi sanchie, clocindu-şi cu gura încleştată lunga dambla

între hârdaiele de neramzi[1] şi de gazii[2], sârba hainǎ şi dârjǎ care, pe patul morţii, scuipase grijania în barba popii şi-şi dase sufletul blestemându-şi copiii, braşoveanca zǎcaşǎ şi fǎţarnicǎ roasǎ de schiros[3] şi de pismǎ — înveninaserǎ mai mult acel sânge bolnav, îi sporiserǎ funesta zestre de racile şi de beteşuguri, dar ascuţiserǎ totdeodatǎ şi deşteptǎciunea celor nǎscuţi dintr-însul, acea stearpǎ deşteptǎciune, nesǎnǎtoasǎ şi ea poate, care atinsese o aşa înaltǎ stepenǎ de agerime la vlǎstarul cel din urmǎ. În acesta, sufletele celor dinainte ai sǎi cuibau neîmpǎcate, licǎrind în sumbra-i privire, rânjind în zâmbetu-i sinistru, ele-i stânjeniserǎ înǎlţarea, îl împiedicaserǎ sǎ apunǎ cu falǎ, zǎticnindu-i minunata cumpǎnire a însuşirilor şi numai el ştia de câte ori fusese nevoit sǎ-şi încordeze împotriva-le toatǎ stǎpânirea de sine, într-o luptǎ mai istovitoare decât aceea cu vrǎjmaşii dinafarǎ şi din care nu ieşise biruitor deopotrivǎ pânǎ la sfârşit. Într-o zi, ziua hotǎrârii celei mari, le lǎsase sǎ-şi reia din drepturi o parte, ridicase singur zǎgazul şi se prǎvǎlise în desfrâu adânc, pânǎ la fund dar, şi mǎ simt dator s-o spun iarǎşi, degradarea nu-l înfierase o singurǎ clipǎ cǎci, dacǎ seara patriciul cobora în Suburra[4], el nu-şi schimba portul, nici nu-şi lepǎda însemnele, rǎmânând tot aşa mǎreţ în viţiu ca şi în virtute. Se petrecea însǎ atunci într-însul ceva nefiresc: treptat fiinţa lui cǎdea într-o amorţealǎ aşa stranie, cǎ acela pe care Pirgu îl târa, fǎrǎ împotrivire, dupǎ dânsul, nu arǎta a fi Paşadia el însuşi, ci numai trupul sǎu, în care singurǎ privirea urma sǎ trǎiascǎ, din ce în ce mai posomorâtǎ şi mai tulbure, destǎinuind parcǎ o suferinţǎ lǎuntricǎ sfâşietoare. Ar fi stat astfel, fumând ţigarǎ dupǎ ţigarǎ, sorbind pahar dupǎ pahar, fǎrǎ a rosti un cuvânt, noaptea întreagǎ. Cunoşteam mijlocul de a-l rechema la viaţǎ; deodatǎ omul se înviora, ochii i se înseninau, un trist surâs îi lumina rece faţa stinsǎ.

---

[1] *Neramzi* (sau *naramzi*), varietate de portocali.
[2] Varietate de citrice, numite astfel dupǎ oraşul palestinian Gaza.
[3] Tumoare malignǎ.
[4] Cartier popular, cu numeroase taverne, în Roma anticǎ.

Adusesem vorba de ceva din vremuri de odinioară, de demult. Ştiam că vedenia trecutului, în care se cufunda cu patimă, era singurul lucru în stare să-l mişte, de trecut vorbea cu o reculegere mistică; eresul că sufletul său umbros şi vechi ar mai fi avut cândva şi alte întrupări fiind singura amăgire ce-şi îngăduia, singura înduioşare şi singura mângâiere. Şi aşa de puternică era la dânsul acea vedenie că pe dată ne-o împărtăşea şi nouă — lui Pantazi şi mie. Începea atunci, nu mai puţin fermecătoare, o nouă călătorie, călătoria în veacurile apuse. Ne regăseam de obicei în acela, scump nouă şi nostalgic între toate, care fu al optsprezecelea.

Eram trei odrasle de dinaşti cu nume slăvite, tustrei cavaleri-călugări din tagma Sfântului Ioan de la Ierusalim, zişi de Malta, purtând cu fală pe piept crucea de smalţ alb şi încununatul trofeu spânzurate de panglica de cănăvăţ negru. Răsărisem în amurgul Craiului-Soare, părinţii iezuiţi ne crescuseră şi ne înarmase Villena[1]. Tineri de tot, într-o caravană, scufundasem pe furtună nişte tartane barbareşti; mai târziu vitejiserăm pe uscat pentru izbânda florilor de crin[2]: fusesem la Kehl cu Berwick[3] şi cu Coigny[4] la Guastala, după cari isprăvi luaserăm rămas bun de la viaţa ostăşească şi, dornici de a vedea şi de a cunoaşte, plecasem, treime nedespărţită, în necontenit colind, pe urmele lui Peterborough[5]. Curteni de viţă, de la un capăt al Europei la altul, nu fu Curte să rămâie de noi necercetată, tocurile noastre roşii sunară pe scările tutulora, oglinzile fiecăreia ne resfrânseră chipurile înţepate şi zâmbetele nepătrunse;

---

[1] Oraş în Spania, în provincia Valencia.

[2] Florile de crin erau, în heraldică, emblema regalităţii; îndeosebi, Franţa purta denumirea „Regatul crinilor“ *(Le royaume des lis)*. Din secolul al XVII-lea, Cavalerii de Malta şi-au adăugat patru flori de crin la crucea în opt colţuri a Ordinului (v. Mateiu I. Caragiale, *În chestia unei aberaţii*, *ed. de faţă, pag. 223-231)*.

[3] *Jacques de Berwick* (1670-1734), general francez, fiu natural al regelui Jacob al II-lea al Angliei; a condus armatele franceze în bătăliile de la Rin împotriva Germaniei, la Kehl şi la Philippsburg, unde a murit.

[4] *Franquetot de Coigny* (1670-1759), mareşal al Franţei, învingătorul armatelor germane la Guastalla (1734).

[5] *Charles Peterborough* (1658-1735), general şi om politic englez.

de-a rândul cutreierarăm Curte după Curte; bine primiţi şi bine priviţi pretutindeni eram oaspeţii Mărilor, Sfinţiilor şi Luminăţiilor toate, ai Domnitorilor mari, de mijloc şi mărunţi, ai Prinţeselor-stariţe, ai Prinţilor-egumeni şi ai Prinţilor-episcopi; la Belem şi la Granja, la Favorita şi la Caserta, la Versailles, la Chantilly şi la Sceaux, la Windsor, la Amalienborg, la Nymphenburg şi la Herrenhausen, la Schönbrunn şi la Sans-souci, la Haga-pe-Maelar, la Ermitage şi la Peterhof cunoscurăm „dulceaţa traiului"[1]. În sărbătoare neîntreruptă de zi şi noapte, am petrecut cum nu se mai petrecuse şi nu se va mai petrece, ne-am înfruptat cu nesaţ din toate desfătările simţurilor şi ale minţii căci, deşi lipsit de măreţie, fu veacul binecuvântat, veacul cel din urmă al bunului plac şi al bunului gust, pe scurt veacul francez şi mai presus de orice veacul voluptăţii, când până şi în biserici heruvimilor le luaseră locul Cupidonii, când, lâncezind de dor, inimile fură aduse prinos toate zeului legat la ochi şi noi

---

[1] Localităţi şi palate de reşedinţă ale unor curţi europene. *La Belem*, lângă Lisabona, se află o mănăstire care adăposteşte mormintele regilor Portugaliei; la *Granja* se găseşte palatul de vară al regilor Spaniei, construit de Filip al V-lea lângă Segovia; *Favorita:* numele mai multor palate de petrecere situate la Mantua în Italia, la Rastatt în Baden, la Viena — aici este vorba, probabil, de castelul în stil rococo de la Ludwigsburg al casei domnitoare din Württemberg; *Caserta:* oraş în sudul Italiei, unde se afla un palat de vară al regilor Neapolelui şi celor două Sicilii; *Versailles:* reşedinţă a regilor Franţei, lângă Paris, în mijlocul unui parc impunător; *Chantilly:* localitate la nord de Paris, unde se află un celebru castel medieval renovat de Ludovic al XIV-lea; *Sceaux:* localitate la 10 km sud de Paris, cu un castel construit de Colbert, unde se ţinea un salon literar; *Windsor:* castel construit de Eduard al III-lea, pe Tamisa, şi care până astăzi constituie una dintre reşedinţele regilor Angliei; *Amalienborg:* palatul regal din Copenhaga; *Nymphenburg:* castel şi parc al regilor Bavariei, situat în nord-vestul oraşului München; *Herrenhausen:* castel al Guelfilor, cu parc şi teatru în aer liber, lângă Hanovra; *Schönbrunn:* castel de vară al împăraţilor Austriei, lângă Viena, cu un imens parc amenajat în stilul celui de la Versailles; *Sans-souci:* reşedinţă favorită a lui Frederic cel Mare, lângă Potsdam, apoi palat de vară al regilor Prusiei; *Haga-pe-Maelar:* oraş în Olanda, cu un somptuos palat regal construit în 1644; *Ermitage:* palat construit de Ecaterina a II-a la Petersburg, azi muzeu de artă; *Peterhof:* localitate întemeiată de Petru cel Mare, în 1711, la golful Kronstadt, cu un palat celebru.

cari am văzut pe multiubitul târându-se la picioarele marchizei[1], pe filosoful[2] de la Postdam scâncind după Kayserlinck şi pe Semiramida[3] moscovită smulgându-şi părul la moartea lui Lanskoi, noi înşine nu scăparăm dulcei molimi — „era atât de frumos seara sub castanii înalţi" — privind însă în femeie şi un mijloc nu numai un ţel, cum politica ne ispitise, adesea făcurăm din alcovuri punte şi pentru ca totul să ne izbutească vieţuirăm în însoţirea celor Aleşi şi slujirăm pe Cârmuitori. Amestecaţi din umbră în toate urzelile şi uneltirile, fără noi nu se fereca nici desfereca nimic; prin linguşiri şi daruri cumpăram ţiitoarele regeşti şi ibovnicii împărăteşti, dregătorilor le eram sfetnici şi călăuze, lucram după împrejurări la înălţarea sau la răsturnarea lor, îndeplineam însărcinări de tot soiul: întovărăşeam pe Belle-Isle[4] la Frankfurt pentru alegerea Împăratului, plecam cu Richelieu[5] în peţit la Dresda, tocmeam la Paris pânze de Watteau[6] pentru marele Frederic, duceam diamanticalele Elisavetei Petrovna[7] să se şlefuiască la Amsterdam, porunceam la Malines horbote pentru Brühl[8] şi acestea toate nu pentru vânarea de avuţie sau de măriri, ci numai din nevoia de a fi pururi în neastâmpăr, în mişcare. Hoinari nepocăiţi, veşnic pe

---

[1] Este vorba de regele Ludovic al XV-lea (1710-1774), supranumit *le Bien-Aimé* şi de Antoinette Poisson (1721—1764), marchiză de Pompadour, care a exercitat asupra lui o mare influenţă.

[2] *Regele Frederic al II-lea cel Mare al Prusiei* (1712—1786), autor al unor studii (*Antimachiavel* ş. a.); era supranumit „filosoful de la Potsdam" sau „filozoful de la Sans-souci".

[3] *Ecaterina a II-a a Rusiei* (1729—1796), supranumită „Semiramida Nordului".

[4] *Charles Louis Auguste Fouquet de Belle Isle* (1684—1761), mareşal al Franţei sub Ludovic al XV-lea.

[5] *Armand de Richelieu* (1696—1788), mareşal al Franţei, renumit pentru viaţa lui frivolă; strănepot al cardinalului Richelieu.)

[6] *Antoine Watteau* (1684—1721), pictor francez din perioada rococo.

[7] *Elisabeta Petrovna* (1709—1762), împărăteasă a Rusiei, fiica lui Petru cel Mare şi a Ecaterinei I.

[8] *Heinrich von Brühl* (1700—1763), politician german celebru prin intrigile sale şi viaţa luxoasă pe care o ducea.

drumuri, pătimaşi de curiozitate şi din ce în ce mai ahtiaţi după plăceri, ne-am răspândit cu frenezie sufletele în depănarea celei mai înflorite vremi din câte se cunoscuse, ne-am împărtăşit din toate harurile ei şi din toate rătăcirile. Şi noi am fost nebuni după muzică, ne-am războit pentru Rameau[1] şi pentru Glück[2] şi asemenea celor trei Crai ne-am închinat copilului care avea să fie Mozart[3]; şi noi am avut slăbiciune de aventurieri: Neuhof[4], Bonneval[5], Cantacuzen[6], Tarakhanova[7], ducesa de Kingston[8],

---

[1] *Jean-Philippe Rameau* (1683—1764), compozitor francez, inovator al principiilor armoniei.

[2] *Christoph Willibald Glück* (1714—1784), compozitor german, inovator al operei.

[3] *W. A. Mozart* (1756—1791), a dat concerte de la vârsta de 7 ani, într-un turneu întreprins cu tatăl său, Leopold Mozart, în vestul Germaniei, Olanda, Paris şi Londra.

[4] *Theodor von Neuhof* (1686-1756), aventurier, în 1736 a reuşit să devină rege al Corsicei sub numele de Theodor I, fiind alungat în 1738 de trupe genoveze şi franceze.

[5] *Claude-Alexandre de Bonneval* (1675-1747), general francez, a avut o viaţă aventuroasă, fiind, pe rând, în serviciul Franţei, apoi al Austriei, în sfârşit al Turciei, unde sultanul Ahmed al III-lea l-a înălţat la rangul de paşă.

[6] *Cantacuzen (Cantacuzène)* — ortografia franceză pentru Cantacuzino; vechea ramură bizantină a familiei, refugiaţă după căderea Constantinopolului (1453) în Occident, a dat numeroşi negustori, cărturari dar şi aventurieri. O altă ramură a dat, după cum se ştie, domni ai Ţării Româneşti (Şerban, Ştefan) şi Moldovei (Dimitrie). Dat fiind frecventele aluzii la împărăteasa Ecaterina a II-a făcute în acest capitol, s-ar putea să fie vorba de Mihail Cantacuzino, fost ban al Craiovei, care părăseşte ţara în 1776; ajunge în Rusia unde împărăteasa îi conferă gradul de general şi unde scrie, în 1787, *Genealogia familiei Cantacuzinilor*.

[7] *Isabella Tarakhanova* (1755—1777), fiica nelegitimă a ţarinei Elisabeta Petrovna cu feldmareşalul Razumovski, pretendentă la tronul Poloniei; arestată în Italia la cererea Ecaterinei a II-a evadează din închisoarea Vereia, şi cu ajutorul prinţului Stanislav Radziwill (1734—1790), se pregăteşte să vină în Polonia. Este ademenită la St. Petersburg de contele Aleksandr Orlov (asasinul ţarului Petru al III-lea) şi moare înecată în închisoare, în timpul inundaţiilor din 1777.

[8] *Elisabeth Chudleigh, ducesă de Kingston* (1720—1788), celebră aventurieră, soţia lordului Bristol, apoi a ducelui de Kingston, amanta regelui George al II-lea al Angliei şi a regelui Frederic cel Mare al Prusiei; e judecată şi condamnată pentru bigamie.

cavalerul d'Eon[1], Zanovici[2], Trenck[3] s-au bucurat în ascuns sau pe faţă de sprijinul nostru, pe Casanova[4], bătrân şi matofit l-am aciolat pe lângă Waldstein la Dux; şi pe noi ne-a atras ce părea suprafiresc: oglinda lui Saint-Germain[5], carafa lui Cagliostro[6], hârdăul lui Mesmer[7], bazaconiile lui Swedenborg[8] şi ale

---

[1] *Charles de Beaumont d'Eon* (1728—1810), aventurier francez, agent politic-diplomatic la diferite curţi europene; a apărut, îmbrăcat ca femeie, la curtea din St. Petersburg, devenind „doamnă de lectură" a împărătesei Elisabeta.

[2] *Stefan Zanovici* sau *Zanowitch* (1751—1785), aventurier de origine albaneză, a încercat să treacă drept ţarul Petru al III-lea; în Polonia îşi spunea Castrioto de Albania; în războiul austro-olandez, sub numele Stepan Hannibal, a oferit Statelor Generale o imaginară armată de muntenegreni, pentru care a încasat 80 000 florini; recunoscut la Habsburg, a fost arestat. S-a sinucis tăindu-şi venele.

[3] *Friedrich von der Trenck* (1726-1794), ofiţer de ordonanţă al lui Frederic cel Mare, arestat şi ţinut într-o lungă captivitate din pricina unor intrigi amoroase cu Amalie, sora regelui; mai tîrziu apare la Paris şi este executat pe eşafod ca agent al unor puteri străine.

[4] Vezi nota (2) de la p. 28.

[5] *Contele de Saint-Germain* (1710-1780), unul dintre marii aventurieri ai vremii lui, era cunoscut sub diverse nume: marchiz de la Bellamare, Aymar, Surmont, contele Welldone; se dădea drept alchimist, fabricant de pietre preţioase, constructor de oglinzi fermecate şi, izbutind să cucerească favoarea marchizei de Pompadour, a devenit chiar agent diplomatic al guvernului francez.

[6] *Giuseppe Balsamo, conte de Cagliostro* (1743—1795), a colindat marile oraşe europene organizând şedinţe de spiritism; la Londra a înfiinţat o organizaţie francmasonică, iar la Paris a reuşit să câştige favoarea cardinalului Rohan; implicat în celebra „Afacere a colierului" (1785), din care a ieşit compromisă însăşi regina Maria Antoaneta, este arestat şi expulzat din Franţa în 1786; trei ani mai târziu, la Roma, este condamnat la moarte sub acuzaţia de erezie, iar în 1791 papa Pius al VI-lea îi comută pedeapsa în închisoare pe viaţă. „Carafa lui Cagliostro" este o referire la misteriosul elixir al vieţii pe care l-ar fi descoperit aventurierul.

[7] *Franz Anton Mesmer* (1734—1815), medic, creatorul teoriei despre magnetismul animalic; mesmerismul preconiza crearea „somnului magnetic", prin urmare hipnotizarea, ca mijloc de vindecare a unor boli. Lucrarea lui Mesmer, apărută în 1779, a stârnit oarecare senzaţie, hipnotismul fiind încă foarte puţin cunoscut.

[8] *Emmanuel von Swedenborg* (1688—1772), naturalist şi mistic suedez; în 1734, la Londra, a avut o „viziune mistică" în care a găsit bazele unei noi religii, expusă mai ales în lucrarea lui teozofică *Vera christiana religio*.

lui Schrepfner[1] aflau la noi, care nu mai credeam în nimic, crezare. Şi tot cu luare aminte urmăream lucrările lui Scheele[2] şi ale lui Lavoisier[3]. Cu încetul legasem prietenie cu mai toţi aceia al căror nume istoria nu se poate scuti să-l însemneze, ne trimiteam răvaşe, ne abăteam întotdeauna din cale ca să dăm câte o raită pe la Montbard[4] sau pe la Ferney[5], prelungeam încântătoare popasuri la Hoditz[6] în Arcadia lui sileziană de la Rosswalde, spoream alaiul Împărătesei în Taurida[7], ne desfrânam în nebunia carnavalului la Veneţia şi, tot între măşti, în cealaltă Veneţie de la miazănoapte, în braţele noastre cădea Regele împuşcat de Ankarstroem[8]. Era scris ca cel mai frumos dintre veacuri să asfinţească în sânge şi când, după câteva luni, vedeam trecând în par, între fulgerări de cuşme frigiene, capul doamnei de Lamballe[9], înţelegând că timpul nostru trecuse

---

[1] *Iohann Georg Schrepfner* (sau *Schrepfer*) (1730—1774), aventurier german, şarlatan, fondatorul unei asociaţii secrete.

[2] *Karl Wilhelm Scheele* (1742—1786), chimist suedez, a descopirit oxigenul, hidrogenul, clorul şi manganul, de asemenea glicerina şi acizii arsenic, oxalic, tartric şi prusic.

[3] *Antoine Lavoisier* (1743—1794), chimist francez, unul dintre creatorii chimiei moderne; a arătat pentru prima oară importanţa oxigenului în procesul de ardere.

[4] Localitate în Franţa, pe canalul Bourgogne, în apropierea căruia se află castelul unde trăia şi lucra marele naturalist Buffon (1707—1788).

[5] *Ferney*, localitate în departamentul Ain, unde Voltaire a locuit şi a lucrat vreme de 20 de ani (1758—1778).

[6] *Albert Joseph von Hoditz* (1706—1778), general şi prieten al lui Frederic cel Mare; organiza pe domeniul lui din Rosswalde reprezentaţii teatrale şi pastorale. (Cu puţin timp înainte de a muri, Mateiu I. Caragiale intenţiona să scrie o monografie *Hoditz*, după cum reiese din însemnările lui de pe o agendă din 1935.)

[7] Gubernie în Rusia veche (Crimeea), cu capitala la Simferopol.

[8] La 16 martie 1793, regele Gustav al III-lea al Suediei, care se afla la un bal mascat, a fost rănit de un foc de armă tras de Ankarstroem (Anckarstroem); a murit două săptămâni mai târziu de pe urma rănii căpătate.

[9] *Marie Thérese-Louise, prinţesă de Lamballe* (1749—1792), doamnă de onoare şi prietenă a Mariei Antoaneta; a fost condamnată de tribunalul revoluţionar şi executată în septembrie 1792.

şi că, în curând, avea să stârvească şi să cadă pradă nimicirii tot ce ne fusese pe lume drag, ne acopeream feţele şi pieream pentru totdeauna.

— Ia mai lăsaţi, nene, ciubucile astea, ne întrerupea sastisit Pirgu, să mai vorbim şi de muieri.

Ştiam atunci că nici gâlceava nu era departe. Paşadia îi tăgăduia lui Pirgu în ce priveşte sexul gingaş orice fel de pricepere. Nu cu mai puţină tărie, la rândul său, Pirgu susţinea că în materie de dame Paşadia era nul. Să fi judecat după femeile pe care Pirgu i le aducea lui Paşadia, oricine ar fi fost de părerea acestuia din urmă: numai otrăvuri, rable de pripas, trezitură şi răsuflătură — o adevărată jale. Dar pentru ce atunci Paşadia care, cu banii ce-l ţineau, ar fi putut să-şi plătească tot ce era mai trufanda pe piaţă se mulţumea cu ele lăsând să-şi bată aşa neomenos joc de el Pirgu căruia numai gustul nu-i lipsea. Vechi copoi, Gorică dibuia, pe la mahala, fete vrednice să slujească de izvod de frumuseţe, le momea cu vedenia unei vieţi uşoare şi bogate, le sprijinea întâii paşi pe poteca viţiului cu părintească grijă şi, ca un adevărat părinte, nici nu se atingea de ele. Cu totul altceva îi plăcea lui. Simţurile sale, ce arătau respingere tocmai de ce e venust şi pur, nu se mai deşteptau decât la beţie şi atunci îi trebuiau femei schiloade, ştirbe, cocoşate sau borţoase şi mai ales peste măsură de grase şi de trupeşe, huidume şi namile rupând cântarul la Sfântul Gheorghe, geamale, baldâre, balcâze. Iar de greţoşeniile la cari se deda cu ele, vorbea atât de zdrenţăros încât ar fi făcut să se ruşineze, dacă l-ar fi înţeles, porcii, chiar şi maimuţele.

— Nu scuipaţi, rânjea el, că-i piere gustul. Ce vreţi dacă am boală, dambla?

Abia se potoleau lucrurile că, din chiar senin, izbucnea al doilea rând de ceartă. Pentru nimic, Paşadia n-ar fi scăpat prilejul de a ponegri ce era românesc. Pantazi îi lua întotdeauna parte, dar fără pornire; la unul era înverşunarea

împotriva unei ființe iubite care-l trădase, la celălalt numai disprețul față de o rudă săracă. În scimb, Pirgu ajungea să se mire el singur cât era de patriot și nu pot să uit cum, mergând odată să-l iau de la o adunare de cioclovine îmbrăcate toate în port național, dar fără a vorbi una boabă românește, m-am crucit și eu, ca de altă aia, când l-am văzut, dulce păstoraș al Carpaților, cu cavalul în brâu, învârtind o bătută zuralie cu teozoafa Papura Jilava. Decât să-și audă terfelită biata țărișoară, mai bine se lipsea de toate, se scula și ne părăsea, pentru scurtă vreme însă, deoarece se întorcea întotdeauna și niciodată singur. Însoțitorii și-i dejuga, fără să mai ceară încuviințare, de-a dreptul la masa noastră, la care, în chipul acesta, în mai puțin de o lună, am văzut perindându-se tot ce Bucureștii avea mai năbădăios, mai zănatic, mai teșmenit și defăimat — jegul, lepra și trânjii societății. Pierdut, ca de obicei, în aburoasa-i visare, Pantazi nici nu-i băga în seamă, era de mirare numai cum Pașadia, omul atât de țâfnos, nu-i respingea, ba dimpotrivă: îi cinstea, le întindea chiar mâna și, după oarecari întrebări ce le punea unora cu meșteșug, trăda a nu fi fost tocmai așa străin de ce se petrecea pe lume cum își da aerul. Se făcea foc însă de câte ori, cântând: „Ah, după militari, infanteriști, tunari"... Pirgu ne aducea de subțioară pe Poponel.

Se făcuse cunoscut sub această poreclă unul din edecurile ministerului trebilor din afară, băiat de mare viitor, arătând, ca mulți alții din breasla lui, o aplecare deosebită pentru anumite metode dosnice ale unei școale foarte discutate. Lamsdorf[1], Eulenburg[2], Mestschersky îi erau părinți sufletești și de asemenea nășii Poponel se arătase vrednic. Cum, pe vremea

---

[1] *Vladimir Lamsdorf* (1841—1907), diplomat rus. În 1878 l-a însoțit pe Gorceakov la Congresul de la Berlin, iar între 1901—1906 a fost ministru de externe.

[2] *Philipp von Eulenburg* (1847—1921), diplomat german, ambasador la Viena, prieten personal al împăratului Wilhelm al II-lea; publicistul Maximilian Harden l-a acuzat, în cadrul unei polemici celebre, de homosexualism.

aceea, oraşul nu era încă năpădit de numeroşi icioglani[1] de meserie, Poponel trecea drept ceva rar. În făptura sa, care de altmintreli în ce priveşte drăgălăşia nu lăsa decât de dorit, sălăşluia, mistuit de toate flăcările Sodomei, un suflet de femeie, sufletul uneia din acele slujnici împuţite ce dau târcoale seara cazărmilor. Mai mult nu voi stărui asupra-i; ca să-l descriu ar trebui să-mi înting pana în puroi şi în mocirlă şi, la această îndeletnicire nu mi-aş pângări numai pana, dar aş spurca mocirla, chiar şi puroiul. Şi totuşi, nu a lui era vina: aşa era de la Dumnezeu. La apropierea diplomatului, Paşadia recădea în sumbra-i toropeală şi-l aştepta să plece ca să-i facă lui Pirgu imputări amare.

— Până când, îi răspundea acesta, cu asemenea prejudecăţi trezite, până când? De ce atâta prigoană? Nu cumva ai pofti să-ţi facă dumitale curte? Nu? — atunci ce ai cu el? Dumneata nu ţii muscal cu luna? — lasă-l şi pe el şă-şi ia turc cu luna. Dumitale îţi cere cineva socoteală că umbli după marcoave, după şteoalfe? — el de ce să nu umble după juni, după crai?

— Bine, stăruia Paşadia, dar pentru ce le face aşa pe dădaca?

— Păi altfel, lămurea Pirgu, nu fac nici ei pe doica.

Era dat în Paşte, dat dracului. A! să fi voit el, cu darul de a zeflemisi grosolan şi ieftin, cu lipsa lui de carte şi de ideal înalt şi cu amănunţita lui cunoaştere a lumii de mardeiaşi, de codoşi şi de şmecheri, de teleleici, de târfe şi de ţaţe, a năravurilor şi a felului lor de a vorbi, fără multă bătaie de cap, Pirgu ar fi ajuns să fie numărat printre scriitorii de frunte ai neamului, i s-ar fi zis „maestrul", şi-ar fi arvunit statui şi funeralii naţionale. Ce mai „schiţe" i-ar fi tras, maica ta Doamne! de la el să fi auzit dandanale de mahala şi de alegeri. Mai cuminte poate, dânsul se mulţumea a le pune la cale, a trage sforile şi în aceasta rămânea neîntrecut. Aşa cum sucea el treburile, cum le învârtea, cum îi prostea şi-i zăpăcea de la mic la mare,

[1] *Icioglan*, paj, copil de casă la sultani şi la unii domni români; aici e luat în sensul argotic de pederast.

scoţându-se pe el basma curată, era o minune; un târg întreg îl juca giurgiuna[1] şi noi înşine nu am făcut tustrei oare parte din Vicleimul ale cărui păpuşi le arunca una într-alta, le smucea, le surchidea, fără să se sinchisească dacă i se întâmpla să le ciobească sau să le sfarme. Mai primejdioasă javră şi mai murdară nu se putea găsi, dar nici mai bună călăuză pentru călătoria a treia ce făceam aproape în fiecare seară, călătorie în viaţa care se vieţuieşte, nu în aceea care se visează. De câte ori totuşi nu m-am crezut în plin vis.

Abia se isprăvea masa, că lui Pirgu i se şi făcea de ducă. Îi era omului sete. Se găseau pe atunci, slavă Domnului, şi nu scumpe, vinuri de Bordeaux şi de Bourgogne să fi făcut cinste unui ospăţ regesc. Lui Gorică nu-i erau însă pe plac, el vrea un vin mai uşor, vin indigen, vin de grădină, descoperea el câte unul grozav şi ne căra, prin cine ştie ce fund de mahala, să ne cătrănească cu vreo poşircă mucegăită şi tulbure. Adevărat lup de mare, Pantazi bea ce-i da de gură, mai lesne chiar decât Paşadia care nu băutură căuta, ci larmă, lumină, lume. De acolo plecam să încercăm alt vinaţ; şi-aducea el aminte de nişte ravac nebun, la prispa înaltă, sau de nişte sânge-de-iepure, să dai cu căciula-n câini. Între două cârciumi, luam o cafea la Proţăpeasca sau la Pepi Şmaroţ şi mai stam de vorbă cu fetele la un pahar, cât rostuia Pirgu pentru Paşadia sau altcineva vreo întâlnire pe a doua zi. Ne suiam uneori niţel la „club", unde Paşadia ţinea câteva lovituri la drum-de-fier, din picoare, la iuţeală; aceasta însă rar, femeilor şi cărţilor fiindu-le hărăzite ceasurile dinaintea cinei. La popasul al treilea începea cheful cu temei, pe răpunere. În jurul nostru foiau şi forfoteau sinistre jivinele strejinopţi ale oraşului. Cu ele Gorică se simţea la largul său, îşi da drumul. Ca argintul-viu, el aluneca de la masă la masă, stârnea hohote de râs, mulţumită lui

[1] *A juca giurgiuna*, a înşela, a amăgi, a-şi bate joc.

chiolhanul prindea chiag şi se înfierbânta; el spunea lăutarilor ce să cânte, le da de băut, se pupa cu ei în gură, apoi îi lua la înjurături şi la palme. De altfel, cam de obicei, spre dimineaţă se lăsa cu bătaie. Străini de tămbălăul care se umfla sălbatic, Pantazi şi Paşadia-şi urmau în tăcere visarea ca şi cum s-ar fi aflat la mii de poşte departe, ceea ce părea că le-o tulbură era tocmai liniştea. Şi ceva ciudat iarăşi, când se întâmpla să nu vie Pirgu — avea de moşit vreo poliţă cu maimuţă, sau se încurca la dardăr cu Mehtupciu — atunci chiar dacă mergeam pe unde fusesem cu dânsul, moţăiam cu paharele dinainte, tot ce vedeam rămânea şters şi fără viaţă, acelei lumi de noapte însufleţitor fiindu-i numai el, el, întruparea vie a însuşi sufletului spurcat şi scârnav al Bucureştilor. De aceea îl urmam fără vorbă; cu dânsul am tărbăcit, pe lapoviţă şi pe zloată, clisa uliţelor fără caldarâm şi fără nume de pe la margini, prin funduri de maidane pline de gunoaie şi de mortăciuni, am intrat pe brânci aproape, în zăpuşala chiţimiilor scunde, cu pământ pe jos şi spoite tot aşa proaspăt ca ţigăncile ce, în flenderiţe roşii sau galbene şi desculţe, legate numai cu o vipuşcă de cârpă sub genunchi, se dădeau acolo parlagiilor şi măţarilor pe o băncuţă, o cinzeacă de trăscău sau un pac de mahorcă. Şi cu toate că nu mergeam în familii, am izbutit să coborâm şi mai jos... Adăstam apoi în piaţă, la ciorba de burtă, până în revărsatul zorilor.

Zorile...

... Paşadia se oţerea, se scutura ca după un vis urât. Mă feream să mă uit atunci la chipul său încleştat, să-i întâlnesc privirea tulbure a cărei groază nimic n-ar putea-o spune. Tot astfel, cu inima strânsă, trebuie să se fi întors în grabă, de teama să nu fie prins de lumina zilei pe drum, străbunul ucigaş. Ne despărţeam în sfârşit, ducându-ne fiecare leşurile: Paşadia şi Pantazi de-a dreptul acasă, eu la baia de aburi, Pirgu la moaşă să-l tragă cu oţet de trandafiri şi cu opodeldoc. Deşuchieturile lui, oricari ar fi fost, ajunseră să pară la dânsul

aşa fireşti că, în Jarcaleţi, unde sta cu părinţii, pe mahalagiii vecinaşi nu-i mai cuprindea mirarea când îl vedeau întorcându-se dimineaţa cu două flaşnete cântând fiecare altceva, cu ursul, cu căluşarii sau cu paparudele, pe saca, pe targă sau cu dricul.

Dar trista viaţă de petrecere în care ne îngălasem avu cel puţin o urmare fericită. În scurt timp, o nobilă amiciţie legă pe Pantazi de Paşadia. Sufleteşte, cred că mai vârtos decât cunostinţele şi curtenia îi apropiase tristeţea, deşi a unuia era albastră şi lină ca acele seri ce se întorc, zice-se de demult, iar a celuilalt o neagră şi neţărmurită gheenă. Cum Pantazi lua mai totdeauna pe seama lui cheltuiala de noapte, şi într-aşa fel că nu încăpea din partea lui Paşadia împotrivire, acesta se hotărî să-l ospăteze la rândul său, dar nu la birt, ci la el acasă. Se scoaseră pentru întâia oară din dulapuri şi lăzi pânzeturile de masă de Olanda, farfuriile şi cleştarurile de Boemia, argintăria suflată cu aur. Sofrageria fu bogat înflorită cu trandafiri galbeni ce căpătau străvezimi de ceară în galeşa lumină chihlimbărie a acelei dulcegi zile de toamnă, cea din urmă frumoasă a anului. Mă simţeam aşa departe de Bucureşti şi mi se părea că acel prânz însemna sărbătorirea reîntoarcerii lui Paşadia dintr-o lungă pribegie, a lepădării lui de Pirgu.

Deşi poftit, acesta nu venise. După masă, trecuserăm într-o încăpere de cel mai preţios rococo vienez, îmbrăcată toată, pereţi şi mobile, în mătase şofranie cu poleieli de argint întruchipând flori de nufăr, salonul lui Kaunitz[1] cum îl numeau, deoarece era împodobit de un fastuos portret al cancelarului-principe în manta Lânei-de-aur şi ticluit întocmai după una din odăile de primire a vechiului său Gartenpalast din Mariahilf. Paşadia era menit să trăiască în acel decor aristocratic atât de potrivit cu fiinţa şi cu sufletul său, la dânsul cărturarul şi

[1] *Wenzel Anton Kounitz* (1711—1794), diplomat, cancelar al Austriei; palatul său (Gartenpalast) se afla pe Mariahilferstrasse.

cugetătorul fiind altoiţi pe un ciocoi borât căruia, când i se întâmpla să se afle ca atunci cu vreunul din semenii lui, în măsură să-l priceapă, îşi da pe faţă toată râia. Mut de uimire, Pantazi nu se mai sătura să-i admire nobila demnitate a ţinutei, severa stăpânire asupra mişcărilor şi vorbirei, amărăciunea acelui viu sarcasm ce geruia sclipitor, mai rece decât omătul, mai tăios decât oţelul, mai înveninat decât omagul şi încă nu mă domiresc cum şi le putuse însuşi, căci dacă adevărat e că, trebuindu-i veacuri ca să se plămădească, datina rămâne apanagiul exclusiv al sângelui, de unde acel strop albastru foarte pur care, respingând prihana corcelilor, înflorea în fiinţa lui pe neaşteptate atât de semeţ; ce tainică înrudire îl lega de acei slăviţi dregători mari din trecut, de chipurile cărora îi plăcea să se înconjoare şi de ale căror îndărătnicii, apucături şi gusturi era aşa îmbâcsit, că ei înşişi de ar fi fost rechemaţi la viaţă, s-ar fi recunoscut mai degrabă într-însul decât în propriii lor urmaşi? Atunci am înţeles însă pentru ce i se strigase „raca"[1], mi-am dat seama cât de monstruos trebuise să fi părut şi de străin dezrobiţilor şi feciorilor de lele ce se năpustiseră toţi asupra-i ca să-l sfâşie şi să-l nimicească.

Şi, în vreme ce seara pogora, iar convorbirea lâncezise, fără voie îmi trecea prin minte tot ce auzisem despre Paşadia. Pe socoteala lui se trăncănise atâta! Brusca lui trecere de la sărăcia lucie la avuţie înfierbânta încă, după atâţia ani, închipuirile: ba că era în slujba unei puteri străine, ba că pentru a nu da în vileag lucruri de mare gravitate i se plătea scump tăcerea — de altfel, în afară de acele case în care băgase la bani cu nemiluita nu i se cunoştea nici un soi de avere sub soare, nici izvor de câştig şi doar căpetenie de tâlhari sau calpuzan nu era ca bunicu-său, ori de, mai ştii minune. Se spunea iarăşi că tocmai de la serdar i se trăgea procopseala. Ajuns în adânci bătrâneţe, mult bogat şi singur, acesta, simţind

[1] Exclamaţie de origină ebraică, exprimând dispreţul şi blestemul, întâlnită în *Evanghelia* lui Matei, v. 22.

că i se apropie sfârşitul, îşi chemase nepotul la dânsul, în ţara îndepărtată unde trăia cu nume schimbat şi-l lăsase moştenitor. E drept că din încâlcita cronică a vieţii prietenului meu lipseau file, fuseseră ani întregi când se dase afund, nu-l mai zărise nimeni, îl crezuse lumea mort. Misterul în care-i plăcuse întotdeauna să se învăluie făcuse să iasă un alt rând de zvonuri; bunăoară se scornise că în zăvorâta sa locuinţă, împresurată de grădini, el ţinea ascunsă, ori închisă, o femeie, o femeie nu în toate minţile; uneori noaptea, se auzeau venind din partea locului ţipete. Un fapt divers — sinuciderea în împrejurări ciudate a unui cunoscut personagiu bucureştean, a cărui soţie întreţinea, se zice, legături vinovate cu Paşadia — dase bârfelii înverşunate prilej să-şi atingă culmea: se murmurase că, prins asupra faptului şi încolţit, acesta nu se codise să adaoge la lanţul de nelegiuiri al neamului său o însângerată verigă. Asemenea istorii chiar de ar fi fost ţesute în gherghef de adevăr nu m-ar fi interesat prea mult; mie ce-mi zgândărea curiozitatea era altceva, tocmai ceea ce scăpase tutulor celorlalţi din vedere. Destul de des, Paşadia spunea că pleacă pentru câteva zile la munte, dar care era acel tainic Horeb[1], de unde se întorcea cu puteri proaspete, nu ştia, nici nu se întreba nimeni. Ar fi fost firesc să presupun că făptura oţelită care săptămâni întregi din douăzeci şi patru de ceasuri dormea cel mult câte două şi nici acelea în pat, mergea să caute în aerul balsamic al înălţimilor şi în singurătatea lor adâncă pacea şi odihna şi mi-aş fi mărginit presupunerea la atât, dacă demult, fiind copil, n-aş fi auzit, la mătuşa mea, de la o cocoană bătrână, cam rubedenie cu Paşadia, că acesta avea, în răstimpuri, furii, „pandalii" groaznice, dar că, simţindu-le când îi vin, se-nchidea el singur înainte şi sta ascuns până-i treceau. Între aceste lucruri se făcuse în capul meu o legătură la care nu mă puteam gândi fără să nu mă cutremur.

---

[1] Munte în peninsula Sinai; legenda biblică spune că Moise a primit aici cele zece porunci.

Ieşind de acolo cu Pantazi, găsii pentru întâia oară ciudat că despre acestălalt, omul care-mi păruse un prieten de când lumea şi uneori chiar un alt eu-însumi, nu ştiam încă nici cum îl chema adevărat: în ţifrul încununat ce se vedea pe unele din lucrurile sale, lipsea tocmai slova începătoare a numelui sub care era cunoscut. Nemulţumit eram însă departe de a fi; la plăcerea de a mă bucura de prietenia a două fiinţe atât de unice fiecare, s-adăoga aceea, pentru mine nepreţuită, de a mă afla între două taine ce puse, ca două oglinzi, faţă-n faţă, s-adânceau fără sfârşit. Mă-ntrebam numai dacă din ele avea să mi se dezvăluie vreodată ceva?

SPOVEDANII

„...sage citoyen du vaste univers“.[1]
La Fontaine

Pirgu o luase dar spre Poştă, noi spre Sărindar. Ceaţa se făcea tot mai deasă, umezeala mai pătrunzătoare. Intrarăm în localul cel mai apropiat, la Durieu, în dosul Băncii Naţionale şi ne aleserăm în fund masa, în colţul cel mai ferit. Dar, în acea seară, prietenul nu era în apele lui: nu povestea, nu bea, nu fuma. Ofta doar întruna şi se ştergea la ochi. După ciudata bucurie ce nici cu un ceas înainte îi făcuse nu mai puţin ciudata ocară a Penei, el căzuse într-o întristare deopotrivă ciudată. Atât de terciuit nu-l mai văzusem până atunci. Îl pândeam discret, ştiind că în asemenea clipe uşurare se află în destăinuire, simţeam că aşa ceva nu era departe. Şi nu mă-nşelam: îndată ce se reculese puţin, cu glas şovăitor el începu:

—Îţi sunt dator o lămurire, amicul meu. Nu ştiu cum ţi s-a părut că până acum nu ţi-am spus cine sunt dar, te rog, iartă-mă;

[1] *„...înţelept cetăţean al vastului univers“* (fr.).

nu a fost într-adins. De dragul dumitale care mi-ai arătat atâta prietenie, am voit, din capul locului, să-mi calc hotărârea de a rămâne „incognito“ timpul cât voi fi silit să zăbovesc pe aici şi dacă nu am făcut-o încă, e numai fiindcă a lipsit prilejul. Aveam de povestit atâtea altele! Cu dumneata mi-a plăcut să retrăiesc treizeci de ani de călătorii, tot cu dumneata, de nu te plictiseşte, îmi voi retrăi astă-seară copilăria şi întâia tinereţe.

Pentru aceasta ne vom întoarce în Bucureşti, deoarece de felul meu sunt bucureştean; lumina zilei am văzut-o pe Podul-de-pământ, în casele părinteşti din faţa Viişoarei. De viţă sunt însă străin, — şi aici, întremându-se deodată, glasul i se polei parcă de trufie.

...sunt grec, urmă el, şi nobil, mediteranean; cei mai vechi străbuni ce-mi cunosc erau, în suta a şaisprezecea, tâlhari de apă, oameni liberi şi cutezători, vânturând după pradă mările în lung şi-n larg, de la Iaffa la Baleare, de la Ragusa la Tripoli. Din Zuani cel roşu, prin doi din fiii săi, purced cele două ramuri ale neamului. Că la obârşie am fi barbari, cum s-a străduit să mă convingă când i-am fost oaspe în palatul său din Catania, capul ramurii siciliene, zisă cu pardosul, fiindcă la vechea noastră stemă: — pe scut sprijinit de monoceri înlănţuiţi, în câmp albastru lebăda de argint, luîndu-şi zborul cu gâtul străpuns de o săgeată purpurie — a adăogat, în cinstea unei înrudiri ilustre, în câmp de aur cu chenar de sângeap un pardos negru; că am fi fost normanzi, se prea poate, de vreme ce toţi până la cei din urmă doi, el şi cu mine, am păstrat ca însemne trainice de stirpe părul roşcat şi ochi albaştri, dar netăgăduit rămâne numai că mă trag din corăbieri şi e singura mea deşertăciune, căci dacă strămoşii ar fi pe alese, cum se cam obişnuieşte la casele mari, pe cel dintâi l-aş voi tot corăbier; mi-ar plăcea să cobor din acel Thamus[1] căruia odinioară, în pustietatea unei seri pe valuri, un glas tainic i-a poruncit să meargă să vestească

[1] *Thamus* (*Thamuz* sau *Tammus*) — divinitate babiloniană.

moartea Marelui Pan. Încolo, nu mă fălesc cu nimic, nici chiar cu sângele vărsat sub flamurile Eteriei de ai mei, cei din ramura cu lebăda, ce de la Candia a trecut prin Fanar în Rusia şi-n ţările româneşti.

Dacă nu sunt însă eu mândru de neamul meu, el trebuie să fie de mine. Mai frumos nu se putea să sfârşească. Însuşirile lui de mărinimie şi de avânt, duhul de jertfă, imboldul firesc către ce e măreţ, precum şi acel anume lipici ce l-a ajutat să prindă şi să se înalţe pretutindeni unde l-a purtat soarta, se îmbină la mine toate în aşa desăvârşită armonie, mulţumită cred faptului că în vinele mele nu se învrăjbeşte sânge deosebit: părinţii mei erau rude de aproape, veri primari. Cam de aceeaşi vârstă şi orfani amândoi, fuseseră crescuţi împreună şi între dânşii înflorise de timpuriu o idilă pe care, în pofida prejudecăţii, o consfinţiseră prin căsătorie.

Am fost copil unic. Asupra capului meu se resfrângea via lor iubire, ei priveau cu duioşie oglindindu-se în fiinţa mea contopite sufletele lor gemene, mă împresurau de mii de îngrijiri. Nici laptele ce l-am supt n-a fost străin. Binecuvântat fie cerul că mi-a hărăzit o pruncie fericită. La ea de câte ori mă gândesc mi se înfăţişează, fâlfâind în văzduhul senin al unei dimineţi de primăvară, zboruri albe de porumbei. E cea mai îndepărtată din amintirile mele. Şi e totdeodată un simbol.

Dar copilul atât de alintat nu era vesel; sufletul meu a fost întotdeauna împăienjinat de acea uşoară melancolie a firilor prea simţitoare, aşa simţitoare că până şi mângâierile le fac să sufere, până şi plăcerea le răneşte. Cu cât înainte de a-l citi pe Lucreţiu[1] îmi dasem seama că din izvorârea voluptăţii răzbate ceva amar care se ascunde înnăbuşitor în însăşi mireasma florilor.

Nu-mi închipui să se afle mulţi oameni pe cari viaţa şi vârsta să-i fi schimbat atât de puţin cât pe mine. Până la

[1] *Lucreţiu* (95 — cca. 53 î.e.n.), poet latin; a scris versuri pline de vigoare, pătrunse de filozofia lui Epicur.

moarte voi rămâne acelaşi: un visător nepocăit, pururi atras de ce e îndepărtat şi tainic. Eram foarte mic când, uitând de joacă, mă furişam în grădină să ascult de după uluci cum o femeie peltică îngâna cu glas slab, alături, un cântec, acelaşi, parcă o aud: „O pasăre-n arbor, râu de plăcere, eu vin a plânge a mea durere"... şi apoi suspina cu caturi, îndelung. De la un timp, nu s-a mai auzit cântecul... Pe înserate, îmi plăcea să mă aşez cu Osman, dulăul, pe prispă şi să privesc cum răsar stelele.

Din întâii ani ai vieţii mele, acum când m-am întors în locurile unde i-am petrecut, şi poate ca semn al ivirii bătrâneţii, amintirile de soiul acesta se deşteaptă tot mai vii, ating uneori chiar nălucirea. Mi s-a întâmplat, în Cişmegiu, să mă revăd aievea, copil, aşa cum eram acum o jumătate de veac, când sub aceiaşi copaci mă purta de mână mama Sia.

Alături de părinţii mei, în inima mea îşi are locul mama Sia, buna noastră mama Sia, femeia de încredere care i-a dădăcit şi crescut pe dânşii ca şi pe mine. Era privită ca o rudă, se şoptea că era chiar, simbrie nu primea, sta cu noi la masă şi ne chema pe nume, bombănea şi socrea pe toţi din casă, unde stăpână de fapt era dânsa; mama nu ştia de nimic.

Mama era o păpuşă, păpuşa cea mai drăgălaşă, cea mai dulce. De frumuseţea ei mersese vestea; s-o fi văzut despletindu-şi bogatul păr ca mierea arsă şi să fi întâlnit adânca privire a ochilor ei albaştri cu sprâncene negre, ai fi zis că una din acele albe Magdalene zugrăvite în zilele cele mai galeşe ale decăderii şcoalei italieneşti pogorâse însufleţită din cadră. Deşi am iubit-o până la idolatrie, tot mi se pare că n-am iubit-o destul şi la gândul acesta mă cuprinde remuşcarea. O cântare ce se stinge, o floare ce se scutură, o stea ce cade mi-aduc de dânsa negreşit aminte şi atunci icoana ei se adumbreşte de fermecul celor pieriţi înainte de vreme aşa duios că nu o pot întrezări decât prin lacrimi.

La tata am ţinut altfel; simţimântul ce s-a închegat cu încetul pentru dânsul a purces de la judecată, întemeiat de

admirare. În coconaşul sclivisit, cu mâini de femeie care la Paris trecuse drept englez, după înfăţişare şi felul de a purta, se dezvăluiseră virtuţi rare, un caracter. Învăţătura lui şi ocrotirea domnitorului Alexandru Ioan, la care se bucura de mare trecere, îl făcuseră să fie numit de-a dreptul la Curtea de Apel şi repede înaintat la Înalta Curte. Fusese apoi deputat. Secularizarea averilor mănăstireşti şi împroprietărirea ţăranilor i se datoresc în mare parte lui. A fost cel mai tânăr dacă nu şi cel mai de seamă dintre acei câţiva bărbaţi cu vază ce, după răsturnarea lui Vodă-Cuza, s-au retras din viaţa politică pentru totdeauna. Eram băiat răsărit când, într-o zi după-amiazi, au venit la noi doi boieri necunoscuţi şi au stat închişi cu dânsul în salon mai bine de un ceas. Înainte de plecare, tata i-a lăsat niţel singuri şi a trecut în iatac la mama, apoi s-a întors ca să ducă pe neaşteptaţii mosafiri până în uliţă, la trăsură. Seara am aflat că tata ceruse şi învoirea mamei ca să nu primească să fie ministru.

De altfel, de teama ca liniştea ce domnea în cuibul nostru să nu fi fost câtuşi de puţin tulburată, tata nu lua nici o hotărâre fără să n-o fi întrebat şi pe mama, lucru care-şi avea, fireşte, şi neajunsurile lui. Din pricina ei, deşi în belşug, trăiam mai prejos de puterile noastre mult, viaţa ce duceam nu era, după cum s-ar fi căzut, boierească şi de vreo schimbare cât de uşoară în ale ei, mama avea groază. Niciodată dânsa n-a voit să se mişte din Bucureşti; să fi mers şi ea la ţară, la vie, la băi — ferit-a sfântul — şi trebuie să fi avut hazul lor călătoriile acelea cu chervanul la Borsec sau la Zaizon. Până şi de acasă se urnea greu. Cine ar fi crezut că tocmai dintr-însa era ursit să nască omul care avea să ocolească pământul de mai multe ori!

Biată mama, câte avea! Era friguroasă cum nu se mai poate, pe căldură pătimea, soarele să n-o fi atins ori vântul, lumina îi făcea rău, întunericul o apăsa, la zgomotul cel mai uşor tresărea speriată. Dacă vedea sânge, leşina. În petreceri — şi era atât de sărbătorită — nu afla decât oboseală. Prietene

de seama ei nu ţinea să aibă; în schimb, la noi s-aduna zilnic un guraliv sobor: cocoşneţe de mahala uşarnice, puţind a sărăcie, preotese, moaşe, dulceţărese, femei de rând meştere să dea cu cărţile sau să citească în cafea. Cheful ei era să se îmbrace ţărăneşte, cu vâlnic şi maramă, să-şi atârne la gât mărgean ori lefti[1] şi mărturisea cinstit că lăutarii îi plăceau mai mult decât opera italienească. „Anicuţa trage a prost", avea obiceiul să spună despre mama tuşa Smaranda. Şi când, la moartea acesteia ne-au rămas casele cele mari cu paraclis de la Cişmeaua Roşie[2], tot mama a fost care n-a voit să ne mutăm în ele, zicând că pe Podul-de-pământ, sau de pastramă, după porecla veche, era mai frumos. Avea poate dreptate: între Sfântul Constantin şi Sfântul Elefterie, de la Giafer la Pricopoaia, acolo unde azi stăpâneşte paragina, se ţinea grădină de grădină, numai pomi roditori, liliac, bolte de viţă. Muşeţelul şi nalba năpădeau curţile, pretutindeni leandri, rodii, lămâiţă, la ferestre se înghesuiau ghivecele de garoafe, de muşcate, de cerceluşi, de indruşaim, de şiboi. Iar dincolo peste gârlă, închizând zarea, se împânzea, scăldat în verdeaţă, dealul Cotrocenilor!

Prietenul se opri aci, zâmbind, îşi aprinse cu tabiet ţigara, porunci cafele, vin. Şi reluă numaidecât firul povestirii.

—...Într-un salon viu luminat, cocoane în malacov, încărcate de scule, boieri cu favoriţi sau cu imperiale, la grumazul cărora scânteie briliantele Nişanului, se apleacă adânc ca să sărute mâna unei bătrâne îmbrăcată în verde, o bătrână puţintică la trup şi uscăţivă, cu păr cănit morcoviu, cu ochi spălăciţi albaştri. Are însă aerul atât de măreţ: ea stă dreaptă, capul îl ţine sus, căutătura-i e semeaţă, vorba răspicată şi poruncitoare. De şapte ani de când s-a întors din cea din urmă călătorie la Baden-bis,

[1] *Left* (*lefţi* sau *lefturi*), monedă de aur sau de argint, din care se făceau salbe.

[2] Numele unei fântâni şi al unei mahalale din Bucureştii veacului al XIX-lea, situate pe Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei) la întretăierea cu actuala str. Nuferilor.

ea nu mai iese din casă şi, pentru că singurătatea îi e urâtă iar somnul rar, în fiecare seară, după masa de douăsprezece tacâmuri, are până târziu sindrofie.

Cu dânsa avea să piară una din rămăşiţele întârziate ale lumii de odinioară, ea apucase încă vremurile bune: în 1871, când a răposat, mergea pe optzeci şi opt de ani şi era de şaptezeci şi doi văduvă, după o scurtă căsnicie cu un beizadea grec, un copilandru găman[1] care se îndopase cu coacăze şi avusese încurcătură de maţe. De atunci nu voise să se mai mărite şi-şi petrecuse o bună parte din acea lungă viaţă „înăuntru“, peste tot printre ce era mai strălucit în nobilime. Credincioasă prejudecăţilor acesteia până la habotnicie, ea ar fi făcut pe oricine să-i ierte îngâmfarea îndată ce ar fi auzit-o vorbind; darul ce avea în privinţa aceasta fiind mai uimitor decât însăşi ţinerea ei de minte; ca să spună un mărunţiş, un fleac de nimic, avea felul său anume; când povestea, citea parcă dintr-o carte frumoasă. De altmintreli o stană de bun simţ, un munte, nici eresuri la dânsa, nici ciudăţenii, deoarece nu pe socoteala ei trebuia pusă aceea singură de a nu se fi îmbrăcat niciodată altfel decât în verde, nici purtat alt soi de piatră scumpă afară de smarande. Cu timpul, verdele se întunecase, se ascunsese sub un înveliş de horbotă neagră şi numai când au culcat-o în sicriu, au mai gătit-o, după a sa dorinţă, cu rochia de lastră nerămzie pe care o purtase ca mireasă.

Odihnească în pace! Din recunoştinţa ce-i păstrez, mi-am făcut lege; osebit de însemnata ei stare, ea mi-a lăsat acea comoară sfântă care e datina, fiinţa mea lăuntrică toată e făureala ei, numai a ei; dăscălindu-mă întru cele înalte, ea a deşteptat în mine vechile năzuinţe. De la dânsa am învăţat că fac şi eu parte din aceia cărora le e de la Dumnezeu dat să poruncească, cei ce prin avuţie şi faimă se înalţă deasupra muritorilor de rând. Iar ananghia clipelor

---

[1] Lacom la mâncare, mâncăcios.

hotărâtoare de mai târziu ale vieţii mele, am înfruntat-o numai cu ajutorul amintirii ei; în frigurile îndoelii şi ale obidei, vedenia Luminăţiei sale mi-a răsărit întotdeauna înainte, mult senină, în veşmânt verde, scânteind din cap până-n picioare de pietre verzi.

Eram zilnic adus după-amiazi la dânsa. Acolo stam de faţă la dichiseala ei ce se prelungea până seara. Estimp istorisea. Protipendada a trei sferturi de veac o cunoscuse în fiinţă, văzuse de mai multe ori pe Napoleon I, care odată-i vorbise, fusese cu tatăl ei la Viena în vremea Congresului[1], danţase cu împăratul Alexandru şi cu Metternich, primise în Italia omagiile lui Chateaubriand şi ale lui Byron. Ca să nu piardă pensia de general-maior a caimacamului, ce din porunca Împăratului Nicolae i-a fost slujită şi ei toată viaţa, de la 1830 nu mai călcase în Franţa pe care, de când cu războiul nelegiuit, cum îl numea, din Crimeia, o ura de moarte. Totuşi, după grecească, bineînţeles, limba de care se slujea mai cu drag era franţuzeasca, o franţuzească de veche Curte, cuprinzătoare şi înţepată, mirosind a pergamută şi a mosc. Când însă i se întâmpla să pomenească de ceva din trecutul neamului nostru, o da pe româneşte şi atunci povestirea se lumina mistic; dânsa găsea întovărăşiri sublime de cuvinte ca să spună lunga încumetare împotriva păgânului cotropitor, nepregetata mucenicie, evlavia învingând asprul drum. Cu ce suflu vorbea de trădările celor doi mari dragomani şi de crunta-le ispăşire, de celelalte capete, opt la număr, retezate de iatagan în mai puţin de o sută de ani, de fuga în Rusia, de aţâţarea a două războaie şi de stârnirea Eteriei. Ca istoriile acestea nimic n-avea darul să mă încânte; plăcerea cu care le ascultam, tot mai vie, şi-atingea culmea când venea rândul amintirilor din îndepărtata ei copilărie, atât de îndepărtată şi

[1] La Congresul de la Viena (1814—1815), s-a trecut la reorganizarea Europei, după înfrângerea lui Napoleon; între altele, s-a constituit sfânta Alianţă cuprinzând Austria, Prusia şi Rusia.

de înflorită, petrecută numai în desfătări şi-n răsfăţuri. Bătrâna pe care o vedeam în oglindă, spilcuindu-se între lumânările devreme aprinse, fusese una din cele trei nestimate pentru cari sângeraseră atâtea inimi. Şi priveam, visând, cadra în care erau înfăţişate, ţinându-se după mijloc, tinere, bălane, cu ochi albaştri şi sprâncene negre, tustrele: Bălaşa, Zamfira şi Smaranda. Botezându-le astfel, mama lor, căminăreasa Păuna, o hărăzise pe fiecare pietrei scumpe ce-i alesese de naşă, legând-o cu jurământ ca toată viaţa alta să nu poarte şi să se îmbrace numai în coloarea acelei pietre. Ai zice că e dintr-un basm, nu e aşa? — şi nu e, într-adevăr, decât un amănunt din minunatul basm al acelei Domniţe a alintărilor care fu străbunica. Ţi-l voi povesti odată de-a-ntregul şi vei afla atunci, poate cu mirare, că gusturile subţiri şi deşărtăciunile mărunte, iubirea de flori şi de miresme, de scumpătăţi, podoabe şi odoare, pofta de huzur şi de risipă ne vin de pe partea românească, prin dânsa, nu cum s-ar crede, de la greci. Tot de la ea şi frumuseţea. Curiozitatea de a şti de la cine am moştenit deosebitele înclinări ale firii mele m-a impus a cerceta cum era aceea a strămoşilor, dar în afară de ce apucasem să prind de la bătrâna mătuşă, mărturiile fiind rare, n-am descoperit mare lucru, aşa că n-am putut da de urma celei mai ciudate: e vorba de neînvinsa slăbiciune ce am de ţigani — ai băgat fără îndoială de seamă cât mă înduioşează amărâta lor soartă, cu ce drag stau la sfat cu dânşii în graiul lor despreţuit? L-am învăţat de mic, la cuine, de la moş Stan piftierul, unchiaş aproape orb, rămas după dezrobire, până la moarte, în curtea noastră unde se şi născuse. Cu vederea, pierduse şi somnul şi, iarna-vara, ziua-noaptea sta cu luleaua în gură la vatră. I-era mare foc de mine; când se întâmpla să am fierbinţeală — mă deocheam lesne şi se speria lumea din casă — mi-l aduc aminte cum mă lua în braţe şi mă legăna plângând. Deopotrivă prietenoase îmi surâd din trecut, cu dinţi albi, şi alte chipuri de ţigani şi de ţigănci; cu o ţigancă am gustat întâia oară

dragostea, o ţigancă de la zid. Purta floare roşie la ureche şi umbla danţând. Aveam şaisprezece ani. Era pe vremea salcâmului, seara, după ploaie. I-am dat un galben şi am uitat s-o întreb cum o cheamă. Şi n-am mai întâlnit-o.

Îmi înşiră, în chipul acesta, cu privire la una sau la alta, felurite istorii. Reieşea din ele că primise o creştere cum nu se putea mai îngrijită şi că învăţase temeinic sub luminata priveghere a tatălui său care plănuise să-l trimeată să urmeze vreo şcoală înaltă la Paris, dar cocoana Anicuţa, sprijinită de Sia, se împotrivise. De altfel nici el nu se împacă bucuros cu gândul unei despărţiri de acei părinţi atât de iubitori, ce se purtau cu dânsul ca un frate şi o soră mai mare, cum arătau de la o vreme chiar ca înfăţişare. Ar fi dus dar cu ei împreună acea viaţă retrasă şi tihnită înainte, până cine ştie când, dacă în 1877, puţin după ce el împlinise douăzeci de ani, nu izbucnea războiul. Îi dau aici iarăşi cuvântul.

— Mersei să-i aduc tatei la cunoştinţă hotărârea mea de a pleca negreşit la oaste, hotărâre de la care nimic pe lume n-ar fi fost în stare să mă abată. Marele Alexandru Nicolaevici, Cezarul pravoslavnic, trăsese sabia împotriva vrăjmaşului de moşie, şi din clipa aceea pentru mine, viu sau mort, loc de cinste nu mai putea fi decât acolo unde fâlfâiau steagurile Împărăţiei Sfinte de Răsărit. Tata mă întrebă cu spaimă ce avea să zică mama? — şi te las să-ţi închipui uimirea lui când îi spusei că dânsa, la care fusesem mai înainte, îmi dase voie. Ce s-a petrecut atunci într-însa rămâne o enigmă. Şi minunea — căci altfel cum aş putea-o numi — nu se mărgini la atât. Deodată o cocoană foarte mare se deşteptă în păpusă. Deschise casa de la Cişmeaua Roşie şi o prefăcu în spital pentru răniţi, în totul după cum o tăia pe ea capul şi arătând atâta pricepere că parcă până atunci numai cu asta se îndeletnicise. La rândul său, tata primi o însărcinare pe

lângă principele Gorceakoff[1], între neamul căruia şi al nostru fuseseră legături de prietenie. Înnodai şi eu una, mai înaltă, ce se consfinţi în focul luptei — vă povestii mai adineaori ceva de Serghie de Leuchtenberg. Să fi trăit... Cu moartea lui, la care am fost martor, începea pentru mine un dureros şir de încercări. Întorcându-mă acasă, aflăm că mama nu mai era. Ca ai dânsei toţi, ea nu înţelesese să se cruţe. Greu răcită în cumplita iarnă a războiului, nu voise să se îngrijească şi, într-o încordare semeaţă, îşi făcuse tânjind boala pe picioare. Departe de soţ şi de copil, îşi dase istovită sufletul în braţele mamei Sia, fără o cârtire, fără o lacrimă, senină până la sfârşit. Viteji cărora ea le alinase chinurile au dus-o, plângând, pe umerii lor la groapă. Grozăviile războiului mă pregătiseră să pot îndura această lovitură care, în schimb însă, îl nimicea pe tata; adesea mai puţin am suferit s-o ştiu pe ea moartă decât să-l văd pe dânsul viu. Sărmanul nu mai era de recunoscut, slab şi gârbov cum ajunsese, cu plete cărunte încâlcite şi cu barbă, cu unghii netăiate şi negre, murdar, soios... O deznădejde sfâşietoare se oglindea în ochii lui sticloşi ce-i trădau, chiar dacă nu vorbea, rătăcirea minţii. Jalea lui casnică nu-l făcuse să uite de mâhnirea ce-i pricinuise pierderea Basarabiei; de nu prindeam de veste la timp, apuca să trimită înapoi cordonul Sfintei Ana, al cincilea din cele şase cu cari a fost cinstită casa noastră. Am înţeles din capul locului că nu-mi rămânea decât să mă resemnez: omul era osândit. Nu se mai hrănea, nu dormea, bea întruna la ţuică şi fuma fără încetare. A mai dus-o aşa câteva luni şi a mers să-şi ia locul de veci lângă mama. Curând apoi culcam la picioarele lor şi pe mama Sia şi rămâneam singur pe lume.

---

[1] *Alexandr Gorceakov* (1798—1883), diplomat şi politician rus, ambasador al Rusiei la Stuttgart şi Viena, apoi ministru de externe (1856); adversar al lui Bismarck şi partizan al panslavismului.

Mi-a trebuit vreme să mă reculeg. Aproape nu mă mişcam de acasă, târziu am început să fac plimbări călare afară din oraş. Cu prilejul acesta, am băgat de seamă că la pod, la „Marmizon", îmi ieşea mai totdeauna înainte o fată foarte frumoasă. De la un timp, mi-era un fel de grijă că n-aveam s-o întâlnesc şi dacă se întâmpla aşa mi-era ciudă. Pe nesimţite, plăcerea ce de la început îmi făcuse să o văd a ajuns o nevoie şi era din ce în ce mai amestecată cu duioşie; ziua, noaptea, chipul ei îmi răsărea în tot ceasul înaintea ochilor, nu mă puteam gândi la dânsa fără să nu mă tulbur, iar când mă aflam în faţa ei mă cuprindea o sfială până atunci necunoscută, care m-a împiedicat îndelung să-i vorbesc. Ce-mi părea ciudat în toată istoria asta nu era că mă îndrăgostisem — îmi venise şi mie rândul — dar că mă îndrăgostisem tocmai de fata cu pricina, deoarece, de la fire, nu simt atragere decât pentru femeile oacheşe, cât mai oacheşe, şi dânsa era bălană şi albă până la serbezime, aşa că nu trebuie să te mire, amice, dacă am să-ţi spun că, deşi am iubit-o cu patimă, nici o clipă făptura ei, chiar având-o aproape, n-a aşteptat într-a mea o bănuială măcar de poftă trupească; cea ce a făcut ca tainicul meu simţimânt de iubire să se închege a fost numai mila. Când am văzut-o pe Wanda, aşa o chema, mărturisindu-mi plângând traiul ei chinuit de vitregia nevestei a doua a lui tată-său, un polonez, beţiv se înţelege, care o ducea de azi pe mâine cu prăsila lui din ce bruma agonisea cârpind haine şi curăţind pete, şi am aflat că umblau s-o vândă, cum făcuseră şi cu o soră a ei mai mare, pentru ca s-o scap m-am hotărât să trec peste prejudecăţi şi s-o ridic până la mine. Ştiam ce vâlvă urma să stârnească fapta mea, o ştiam prea bine, dar nu de judecata celor vii mi-era teamă, ci de a celor morţi, cărora nu deopotrivă mă puteam scuti să le dau socoteală şi erau nopţi înfrigurate de nesomn când îi vedeam aievea, înşiraţi ca în vechile icoane greceşti pe fund de aur roşu şi ţepeni în caftanele lor de sarasir, pe acei trufaşi arhonţi purtându-şi

în mâini capetele tăiete, iar privirile lor neînduplecate întorcându-se cu scârbă de la mine, vânzătorul. Să dau înapoi n-aveam însă tăria şi mă lăsam târât în voia soartei. Anul cernit era pe sfârşite, puţin mă mai despărţea de ziua logodnei, poruncisem chiar inelele.

Or, în dimineaţa când le aduceam de la giuvaiergiu cu numele noastre săpate, găsii la poartă, pe laviţă — stam încă pe Podul-de-pământ, calea Plevnei, cum i se schimbase numele — pe cocoana Elenca a sameşului, una din cele mai de ispravă mahalagioaice prietene cu mama; mă aştepta să-mi spuie ceva. Avui o presimţire... Am poftit-o în casă. A jelit-o întâi pe cocoana Anicuţa, dar îndată ce lacrimile i-au dat răgaz, s-a ridicat cu străşnicie împotriva a ce pusesem la cale, zicând că aş fi săvârşit mare păcat chiar dacă Wanda ar fi fost o fată cinstită, necum o târâtură care se întinsese cu toţi derbedeii şi trecuse pe la doftor şi pe la moaşă. Rămăsei încremenit.

— De nu crezi, maică, adăogă ea, stai o dată noaptea la pândă după unsprezece să vezi singur cum îşi bagă hăndrălăul pe fereastră. Să ţi-l spun şi cine e: Fane al văduvei, zugravul, ăla care cântă cu armonica.

Mi se puse atunci un junghi la inimă, urechile porniră să-mi vâjâie şi se-nvârti casa cu mine. Eram rănit de moarte. Cum însă, oricât de zguduitoare ar fi împrejurările, nu-mi pierd sărita, judecai şi atunci rece. Că înainte s-o fi cunoscut, lipsită cum era de pază şi de creştere şi înconjurată de pilde şi de îndemnuri rele, greşise, era sângeros pentru mine, nu însă de mirare, dar ca să-şi bată în aşa hal joc de obrazul meu, şi cu cine, în ajunul logodnei, asta covârşea orice măsură şi nu puteam să i-o iert. Şi mi-am adus aminte că punând mama odată să-mi ghicească norocul, îmi dase că de toate fericirile am să am în viaţă parte, numai de dragoste nu. Am mulţumit cocoanei Elenca şi i-am spus să fie pe pace. Când, după obicei, la ceasul prânzului a venit Wanda, m-a găsit îmbrăcat de drum, strângând curelele geamantanului. Am născocit că trebuia să plec degrabă pentru câteva

zile la ţară. În tot timpul mesei, am scrutat-o pe furiş; afară de blândeţe şi de nevinovăţie, pe chipul şi-n privirea ei nu se citea nimic. Am cunoscut atunci chinul sfredelitor între toate, al îndoielii, mai ales că-mi părea şi cu totul de necrezut ca fiinţa aceasta să nesocotească atât de nebuneşte cel mai de pismuit noroc ce una de teapa ei ar fi putut visa. Am plecat împreună cu trăsura, pe dânsa am lăsat-o la ea acasă, iar eu am ieşit pe drumul Cotrocenilor, am ocolit jurîmprejur oraşul şi pe la înserate m-am întors pe la Capu-podului la Cişmeaua Roşie. Am intrat în paraclisul demult părăsit, unde nu mai călcasem din copilărie, am aprins un muc de făclie rămas din alte vremuri şi, cerând mijlocirea duhului domniţei Smaranda pe lângă Cel de Sus, m-am cufundat în rugăciune.

Harul ceresc nu întârzie să se reverse asupra-mi, la razele sale înţelesei că tot ce se întâmpla era spre izbăvirea mea, care sta numai în înşelăciunea Wandei sau în grabnica ei pieire. Dumnezeu nu îngăduia ca stema casei noastre, ce de la 1812 se răsfăţa sub cununa de comite pe pieptul vulturului cu două capete rusesc, să fie prihănită. Şi îngânai: „Nu nouă, Doamne, ci numelui tău veşnică fie-i slava!“ Şi unde m-a apucat, de ce era să făptuiesc, o groază!... Am plecat de acolo împăcat cu soarta, redobândit. Gândurilor fioroase ce pritocisem tot drumul le luaseră loc teama şi dorinţa ca Sămeşoaia să nu fi minţit şi când, peste două ceasuri, am avut dovada vie a trădării, în însăşi durerea mea am aflat uşurare. Acum, că fiinţa în care întrupasem visul de iubire al tinereţii mele era pentru mine pierdută, mi-am zis că nu-mi mai rămânea decât s-o dau uitării.

Dar nu mi-a fost cu putinţă. Nici astăzi, după treizeci de ani, dragostea mea pentru dânsa nu s-a stins, depărtarea şi timpul au făcut-o însă mistică: nu pe Wanda însăşi o mai iubesc, nu făptura ei care, dacă mai e pe lume, e schimbată, ofilită, îmbătrânită, ci amintirea, nespus de duioasă şi de dulce. Iar la femeile ce s-au perindat de atunci în viaţa mea, ceea ce am

iubit a fost numai vreo asemănare cu dânsa: la unele am regăsit părul ei galben sau ochii verzui, la altele tristeţea surâsului, legănarea mersului ori melodia glasului ce mă fermeca atât... Iată pentru ce deunăzi i-am dat dreptate lui Paşadia, când spunea că în amor nu vede decât fetişism. Da, fetişism, fetişism...

Dete din umeri şi lepădă ţigarea căreia, de liniştit ce povestise, îi rămăsese scrumul întreg. Ceru poame, un vin mai vârtos, alt rând de cafele. Şi gustând, şi sorbind, urmă.

— Ca să mă ameţesc, mă aruncai în vâltoarea vieţii de petrecere, şi cu aşa avânt că am speriat cu desfrâul şi cu risipa Bucureştii. Vreme de un an, la Cişmeaua Roşie, unde mă mutasem, chefurile până la ziua albă s-au ţinut lanţ. Din ce era mai stricat, îmi făcusem o numeroasă curte: când plecam la vânătoare sau dam câte o raită pe la mănăstiri era cu un alai de cel puţin douăzeci de trăsuri încărcate cu vârf, başca feciorii cu merindele şi taraful meu de lăutari. E drept că n-a fost o singură dată ceva, cât de neînsemnat, care să fi lăsat de dorit, se întrecea o lume să-mi facă voile şi să mă desfete; se mergea adesea cu zelul chiar prea departe: era de ajuns să spun peste zi că-mi place o femeie ca seara s-o găsesc la mine în aşternut. Erau bărbaţi cari mi-aduceau nevestele şi fraţi surorile. Dar mă ţinea tare scump şi, ca să fac faţă la atâta cheltuială, după ce-am bătut la papuc ce moştenisem bani gheaţă, am făcut datorii peste datorii. Cum dam de fund, nenea Scarlat, zis „Ibric", un ticălos de boier bătrân, samsar, geambaş şi mai ales altceva, îmi făcea numaidecât rost de împrumut cu dobânzi sălbatice. Mă încurcam din ce în ce mai rău; când venea câştiul, arenzile şi chiriile mi se plăteau cu propriile mele poliţe pe cari eram nevoit fireşte să le primesc. Atunci iscăleam altele şi aşa am iscălit mereu, uneori fără să mă uit ce, până când, trimiţându-l într-o dimineaţă pe nenea Scarlat după parale, mi-a adus răspunsul că înţărcase bălaia şi că în curând trebuia

să mă răfuiesc de toate socotelile. Şi mă povăţuia, rânjind, să vând mai bine de bunăvoie ce aveam decât să las să mă vânză cu toba; îmi găsea el cumpărător. Îl poftii ca deocamdată să-mi caute, şi fără zăbavă, ceva zimţi: era în ajunul zilei mele de naştere şi ţineam, într-un anume scop, s-o prăznuiesc în lege. Îi încredinţai câteva din sculele domniţei Smaranda, nişte paftale, să le puie amanet.

— Am avut, zise el, întorcându-se cu bani buni, mare noroc; un sfert de ceas de întârziam, rămâneam cu buza umflată, pleca prietenul din Bucureşti.

N-am întrebat nici de data asta cine era acel tainic cămătar; ce mă mai privea? L-am însărcinat pe nenea Scarlat cu pregătirile şi poftirile pentru a doua zi, iar eu m-am închis în salonul „Nestimatelor", unde până seara am ars hârtii de familie. Am cinat la „Hugues", singur, apoi am luat-o rara pe uliţi. Nu pot uita acea aburoasă şi rece noapte de april, parcă bătută cu smântână de luna plină şi uşor îmbălsămată de zarzării înfloriţi, noapte care pentru mine avea să fie cea din urmă. Să nu-ţi închipui că voiam să mă prăpădesc fiindcă îmi pierdusem averea; era dimpotrivă: risipisem tot pentru că, demult încă, mă hotărâsem s-o sfârşesc cu viaţa de care eram sătul; priveliştea ei mi-adâncise înnăscuta tristeţe, în plăcerile ei aflasem numai dezamăgire şi dezgust. Şi ca să pier dintre cei vii, alesesem ziua în care împlineam douăzeci şi trei de ani. Aveam să plec din mijlocul petrecerii şi să nu mă mai întorc; nimeni n-avea să descopere ce se făcuse cu mine, taina pieirii mele avea să rămâie în veci nepătrunsă — luasem toate măsurile. Până în zori, dulci vedenii din anii copilăriei mi-au răsărit înainte, înduioşându-mă, dar fără să mă şi tulbure; seninătatea cu care cei din sângele meu au ştiut să întâmpine moartea nu m-a părăsit câtuşi de puţin nici pe mine. Când, liniştit, m-am întors acasă, am găsit o fiţuică, sosită seara târziu, prin care eram chemat să mă înfăţişez negreşit la amiazi la tribunal. Era pentru a mi se aduce la cunoştinţă că, în ajun, fusese omorât unchiul meu Iorgu.

Deşi îi veneam nepot de veri primari, nu-l cunoşteam nici din vedere. Căsătoria nepotrivită din care se născuse şi, în urmă, alte neînţelegeri îl îndepărtaseră pe tatăl său şi pe dânsul pentru totdeauna de celelalte rude. La fireasca lui duşmănie faţă de ele, duşmănie înveninată de neputinţa de a le vătăma întru ceva, se răspunsese cu un despreţ adânc pe care astăzi nu mă mai învoiesc a-l împărtăşi. Era un om! În loc să se mulţumească a trândăvi coconeşte cu ce descurcase din moştenirea părintească, se înhămase de timpuriu la o grea muncă, ţinuse în arendă moşii, bălţi, vămile, ocnele, poşta, făcuse negoţ întins de cherestea şi de lână, ridicase han în Bucureşti şi schelă la Dunăre şi norocul îi răsplătise cu îmbelşugare îndrăzneala şi hărnicia. Războiul, în vremea căruia de fapt fusese marele proviant-maistru al oştilor, făcuse dintr-însul cel mai bogat om din ţară, ceea ce nu-l împiedica să dea sume de batjocură, un galben-doi, cu camătă pe amanet la nevoiaşi. În lupta pentru înavuţire nu se îngăima cu alegerea mijloacelor. De curând, câştigase astfel cu cârcota şi cu mita vechea judecată ce avea cu dârjii moşneni de la Toroipanu pe Neajlov pentru partea lor de moşie şi plecase să facă măsurătoarea. Când intrase în pădurea din vecinătate, pe unde trece drumul, se pomenise deodată înconjurat de numeroşi ţărani înarmaţi şi oprit. Se ridicase atunci în picioare şi scosese două pistoale, dar, înainte să apuce să tragă, fusese înşfăcat, răstignit pe scara trăsurii şi răpus într-un chip fioros.

Eram poftit să fiu de faţă la ruperea peceţilor, puse de cu seară la posomorâta lui locuinţă din Mântuleasa. Nu mi-aş fi închipuit să poată cineva, oricât de zgârcit, trăi într-o asemenea sărăcie. Am stat nepăsător cât a ţinut cercetarea, afară de o clipă de vie uimire când s-a deschis namila de dulap de fier, şi nu din pricina comorilor dintr-însul, ci pentru că printre ele zărisem paftalele ce i le dasem în ajun lui nenea Scarlat să le zălogească. Ieşiră apoi la iveală şi poliţele mele toate; un teanc gros. Ei, ce să-ţi spun mai mult? — au scotocit şi au scorbolit peste tot, au puricat fiecare petec de hârtie; de diată

însă nici urmă, aşa că, la ceasul tocmai pe care îl sorocisem să fie acela al sfârşitului meu, mă vedeam pus, ca ruda cea mai de aproape a ucisului, în stăpânirea uriaşei sale averi.

De întorsătura aceasta a lucrurilor, pe atât de neaşteptată cât de fericită, la început, mai mult decât mine s-au bucurat cei ce trăiau de pe urma mea, lipitorile. Crezuseră că dase iar Nan de găvan. Grabnică le-a fost însă dezamăgirea şi amară. S-ar fi zis că de la unchiul necunoscut o dată cu starea moştenisem şi ceva din apucături. Curând am închis casa de la Cişmeaua Roşie şi m-am mutat în Mântuleasa, cai, trăsuri, câini de preţ, am desfăcut tot, slugilor de prisos le-am dat drumul, de prieteni m-am cotorosit, petrecerilor le-am pus cruce. Şi n-am mai zăbovit pe aici o zi mai mult decât mi-a trebuit ca să-mi rostuiesc daraverile în vederea unei lipse pentru totdeauna.

Fiindcă, de hotărârea de a pieri m-am răzgândit pe deplin, am schimbat numai felul, alegând în locul morţii îndepărtarea. Chiar altmintreli, cu vremea, aş fi isprăvit tot prin a mă înstrăina, aici ce mai rămânea să mă ispitească? Măririle poate? Dar în ţara unde tata nu voise să fie ministru şi străbunicul să fie domn, ce mai puteam eu râvni? Şi apoi, libertatea nu mi-aş fi jertfit-o nici pentru ca să port steaua împăratului în gvardie. De acum, stăpâni aveau să-mi fie numai fantasia şi capriciul. Altfel ar fi însemnat să mă arăt nevrednic de atâta noroc.

Am şi avut; cu carul. Să vezi. Mai îmi rămăsese de stat în Bucureşti o noapte. Înainte să mă culc voind să-mi iau dintr-un scrin paşaportul, când am dat să trag sertarul unde îl pusesem, acesta, fiind prea plin, s-a înţepenit. A trebuit un ceas să-l smucesc şi să-l zgâlţâi ca să-i dau de hac şi atunci altă bucurie: năzdrăvanul de paşaport, cum era deasupra, căzuse după sertare, iar sertarele nu ieşeau de tot din rafturi. Mi-a venit să fac scrinul ţăndări cu toporul, doar din slăbiciunea ce am de vechituri — era un „Empire“ de mahon de toată urâţenia — l-am cruţat, mulţumindu-mă să-i desprind o scândură din jos. Mi-am găsit paşaportul şi nu singur. Se

mai afla acolo, mototolit, un plic mare galben cu cinci peceţi de ceară neagră. Pe el sta scris: *„Testamentulu"*, cu *u* scurt, *„meu"*.

Străbătut de un fior neîncercat până atunci, m-am uitat jurîmprejur, deşi ştiam bine că eram singur în casă. Afară, după obloane, răpăia ploaia de octomvrie. Am desfăcut plicul şi, cu răsuflarea tăiată, am citit voinţa cea din urmă a unchiului: întreaga sa avere mişcătoare şi nemişcătoare o lăsa Eforiei spitaliceşti. Am privit cu groază cumplita unealtă care, căzută în alte mâini decât ale mele, ar fi fost pentru mine ucigătoare, am privit astfel până şi cenuşa în care s-a prefăcut după câteva clipe. Că nu a fost drept ce am săvârşit, se poate, socoteală nu am de dat însă decât Celui veşnic care, după cum spunea mătuşa Smaranda, pentru păcatele noastre are cumpănă deosebită şi înşeală la cântar. Şi nu roşesc că m-au făcut să tremur câteva rânduri scrise, pe mine care nu mai ştiu de câte ori am privit fără a clinti Moartea în faţă; nu, pentru că de data asta era vorba de averea mea şi pe lume altceva nu am sacru, pentru mine averea e totul, eu o pun mai presus de cinste, de sănătate, de viaţă chiar şi dacă în acea noapte, la amintirea căreia mă tulbur încă, ar fi fost nevoie să făptuiesc ceva mai grav decât să nimicesc o zdreanţă de hârtie, ei bine, aşa cum mă vezi, crede-mă, nu aş fi pregetat... Nu eram un sărac cu duhul!

Ar fi fost şi păcat să las să-mi scape din mâini acele bogăţii; fără ele stirpea nu s-ar mai fi înturnat, înainte de a asfinţi, la adevărata ei menire, singura firească, aceea de a trăi liberă pe valuri. Am convingerea că nobila întrebuinţare ce le-am dat a răscumpărat, mai cu prisosinţă decât ar fi făcut cea hotărâtă de unchi, nelegiuirile cu preţul cărora el le dobândise. În treizeci de ani de periple[1], am plutit mai mult poate decât laolaltă toţi corăbierii străbuni şi adesea i-am

[1] *Periplu*, călătorie pe mare.

simţit bucurându-se întru mine care le-am purtat praporul cu lebădă săgetată pe mări de dânşii nici măcar bănuite, pe toate mările...

Făcu semn chelnerului, care începuse a ne da târcoale, să vie la plată. Localul se deşertase. Ieşirăm şi noi. Afară se limpezise şi era frig.

— Da, amice, zise el, după ce făcurăm câţiva paşi, averea! Să nu fi fost grija ei, nu m-aş mai fi întors eu pe aici. Zurbaua din nouăsute şapte m-a pus pe gânduri şi, ca să nu fiu întruna cu inima sărită că-mi pierd moşiile, m-am hotărât, în sfârşit, anul ăsta, primăvara, să vin să le vând, să le vând chiar în pagubă. Mi s-au dat însă preţuri nebuneşti şi de cine-ţi închipui? — de ţărani! Mi-a fost scris să mă mai procopsească o dată oamenii ăştea; nu, adevărat îţi spun, nu ştii ce de ispravă sunt şi de cuvânt dar şi câtă deosebire între cei pe care i-am văzut în copilăria mea la Cişmeaua Roşie, târându-se câineşte la scară, jos, în faţa mătuşei Smaranda, orbiţi parcă de razele măririi ei şi copiii lor, fruntaşii de azi, înfipţi, privindu-mă şi vorbindu-mi de la om la om. Şi m-a mirat iarăşi de unde atâta bănet pe obştiile lor ca să poată cumpăra treizeci şi opt de mii de pogoane de câmp ca nimica. Am socotit că tot aşa lesne avea să meargă şi cu vânzarea clădirilor din Bucureşti, m-am înşelat însă amarnic; pentru cea mai ponosită, o biată prăvălioară pe la Bărăţie, de opt luni mă poartă cu vorba nişte pârliţi de negustoraşi; nici când mi-am pus păcura pe acţiuni la Amsterdam — păcura care mi-aduce peste trei sferturi din venit — n-a fost atâta tocmeală. Au înţeles pe semne că sunt zorit să plec.

Cu tot farmecul atâtor amintiri scumpe, şederea în oraşul acesta mi-a părut din ceasul sosirii un surghiun şi aşa-mi pare oriunde mă aflu pe uscat, cu pământul mă împacă numai patima florilor, singura pe care dorul de mare n-a putut-o înnăbuşi în mine. Ca străbunica Păuna, care a adus pentru

întâia oară în Valahia mai multe soiuri şi le sădea la Pajera cu pogoanele, sunt şi eu nebun după flori; pentru orchideele mele, nu pentru mine — eu le sunt doar oaspe — am cumpărat „quintă“ manuelină ce, pe ţărmul Oceanului, într-un colţ lusitanian de rai, a adăpostit odinioară iubiri regeşti. În jilăveala îmbălsămată şi caldă a serelor ei uriaşe, cu stupi de albine şi ape vii, mă odihnesc visând între două pribegiri; la poalele grădinilor ei atârnate, mă voi îmbarca îndată ce voi simţi că mi se apropie sfârşitul pentru călătoria cea din urmă...

... Dar de ce or fi închis peste tot, să fie aşa târziu? Şi, privind cerul scânteietor de noiemvrie: Da, e foarte târziu; vânătorul cu arme de aur, Orion, apune de frica Scorpiei ce se caţără pe pragul Răsăritului. Zorile sunt însă departe, e vreme să ne suim la mine să mai bem.

Am plecat din strada Modei când se aprindeau felinarele, cam buimăcit de ce mai aflasem.

Ţinând să înlăture cât mai mult putinţa de a fi recunoscut în Bucureşti, unde voia să fie singur cu amintirile lui şi nestânjenit în mişcări,*** încercase, înainte de a se întoarce, să-şi scimbe înfăţişarea. Lăsându-şi plete, mustăţi, barbă şi ticluindu-şi un port simplu şi şters, el izbutise aşa bine că, după un an aproape, tot i se mai întâmpla să se întrebe, zărindu-se pe neaşteptate în oglindă, dacă era într-adevăr el. Un alt om luase fiinţă şi curând avu şi nume: prin localuri i se zicea conu Pantazi, ceea ce-l făcea să presupună că era luat în noul său avatar drept un „Sosie“ ce se chema astfel şi cu care se mira cum de nu i se întâmplase încă să se întâlnească.

Şi-mi arătase fotografiat adevăratul său chip, ras, cu tâmplele tunse, cu barbeţi scurţi — gentleman desăvârşit în ţinută elegantă de bord. L-am privit cu nepăsare, căci nu acesta-mi păruse un prieten de când lumea şi chiar un alt eu-însumi, ci

celălalt, despre care ştiam acum, şi nu fără oarecare melancolie, că nu era decât un deghizament vremelnic, menit a fi peste puţin lepădat pentru totdeauna.

Teama că în urma acestei dezamăgiri prietenia noastră să nu-şi piardă cumva din fermec fu tot aşa deşartă ca nădejdea de a mă întoarce devreme acasă. O săptămână nu mă întorsei chiar deloc. Mă mutai la Pantazi — îl voi numi tot astfel — care, văzând că afară se pusese pe ninsoare cu viscol, se claustră în vătuita sa locuinţă unde făcu noapte. Nici nu era nevoie de ieşit; gazda îi învăţase toate tabieturile, se da peste cap ca să-l mulţumească. Paturile — mie mi se pregătise unul în salon — erau tot timpul desfăcute, masa pusă, candelabrele aprinse. Sobele duduiau. În piroteala lungilor vegheri, spovedania vieţii sale de înţelept cetăţean al universului se depăna nesilită, întreagă. Dintr-însa se desluşea singura putinţă a tristeţii ce mă ciuda la el atât de mult: omul fusese prea fericit.

Nimic mai odihnitor ca felul acela de trai, nici mai dulce. Nu ne gândeam însă să-l schimbăm nici unul, deşi vremea rea contenise, când, într-o dimineaţă — ştiam după ciocolata ce ni se slujise cu puţin înainte — gazda veni, îmbufnată şi roşie, să-i spuie lui Pantazi că-l caută un domn, un domn care înjura grozav, cu un câine. Fusese cu dânsa de o mojicie nemaipomenită. Pantazi mă rugă să văd eu cine putea fi, iar el şi cu franţuzoaica ridicară perdelele şi stinseră lumânările.

Odată cu ziua, târând după el un mopsuleţ zgribulit într-un valtrap roşu, intră Pirgu. Aflarăm că Paşadia, care se întorsese în ajun, umblase după noi din local în local toată noaptea şi-l însărcinase pe dânsul să ne poftească, dacă ne dă de urmă, din partea lui, la prânz. Pantazi primi fără codire. L-întrebai pe Gore ce era cu însoţitorul lui care mârâia la Pantazi şi începuse să latre.

— E al lui Haralambescu, mă lumină el, are Tinculina Gaiduri o căţeluşă în dârdoră, tot „Carlin“, fată mare, şi i-l duc. M-am făcut codoş de câini.

Nopţile ce petrecurăm de rândul acesta cu Paşadia fură astâmpărate, demne: Pirgu nu ne mai cinstea cu prezenţa lui decât rar, în treacăt, şi atunci vorbea numai politică. — Liberalii, ne pisa el, îşi luau catrafusele; până la anul nou, 1911, cel mai târziu, adică peste trei săptămâni, conservatorii veneau la putere, boierii — Take era curăţat. Şi-şi da un aer grav, potrivit cu înalta slujbă în care zicea că are să fie pus de apropiatul viitor guvern.

Cu toate că-l ştiam lacom peste măsură, în stare să râme în scârnă după un gologan, am înţeles din capul locului că nu leafa era adevărata lui ţintă, dar ce anume râvnea, n-aş fi bănuit dacă, în ziua de Moş Ajun, la o ţuicăreală mai prelungită în doi — „doza pentru adulţi“ — nu mi-ar fi spus el singur.

Încă demult plănuia să se însoare, pentru căpătuială, binenţeles, fusese însă sictirit de câte ori încercase; chiar de se întâmplase uneori să-i placă fetei, nu se învoiseră, în ruptul capului, părinţii şi ostracismul acesta nu trebuia pus, cugeta el, decât pe seama faptului că n-avea „carieră“, altmintreli ce-i lipsea ca să fericească o soţie, frumos şi tânăr, „manierat“ şi cult, cum pretindea a fi? Dar, în faţa chezăşiei unui ministru că scumpul său şef de cabinet este băiat serios şi de viitor, un ministru gata să-l cunune, ar mai fi încăput vreo împotrivire? Odată numit, avea să meargă la sigur, şi se vedea „barosan“, „gagiu“, cu cotoare, palat de casă în Bucureşti, vie pe rod la Valea Mieilor, moşie nu mai ştiu unde, zestre nu glumă, bez un singur cumnat cu un singur plămân. Şi cânta: „şi-are mă, şi-are mă!“ Îl întrerupsei ca să-l întreb dacă se gândise şi la cele două paraferne[1] ce puteau veni în urmă: copiii şi coarnele?

---

[1] *Parafernă*, bun al soţiei care nu face parte din dotă şi de care poate dispune singură.

— Dumneata să fii sănătos, îmi răspunse el liniştit, a avut frageda şi de una şi de alta grijă dinainte. Paraferne de astea se trec cu vederea, nu vin la masă.

Mă înfundase. Îi cerui să-mi spuie cine avea să-i facă rost de numire?

— Paşa, îmi şopti el tainic, la ureche, deşi eram singuri.

— Îl crezi că poate!?

— Oho! Nici nu-ţi închipui ce fudulii are ţapul ăla bătrân, să vrea numai să le mai puie o dată pe taler, atunci să vezi comedie.

— Dar de ce nu vrea? încercai eu să-l descos. Drept răspuns, Gorică fluieră scurt de două ori, bâţâind două degete lângă tâmplă. Apoi plecă, mai mult de-a-ndăratelea. Şi-mi făcu de la uşă semnul lui Harpocrat[1].

Într-una din serile dintre Crăciun şi Anul nou, mă aflam pe Calea Victoriei, unde domnea o însufleţire neobişnuită. Vânzătorii de ziare îşi desfăceau teancurile din fugă, zbierând cât îi ţinea gura: „Demisia guvernului". În dreptul grădinii palatului, auzii că mă cheamă cineva dintr-o birjă cu coşul ridicat. Era Pirgu.

— Doctore, îmi zise, du-te numaidecât la Paşadia şi spune-i să lase tot la o parte şi să meargă negreşit, astă-seară chiar, cât mai iute, să vorbească în daravera mea, să strângă şurubul, dar negreşit.

Îl întrebai de ce nu se duce el singur?

— N-am timp, mă lămuri, sunt ocupat cu înmormântarea: a murit Mişu; trebuie să-i dau nemângâiatei văduve o mână de ajutor; în ceasurile grele s-arată prietenia. Acuma vin de la cimitirul ovreiesc şi alerg la jurnal. A! e dihonie mare pentru case; Faibiş, Nachmansohn bătrânul, era mofluz, le-a făcut pe un loc cumpărat pe numele răposatei balabuste, mama lui Mişu; şi-a băgat toată averea în ele. Ei, şi s-a curăţat: Mişu le lasă

[1] Zeul tăcerii la greci, reprezentat ca un copil care îşi suge degetul.

Raşelichii, în regulă — o crezi proastă? — şi bărbatul dintâi, Penchas, ce-a avut, tot ei i-a lăsat; s-o vezi în doliu, diavoliţa, pică, pică! Parşivă muiere, *mon cher*, pe onoarea mea! Mişu trăgea să moară şi noi în odaia de alături... *tu comprends*?[1] — lipitoare nu altceva, m-a dăulat. Du-te numaidecât, până nu iese bacceaua, hoaşca, contez, nu e aşa? Şi porunci birjarului, înjurându-l, să mâne. Vino poimâine la cimitir, îmi mai strigă cu capul afară, depărtându-se, iau cuvântul.

* * *

„Profundum est cor super omnia —
et homo est — et quis cognoscet eum?“[2]
JER. XVII, 9

Înarmat cu îndrăzneala ce ai când mergi să ceri pentru altul, peste un sfert de ceas sunam la Paşadia.

Era acasă: în curte, mai în fund, licăreau felinarele unui cupeu.

De data asta, nu fui introdus ca de obicei de-a dreptul în odaia de lucru; bătrânul fecior care-mi deschisese şi mă uşurase de palton şi de pălărie, mă rugă să aştept. La intrarea mea, vestibulul era luminat numai de flacăra câtorva buturugi ce ardeau voios în largul cămin; pâlpâiala ei însufleţea straniu vechile pânze de pe pereţi, dezvelind într-însele, zguduitoare, ca pe nişte ferestre deschise asupra trecutului, privelişti dintr-o lume de mucenici şi de patimi. Rezemaţi în suliţi, sutaşi de ai lui Domiţian sau de ai lui Decie[3] şi călăreţi ai pustiului, pe sirepi sălbatici, sorbeau cu voluptate cruda agonie a fecioarelor

---

[1] Pricepi? (Fr.)

[2] *„Adânc este sufletul mai presus de orice — tot aşa şi omul — cine-l poate cunoaşte“* (lat.).

[3] *Domiţian* (81—96) şi *Decie* sau *Decius* (249-251), împăraţi romani celebri prin cruzimea lor.

răstignite şi a copilandrilor săgetaţi sub goana sumbră a norilor deasupra mohorâtelor frunzişuri. Eram la Paşadia. În acele cadre văzui simbolul chinurilor sale sufleteşti.

Policandrul se aprinse, înmiindu-se în oglinzi. Peste puţin, feciorul se întorcea să-mi spuie că eram poftit sus.

Urcai pentru întâia oară scara străjuită de sfincşi baroci şi fui purtat prin nişte încăperi şi mai ticsite de lucruri de preţ decât cele de la catul de jos, având aerul de muzeu, nu de locuinţă. La pragul celei din urmă, mă oprii surprins câteva clipe.

Fără îndoială că nu pentru a merge la casa de întâlnire, nici la tripou, se îmbrăcase Paşadia în frac, îşi pusese lentă, cruci, stele. Aceasta nu era nimic însă pe lângă schimbarea ce găsii, după ce mă apropiai şi vorbirăm, în însăşi făptura sa: părea întinerit, din mişcări şi de pe faţă îi pierise orice urmă de oboseală, ochii îi luceau vii, până şi glasul îi suna altfel, limpede, metalic. Îmi veni dar greu să-l cred când mă asigură că de mult nu-şi aducea aminte să fi fost atât de plictisit.

Căzuse peste dânsul o pacoste cu totul de neprevăzut. Un înalt personagiu austriac care mergea cu soţia sa în Egipt, trecând prin Bucureşti, se oprise trei zile. Îndată ce sosise, căutase să-l vadă pe Paşadia cu care fusese în şcoală şi nu-l mai slăbiseră, nici el, nici ea, toată vremea; pe dânsa trebuise să o însoţească la „Furnica“, să aleagă împreună bluze româneşti. Şi ţinuseră ca Paşadia să nu lipsească de la marele prânz ce legaţia da, în acea seară, în cinstea lor.

Îi urai, în gând, din suflet, să aibă de asemenea plictiseli parte cât mai des. Mă întrebai totdeodată dacă, ştiind că avea să retrăiască o oră-două viaţa pentru care fusese menit, adevărata sa viaţă, nu cumva era tulburat adânc, nu încolţea oare într-însul, târzie căinţa că renunţase la ea? Şi-l scrutai pe furiş. Închis şi rece, el rămâne nepătruns, dar, netăgăduit, în întreaga sa fiinţă, ceva vechi şi mult nobil îşi tânguia sfârşitul.

Îi spusei că în locul lui m-aş fi simţit măgulit, mişcat chiar;

oamenii se purtaseră cu dânsul cum nu se putea mai frumos, îi daseră dovadă temeinică de prietenie.

— Te înşeli, îmi zise, dacă au făcut-o e numai de interes. Călătoria aceasta maschează o importantă misiune politică. De trei ani, în Balcani mocneşte focul; cancelariile lucrează de zor. Şi-au adus aminte până şi de mine... Nu, crede-mă, degeaba se face numai rău, bine sau măcar plăcere niciodată.

Fiindcă venise vorba de prietenie şi de făcut bine, socotii momentul potrivit să-i spun ce mă adusese la dânsul. Zâmbi.

— Oi fi eu nebun, cum zice lumea, dar chiar aşa ca să-l fac om pe Pirgu, nu!

Îl auzisem totuşi, în timpul din urmă, şi nu o singură dată, făgăduindu-i solemn nedespărţitului său Gore tot sprijinul, risipindu-i temerile de nereuşită.

— Nu numai, adăogă el, că n-am stăruit pentru numirea lui, dar am avut speciala grijă s-o împiedec; nu e întâia oară că-l lucrez astfel; crezi că şnapan cum e, n-ar fi parvenit până acum şi el, nu l-ai fi văzut ce şef de cabinet, prefect, secretar general, deputat; nu s-ar fi şi însurat bine dacă n-aş fi fost eu să mă pun de-a curmezişul? E desigur tot ce am făcut mai drept în viaţă, mai cinstit; să fi procedat altmintreli, ar fi fost imoral. Şi deosebit de aceasta, lăsându-l să se ridice l-aş pierde, m-ar părăsi şi mi-ar veni tare greu să mă lipsesc de serviciile sale.

Din nenorocire. Ca să pot vâna fără caznă şi fără a mă mânji în mlaştinele viţiului, trebuie să mă întovărăşesc cu această hienă, s-o hrănesc, să-i sufer puturoşia. Ce te îndeamnă însă pe dumneata să-l frecventezi pe Pirgu? — haz cred că nu faci de trivialitatea lui stupidă. De mult ţin să-ţi atrag atenţia să te fereşti de el; e mai primejdios decât îţi închipui; e în stare de orice, nu e dintre aceia pe cari laşitatea îi împiedică de a merge până la crimă. Are mai mult de una pe conştiinţă. Ia seama: împotriva dumitale e foarte pornit, neputându-ţi însă face deocamdată ceva mai grav, se mulţumeşte să te acopere de bale; o noapte întreagă a stat deunăzi cu Poponel să te batjocorească, da, cu Poponel, căruia, de câte ori are mica sa

afacere de moravuri, sari să-i iei apărarea cu aceeaşi naivitate cu care ai alergat astă-seară la mine pentru Pirgu.

Am avut de altfel neplăcerea să constat culpabila slăbiciune ce ai de tot ce poartă stigmatele declasării, de tot ce e tarat, ratat, epavă şi nu ţi-aş găsi scuză nici când aş şti că e numai pentru a face studii, a lua „schiţe", fiindcă ar însemna atunci să plăteşti o marfă mult prea vilă[1] afară din cale scump.

Boema, odioasa, imunda Boemă ucide şi adesea nu numai la figurat.

Cum ţin la dumneata mai mult decât la prietenia dumitale, nu m-am temut că ai să te superi pe mine şi mi-am permis acest blam indiscret pe care îl estind asupra întregului fel de trai ce ai adoptat în timpul din urmă. Îl retrag însă, gata de a face amendă onorabilă, dacă mă asiguri că eşti mulţumit, că după momentele de uitare de sine nu simţi în dumneata gemând demnitatea rănită?

Ştii, urmă el, fără să aştepte să-i răspund, ştii ce precară, ce penibilă a fost existenţa mea lungă vreme, recunoşti că aş fi avut tot dreptul să mă cred „mamzer"[2]-ul din Talmud. Ştii cum ani şi ani — *grande mortalis aevi spatium*[3] — m-am zbătut în vid pentru neant. Ei bine, acelei vremi de încordare şi de zbucium, de privaţii, de umilinţe, îi am nostalgia:... eram mulţumit. Îndată însă ce persecuţia a încetat şi m-am pomenit ajuns deodată la o situaţie la care de mult renunţasem să mai sper, a început neîmpăcarea.

Eram departe de a fi un romantic şi totuşi amorul meu propriu a suferit văzând că ceea ce treizeci de ani de viaţă austeră şi probă, treizeci de ani de sacrificii, de studiu şi de laboare nu fuseseră în stare să facă, au făcut câteva nopţi petrecute cu atotputernica soţie a unui preşedinte de consiliu. Curând ajunsei

---

[1] *Vil*, ordinar, josnic.

[2] Om cu mintea ageră, călit în lupta cu greutăţile, care se impune celorlalţi prin experienţa acumulată.

[3] *Timpul îndelungat al unei vieţi de om* (expresie prin care Tacit, în *Viaţa lui Agricola* desemnează anii domniei lui Domiţian).

apoi la convingerea că ameţitorul meu succes nu era decât o cursă perfidă pe care soarta mi-o întinsese ca să-mi arate până unde îi poate merge ironia. Tot ce râvnisem până în ajun cu ardoare: putere, parale, distincţii, nu numai că, odată dobândite, nu-mi procurau nici o satisfacţie, dar mă indispuneau, mă iritau, tămâierile îmi păreau ofense, însăşi voluptatea răzbunării o găseam fadă. Pentru mine alternativa era deci simplă: trebuia să am ori energia de a sta pe poziţie ferm până la fine — şi, înşelându-mă singur, să consimt astfel ca falimentul moral al vieţii mele să fie şi fraudulos — ori eleganţa de a-mi suna retragerea. Eleganţa aceasta am avut-o. Şi, cum ce mai îmi rămânea de vieţuit avea să fie fără nădejde şi fără ţel, am socotit că era de prisos să mai alung geniul rău care, din întâia mea tinereţe, venea întotdeauna să mă ispitească în faptul serii.

S-au mirat cei ce mă cunoşteau că nu m-am expatriat. Ţi-aduci aminte de istoria italianului care venind la Paris, în timpul lui Ludovic al patrusprezecelea, a fost pe loc întemniţat la Bastilia şi uitat acolo treizeci şi cinci de ani. Când, în întâiele zile ale Regenţei, a fost în sfârşit cercetat şi, dovedindu-i-se deplina nevinovăţie, i s-a spus că i se redă libertatea, nenorocitul a întrebat cu tristeţe ce să mai facă cu ea şi a cerut să fie lăsat în închisoare. Ca dânsul am fost şi eu, sunt poate reîncarnarea lui. Ce aş fi căutat aiurea? din ce e pe lume nu mă interesează şi nu-mi face plăcere nimic, absolut nimic, chiar cu ce mi-a fost atât de drag, studiu, artă, lectură, scris, dacă mă mai îndeletnicesc e numai ca să ucid timpul; la drept vorbind, pot zice, fără a face stil, că nu trăiesc; e mult de când aşteptând să i se deschidă, sufletul meu aţipeşte pe prispa sălaşelor Morţii. Adăstarea e pe sfârşite. Va veni apoi, adâncă, uitarea...

— Uitarea, exclamai eu, în nici un caz. Opera pe care o desăvârşeşti de peste treizeci de ani, ieşind la lumină, îţi va hărăzi nemurirea.

— Nu! O dată cu mine va pieri şi ea. Când voi fi închis de veci ochii, o mână credincioasă va nimici tot ce se află aici

scris. Ai văzut că în cabinetul meu de lucru dulapurile sunt ferecate în zid şi au perdele. E pentru ca să nu se vadă că nu au fund: sunt deschise pe o galerie. Înainte ca prin faţă să se pună sigilii sau să se deschidă, pe din dos, nevăzută, mâna îşi va face datoria.

Mă înfiorai, ştiind că nu era om care să glumească. Erau osândite dar să piară necunoscute lucrări ce ar fi făcut admiraţia veacurilor, lucrări pentru scrierea cărora regăsise pana cardinalului de Retz[1] şi cerneala lui Saint-Simon[2], file vrednice de Tacit[3]. Şi mă cuprinse o părere de rău sfâşietoate.

— Crescut de copil în străinătate, reluă el, nu aveam de unde şti că aici suntem la porţile Răsăritului, unde scara valorilor morale e cu totul răsturnată, unde nu se ia în serios nimic. Cu o încăpăţânare ce nu pledează în favoarea inteligenţei mele, dar pe care nu o regret, căci, dacă ar fi să reîncep, aş face la fel, nu am consimţit să mă asimilez, să mă adaptez, deşi învăţasem că *„si Romae vivis, romano vivite more“*[4]. Am fost fireşte deci privit ca un străin, mi-am făcut duşmană toată lumea. Cu scârbă a trebuit să dau o luptă pentru care nu eram făcut. Văzând că era greu să mă distrugă cu „zeflemeaua“ — muşcam eu mai veninos — s-a urzit în jurul a ce începusem să public complotul tăcerii. Dându-mi seama că singurul mijloc de a mă răzbuna era să nu las în urma mea nimic de care să se folosească şi să se bucure alţii, cum sunt lipsit de vanităţi subalterne, am considerat acel complot ca binevenit şi am aderat la el eu-însumi. „Patrie ingrată, nu vei avea oasele mele“,

---

[1] *Paul de Gondi, cardinal de Retz* (1613 — 1679), om politic şi scriitor francez, autorul unei povestiri despre „Conjuraţia lui Fiesco“ şi al unor interesante *Memorii*, scrise într-un stil colorat, pe alocuri frivol.

[2] *Louis de Rouvroy, duce de Saint-Simon* (1675—1755), scriitor francez, nobil la curtea lui Ludovic al XIV-lea, pe care a descris-o în *Memorii* redactate într-un stil original, plin de imaginaţie.

[3] *Tacit* (cca. 55—120 e.n.), istoric latin, autorul *Analelor* şi *Dialogului oratorilor*, scrise într-un stil viguros şi concis.

[4] „Dacă trăieşti la Roma, atunci trăieşte ca romanii“ (lat.).

[5] *Scipio Africanul* (234—183 î.e.n.), învingătorul lui Hanibal la Zama (202 î.e.n.); acuzat de deturnare de fonduri publice, a murit în exil, la Literne.

a pus Scipio Africanul[5] să i se scrie pe mormânt. Oasele, eu le las, rodul creierului meu însă, cugetarea, nu!

Se uită parcă îngrijorat la ceasornic. Mă ridicai să plec.

— Mai şezi puţin, stărui, ieşim împreună, mă însoţeşti până acolo. Şi cu glas surd: E mai sigur.

Străbătui iar şiragul de saloane unde, între toate florile afară de cele fireşti, dăinuia, ca îmbălsămat, cu Olimpul său sulimenit şi pastorala sa dulceagă, veacul galant. Dar, în cel mai împodobit din ele, contrastând viu cu minunile de gingăşie ce se aflau acolo, răsărea posomorât, din umbra unui colţ, chipul unui om de o stirpe cu totul alta decât a acelora, bărbaţi şi femei, ce-şi surâdeau viclean sau galeş din cadre. Mă reţinu. Asemănarea sa cu Paşadia era aşa desăvârşită că s-ar fi zis că era chiar acesta, mai tânăr numai, costumat în urâtul port boieresc de acum o sută de ani.

— E străbunicul meu, zise Paşadia. Fiind din familie singurul pentru care am simpatie nu i-am ars, ca celorlalţi, portretul. Fu un Bergami. Mândreţea lui, aureolată de prestigiul ce înveşmântă în ochii femeilor pe aceia cari au ucis, îl făcu să treacă de la coada butcei domniţei Ralu la dânsa în pat. Primi drept plată Măgura şi topuzul armăşiei. Cum vezi dar surceaua n-a sărit departe de trunchi şi cred că şi starea sa sufletească trebuie să fi fost cam la fel cu a mea pentru ca el, în floarea vârstei, să se fi lăsat, cu ştirea lui, să fie otrăvit.

Portretul acesta e unul din puţinele lucruri de aici ce-mi aparţin, restul e tot cu chirie.

Coborârăm încet scara, vorbind. Jos aşteptau doi feciori şi Iancu Mitan, credinciosul casei. De după uşi priveau curioase alte slugi. Cupeul porni repede şi curând ajunserăm în strada Vienei.

— Dacă îl întâlneşti pe Pirgu, îmi recomandă el la despărţire, spune-i că am făcut cum am crezut mai bine şi că în noaptea asta plec... la munte.

CUPRINS

ASFINŢITUL CRAILOR

„Vous pénétrerez dansles familles, nous peindrons des intériéurs domestiques, nous ferons du drame bourgeois, des grandes et des petites bretêches.“[1]

Monselet[2]

Spre primăvară plecările acestea fură din ce în ce mai dese, şederile mai lungi.

Îndată ce se întorcea, Paşadia ne poftea la prânz. Presupunând că era cu putinţă să aibă de vorbit cu Pantazi, cu care pe zi ce trecea se lega mai strâns, şi lucrări ce-i priveau numai pe dânşii, luasem obiceiul ca, după cafea numaidecât, să-i las un ceas două singuri, cum făcea Pirgu.

Plecam odată cu acesta, nu însă fără a avea grijă să mă informez, înainte de a ajunge la poartă, încotro voia s-o apuce, pentru ca s-o iau în partea dimpotrivă. Mă întrebă odată unde mă duceam. Îi spusei că la Academie.

— Nu ştiam, zise, că s-a redeschis şi mă mir cum de n-am aflat şi eu. Au să se arză iar, să vezi. Biliardul a căzut de la modă; un „trei-benţi“, un „pul-secret“ nu mai joacă decât alunarii şi e păcat: erau jocuri drăguţe.

Se agaţă să vie şi el. Îl lămurii că nu de Academia de biliard era vorba, ci de Academia Română. Se interesă ce căutam acolo şi fu sincer dezamăgit când mă auzi că mergeam să citesc. Mă dojeni.

— Nu te mai laşi, nene, odată de prostii? Până când? Ce-ţi faci capul ciulama cu atâta citanie, vrei să ajungi în doaga lui Paşadia? Ori crezi că dacă ai să ştii ca el cine l-a moşit pe Mahomet sau cum îl chema pe ăl care a scos întâi crucea la

---

[1] *„Veţi fi invitaţi în căminele familiilor, vom descrie interioare domestice, vom face dramă burgheză, vom clădi ziduri de apărare mari şi mici“* (fr.).

[2] *Charles Monselet* (1825—1888), scriitor şi gastronom francez, autorul unui *Almanah al gurmanzilor.*

Bobotează e mare scofală? – Nimic; cu astea te usuci. Adevărata ştiinţă e alta: ştiinţa vieţii de care habar n-ai; aia nu se învăţa din cărţi.

Se vorbea astăzi, înainte să vii, că te-ai apucat să scrii un roman de moravuri bucureştene şi m-am ţinut să nu pufnesc de râs. Ba nu zău; dumneata şi moravuri bucureştene! Chinezeşti poate, pentru că în chestia asta eşti chinez; cum ai să cunoşti moravurile, când nu cunoşti pe nimeni; mergi undeva, vezi pe cineva? Afară numai dacă ai de gând să ne descrii pe noi, pe Paşa, pe mine, pe Panta; cu altcineva nu ştiu să ai a face; ... a! da, Poponel, amicul. Ei, dacă ai merge în case, în familii, s-ar schimba treaba, ai vedea câte subiecte ai găsi, ce tipuri! Ştiu eu un loc.

Îi luai înainte:

— La Arnoteni, adevăraţii Arnoteni.

Înlătură cu un gest orice îndoială. Şi, confidenţial:

— Iese şi şperţ, e joc mare până dimineaţa, ducem, se înţelege, şi harţabalele; ei cu punga, noi pe de-a lături, doftorii cei fără de arginţi.

Slujindu-i, pentru a nu mai ştiam câtă oară, făgăduiala cu care mă scăpam de plicticoasa stăruinţă ce de şase luni punea ca să mă atragă în acea casă deochiată, pentru nimic n-aş fi crezut că foarte curând, cu prilejul unei alte mese la Paşadia, el avea să-şi ajungă mulţumită tocmai mie scopul. Rău însă dacă mi-a părut în urmă de ceva, a fost numai pentru că nu l-am ajutat să şi-l aducă la îndeplinire mai devreme.

Cam sătul de la un timp de savantlâcuri, simţeam nevoia să petrec, să râd. Şi aşa cum m-a făcut atunci, de la amiazi până seara târziu, Gorică, l-a răscumpărat faţă de mine de toate păcatele. Parcă înnebunise; de mai nulte ori Paşadia voi să-l dea afară. Nu mi se mai întâmplase să văd la el o asemenea năbădăioasă veselie, deschisă şi bufă în draci, veselie străină de firea lui şi totuşi nesilită, al cărei rost ne lăsă să-l întrevedem abia spre sfârşit, în treacăt: murise tată-său.

Condoleanţele ce Pantazi şi cu mine ne grăbirăm a-i prezenta, le reteză scurt, rugându-ne să fim serioşi.

— Aş înţelege, concedă, să mă compătimiţi că nu m-a scăpat Dumnezeu de pacoste mai devreme.

Ei, să fi crăpat Sumbasacu Pirgu cu zece-doisprezece ani înainte, să-i fi lăsat de atunci cele douăzeci de mii de lei ce se cuveneau fiecăruia din cei opt copii rămaşi din şaptesprezece câţi fuseseră, credeam noi că ar fi ajuns Gore ceea ce era: nemţoaică la hodorogi? Ce om ar fi fost! Avocatul cel mai strălucit, gloria baroului român... El l-ar fi apărat pe Paşadia învinuit de atentat la pudoare şi l-ar fi scăpat dovedind că e neputincios. Avocat şi profesor la Universitate. S-ar fi îndeletnicit, în ore pierdute, şi cu literatura, ar fi biciuit moravurile, ar fi comis piese — piese proaste bineînţeles, istorice — şi însăila lungi dialoguri între personagii din veacuri deosebite, juca rolurile de forţă, se bălăbănea, sforăia, mugea. Şi s-ar fi mărginit numai la atâta? — nu! Purtător de cuvânt al revendicărilor democratice cele mai sfinte, ar fi cerut în Sfatul Ţării împărţirea moşiilor la ţărani şi votul obştesc. Şi, pe loc, un discurs, nu mai găunos nici mai sec decât cele ce se îmbăloşau puturoase sub cupola din dealul Mitropoliei, fu gata. Distins cum era, ar fi intrat şi în diplomaţie; ce, parcă pentru asta musai ar fi trebuit să aibă şi el curiozităţi ca Poponel şi, la urma urmei, de ce nu: nu-l avea pe Paşadia la îndemână? Dar visul său dulce fusese viaţa la ţară, patriarhală; s-ar fi pus pe plugărie sănătoasă, şi-ar fi lucrat podgoria...

— De minune, îi zisei, dar acum, că te-ai văzut moştenitor fericit, de ce ai de gând să te apuci?

— Am să mă fac nene, răspunse, în Crucea-de-piatră, să am şi eu ţăţaca mea şi cadânele mele şi pitpalacul meu, şi am să mă aleg epitrop la biserică; mai încolo, la bătrâneţe, am să mă călugăresc chiar, pe onoarea mea! Şi se vedea, cuvios întru Domnul monah Gherasim, Ghideon sau Gherontie, protopsalt la schitul lui Darvari din Icoană, pomenindu-se că zice când

îi vine rândul la citire: „contra“ sau „passe-parole“ şi ca să ne dea o dovadă de chemarea sa pentru viaţa schimnicească, bălmăji pe nas, popeşte, aproape trei sferturi de ceas un deşănţat amestec de cântări bisericeşti şi de cântece de lume: „Primăvară dulce“ cu „Din cireş până-n cireş“, „Hristos a înviat“ cu *„Ma parole d'honneur mon cher“*, „Pre Domnul să-l lăudăm“ cu *„I haram bam ba“*. Pantazi râdea cu lacrimi, Paşadia se resemnase. Dar deodată Gore amuţi, holbă sperioşi ochii şi, ridicând mâna dreaptă cu arătătorul în sus la ureche, rămase ca împietrit. Pantazi îi ceru să spuie ce era.

— Cum, nu auziţi? zise... „trâmbiţa răsună, tricolorul s-a-nălţat“. Şi, cu deznădejde, urlând: „Daţi-mi, daţi-mi arma mie, vreau să mor în bătălie, nu ca sclavul în sclavie, daţi-mi, daţi-mi calul meu!“, îşi încălecă scaunul şi dete să se avânte, dar se împiedică de covor şi căzu peste o răcitoare, fără a-şi face însă vreun rău, căci se sculă numaidecât, sprinten, şi, uşor de parcă nu atingea podelele, ne arătă cum avea să joace peste Carpaţi, între Tisa şi Nistru, hora cea mare, hora unirii tutulor românilor, şi chiuia şi se fleorţăia: „ti cu floli la pălălie, ti cu floli la pălălie, uite-aşa, uite-aşa, hăi, hăi, hăi, hăi!“ Pieri apoi, ca peste puţin să se întoarcă, cu nădragii în vine şi cu cămaşa afară, abătut, mult trist: se gândise că nici în ziua aceea — din ale vieţii sale cea mai ferice, când la zarea unui Viitor foarte apropiat dar, vai! nu şi al lui Paşadia, toate îi surâdeau aşa trandafirii — nici atunci măcar, noi n-aveam să-i facem cheful să mergem cu dânsul la Arnoteni, adevăraţii Arnoteni. Şi de ce? — parcă nu ştiam că nicăieri ca acolo nu se petrecea mai drăguţ: un joc uşor, un maus, un drum-de-fier, un pocher, unde găseai întotdeauna? — la Arnoteni; o băutură uşoară, un şpriţ, un coniac, o marghilomană, unde? — la Arnoteni; o blândă copilă, după pofta inimii, uşoară, ei, unde? — tot la Arnoteni şi numai la Arnoteni, singurii adevăraţi, binecuvântat neam boieresc, împodobit de toate virtuţile creştine. La drept vorbind, Maiorică era un maimuţoi, dar cocoana Elvira, ce matroană! şi fetele, nişte cotoşmane, nişte armăsăroaice. A! dacă nu voiam,

era numai ca să lovim în el, să-l jignim, şi nu era frumos din partea noastră, nu se cădea să ne purtăm aşa cu un frate. Se obidi. Şi, sumeţându-şi cămaşa ca să-şi acopere faţa, plânse cu amar.

Chiar sincer să fi fost, şi oarecât era, n-ar fi meritat compătimire. Dacă nu-şi atingea ieftena ţintă, vina era numai a lui: cum ştia că noaptea, când eram cu Paşadia, îl urmam tustrei oriunde, orbeşte, ce i-ar fi fost mai lesne decât să ne ducă acolo fără să ne mai întrebe de vrem ori ba şi fără să ne spuie dinainte? Poate îi dase prin cap, era de la mintea omului, dar se temuse. Noi la Arnoteni ajunsesem, în urma neclintitei noastre împotriviri de a călca în acel locaş de joc şi de întâlnire; să-i pară ceva atât de grav, de cu neputinţă, încât se crezu jucăria unei amăgiri când văzu că-mi fu destul să arunc atunci o vorbă la întâmplare: „ce ar fi să ne abatem astă-seară pe la adevăraţii Arnoteni?“ pentru ca Pantazi să zică: „de ce nu?“, iar Paşadia că acolo sau aiurea îi era tot una. De mirare că de bucurie Gorică nu înnebuni de-a binelea; îl apucară curate năvârlii, scâncea, se tăvălea pe jos, se da tumba şi trebui să-l ameninţăm că nu mai mergem, ca să renunţe la hotărârea de a face drumul călare pe unul din caii de la cupeu.

Că nu ştiu cum îi zicea străzii unde stăteau Arnotenii, nu trebuie să pară ciudat: timp de o lună cât am fost de la ei nelipsit, nu mi s-a întâmplat nici să intru nici să ies decât prin fundul fără uluci al curţii care răspundea pe cheul drept al Dâmboviţei, ceva mai în sus de Mihai-vodă. Era mai aproape şi nu mă vedea nimeni.

Păstrez de întâia mea vizită o amintire neplăcută. Am trăit atunci un ceas de răfuială cu mine însumi în care singur mi-am deplâns încanaliarea. Doamne, cu ce lume m-am adunat în acea seară, strângerea a ce mâini a trebuit să îndur! Amară, mustrarea de odinioară a lui Paşadia îmi răsuna, neiertătoare, în urechi. Seară tristă, chiar dacă n-ar fi fost decât plictiseala; lui Pirgu îi pierise tot hazul, făcea acum pe „directorul“,

înjgheba mesele de joc, trăgea locurile. Pe Paşadia îl băgă într-un pocher, pe Pantazi într-un drum-de-fier, amândoi cu câte o femeie la dreapta şi la stânga. În tăcerea ce se făcu înainte de prima lovitură, din odăile neluminate ce dădeau în larga încăpere din mijloc se auziră şoapte, râsete înfundate, un suspin.

Socotii momentul potrivit s-o şterg englezeşte; tot n-aveau să mă mai prindă a doua oară. Mă credeam scăpat când, în uşă, mă pomenii faţă în faţă cu „sufletul maichii", cocoana Masinca Drângeanu.

— Fugi ca să nu mă conduci pe mine acasă, îmi zise, întinzându-mi mânuşiţa înmănuşată cu palma în sus ca să i-o pot săruta în ochiul rămas gol deasupra încheieturii. Nu mă mai iubeşti...

— Vă dau voie, coniţa mea, o întrerupsei, să mă credeţi capabil de toate nelegiuirile, de asta însă nu! Şi nu era din parte-mi o măgulire deşartă; s-ar fi putut oare să nu te înnebuneşti după ea? — şi nu de frumoasă ce rămăsese în pofida vârstei pe care o înşela după cum îşi înşelase cei doi bărbaţi cu cununie şi nu mai ştia câţi fără, dar pentru că avea un „vino-încoace" căruia nu era chip să te împotriveşti şi dichisurile toate, şi tabieturile, şi ochiadele. Mă răzgândii fireşte de plecare şi fui martor la o primire neobişnuit de călduroasă chiar pentru ţara românească. Stăpâna casei şi fetele amândouă se năpustiră pe noua-sosită întrecându-se care mai de care s-o îmbrăţişeze şi s-o pupe. O întrebau totdeodată, nu pe rând şi fără a-i da răgaz să răspunză, cum petrecuse la Nizza de unde se întorsese de curând, o pipăiau, o puricau, se ţineau de dânsa să ia ceva. Cam de silă, „sufletul maichii" se hotărî pentru o cafea şi căzu la învoială pentru un „Cointreau". Refuză însă să intre a patra la un maus şi se aşeză cu mine la o măsuţă în faţa unei oglinzi în care se putea vedea tot ce se petrecea în salonul vecin unde se juca.

Ţinu să ştie de ce mă grăbisem să plec — vreun *„rendez-vous?"*. Nu-i tăinuii adevărul. Recunoscu că aveam în parte dreptate: parcă ea se simţea bine alături de Frosa Bojogescu sau de Gore

Pirgu; dar ce voiam? — aşa e peste tot unde se joacă şi se trăieşte de pe urma jocului. Mai trebuia să ţiu însă socoteală de asta când aveam în schimb fericirea de a-i cunoaşte pe Arnoteni?

Nu vorbea bineînţeles de Maiorică: Maiorică era aşa dobitoc! Totuşi avea şi el ceva: o tărie pe care, oricum, nu se putea să n-o admiri. Sărac-lipit, dator-vândut, respins de neamuri cari de mult nu mai voiau să ştie de el, ocolit de lumea cumsecade, hulit şi arătat cu degetul, el rămânea netulburat, îşi păstra înfumurarea, ifosele, ţâfna. Nepăsător de tot ce nu-l atingea chiar pe dânsul, în fiinţa lui, de soţie şi de fete nu se sinchisea câtuşi de puţin; le-ar fi văzut pierind sub ochii lui, fără să clintească, ar fi purtat bucuros mănuşi croite din pielea lor. Ca vrednice odrasle, fetele n-ar fi pregetat nici ele să-şi facă gentuliţe dintr-a lui, trainic toval argăsit gata. În schimb nevastă-sa se prăpădea încă după el, îl iubea cu dor de jertfă, îl slugărea ca o roabă, dându-i îngrijiri peste îngrijiri — o! unele scârboase — îl oblojea, îl sclivisea, deşi ştia bine că „maiorelul" ei, cum îi zicea, mergea la alte femei, femei nu tocmai din lumea mare, de la cari se întorcea fără leţcaie şi uneori mototolit, zgâriat şi cu vânătăi. Aşa i se întâmplase pesemne chiar în ziua aceea: nu juca, făcea zâmbre şi-şi tot frichinea un ochi deasupra căruia se întrevedea un cucui zdravăn. Îl priveam în oglinda aplecată, stârpitură băţoasă dând târcoale meselor de joc cu umbletul său ţăcănit, săltându-se din călcâie şi înălţându-şi deasupra umerilor chibiţilor scăfârlia scofâlcită şi smochinită de ţigan bătrân, îl priveam, căutându-i zadarnic vreo urmă de asemănare cu ofiţeraşul încârlionţat dintr-o fotografie îngălbenită de pe măşuţă, frumuşel şi firav aşa cum era pe vremea când îl trecuse pe răboj cu însemnarea *„piccolo ma simpatico"*[1] frizerul Coriolan. Hotărât, nesimţirea îi pria tot atât de puţin lui cât o seca pe durdulia sa jumătate amorul. Încă tânără la faţă, învoaltă şi spelbă, ea îşi plimba voioasă

[1] Mic dar simpatic" (it.).

printre mosafiri maldărul de carne fleşcăită, legănându-şi sânii căzuţi şi coapsele dolofane, glumea, râdea, avea pentru fiecare o vorbă şi un zâmbet. Mi se păruse totuşi că se întrezărea la dânsa o mâhnire ascunsă pe care mă grăbii să o pun pe socoteala necredinţei soţului şi a desfrâului fetelor. Masinca nu mă lăsă să mă înşel: Elvira nu fusese străină de căderea fiicelor sale; cât despre partea infidelităţii, cu toată dragostea, nu se lăsa nici ea mai pe jos, era întotdeauna *„en carte“* cu Maiorică, îi da chiar puncte înainte. Dacă era nemulţumită, pricina trebuia căutată aiurea. La Arnoteni, în casă, se întâmpla să fie zile fără pâine, fără ceartă însă nu, şi, să se fi mărginit numai la atâta, nu ar fi fost nimic, dar fetele se încăierau şi se păruiau în lege, aruncau una într-alta cu ce le venea la îndemână, se zgâriau, se muşcau, îşi rupeau ce aveau pe ele şi apoi tăbărau pe mama lor amândouă, o snopeau în bătăi. La ţipetele ei săreau vecinii sau trecătorii s-o scape. – Dar Maiorică?... – Maiorică, „pârciul“ — aşa-l porecliseră ele — nu se băga, sta departe, numai dacă vedea că se îngroaşe gluma da fuga afară şi cu glasul lui fonfăit chema „mpoliţia“. Era păţit săracul: odată, de 10 mai, când se îmbrăcase şi el milităreşte să meargă la paradă, s-a pomenit decorat de sus până jos cu nişte chiftele marinate. Timp de un an cât Arnotenii stătuseră la dânsa cu chirie — cu chirie vorba venea — Masinca nu avusese nevoie să mai meargă la teatru şi adesea nu ştiuse ce trebuise, să râză ori să plângă?! A! fetele erau ceva nemaipomenit, ceva de spaimă.

Cea mare mai ales, Mima. Una care se grăbise să facă să se vorbească de dânsa. Avea numai cincisprezece ani când, la Galaţi, unde tată-său era în garnizoană, sucise în acelaşi timp capul a doi tineri, nişte guguştiuci amândoi. Tot punându-le iubirea la încercare, unuia, copil de oameni avuţi şi singur la părinţi, i-a cerut să fure de la mama lui nişte giuvaiericale, pe celălalt, casier la un toptangiu, l-a împins la cheltuieli peste puterile lui şi, ghiceam, dobitocul băgase mâna în tejghea. Lucrurile n-au întârziat să se dea pe faţă şi băiatul de familie,

de ruşine, şi-a zburat creierii, iar băiatul de prăvălie a înfundat un an puşcăria. Această istorie avuse urmări triste numai pentru alţii, astfel bietul Maiorică îşi văzuse în sfârşit retezat slabul fir ce-l mai ţinea în oştire; vinovata rămânea mândră de isprava ei şi cu tot dreptul de a fi mulţumită, deoarece îi datora în cea mai mare parte căutarea ce avea la bărbaţi, de la cari însă nu ştia să tragă foloase, izbutind numai a-şi face de cap, nu a se şi căpătui. Binevoitoarele încercări ale Masinchii de a o îndruma fuseseră zadarnice: Mima nu era de şcoala păstoriţei care aruncă mărul şi apoi fuge să se pituleze după sălcii, şcoala străveche şi pururi nouă a cochetăriei; pentru dânsa fermecul vălurilor ce cad, ucigător de încet, unul câte unul toate, afară de cel din urmă, lucrătura în foi de viţă şi acele mici jocuri de aţâţare şi de ispitire, atât de răsuflate şi totuşi nedând niciodată greş, erau numai mofturi şi fasoane de curcă beată. Bătăioasă şi pornită, i-era destul să vază un bărbat ca să necheze şi să-i sară de gât şi, când i se întâmpla să dea peste vreunul mai tare de îngeri care să nu fugă speriat, dacă era om întreg, n-avea de ce să se mai apropie de ea şi a doua oară. Şi Masinca găsea lesne mijlocul de a-mi destăinui în felul cel mai cuviincios, cum, printr-o crudă batjocură a soartei, fata aceasta mare şi bine făcută, chiar cam din topor, nu era femeie desăvârşită: un oarecare cusur de croială din născare înlătura la dânsa putinţa împreunării sănătoase şi depline şi tălmăcea poate pătimaşa ei aplecare la legături împotriva firei ce o făceau să-şi piarză şi puţina judecată de care se bucura; când avea cârlig la vreuna, nu-şi cruţa nici neajunsuri, nici umilinţe, ba ceva mai mult: ea, atât de zgârcită, nu se da în lături de la cheltuială, o plimba cu muscalul, îi cumpăra ciorapi de matase, sticle de parfum; cu Raşelica Nachmansohn tocase vara trecută, într-o lună, patru mii de lei, bani şterpeliţi de la unul Haralambescu când adormise la ea beat. Mărturisea ea singură; să-i fi vorbit de ruşine, te-ar fi întrebat cu ce se mănâncă; seara se dezbrăca într-adins cu perdelele ridicate şi popii, când venea cu botezul, îi ieşea înainte în pielea goală. Ei, dar ce mai vorbă; aşa cum

era, cu toate cusururile, rea de gură, rea de muscă, rea de plată, pălăvatică şi haihuie, spunându-le şi făcându-le toate pe dos şi de-a-ndăratele şi, mai înainte de orice, primejdioasă, în stare să te bage în belea, Mima avea hazul ei, era simpatică, ceea ce nu se putea zice şi despre soră-sa mai mică, Tita, care, tembelă şi toantă pe cât era ea de dezgheţată şi de vioaie, în afară de destrăbălare, de minciuni şi de răutate nu avea comun cu dânsa decât murdăria — ah! era greu de închipuit şi mai greu de spus în ce hal erau: la un anume timp, pe călduri mai ales, nu te puteai apropia de ele de miros; mânjeau locul unde stăteau. Dintr-o boală din copilărie, Tita rămăsese cam înapoiată şi un început timpuriu de surzenie îi oţeţise şi mai mult firea vrăjmaşă şi posacă; de sălcie ce era ajunsese să fie ocolită şi unii jucători se plângeau că le face ursuzlâc. Şi, deşi nici ei nu i se întâmpla să zică vreunui muşteriu: „nu"! îşi da poalele peste cap numai la întuneric; pe faţă, în lume, avea o purtare aproape aleasă, pe care, desigur, n-o învăţase de la vistavoii ce le crescuseră; niciodată n-ai fi văzut-o întinzându-se sau zbenguindu-se, nici auzit-o vorbind porcării şi înjurând ca pe cealaltă. Dar unde neasemănarea mergea aşa departe că atingea marginile prăpăstiei între două stirpe era la înfăţişare şi la chip. Lătăreaţă, lăbărţată şi lapoşă, vădit supusă la o apropiată îngrăşare, Mima era cârnă, cu ochi verzui mici sub sprâncenile drepte îmbinate şi cu fruntea mâncată de un păr castaniu nesupus şi stufos, pe când Tita, măruntă şi şuie, cu încheieturi gingaş strunguite la mâini şi picioare mici, purta înfipt între umerii înguşti un cap de ctitorească din veacul fanariot, cu ochii căprui şi codaţi, cu nas coroiat şi lung, cu buze subţiri şi tivite. Aveau totuşi ceva la fel: glasul, a cărui frumuseţe mă izbise. De un alt timbru al fiecărea, deopotrivă însă fluid şi limpede, cântând cuvintele, el evoca un lin murmur de ape îngânat cu şoapta vântului în frunzişuri şi poate că fermecul lui nu a fost străin de mila cu care am ascultat acele triste lucruri. Odată mai mult aveam în carne şi oase dovada de ce greu păcat se încarcă, în becisnicia lor, vechile neamuri căzute, nehotărându-

se a se stârpi, cu dinadinsul, ele singure pe calea malthusiană. Câte umilinţe şi câtă durere nu şi-ar putea astfel cruţa.

Ca duioşie, plecarea „sufletului maichii“ nu avu nimic de pismuit venirei. Cu lacrimi în ochi, maioreasa mă asigură că aşa o prietenă a doua nu găseai în viaţă. Îmi veni să-i spun că ar fi fost şi de prisos. Dar când Masinca fu dincolo de prag şi eu încă înăuntru, cineva mă trase pe la spate de mânecă. Era Mima. Arătându-mi ştrengăreşte tovarăşa de drum, făcu repede cu degetul cel mijlociu un gest mult prea elocvent şi o tuli înapoi într-un hohot de râs.

Ieşind în curte, putui să constat că la Arnoteni până şi casa unde stăteau părea deşucheată. Unui vechi trup de clădire pătrat şi cu un singur rând i se înnădise mai târziu, în dos, pieziş, o coadă deşirată şi îngustă cu două caturi, rămasă netencuită şi fără geamuri la şubredul pridvor care o încingea sus de la un capăt la altul şi da într-un soi de turn de scânduri cârpit cu tinichele ce adăpostea scara. Dărăpănătura aceasta, care ziua ar fi trecut nebăgată în seamă, dobândea, în bătaia lunii, ceva tainic şi mă oprisem tocmai s-o privesc când tresării deodată înfiorat. Se auzea de acolo, prelungindu-se lugubru în urlet, un lătrat ce nu semăna a fi de câine.

— Au adus-o iar pe bătrâna — zise Masinca, — mama maiorului.

Săraca, nu se mai îndura s-o ia Dumnezeu. Nici nu se mai ştia de când îşi pierduse minţile. Şi s-o fi lăsat barem în pace, să n-o tot fi vânturat de colo până colo. Fata ei, bogata prinţesă Canta, din Moldova, sora vitregă cu maiorul, când o da în seama acestuia, de care se lepădase întotdeauna, când i-o lua; de ce? — rămânea de ghicit; parcă prinţesa era vreo zdravănă la cap cu muzicanţii ei. Maiorică atâta aştepta: să se pomenească cu maică-sa peşcheş, ar fi dat şi acatiste şi nu că îi era dor — el nici nu o cunoscuse — dar îi mai picau câteva luni ceva parale — plătea prinţesa — şi nenorocita nu era o povară:

locul nu-l încurca şi nu trebuia păzită, pentru că nu făcea nici un rău, adică nu făcea nimic, nu scotea o vorbă, nu se mişca, sta ghemuită ca o momâie în fundul patului, într-un colţ; numai în nopţile cu lună, chiar dacă perdelele erau lăsate, se da jos, umbla de-a buşele şi lătra cum o auzisem. Şi să fi dat mult să nu o vezi... o iazmă.

Mai trăia dar, uitată, vestita Sultana Negoianu; ca într-o altă întrupare, iscată de vreun blestem, fusese osândită să-şi supravieţuiască falnica amazonă ce, în puţini ani, izbutise, şi nu era pe atunci tocmai lesne, să înspăimânte cu luxuria principatele încă neunite. Îi cunoşteam trecutul, mă îmbiase a-l cerceta enigma tulburătorului ei surâs din portrete — furtunosul trecut ce făcuse de grea ocară numele marelui neam din care rămăsese singura şi cea din urmă — îl cercetasem parcă aş fi ştiut că avea să-mi vie prilejul să-l scriu. Ea fusese crescută la Geneva şi la Paris de unde se întorsese în ţară la vârsta de şaisprezece ani cu mode şi apucături ce uimiseră şi făcuseră să se murmure. Impunătoarea sa zestre hotărâse pe marele vornic Barbu Arnoteanu să închidă asupra-le ochii şi să-i ceară mâna. Fu o căsnicie zbuciumată şi scurtă; lăuză încă după un băiat care avea să fie Maiorică, dânsa fugise cu un oarecine în Moldova unde, precum Bucureştii, o admirase şi Iaşii, unduind neobosită în baluri sau trecând semeaţă în goana calului urmată de un stol de adoratori. Ca să-şi înduplece soţul părăsit să consimtă la despărţenie, îi dăruise două moşii şi se măritase apoi cu fostul mare logofăt Iordachi Canta, cneaz rus şi candidat nefericit la domnia Moldovei; unire şi mai puţin menită să dăinuiască: traiul cu un sot zuliar şi cărpănos în sălbatica singurătate a palatului de la Pandina, pierdut între codri bătrâni pe malul Prutului, nu putea avea nimic încântător pentru zvăpăiata Sultana care, îndată după venirea pe lume a unei fetiţe, Pulcheria, plecase, pe furiş şi fără gând de întoarcere, înapoi la Bucureşti. Cu preţul a două alte moşii

se văzuse iarăşi de capul ei pe care, de atunci, nu mai voise să-l lege. Şi trăise. Tot atât de darnică de trupul cât de avutul ei, ca în furia mistuitoare a unei turbe, făcuse să se dea în el iama, împărăteşte, şi tot şi încă nesătulă şi-l spurcase până şi cu dulăii. Mă mărginesc la a însemna potriveala dintre această patimă şi de altmintreli nu prea rara ei nebunie ce nu întârziase să izbucnească. Într-o dimineaţă de toamnă din 1857, fusese găsită rătăcind despletită şi despoiată la Herăstrău, pe malul lacului. A! da, eram silit să recunosc: spunându-mi că dacă voiam subiect de roman să fi mers la adevăraţii Arnoteni, Pirgu nu mă amăgise.

Fu cel dintâi pe care îl întâlnii după acea seară. Pe bulevard, în faţa Eforiei, îmi aţinea calea. Îşi întinsese mâinile lipite una peste alta, amândouă cu dosul palmei în sus, mişcând încet policarii rămaşi în afară.

— La mai mare, solzoşia ta, se închină cu temenele, al nostru eşti. Umbli să-ţi laşi lapţii cu folos. Bre, cum te mai înfigeai în undiţă la Masinca, o luaşi pe coarda razachie, cu sacâz dulce, uşor. Ce pramatie; faci pe cocoşu, cotoi mare dumneata. Ei, dar ai de învăţat încă multe; eşti junic; ca să le fii pe plac maimuţelor trebuie să fii porc, şi cu şoricul gros. Şi mai ales nu târnosi mangalul că te usuci; de ţi-a mirosit cumva a pagubă, împinge măgarul mai departe; ştii vorba: malac să fie, că broaşte... Dacă vezi însă că ridică coada, nu te pierde, ia-o înainte oblu, berbeceşte, ca până de iarnă să te văz crap îmblănit.

— Asta, îi zisei, e drept mulţumire că te-am făcut să-ţi vezi visul cu ochii, mergând la Arnoteni.

— După ce m-ai purtat şase luni cu zăhărelul. Şi dacă aţi mers, de partea cui a fost câştigul, a mea ori a dumneavoastră? Slavă Domnului, ai plecat cu damă şi căzăturile s-au umplut; Pantazi, de când l-a făcut mă-sa nu s-a văzut cu atâţia bani. Dar n-are a face; fiecare cu norocul lui şi al dumitale e mai grozav decât toate, îţi pune Dumnezeu mâna în cap.

Nepăsarea cu care îl ascultam nu îl descurajă:

— E cineva care te place lucru mare, cineva nu de nasul dumitale. Ce a văzut la dumneata, dracul ştie. Vrea cu orice preţ să-i fac vorba.

Nu fui curios. Îl asigurai numai că nu ţineam de loc să sporesc cu unul numărul intelectualilor ce abuzau de gentileţea doctorului Nicu.

— A! rânji, degeaba te păzeşti, de aia nu scapi. Cade când nu te aştepţi, pe drum de seară, cu scârbă în casă, la aşternut. Nu trebuie să se împlinească oare scripturile: „şi se va pogorî în chip de papagal“?

De ce te-ai speria însă prosteşte? După chibzuita mea părere e chiar mai bine să-l ai cât mai devreme; te-ai căutat cinstit, adio grijă: nu se ia de două ori. Şi-ţi dai drumul. Ai să-mi spui de ailaltă, ştiu, dar e leac; şi iar aşa să te jinduieşti pentru toate nimicurile de tot ce e mai dulce pe lume, cu ce te mai alegi din viaţă?

— Ai toată dreptatea, recunoscui. La revedere.

— Ce te zoreşti aşa; te-aşteaptă Masinca?

— Mai târziu; acum caut pe Paşadia şi pe Pantazi.

Nu minţeam: de trei zile se făcuseră nevăzuţi. De Paşadia nu mă mira, plecase poate la munte; dar Pantazi?

— Păi, dacă vrei să-i găseşti, zise Gore, hai cu mine.

— Unde?

— Ei bravo, mai întrebi? la Arnoteni, adevăraţii Arnoteni.

Surprinzător îmi păru nu lucrul în sine ci amănuntul că acela care ţinuse şi încă morţiş să se întoarcă acolo fusese Pantazi. Ce îl putuse oare atrage? De joc nici nu mai încăpea vorba; nu era jucător şi să fi fost chiar, ce ar fi însemnat acel joc păduchios pentru uriaşele sale mijloace? Femeile? — Dar în nouă luni de când, împrietenindu-ne, trăisem aşa aproape unul de altul, nu-i cunoscusem nici o legătură, vreun capriciu cât de trecător — aşa că, venind odată vorba despre

acele păpuşi ce, zice-se, ar ţine loc corăbierilor de neveste în îndelungatele călătorii, cum mă asigurase că această scârboasă rătăcire nu era un basm: se găseau gata sau se făceau pe porunceală; cu asemănarea voită, cele lucrate în Olanda, scumpe, tinzând la plăsmuirea desăvârşită a făpturii fireşti; fără voie mă gândisem că şi dânsul ascundea poate, în vreunul din încăpătoarele cufere îngrămădite în odaia-i de culcare, una care să fi întrucipat leită pe necredinciosa şi neuitata sa Wanda. Şi dacă nici femeile, atunci altceva ce îl făcea să lase la dânsul să se veştejească în singurătate întâiele flori de Bucureşti? A rămas pentru mine necunoscută momeală în care fatalitatea s-a îmbrăcat în împrejurarea aceasta ca să-şi atingă ţelul.

Întrucât mă priveşte trebuie să-i fiu recunoscător. O viaţă lungă nu mi-ar fi ajuns întreagă pentru a pătrunde sufletul omenesc în toată ticăloşia de care e în stare, aşa că cele cinci săptămâni trăite la Arnoteni. Deschisă vraişte oricând, oricui, casa lor, contopire de ospătărie şi de han, de tripou, de bordel şi de balamuc, era locul de întâlnire al lumei deocheaţilor şi deşucheaţilor timpului: jucătorii şi chefliii de meserie, desdrumaţii, poticniţii şi căzuţii, curăţaţii rămaşi în vânt, chinuiţii de pofta traiului fără muncă şi mai presus de putere, gata de orice ca să şi-o satisfacă, cei cu mijloace nemărturisite sau necurate, cei fără de căpătâi şi cei afară din rândul oamenilor, unii foşti în puşcărie, alţii pe cale să intre, şi apoi femeile, mai respingătoare încă: bătrâne mucigăite la masa verde, somnoroase şi arţăgoase, cu mâinile tremurând pe bani şi pe cărţi, tinere desmăritate cel puţin o dată şi de timpuriu borşite de avorturi şi de boale, la pândă după vânat şi ferindu-se de chiul şi, între ei şi ele, de tot felul şi schimbătoare întovărăşiri şi nade, dezbinări şi duşmănii. O pâclă râncedă de viţiu apăsa veştejitoare asupra mizeriei decorului — tot ce se vedea acolo, la lumina lipicoasă, cernută

prin fustele creţe de hârtie trandafirie de la lămpi, nu numai că era urât şi de soiul cel mai prost, dar ieşit de soare, pătat de igrasie, prăfuit şi afumat, mâncat de cari sau de molii, şchiop sau schilod, ciobit, rupt sau desperecheat — şi mizeria aceasta îl strepezea pe Paşadia şi-l zbârlea mai mult chiar decât maiorul care, cum îl prindea, îl smintea cu genealogia Arnotenilor, calpă mai sus de Brâncoveanu, printre slugile căruia cel dintâi dovedit istoriceşte se numărase înainte de a fi boierit. Bietul Maiorică până şi în aceasta se arăta tâmpit, căci, dacă ţinea să se laude cu neamurile, i-ar fi fost atât de lesne cu acela al mamei lui, mare într-adevăr şi, pentru Valahia, străvechi, suindu-şi spiţa craiovească fără frântură şi fără tăgadă până la mijlocul veacului al cincisprezecelea, din mare-ban în mare-ban şi numai cu încuscriri de voievozi. Un tâmpit desigur, dar nobil: el, care fără risipa părinţilor săi ar fi stăpânit, linguşit şi răsfăţat atâtea averi şi ar fi fost, fireşte, cel puţin general-aghiotant regesc şi vicepreşedinte la Jockey şi care, vai! ajunsese ce era, nu avea un cuvânt de părere de rău, de cârtire sau de pismă, purtând — căci era exclus să n-o simtă — ascunsă, jalea casei sale şi respingând cu acelaşi dispreţ obraznic şi batjocura, şi compătimirea. Încolo, bun cu cei mici şi milos, totuşi nu chiar aşa ca soţia lui care, poloneză şi de herb mândru — Leliwa — nu putea privi cu ochi uscaţi nici o suferinţă, gata todeauna să-şi ia bucata de la gură sau haina de pe dânsa ca s-o dea. Hotărât, punându-le în cumpănă bunele şi relele, nici unul dintr-înşii nu-şi merita soarta.

Am mers de la început la Arnoteni cu sfială, găsind că mi se da o însemnătate prea nepotrivită cu cheltuiala la care aş fi putut face faţă. Bănuiala că aceasta se datora vreunei mincuni scornite pe socoteala mea de Pirgu se adeveri: spusese că Paşadia şi Pantazi ţineau la mine lucru mare, unul fiindu-mi unchi, celălalt naş. Cum nu m-ar fi primit dar cu braţele deschise ai casei toţi şi nu m-ar fi alintat care mai de care — de când cu venirea noastră nu începuse să se reverse acolo o

şuviţă din Pactol?[1] De data asta, maiorul nici nu băgase de seamă că mamă-sa îi fusese iarăşi luată şi pornită la Moldova. Nu ştiu cum am făcut de n-am apucat s-o văd şi eu şi mi-a părut rău. Păgubaş nu rămâneam totuşi. Mai era acolo o altă fiinţă deopotrivă ciudată, cu toată vârsta-i fragedă.

O fetiţă care îmi reamintea vrejurile spelbe şi lungi de ţelină crescute în nisip la întuneric, o fetiţă mută. Mută fiindcă era surdă? — dar atunci avea un alt simţ înlocuitor al auzului deoarece se neliniştea la cel mai uşor zgomot, întorcându-se întrebătoare spre locul de unde venea. Semăna uimitor cu acea mică dar deşirată prinţesă de Prusia care, întruchipată în ceară, zâmbeşte din dulapul ei de geamuri, de după o uşă la Monbijou[2]; acelaşi chip bătrâncios şi searbăd, aceleaşi trăsături ascuţite, aceiaşi ochi răi. Singuratică, nedeprinsă cu oamenii, fugea dacă voiai s-o atingi şi se ascundea. Întrebându-l pe Pirgu ce era cu ea, mi-a spus că, în felul lui Lot[1] pesemne, Maiorică o făcuse cu una din fete la beţie. Fără a merge cu presupunerea aşa departe, îmi dase şi mie în gând că era cu putinţă să se fi aflat câtăva vreme sub acelaşi acoperiş strănepoata cu străbunica. Nu mult după luarea bătrânei nu s-a mai văzut nici fetiţa.

Preaosebita stimă de care mă bucuram la Arnoteni nu mă scutea de dajdia în natură către Mina; de aceea întrebuinţam şi eu tot soiul de tertipuri, unele cusute cu aţă albă, ca să capăt păsuiri. Într-o după-amiazi, întâmplându-se să rămânem singuri, ea şi cu mine, am crezut că mi se înfundase.

M-a poftit la ea în odaie, unde, ca şi cum ar fi fost să se îmbăieze, se despoie de tot puţinul ce avea pe dânsa. Mă aşteptai să mă puie să fac la fel, dar se mărgini să mă întrebe,

---

[1] Râu în Lydia, despre care legenda spune că purta firicele de aur, de când regele Midias — a cărui atingere transforma tot în aur — se scăldase în el; figurativ, prin Pactol se desemnează un izvor de bogăţie.

[2] Numele unui castel de petrecere din Berlin.

[3] Nepotul lui Avram, tatăl amoniţilor şi moabiţilor; pentru păcatul comis, soţia lui a fost prescimbată în statuie de sare.

în treacăt, dacă o găseam bine. Şi, cu îndemânare, iute, îşi răsuci părul, se potrivi, niţel alb ici, ceva roşu colo, se îmbrăcă din cap până-n picioare. Nu-mi venea să cred că şlampăta lăiaţă de adineaori era aceeaşi cu pupuica spilcuită pe care o duceam peste un sfert de ceas la braţ pe stradă. Aşa era: acasă, în tricou soios de-a dreptul pe piele, cu fusta zdrenţuită într-un peş şi fără ciorapi în papuci de pâslă, şi când ieşea în oraş — rar — frumos gătită, puţin cam băieţeşte, cu mănuşi întotdeauna proaspete, cu pantofi de lac neatinşi pe ciorapul bine tras şi numai în trăsură, trăsura cea mai bună ce se putea găsi.

Cu mine o luă însă pe jos, încet, cu ocoluri vădite, vorbind, vorbind numai ea, descusut şi deslânat, sărind de la una la alta, încurcându-le pe toate, nespunând nimic. Ajunserăm astfel până în faţa casei lui Paşadia ce, în amurg, părea luminată fantastic pe dinăuntru. O privi îndelung, se interesă de împărţeala ei în amănunţime, de mobile, de slugi, punându-mi o sumă de întrebări al căror rost nu-l pricepui decât după ce veni la cea din urmă, aceea uluitoare: credeam eu că avea să-mi fie mătuşă? Pusese ochii pe Paşadia, era omul care îi trebuia ei, voia să-l ia de bărbat...

— să fi fost prieteni atunci, ca pe urmă, i-aş fi spus neted să-şi ia gândul. Îl cunoşteam pe Paşadia după cum ajunsesem a-l cunoaşte şi pe Pantazi; într-unul cuvântul cel din urmă îl avea un snob feroce, înzăuat în prejudecăţile cele mai copilăreşti, iar în celălalt se da pe faţă, la trebuinţă, un om de afaceri tot aşa mehenghi ca unchiul cămătar şi contracciu şi un procedurist nu mai puţin de temut ca învăţatul său părinte. Nu, o dată cu capul, Paşadia nu s-ar fi învoit a face un atare pas şi apoi, deosebit de aceasta, Mima nu-i plăcea, o găsea plicticoasă, obositoare, el avea simpatie pentru Tita a cărei fire se potrivea cu a lui: nu semăna şi dânsa cu una din acele păsări de pradă dârje ce rănite de moarte, cu aripele frânte, îşi adună puterile cele din urmă ca să se mai năpustească odată asupra duşmanului biruitor? Am împărtăşit şi eu câtva părerea

lui Paşadia despre Mima, curând am găsit-o însă nedreaptă; era o bolnavă fireşte, o rătăcită mai murdară, mai rea, mai primejdioasă poate chiar decât cum o încondeiase Masinca, plăcută totuşi şi apropiată, ispititoare şi dulce ca păcatul însuşi, mlădioasă şi vie ca văpaia şi ca unda. Aci abătută la deznădejde, aci de cea mai nebunească veselie, când o credeai mai stâlcită, deodată, pe neaşteptate, pâlpâia într-însa, înălţător, ceva mult semeţ şi liber; schimbăcioasă chiar la înfăţişare: uneori ruptă de la şale, gălbejită, cu ochii tăiaţi şi stinşi şi numaidecât apoi dreaptă, rumenă şi fragedă, cu buzele umede, cu privirea înrourată, arătând la fiecare dată alta şi până şi nenorocita sa meteahnă îi da un fermec mai mult, dânsa rămânând pururi dorită şi niciodată posedată, asemenea acelor aburoase zâne, fiice ale văzduhului şi ele apelor, ce nu puteau fi îmbrăţişate de muritori. A nu! prea scump nu plătiseră cei doi nemernici, unul cu cinstea şi altul cu viaţa, fericirea de a o cunoaşte...

...şi cerea stăruitor sprijinul meu ca să-şi ducă scopul la îndeplinire.

Îi făgăduii să-mi dau toată osteneala, dar o prevenii totodată că acela care avea asupra lui Paşadia înrâurirea hotărâtoare nu eram eu, ci Pirgu. O văzui strâmbând din nas sub reţeaua albastră cu bobiţe. Ştiam că între dânsa şi Gore fusese ceva din care mulţumit de celălalt nu rămăsese nici unul. În faţă se arătau prietenii cei mai buni, când se vedeau ea îi juca înainte cântându-i: „nenea Gore om frumos şi călare şi pe jos“ şi el, cu mâna pe piept, numai în ploconeli, chemând-o: „Domniţă, Măria-ta, Luminăţie“, îi spunea că se aşterne la picioarele ei covor şi i se vinde rob cu zapis ca la osmanlâi; în spate ea din puşlama şi din pezevenghi nu-l scotea, dorindu-i să ajungă la balamuc sau la ocnă, iar el o înjura cu foc, făcând-o putoare, paparudă, paceaură, şi se ruga la Dumnezeu să nu-l şontorogească de picioare până nu va apuca să joace o dată măcar tontoroiul pe mormântul ei.

— Ei, încheie Mima, la urma urmei, dacă trebuie, am să mă iau bine şi cu Pirgu.

I-ar fi fost deocamdată greu pentru că Gore nu mai da pe la Arnoteni. Îşi limpezise în chipul cel mai fericit partea de moştenire, vânzând-o cu un preţ aproape îndoit decât spera unui cumnat, şi aceasta adusese în viaţa lui o schimbare adâncă. Intrase în anul maimuţelor, ceea ce se cam putea spune şi despre mine care, de unde mai înainte îl ocoleam cu grijă, ajunsesem să mă ţiu după el.

Era teatru. Cum ne întâlneam, făceam pe grăbitul. Mă întreba încotro şi unde, şi răspunsul era întotdeauna acelaşi: „La Arnoteni, adevăraţii Arnoteni".

Se supăra: „O ţii aşa ca gaia maţu, la gard am prins-o, la gard am legat-o. *Vous devenez agaçant avec vos Arnoteano*; mai dă-i... *Voyons, il faut être sérieux*"[1]. În afară de înjurăturile româneşti neaoşe a căror deprindere îi rămăsese scumpă, nu mai vorbea decât franţuzeşte şi cât mai tare, ca să-l audă toată lumea. Pe stradă, când vedeam că se apropie vreo cocoană, eu o ştergeam pe partea cealaltă; dacă o şi cunoşteam, intram prin ganguri, prin curţi. Iar el, făcându-i loc să treacă, striga cât îi lua gura: *„Regardez, mon cher, quelle jolie femme, comme elle est jolie, elle est jolie comme tout!"*[2] După ce se îndepărta cocoana, veneam îndărăt. Mă primea indignat: *„Mais, mon pauvre ami, ne soyez pas idiot; vous êtes bête comme vos pieds!"*[3] Mă lăsa şi el şi o lua înainte, crăcănându-se, după câţiva paşi se oprea, îşi punea monoclul, se făcea că măsoară din vârful bastonului ceva sus pe case, apoi se întorcea către mine, pufuind şi dând din umeri: *„Mais voyons, voyons"*[4]. Urma o nelipsită raită prin prăvălii, ca să tocmească mobile pentru

---

[1] *„Ai devenit agasant cu Arnotenii tăi... trebuie să fii serios"* (fr.).

[2] *„Priveşte, dragul meu, ce femeie frumoasă, ce frumoasă e, e mai frumoasă ca orice!"* (Fr.)

[3] „Dar sărmane prietene, nu fi idiot: eşti prost ca ciubotele din picioare!" (Fr.)

[4] Expresie în franceză, cu sensul *„Linişteşte-te"*.

casa ce avea de gând să-şi clădească în stil românesc , şi pe la târgul păduchilor, după icoane; le aduna pe toate câte le găsea; în câteva zile un perete al odăiţei de hotel unde se mutase, pe Calea Victoriei, se acoperise de sus până jos de preciste scâlciate şi de sfinţi sfrijiţi, între alţii un Sfânt Haralambie de neuitat, măsliniu, fioros şi cu ciuma în lanţuri, sub picioare. Dar aceasta nu era nimic pe lângă altceva care, dacă aş fi ţinut la dânsul, ar fi trebuit să mă îngrijoreze, ceva de necrezut şi totuşi: Pirgu cumpăra cărţi. Întâlnindu-l odată cu patru volume frumuşel legate la subţioară, e lesne de închipuit capul meu când am citit pe scoarţe numele Montaigne[1].

— Ce ţi-a venit, am exclamat, să iei pe Montaigne?!

— Ei, îmi zise, cu un zâmbet înduioşat, oricum, Montagne e drăguţ, are părţile lui. În felul acesta îşi da părerea în toate discuţiile dintre noii săi prieteni, avocaţi cu renume sau profesori universitari, oameni în urcare şi de viitor; pe cei vechi de breasla lui nu-i mai băga în seamă, se făcea că nici nu-i cunoaşte şi era pentru mine o neasemuită petrecere să merg în localul unde, spre miezul nopţii, Pirgu lua o fină gustare, fiindcă, veniţi într-adins jur împrejur la mese, toţi stricaţii, toate lichelele Bucureştilor stăteau ciorchină.

— Cine o fi ăla, frate? se intrebau unii pe alţii.

— E englez, îşi răspundeau, puteţi să-l şi înjuraţi, nu înţelege. Şi-l înjurau, şi de la uşă şi de după stâlpi şi de sub mese se auzea stringându-se: „Gore, Gorică!“ Dar el, nepăsător, ca şi cum nu de dânsul ar fi fost vorba, mânca şi bea şi aprindea ţigări scumpe cu atâta mai mare poftă cu cât adesea era din paralele lor. Deşi se învârtise de cărţi de intrare la două cluburi mari, Pirgu mergea zilnic la tripoul său de baştină ca să se grozăvească cu banii — îi ţinea toţi la el — şi să se dea la Paşadia cu care era certat, să-l ia de sus. Tot hârţuindu-se astfel, se întâmplă ca acesta să-i câştige odată o sumă bunicică. În

---

[1] *Michel de Montaigne* (1533—1592), filosof şi moralist francez, autorul unor *Eseuri* în care se dovedeşte a fi admirator al lui Socrate şi Caton.

loc să plece frumos să-şi găsească scumpii amici, viitori miniştri, ca să-i audă vorbind despre Bergson[1] şi despre conferinţa de la Haga[2], Pirgu se încăpăţînă să-şi scoată paguba. Întărâtat de răceala tăioasă a lui Paşadia, de rânjetele şi de mârâielile usturătoare ale celor pe cari îi jicnise, se tulbură, jucă brambura şi pierdu, pierdu tot — o avere. Înainte de zori, Paşadia, care luase grosul, se retrăgea, lăsându-l în seama tinichelelor să-l scuture şi de fărâmituri. Când, mai întors pe dos decât înseşi buzunarele sale, intră dimineaţa acasă, îl căşună pe Sfântul Haralambie pe care, învinuindu-l că i-a făcut ursuzluc, îl smulse din cui şi-l aruncă pe fereastră în curtea dinăuntru a hotelului. Dacă s-a crezut cumva că s-a mai înfăptuit în veacul nostru păcătos minunea unei icoane căzute din cer, nu ştiu, se întâmplă însă alta la care mărturisesc că nu mă aşteptam, mi-a fost chiar ciudă; nu mi-aş fi închipuit ca un calic ca dânsul să aibă droturi aşa mlădioase şi tari. Nu mai târziu de seara următoare, împăcat cu Paşadia dacă nu şi cu soarta şi senin, Gore se înfiinţa iarăşi, gata de luptă, la Arnoteni.

Mergând într-o zi acolo cu Pantazi, către amiazi, dădeam de o tânără, nouă necunoscută, care, cu un picior gol pe un scaun, dregea, cântând încet, un ciorap.La intrarea noastră, ridicând capul, roşi până în albul ochilor. Văzui atunci pe Pantazi, palid ca un mort, ducându-şi mâna la inimă: „Doamne, îl auzii şoptind, cum îi seamănă!“

Făceam astfel cunoştinţa „duduii“ Ilinca Arnoteanu. Ştiam că mai era o fată, cea mai mică, pe care o luase din leagăn să o crească o soră a maioresei, de la Piatra-Neamţ, văduvă cu dare de mână şi fără copii. Cei şaisprezece ani ai Ilincăi se

---

[1] *Henri Bergson* (1859—1941) filosof francez; a primit premiul Nobel în 1927.

[2] La Haga, în Olanda, s-au ţinut două conferinţe internaţionale: prima, convocată la cererea ţarului, în 1899, a doua în 1907. La ambele conferinţe au fost respinse propunerile de înfiinţare a unor comisii de arbitraj în problemele internaţionale.

depănaseră alintaţi în pacea acelui romantic ţinut cu zări tainice ce trebuise să le fi amintit bunilor cavaleri de la cari i se trage numirea, dulcea lor Suabie. Porecla de „nemţoaică" ce Mima îi dase acestei surori „noi" i se potrivea nu numai din pricina locului de unde venea, dar şi a înfăţişării. Blajinul soare moldovenesc îi cruţase poleiala stinsă a cosiţelor şi albeaţa sidefie a pielei, aproape nefireşti amândouă; goală, cred că s-ar fi văzut luminoasă în întuneric. Părinţii erau cum nu se putea mai mândri de dânsa; Elvira nu înceta să-i tot laude frumiseţea şi Maiorică sârguinţa; nesilită, neîndemnată măcar, Ilinca fusese întotdeauna premianta întâia şi se pregătea să treacă două clase într-un an — nu degeaba purta ea numele acelei înţelepte şi învăţate domniţe, străbună după Negoieni, fiica lui Petraşcu-Vodă şi apoi cine nu ştia că pana unui Arnoteanu, Enache al doilea, însemnase începutul renaşterii literelor române? Sta într-adevăr ziua întreagă cu nasul în carte, tolănită şi ascunzându-şi cu grijă picioarele ca şi cum i-ar fi fost ruşine că erau aşa mici. Lipsită de vioiciunea vârstei sale, îi era silă de râs şi de glumă, şi în căutarea ei severă, care-i înăsprea trăsurile copilăreşti încă ale feţei, se citea neîngăduinţă pentru cele ce vedea petrecându-se în juru-i.

Primisem s-o ajut să-şi revadă câteva „materii" la cari se credea mai slabă. Între timp, mai vorbind şi de una-alta, m-a uimit cât de cuminte cap avea, ce sănătos judeca şi limpede. Spunându-i odată ce rar e să găseşti pe cineva care să înveţe ca dânsa numai de plăcere, îmi observă că ea învăţa cu plăcere, dar de nevoie, ca să aibă o meserie. Cum, dar nu avea să fie bogată? se ştia doar că era singura moştenitoare a mătuşii sale care, mulţumită unei pensii grase, adăoga în fiecare an la capete aproape tot frumosul ei venit. Chiar aşa, dar averea, pe lângă că se poate pierde, nu e o piedică la o meserie; dimpotrivă. — Cu numele ei? — De ce nu? a lucra nu e o ruşine; munca înnobilează. Tocmai, cu numele ei avea să-i stea şi mai bine „belferiţă" — asta voia să se facă — avea să fie mai preţuită şi mai respectată; respectată: lucrul la care ţinea mai

mult ca la orice. Numele ei, ştia bine ce-i se datora şi ce-i datora; prestigiul lui, viu încă, i se revelase înainte de a-l cunoaşte. La un examen, un inspector ţanţoş, mirat de răspunsurile micuţei „eleve" Arnoteanu Ilinca, întrebase dacă nu era cumva din neamul „istoric" al Arnotenilor şi aflând că da, îi zisese „duduie" şi găsise pentru dânsa cuvinte măgulitoare, dând-o de pildă; şi când mergea cu mătuşa ei la doamna Elena Cuza, care le era vecină, de ce aceasta ţinea întotdeauna s-o aşeze lângă dânsa, la locul de cinste? — pentru că era o „adevărată" Arnoteancă. Da, marele nume de dregători, de cărturari şi de ctitori, ea avea să-l poarte cu demnitate; destul se întrecuseră să-l păteze surorile ei. A! acele surori, le găsea de jelit, fireşte, dar mila ce-i făceau nu o împiedica de a le osândi cu asprime; de ce nu se stăpîniseră şi ele ca dînsa, de ce nu luptaseră împotriva firei? Şi aflam că, în ciuda răcelii ei fade dinafară — un lapte de păsăre la gheaţă — sângele încins al bunicăi vorbise de timpuriu şi într-însa; avusese aprinderi ale simţurilor groaznice, cunoscuse chinul nopţilor crude când biata ei carne se răsucise toată sfârâind de dor, fusese bolnavă, crezuse că înnebuneşte, dar preferase orice necinstei. Găsind pesemne că mersese prea departe cu destăinuirea, schimbă cu stîngăcie vorba şi mă întrebă dacă credeam că avea să treacă amândouă examenele. Cu liniştea mea de zile mari îi răspunsei că nici unul. Înainte de cel dintâi avea să fie măritată şi înainte de al doilea plecată din ţară.

Lucrul se hotărâse. În clipa cînd, zărind-o, Pantazi fusese atât de viu izbit de asemănarea ei cu Wanda de odinioară, vechea lui patimă se redeşteptase. Îndrăgostirea aceasta, unică în felul ei, nu fu treptată, cu încolţit şi dat în pârg; ea izbucni dintr-o dată pârdalnică, pustitoare şi Pantazi nici nu încearcă măcar să i se împotrivească, se lăsă să meargă cât mai adânc, până la fund, găsind o voluptate în a se aţâţa şi suferi. Tot timpul se gândea la dânsa, vorbea numai de dânsa, mă ruga să-i vorbesc de dânsa, orice, rău chiar, dar să fie de dânsa. Şi

bea. Deşi nu mai mult ca de obicei — ar fi fost şi greu — acum se îmbăta tun şi turtă; a trebuit de vreo două ori să-l sui în cârcă la el acasă. Noaptea, târziu, mergea cu mine să dea târcoale, pe furiş, casei Arnotenilor, se apropia tremurând de fereastra odăii unde-i dormea preaiubita. Ce avea de gând a-i spune acesteia, lucruri minunate şi bine aduse, adesea înduioşătoare, mi le spunea mie; pe dânsa o ocolea, când se afla în faţa ei se fâstâcea, îngâna ceva neînţeles şi fugea, fiindu-i frică şi s-o privească. Cum însă taina lui nu mi-o încredinţase decât mie, în învălmăşeala sporindă de la Arnoteni, lucrul trecea nebăgat de seamă. Şi fără îndoială nici n-ar fi mers mai departe dacă, îndemnat de prietenia cea mai curată pentru amândoi şi convins că le fac cel mai mare bine, nu mi-aş fi pus eu în cap să-i unesc prin căsătorie.

Într-o seară, pe trezie, cum se pornise iar să-mi îndruge cât de mult o iubeşte, i-am spus verde că mă îndoiam. I se părea numai; să fi fost adevărat, era până atunci măcar logodit. Ce aştepta să se dea pe faţă şi să-i ceară deschis mâna? Găseam că nu ştia să-şi preţuiască norocul de a fi întâlnit din nou întrupat peste mai bine de treizeci de ani visul său de iubire, şi de data asta desăvârşit, într-o fiinţă de aceeaşi teapă cu dânsul. Da, dacă ar fi fost ceva serios, o clipă nu s-ar fi codit să-şi pună avuţiile toate la picioarele acestei fermecătoare copile ce răsărise în amurgul lui clară ca luna nouă în acela al soarelui. Şi s-ar fi gândit, mai înainte de orice, că Ilinca putea să fie, şi în curând chiar, a altuia; cu frumuseţea, numele şi starea ei ar fi rămas parcă multă vreme nemăritată? Auzind acestea, Pantazi, care până atunci mă ascultase ca prostit, mărginindu-se a mă îngâna uneori, papagaliceşte, tresări deodată, se reculese. Făcusem să-i zbârnâie în suflet coarda geloziei, deşteptasem simţimântul adânc omenesc că e mai puţin dureros să nu ai ceva decât să-l aibă altul, femeia mai ales. Pricina Ilincăi era astfel câştigată; a doua zi avui de susţinut faţă de dânsa pe a lui. Dădui asupra prietenului pe larg, cinstit, toate lămuririle, numărai toate avantagiile ce ar fi urmat să rezulte

pentru dânsa şi ai săi din măritişul pe care veneam să i-l propun. Mă ascultă cu răceala ei obişnuită dar nu-mi ceru timp de gândit şi-mi declară că dacă, în ce privea bogăţia lui, spusele mele erau numai pe jumătate adevărate, ea era gata să primească. Consimţământul părinţilor şi al mătuşii fiind ca şi căpătat, nu mai era primejdie de nici o piedică; mă înşelam numai crezând că lucrurile aveau să se petreacă în linişte, fără bucluc, socoteam ca şi cum n-ar mai fi fost şi Pirgu.

De când se întorsese la Arnoteni parcă dase în el strechia. Se ducea, venea, intra şi ieşea pe toate uşile, s-ar fi zis că nu era unul singur. Ponţii îi aducea acum cu ridicata, pe căprării. Şi prinsese mare dragoste de Maiorică pe care nu-l mai slăbea, îl giugiulea, îl pupa, îi băga limba în gură. Pe înserate plecau împreună şi se întorceau spre miezul nopţii tot asemenea, din ce în ce mai voioşi. Nouă nu ne mai vorbea decât de Maiorică, îl admira; nici nu ne închipuiam noi ce crai era: scosese din minţi o fetişcană numai de cincisprezece ani, o bombonică — fată mare — şi-l îndemna pe Pantazi, care apleca ochii şi schimba feţe-feţe, să nu se lase mai pe jos că doar nu-l iertase Dumnezeu ca pe Paşadia. Curând Maiorică avu de ispăşit usturător acea lesnicioasă cucerire şi tot Gore, care i-o rostuise pe de-a-ntregul, îl încredinţă îngrijirilor doctorului Nicu.

Dar ca ticăloşie ce mai însemna aceasta pe lângă ce se pusese la cale în taină, la fel ca măritişul Ilincăi şi în acelaşi timp. Îl aflai chiar de la Pirgu, la o spumă de drojdioară, în gura pieţei, într-o dimineaţă după chef. Aiura el ori îşi bătea joc de mine? — deoarece asemenea lucruri credeam până atunci că se petreceau numai în foiletoanele-fascicole; uitam că suntem la porţile Răsăritului. Considerând femeia ca o simplă marfă şi doar atât, văzuse în Ilinca una de preţ şi se pusese pe treabă, împrejurările fiind de partea lui. Cu toate paralele, multe, ce de la venirea noastră se vânturaseră în casă la Arnoteni, aceştia, pătimaşi de risipă, erau şi mai strâmtoraţi ca înainte, strâmtoraţi grozav, pe când Paşadia, pe care norocul

nu-l mai părăsea la joc o clipă, nu mai ştia ce să facă cu banii. Pirgu socotise că din îmbinarea acestor stări de lucruri putea trage foloase mari şi, cu dibăcia lui codoşească, izbutise să convingă pe Elvira să-şi vândă fata, iar pe Paşadia s-o cumpere, pe un preţ monstruos ca fapta însăşi şi din care avea să ia el partea leului. Acum dam eu de rost plimbării ce se hotărâse să facem, în curând, la mănăstirile din împrejurimile oraşului; la una din ele, de maici, unde aveam să fim găzduiţi noaptea, Ilinca, ameţită, avea să fie lăsată fără apărare pradă lui Paşadia. Ca să zădărnicesc înfăptuirea nemernicului plan era, o dată ce ştiam de el, o jucărie şi voiam să fac în aşa fel ca totul să rămâie îngropat în tăcere şi uitare, cum s-ar fi şi întâmplat dacă, îndată după ce ne despărţisem, Pirgu, întâlnind pe Pantazi, nu i s-ar fi spovedit şi acestuia ca mie. Am fost recunoscător împrejurărilor cari au făcut să nu fiu de faţă la ceea ce urmă peste câteva ceasuri. La Arnoteni, înainte de masa de la prânz, la care Paşadia fusese tocmai poftit de Pantazi, din salon, unde aceştia rămaseră singuri la aperitiv, se auziră deoadată răcnete, buşeli, bufneli, zgomot de lucruri răsturnate şi de sticlă ce se sparge şi cred că se poate închipui fără caznă mutrele făcute de aceia ce alergând acolo văzură pe Paşadia şi pe Pantazi încăibăraţi în chelfăneala cea mai deznădăjduită, trăgându-şi palme, pumni, picioare, rostogolindu-se pe jos, când unul deasupra, când celălalt. Şi Pantazi fu omul cel mai ciufulit şi mai hărtănit ce vreodată ceru, cum făcu el atunci, mâna unei fete, chiar nu adevărată Arnoteancă.

Mă încunoştiinţă de acestea toate, aiurit încă, Pirgu, după ce primisem de la cei doi luptători câte un răvăşel; fiecare mă ruga ca, în vederea unei răfuieli cu celălalt pe calea armelor, să-i slujesc de martor şi să-i găsesc un al doilea. Îmi fu mai uşor decât aş fi crezut să împiedic ieşirea pe teren. Stiam frica ce, în ciuda ruperii lui de lume, Paşadia avea de părerea acesteia, aşa că, înfăţişându-i greaua atingere ce ar fi adus renumelui său de „monsieur" darea în vileag a dedesubtului acelei „afaceri", care numai de „onoare" nu se putea numi, nu

dădui greş, cum nu dete nici linca cerând stăruitor, după povaţa mea, ca întâi dar de logodnă renunţarea la duel. Mai mult decât la plictiseala mea, mă gândisem că s-ar fi putut ca Paşadia să aibă mână nenorocită şi să-i strice bietei fete tot rostul. Estimp, dânsa scrisese mătuşii din Moldova să vie. În loc de una îi sosiră însă două.

Marea flamură albă şi roşie fusese coborâtă de pe palatul de la Pandina. Cu tacâmul ei, cum spunea, de „dobitoace curate“ — un papagal, doi câini şi trei pisici — şi „necurate“ — o slujnică franţuzoaică, un fecior italian, un bucătar ţigan şi doi muzicanţi, unul ceh, altul neamţ — prinţesa Pulcheria plecase la Bucureşti. Cu două zile înainte, Dospinescu, bătrânul său vechil golise patru odăi mari de hotel ca să le umple apoi cu calabalâcul ei de călătorie, luase cu chirie două „Bösendorfer“[1], tocmise un muscal de zi şi unul de noapte.

Răsfăţuri de cocoană mare. Se cuvenea să i se treacă însă cu vederea chiar altele mai vinovate pentru că era şi o mare artistă. Salonul ei muzical de la Paris şi mai ales luminatul sprijin ce găsiseră la dânsa ca începători mulţi dintre aceia, compozitori sau virtuoşi, a căror faimă fusese netăgăduit consacrată în urmă, scăpase numele prinţesei Canta de uitare, îl însemnase la loc de cinste în istoria muzicii din a doua jumătate a veacului trecut.

Era — aflam — prietena cea mai veche a lui Pantazi. În 1863, cneazul Canta, venind la Bucureşti pentru nişte pricini, fusese găzduit câteva luni cu fetiţa lui la domniţa Smaranda, unde boierimea se îmbulzise ca să audă cântând la clavir pe mica Pulcheriţa. De aceeaşi etate cu***, trăiseră acolo ca o soră cu un frate si-i înduioşa pe amândoi amintirea acelei vremi, revăzându-se aşa cum erau atunci: ea răsărită şi negricioasă, îndrăzneaţă şi înfiptă, el bălan şi mărunt, sfios şi plăpând. După plecarea lui din ţară, dânsa rămăsese singura persoană din lumea mare de la noi cu care păstrase legături, îşi scriseseră, se

---

[1] Marcă de piane.

întâlniseră la Milano, la Bayreuth, la Paris. Se simţise dar dator s-o vestească numaidecât că se hotărâse să-i ia nepoata de nevastă.

O întâmpinase la Milcov. Dânsa abia-l recunoscuse sub noua lui înfăţişare şi găsise minunată istoria schimbării lui de nume. Şi fu nerăbdătoare să cunoască pe Ilinca. Lunga întrevedere a mătuşii cu nepoata aduse ceva cu totul neaşteptat: la despărţire, cucerită, prinţesa, a cărei trecătoare căsnicie tot cu un Canta, dintr-o altă ramură, fusese stearpă, făgădui solemn Ilincăi că avea s-o înfieze.

Bucuria cu care primeam această ştire mi-o strica în parte o alta. Ca să-i facă celeilalte mătuşi pe plac, Ilinca se învoise să nu fie nunta în mai, luna Mariei, ceea ce însemna o întârziere de aproape trei săptămâni care-l nemulţumea viu pe Pantazi. De câtva timp acesta era tot pe gânduri, neliniştit, tulburat.

Într-o seară ţinu să mâncăm la el acasă numai noi doi. Nu fu ca să-mi spuie ceva deosebit. Târziu, plecând împreună, ne suirăm într-o birjă care părea că se afla întâmplător la colţul străzii, dar care-l aştepta; văzui că, fără să fie îndreptat, birjarul ne scoase, pe unde nu ştiu, afară din oraş. Eram obişnuit cu asemenea plimbări; în anul ce trecuse, se întâmplase adesea, către toamnă, să ieşim noaptea la câmp ca, de pe vreo movilă, să căutăm pe Fomalhaut[1] la dunga zării. Dar în acea noapte posomorâtă nu erau stele, nici lună, cerul era acoperit întreg şi totuşi se vedea aproape ca ziua, deosebeai tot, copacii păreau chiar luminaţi pe dinăuntru. La o cotitură, Pantazi porunci să oprească şi mă pofti să cobor şi să-l urmez. Mai departe se înălţa, căscată toată şi fără acoperiş, o ruină.

— Hanul dracului, zise Pantazi. Sunt numai aici în Ilfov mai multe, toate cu istoriile lor fioroase de tâlhari şi de stafii; în ăsta am făcut odată un chef noaptea, la lumină de masalale.

Băgai de seamă că ne făcusem acum trei; ca din pământ se ivise o ţigancă, o ţigancă bătrână, în zdrenţe. După câteva

[1] Stea de prima mărime din constelaţia Peştilor.

cuvinte schimbate cu Pantazi în ţigăneşte, se lăsă pe vine şi începu să vrăjească aruncând bobii pe un taler. Ascultându-i spusele, lui Pantazi faţa i se făcuse ca de ceară iar ochii îi sticleau ca două mărgele albastre. Când ţiganca se ridică, el îi dete un ban de aur şi plecarăm înapoi.

— E ciudat, murmură cu glas stins, din bobi nu se desluşeşte decât un semn de moarte.

Îmi ascunsei indignarea că un om ca dânsul să aibă asemenea eresuri prosteşti. Şi număram câte zile mai erau până la sfârşitul lunii. Pornisem să bag formele de cununie şi avocatul prinţesei da zor celor de înfiare. Nepăsarea crescândă ce Ilinca arăta de acestea toate ajunsese să mă supere tot aşa ca felul său jicnitor de a se purta şi vorbi, şi cu străinii şi cu ai săi, şi o bănuiam că nu era sinceră când, cu zâmbetul bunicii din portrete, îmi spunea că, dacă nimic nu s-ar îndeplini, pentru ea n-ar însemna decât un an de şcoală pierdut şi s-ar întoarce fără părere de rău de altceva la Piatra. Nu voise să primească de la Pantazi nici un giuvaier, zicând că ce putea fi pe lângă cele ale domniţei Smaranda? Ceruse numai să-i cumpere un aparat de fotografie. Fu unealta de care soarta ei se sluji ca să se împlinească. Într-o dimineaţă, văzând în „faetonul" lăptăresei o fetiţă, pare-se caraghios îmbrăcată, Ilincă pusese să i-o aducă s-o fotografieze. Abia sculată după scarlatină, fetiţa îi trecu boala. La început aşa uşoară că se crezu că avea s-o facă pe picoare, izbucni deodată cu atâta putere încât cu toţi doctorii din Bucureşti şi cel adus în mare grabă de la Viena, cu tot milionul făgăduit cui va scăpa-o, Ilinca se stinse.

În dimineaţa morţii ei chiar, prin câteva cuvinte scrise, Pantazi mă rugă să văd eu de înmormântare. Nu ştia că-mi cerea ceva mai presus de puterile mele. Îmi trebuia cineva să mă ajute şi nu cunoşteam pe nimeni mai priceput ca Pirgu. Plecai deci să-l caut, dar nu fu treabă uşoară. Din Duşumea în Vitan, din Geagoga în Obor, schimbând birjă după birjă, i-am călcat de-a rândul şi de mai multe ori toate culcuşurile,

fără a-i da de urmă. Din toţi pe cari i-am întrebat despre el numai Haralambescu îl văzuse în ajun, seara, la Moşi, beat ca un porc, cu o desculţă borţoasă în luna a noua. Pe la două după prânz renunţai la căutare şi mă hotărâi să-mi iau inima în dinţi şi să-mi îndeplinesc singur trista misie. Dar înainte, cum nu gustasem nimic de seara trecută şi simţeam că mă ajungea oboseala, intrai la Capşa să mă întremez cu o cafea şi un kirsch[1]. Când acolo de cine să dau cu ochii? — de Gore, de Gore Pirgu în fiinţă. Cătrănit şi la faţă ca ficatul, înjura supărat.

— Credeam, îi zisei, ca după succesul de aseară să te găsesc mai mulţumit. Rânji larg:

— A fost „di granda", era să fete pe mine, pe onoarea mea! Şi, în vreme ce-mi sorbea cafeaua şi kirsch-ul, îi spusei de ce era vorba. Nu fu nevoie să-l rog ca să ia totul asupra-şi. Îi dădui mână liberă şi nu avui de ce să mă căiesc. Ilinca fu prohodită domneşte, ca împărătesele de la Bizanţ când a treia zi, cea mai frumoasă de mai, o duserăm la lăcaşul de veci cu toate florile de Bucureşti. Ce mă izbi la acea înmormântare nu fu nici deznădejdea înveninată poate de remuşcare a mătuşii de la Piatra, nici jalea, desigur îndoită, a părinţilor ce odată cu copila pierdeau şi cea din urmă nădejde de îmbunătăţire a soartei, nici aerul neruşinat de mulţumire al surorilor cari o pismuiseră pe răposată şi o urau după cum şi dânsa le dispreţuise — ceea ce mă izbi şi mă îngrijoră totdeodată fu lipsa lui Pantazi. Înainte ca Pirgu să-şi fi sfârşit cuvântarea, mă întorsei în oraş, stăpânit din ce în ce mai mult de gândul că Pantazi îşi făcuse seama. Dar, trecând pe la ferestrele joase ale birtului franţuzesc, prin jaluzelele desfăcute, îl văzui la masa ce i se oprea de obicei în colţul cel mai adăpostit, mâncând şi bând liniştit, cu poftă. Şi de atunci nu mai călcă în casă la Arnoteni şi nu mai pomeni de Ilinca niciodată ca şi cum nici n-ar fi fost...

---

[1] *Kirsch (Kirschwasser)*, rachiu de cireşe.

*

...de trei luni reluasem cu Pantazi traiul de anul trecut, mesele prelungite după miezul nopţii, hoinărelile până dimineaţa prin mahalalele necunoscute, cu uliţe pustii. Frunzişurile sunau acum a toamnă şi erau adânci ca niciodată parcă, şi grele, când s-ar fi zis că într-adevăr mersul vremii lâncezeşte, amurguri copleşitoare. Întâmplându-mi-se să adorm în puterea unuia, am avut un vis care a rămas cel mai frumos din întreaga mea viaţă.

Se făcea că la o curte veche, în paraclisul patimilor rele, cei trei Crai, mari egumeni ai tagmei prea senine, slujeau pentru cea din urmă oară vecernia, vecernie mută, vecernia de apoi. În lungile mante, cu paloşul la coapsă şi cu crucea pe piept şi afară de scarlatul tocurilor, înveşmântaţi, împanglicaţi şi împănoşaţi numai în aur şi verde, verde şi aur, aşteptam ca surghiunul nostru pe pământ să ia sfârşit. O lină cântare de clopoţei ne vestea că harul dumnezeiesc se pogorâse asupra-ne; răscumpăraţi prin trufie aveam să ne redobândim înaltele locuri. Deasupra stranelor, scutarii nevăzuţi coborâseră prapurile înstemate şi una câte una se stinseseră cele şapte candele de la altar. Şi plecam tustrei pe un pod aruncat spre soare-apune, peste bolţi din ce în ce mai uriaşe în gol. Înaintea noastră, în port bălţat de măscărici, scălâmbăindu-se şi schimonosindu-se, ţopăia de-a-ndăratele, fluturând o năframă neagră, Pirgu. Şi ne topeam în purpura asfinţitului...

Eram sub impresia acestui vis când, intrând odată la cafenea, după noutăţi, aflam că Paşadia murise. Sfârşitul lui avu răsunet, dar nu prin el însuşi, ci pentru felul cum se petrecuse. În timpul din urmă, Paşadia, care nu se mai vedea nicăieri, trăia cu Raşelica Nachmansohn. Era îndeobşte cunoscută frenezia crudă cu care aceasta se deda la o anume voluptate şi care îndreptăţea porecla de „lipitoare“ ce-i dase Gorică. Înverşunându-se asupra prăzii voluntare, mult nu-i trebuise ca s-o dea gata; cu cel din urmă strop de vlagă bărbătească ţâşnise şi sângele şi inima încetase

să mai bată. Vrednică de marea sa străbună Iudita, Raşelica nu-şi pierduse firea, îşi desprinsese părul din mâinele calde încă ale mortului, se îmbrăcase cu îngrijire şi netulburată se dusese la comisarul de poliţie să ceară să ia măsuri pentru ridicarea leşului, ceea ce, cu încuviinţare de sus, se şi făcu, în tăcere — în împrejurarea aceasta scandalul n-ar fi fost oare de prisos? — aşa că, în revărsatul zorilor, ca de obicei, Paşadia se întorsese, pentru cea din urmă oară acasă. Am mers numaidecât acolo. Când m-am apropiat de locuinţa fără bucurie, deasupra copacilor din grădina fără flori se înălţa, în liniştea serii, un stâlp de fum. Mâna credincioasă îşi făcuse datoria; în hainìa lui, omul izbutise să săvârşească după moarte cea mai rafinată dintre nelegiuiri. Am deplâns pieirea acelei opere măreţe dar nu şi pe a autorului. Paşadia s-a stins la zenit; veninul, veghea, viţiul îi mistuiseră trupul fără a-i vătăma câtuşi de puţin însă duhul care-şi păstrase până la sfârşit toată recea-i limpezime, scânteietor ca un luceafăr în cleştarul nopţilor de ger. Şi a mai avut norocul să moară înainte de a fi silit să îndure după război, din nou, la bătrâneţe, umilinţa sărăciei, înainte de a suferi, şi mai dureroasă poate, arsura dezamăgirii şi a dezminţirilor, de a vedea că nu el ci Pirgu avusese dreptate, de a-l vedea pe Pirgu însuşi de mai multe zeci de ori milionar, însurat cu zestre şi despărţit cu filodormă, pe Pirgu prefect, deputat, senator, ministru plenipotenţiar, prezidând o subcomisie de cooperare intelectuală la Liga Naţiunilor şi oferind colegilor săi străini veniţi în România cu pantahuza sau în „anchetă“ o somptuoasă şi sibarită ospitalitate în castelul său istoric din Ardeal. Nu l-am văzut pe Paşadia mort; când am sosit eu se puneau peceţi, iar rămăşiţele, potrivit voinţei sale, îi fuseseră în pripă ridicate şi pornite de Iancu Mitan undeva afară din Bucureşti, poate la „munte“.

Pantazi, care-şi vânduse în sfârşit şi prăvălioara de la Bărăţie, nu avea de ce să-şi mai întârzie plecarea. În ajunul ei, am cinat împreună la birtul din Covaci. Nu departe de masa noastră, mai frumoasă şi mai nepăsătoare ca oricând, Raşelica îşi înfăţişa

noul logodnic, un soi de brotac cu ochi boboşaţi, bondoc şi bont. Lăutarii nu uitară să cânte acel vals domol care era una din slăbiciunile lui Pantazi, valsul voluptuos şi trist în legănarea căruia pâlpâia, nostalgică şi sumbră fără sfârşit, o patimă aşa sfâşietoare că însăşi plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferinţă. De îndată ce coardele încăluşate porniseră să îngâne amara destăinuire, întreaga sală amuţise. Tot mai învăluită, mai joasă, mai înceată, mărturisind duioşii şi dezamăgiri, rătăciri şi chinuri, remuşcări şi căinţe, cântarea înecată de dor se îndepărta, se stingea, suspinând până la capăt, pierdută, o prea târzie şi zadarnică chemare.

Pantazi îşi şterse ochii umezi.

Am umblat cu dânsul, în sus şi în jos, toată noaptea, pentru ca, spre dimineaţă, să nemerim tot în piaţa florilor, la Curtea-Veche. Lângă împrejmuirea bisericii cu turla verde, licărea sfioasă o lumină slabă care ne atrase. Cineva o aprinsese la căpătâiul unei moarte ce zăcea cuviincioasă pe o rogojină. Să nu mi se fi spus, n-aş fi crezut că era Pena Corcoduşa; cum aş fi putut recunoaşte în chipul acela blajin cu trăsuri gingaşe pe înspăimântătoarea furie de anul trecut? În zâmbetul buzelor ei învineţite şi în privirea ochilor săi rămaşi deschişi era o duioşie extatică; femeia care fusese nebună din iubire părea să fi murit fericită: poate că în acea scurtă clipă a sfârşitului, cuprinzătoare de veşnicii, i se arătase aievea mândrul cavaler-gard, în fiinţa căruia se răsfrângeau întrunite strălucirile a două cununi împărăteşti. Seara însoţeam până la graniţă pe un gentleman ras şi cu barbeţi scurţi, în ţinută elegantă de călătorie — un străin. Stam în vagonul restaurant la o masă, faţă în faţă, şi nu găseam să ne spunem unul altuia nimic. Noaptea pogorâse repede. Şi mi-am adus aminte de acela care încetase să mai fie, de omul ce-mi păruse un prieten de când lumea şi adesea chiar un alt eu-însumi, de Pantazi, când m-a întrebat ce s-ar putea să bem.

CUPRINS

SUB PECETEA TAINEI

„Sphinx (Iconol.) monstre fabuleux auquel les anciens donnaient ordinairement un visage de femme...“
Dict. de la fable [1]

De când am apucat a ne prelungi şederile afară din Bucureşti, el la Valea Rugului, eu la Sionu, el la crama unde a fost ucisă Siţa Gârbu, eu la armanul unde a fost răpus Nicolache Schina, adică de vreo doi ani, nu mi se mai întâmplase până săptămâna trecută să-l întâlnesc pe Teodor***, veche cunoştinţă moştenită, conu Rache cum i se zicea îndeobşte.

L-am găsit la „Carul cu bere“, în partea din stânga a localului, singur la o masă, în fund. Sta cu ochii aproape închişi; pentru cine n-ar fi ştiut că la dânsul ăsta era semnul că atunci cugeta adânc, ar fi crezut că aţipise. Înaintea lui se trezea, neîncepută, o halbă, alături de o carte proaspătă cu filele netăiete: cel din urmă roman detectiv franţuzesc.

Îi cerui, de cum luai loc lângă dânsul, aşa cum mă poftise, părerea asupra scrierilor de acest soi, azi atât de răspândite. Îl ştiam hârşit în meserie; îmbătrânise în slujba poliţiei, fiind fost mână dreaptă a câtorva din marii prefecţi de odinioară, de fandoselile şi de ifosele cărora se molipsise oarecum. Deschise un ochi ca să-mi spuie: „nu le leg“. Şi, după un răstimp, desfăcând pleoapele şi celuilalt: „le împrumut chiar“.

Însemna din parte-i, pentru o tipăritură, cea mai grea ocară şi osândă. Lega, mai scump sau mai ieftin, după cum îi preţuia cuprinsul, orice carte cumpăra şi nu o împrumuta nimănui,

[1] "*Sfinx, monstru fabulos pe care cei din antichitate îl reprezentau cu chip de femeie...*" Dicţionarul de fabule (fr.).

pentru nimic. Strânsese astfel, cam vreo două mii. În tovărăşia lor şi a samovarului, îşi petrecea, în sihăstria lui, la gura sobei, nopţile de iarnă.

Trecurăm la altele, vorbirăm de greutăţile vieţii, de „criză“, lucruri pe cari conu Rache le ştia doar din auzite. Bogat de la naştere, fusese totdeauna mai presus de nevoi; deopotrivă înstărită şoţia lui, avut prin sine şi mai avut prin căsătorie unicul lor fiu, inginerul petrolist, iar pe nepoţică, singură de asemeni la părinţi, o mai aşteptau şi alte moşteniri. De altmintreli, cu toate că în timpul din urmă conu Rache suferise pagube simţitoare, rămânând cu mulţi bani încurcaţi sau necăpătuiţi, nu se plânse.

Era altceva care îl costa. Dintre vechile legături de breaslă, de sindrofie, de petrecere, bărbaţi şi femei, cele ce mai supravieţuiseră se daseră aproape toate la fund, doborâte cari de beteşuguri cari de riună. Singură Masinca Drângeanu, rămăsese tânără, frumoasă, chiabură; deşi cam de aceeaşi vârstă cu dânsul, ar fi putut trece drept fiica lui. Prânzise în ajun la dânsa, se înfruptase din toate noutăţile, răscoliseră împreună prin atât de bogata tolbă de amintiri.

Cunoşteam slăbiciunea ce de-o jumătate de veac conu Rache avea de divina ţaţă. Aducea, chiar când nu prea venea, vorba despre dânsa şi nu mai înceta cu laudele şi cu admirarea, la care ştia că mă întovărăşeam cu totul. Pornise dar să-mi spuie, fără să mă mai întrebe dacă n-o ştiam şi eu, cum şi era, isprava cea din urmă a ei, însurătoarea lui Valer Mamunciu, când deodată se întrerupse, apucându-mă de braţ.

— Vezi, îmi zise, cu oarecare taină, femeia care a intrat acum, cu un pachet, şi vine spre noi?

Femeia se oprise la a doua masă de la a noastră, şi se aşezase, după ce răspunsese la ploconeala lui conu Rache.

— O vezi, îmi mai şopti el, în vreme ce chelnerul, luând de la dânsa comanda, o ascundea de noi: să te uiţi la ea bine.

Timp de peste un sfert de ceas, nu făcui altceva; nu cred să mai fi privit vreodată cu atâta stăriunţă şi mai cercetător o femeie, ceea ce-mi fu cu putinţă fără să mă sfiesc, dansa fiind ocupată numai de ceea ce avea în pahar şi pe taler. Dar cu cât o priveam mai mult, vedeam la ea mai puţin. Între două vârste, nici bătrână nici tânără, nici frumoasă nici urâtă, nici înaltă nici scundă, nici grasă nici slabă, la trăsuri potrivită şi fără vreun semn anume, nu chiar la modă şi nu demodată, nu avea nimic, dar nimic deosebit. Aş fi urmat să o privesc totuşi dacă femeia ar fi zăbovit, îndată însă ce îşi isprăvi ultima bucată de crenvurşt şi sorbi fundul halbei plăti, îşi luă pachetul şi plecă înclinând spre noi uşor, fără a zâmbi, capul.

— Ei, ai văzut-o? mă întrebă conu Rache, care până atunci nu mai rostise nici un cuvânt. Asta e văduva lui Gogu Nicolau.

Gogu Nicolau?... Scotocii prin toate fundurile de sertare ale ţinerii mele de minte, fără a găsi nimic legat de acest nume. Cu atât mai puţin făcea el să se înfiripe cât de aburit măcar, de şters, vreun chip... Gogu Nicolau...

— Cât a stat dânsa, alături, parcă l-am văzut, în carne şi oase, şi pe el — la masa aia chiar se aşezau când veneau împreună — da, parcă l-am văzut aşa cum era: îndesat şi mărunt, cu gâtul scurt şi capul rotund lăsat pe ceafă, la faţă plin, cu nas şi ochi mici, cu mustăcioara cânepie, tunsă...

Câţiva ani, cocoana Lina, aşa o cheamă pe văduvă, a purtat o broşă cu fotografia lui, dar nu pe smalţ; de hârtie, cu sticlă deasupra. Din ce în ce chipul a ieşit, până nu s-a mai deosebit deloc. Aşa s-a întâmplat si cu amintirea lui. Afară de nevastă-sa şi de mine, poate nu mai e nimeni ca să i-o păstreze.

Gogu Nicolau era şef de birou, la finanţe, la contabilitate. Împlinise în 98 treizeci şi nouă de ani şi era însurat, fără copii, cu femeia ce fu adineaori aici; mai tânără decât el cu vreo zece. Deşi nepotriviţi la fire: ea liniştită, tăcută, rece, el dezgheţat, vorbăreţ, prietenos, sau poate tocmai de aceea, se înţelegeau şi trăiau bine împreună. Aveau şi cu ce: el, în afară de leafă, cotoare de treizeci de mii de lei, ea o pereche

de case în Sfinţii Apostoli, case gemene, sistem vagon, una în faţa celeilalte, amândouă cu totul la fel, în afară de un singur lucru: curtea celei din stânga, pe care o locuiau proprietarii îmbuca fundul celei din dreapta, închiriată unui becher bătrân pe o mie două sute de lei. Poate ce-l făcuse pe Gogu Nicolau să se însoare cu Elena Zaharescu fuseseră acele case, la cari cred că, în felul pisicesc, ţinea mai mult decât la stăpâna lor, le da tot soiul de îngrijiri, nu se ducea nici nu se întorcea fără să se oprească să le mai arunce o privire. În afară de ceasurile de slijbă — era un harnic şi priceput slujbaş — nu se mişca de acasă, unde găsea totdeauna ceva de meremetisit, de văpsit, de şters, de lustruit. Duminica şi sărbătorile venea la bererie cu nevastă-sa, căreia îi plăceau crenvurştii şi berea, iar seara nu ieşea, se culca devreme; vara numai, când mânca în grădiniţa ce-şi făcuse în fundul de curte rupt de la chiriaş, îi plăcea să întârzie cu ţigara şi cu un păhărel de poşircă, la lumina chioară a unui felinar de masă, în mirosul coteţelor şi privăţilor de la vecini. Şi tot vara, potrivindu-se obşteştei dobitocii bucureştene de a se lipsi fiecare de rostul şi binele de acasă pentru a merge să se strâmtoreze, să mucegăiască ori să degere pe scump la vreo sălbăticie de munte sau de băi, Gogu Nicolau mergea să-şi petreacă luna de odihnă la Buşteni.

La Buşteni dar, în cea din urmă duminică a lui iunie din 98, a plecat dimineaţa cu trenul de plăcere să ia o odaie cu chirie la un ţăran. A găsit ce-i trebuia şi a dat patruzeci de lei arvună. A luat masa la birt „La Bucegi" unde s-a întâlnit cu Lică Ştefănescu, şef de birou la domenii, prieten de când erau amândoi copişti şi domeniile erau în aripa dreaptă a clădirii finanţelor. S-au mai plimbat, s-au mai cinstit până la trenul de seară în care s-au suit împreună ca să se întoarcă la Bucureşti. La Câmpina, Gogu Nicolau a cumpărat două ciorchine de cireşi legate pe beţişoare ca să le ducă acasă. Când au ajuns în Gara de Nord, pe înnoptate, au ieşit prin gangul din stânga, ca să ia, în dosul gării, tramvaiul roşu, de

Luther, 12, să-i lase la Casa de Depuneri, de unde să meargă, tot împreună, pe jos, până acasă; erau aproape vecini: Lică sta în Apolodor. Când au ajuns la poartă, Gogu s-a răzgândit şi s-a despărţit de tovarăşul de drum, zicând că are de lăsat undeva o vorbă; pe urmă avea să ia tramvaiul albastru, 10, la Matache Măcelaru şi să-i iasă poate lui Lică înainte; tramvaiul albastru trecea mult mai des decât cel roşu. Nu s-a întâmplat însă aşa şi Lică s-a întors singur. Acasă, cocoana Lina l-a aşteptat pe Gogu cu ciorba de dovleci pe maşină până târziu, dar Gogu n-a venit .... şi .... n-a mai venit niciodată .... şi nu s-a mai aflat despre el nimic ....

Dintre tainele ce am întâlnit în cei patruzeci şi doi de ani de meserie, şi sunt multe, e netăgăduit cea mai desăvârşită, cea mai adâncă. Ce a fost acea vorbă pe care a ţinut să o lase, cui şi unde? Toate întrebările ce s-au pus au rămas fără răspuns, toate presupunerile, neîndreptăţite, toate cercetările, sterpe. O felie de oraş am luat-o sub plasă, am împănat-o cu agenţi, am puricat casă cu casă, din pod până în pivniţă, am descusut pe toată lumea, de la mic la mare, am surchidit mişuna bărbătească şi femeiască a hanurilor, cârciumilor şi cafenelelor din apropierea gării, doar o răsufla ceva. Dar nimic. În cărţi de alde astea — şi-mi arăta pe cea de pe masă — un sâmbure de cireaşă e de ajuns pentru fratele detectiv ca să descurce toată treaba, în realitate nu e însă aşa. Am încercat fără folos tot ce mi-a trecut prin minte; cel dintâi, la noi, am întrebuinţat câini în poliţie, am dat celor mai buni copoi ai prietenilor mei vânători să miroasă o rufă purtată de cel pierit ca să-i ia urma, am fost până şi la vestita ghicitoare de la Cotroceni. Ei bine, mi-a spus c-ăl vede cu un alt bărbat oacheş, merg împreună până la poartă. Apoi cărţile se închideau; aşa cum a fost: de când, în poarta gării, Gogu Nicolau s-a despărţit de tovarăşul său de drum, parcă l-a înghiţit pământul sau s-a înălţat la cer. Şi la taina aceasta, se adăogase pentru mine, mai aţâţătoare, alta, aceea

a nepăsării nevestei lui. Nenorocirea care a lovit-o — dacă pentru dânsa a însemnat nenorocire — a întâmpinat-o cu o seninătate aproape dispreţuitoare, mergând până la nesimţire sau... ştiu eu ce să mai zic? — tulburată nu s-a arătat o singură clipă, o lacrimă, un suspin cât de uşor, un cât de slab semn de părere de rău măcar n-a surprins la dânsa nimeni, port cernit n-a îmbrăcat niciodată, viaţa ei n-a suferit nici o schimbare: în duminica următoare aceleia în care soţul ei s-a dus şi n-a mai venit, am văzut-o cu ochii mei, tot la masa de colo, singură, luându-şi liniştită crenvurştii şi berea, aşa cum ai văzut-o şi tu astăzi, pe când eu viaţa mi-o întorsesem pe dos, nu mai ştiam nici de casă, nici de masă, nici de odihnă, străduindu-mă să-l scot din pământ, din iarbă verde pe Gogu Nicolau şi asta nu fără jertfe, de sănătate chiar; de vedeam doi vorbind mai pe şoptite bănuiam că e despre Gogu Nicolau şi numele i-l auzeam fluturându-mi la urechi, noaptea mi se părea că-l zăresc trecând în tramvai, ori în trăsură, ori pe jos, furişându-se pe lângă ziduri sau uluci, în jacheţica lui cu poale scurte şi cu umbletul lui pripit, noaptea îl visam, şi ştii ce alandala sunt visele şi câtă zăpăceală aduc în capul acelora cari, ca mine, cred în ele. Slăbisem, eram neliniştit, aveam tresăreli, nu puteam să ascult cu luare-aminte nimic dacă nu era despre Gogu Nicolau, când aveam de spus ceva, o încurcam, nu găseam cuvintele, mă făcusem posac, ursuz, lucru care, fireşte, a fost băgat de seamă de toată lumea, deci şi de prefect. „Ce e cu tine Rache, m-a întrebat în felul său glumeţ, într-o zi, mai lasă-te de Masinca, nu vezi în ce hal ai ajuns? Ori ţii să-ţi facem o coroană şi să-i punem pe panglică: «Neuitatului nostru coleg. Funcţionarii Prefecturii Poliţiei Capitalei.»“ I-am răspuns foarte serios: „Nu e Masinca, excelenţă, e Gogu Nicolau“. L-am văzut atunci că se încruntă. „Ce Gogu Nicolau? Cum Gogu Nicolau?... ai înnebunit Rache? vino-ţi în fire!“

L-am lămurit din fir până în aţă. S-a înseninat, a zâmbit. „De ce nu mi-ai spus din capul locului, «mazetă», că nu ţi-ai mai fi dat atâta caznă! Din moment ce s-a constatat că nu se

dase la fund pentru că ar fi săvârşit ceva necinstit — bani nu mânuia şi la hârtiile ce avea de lucrat era înlăturată putinţa de măsluire — mai făcea să-şi bată cineva capul? A pierit — pace bună! Şi, dând cu dispreţ din umeri: Un şef de birou! Tu nu ştiai — şi, într-adevăr, nu ştiam încă până atunci — că, în ţările din apus, pier, în felul acesta, fără urmă, în fiecare an, mii şi mii? Sunt unii cari, sub imboldul aceleiaşi porniri ca la unele dobitoace, fug de la casa lor, departe, şi se ascund când simt că li se apropie sfârşitul."

Îmi porunci să curm cercetările şi până în câteva zile să fiu gata de plecare. Aveam, şi în anul acela, să însoţesc pe vodă în călătorie în străinătate.

Au trecut de atunci atâţia mari de ani, treizeci şi doi. Estimp curiozitatea de a şti ce a fost cu Gogu Nicolau s-a stins. Să aflu, cred că nu m-ar mai interesa. Dar e alta care mi-a rămas, tot vie, şi-mi va rămâne totdeauna: dacă femeia cu crenvurştii şi cu berea nu ştie ea ceva?

Conu Rache închise iar ochii.

* * *

„Sur les misères physiologiques
le secret ne sera pas toujours gardé.“[1]
Alfred Dumaine

— A început să-mi placă să povestesc, murmură ca pentru dânsul numai. Semn de bătrâneţe.

Ar fi fost, la vârsta lui, mergea pe şaptezeci şi şapte de ani, al doilea după albeaţa strălucitoare a părului tuns scurt şi a lungilor mustăţi. Încolo, voinic şi verde. Iar vioiciunea limpede a privirii îi întinerea şi mai mult faţa de om sănătos şi trăit bine, trandafirie şi netedă, precum îi fusese întreaga viaţă.

---

[1] *„Secretul mizeriei fiziologice nu este totdeauna păstrat“* (fr).

— În ce priveşte bătrâneţea, glumii, s-ar cădea să cunoaştem şi părerea cocoanei Masinca.

— Vezi, aşa se scrie istoria. Alţii, atâţia, mulţi, au fost cu folosul, eu cu ponosul. Află că între Masinca şi mine n-a fost nimic şi numai Dumnezeu ştie cât am dorit; am întrebuinţat toate mijloacele ca să ajung la aceea ce îmi părea ţelul cel mai mare al vieţii mele, cel din urmă, însă în zadar. I-am cerut mâna, e de atunci aproape o jumătate de veac, era după despărţenia ei de bărbatul dintâi, de Caegiu. „Rache dragă, mi-a spus, ţin prea mult la tine ca să ţi-o dau, ar fi păcat, zău, mi-e milă să te las şi pe tine pe drumuri şi cu inima zdrobită. Poate să-ţi dau altceva, altădată..." Şi n-a fost niciodată. De aceea am şi rămas prieteni, că tu ştii: de la prietenie se întâmplă să se treacă la dragoste, dar după dragoste prietenie nu mai poate fi. Şi, fără a-şi stăpâni un suspin: Dacă n-a fost să fie!

Luă halba s-o ducă la gură.

— Las-o, coane Rache, să-ţi aducă alta, asta e trezită.

— Cum sunt şi eu şi amintirile mele.

— Ei, aşa cum sunt, să vrei dumneata să le scrii!

— Sunt prea multe; n-aş mai avea vreme. Câte cărţi ar trebui ca să le încapă pe toate: s-au adunat atâtea în atâţia mari de ani! Multe şi de tot soiul, frumoase şi urâte, vesele şi triste, măreţe şi josnice, pipărate, scârboase, groaznice... zguduitoare...

— Ca aceea de la venirea împăratului Alexandru[1] al doilea în Bucureşti, când vi s-a pus în vedere că, dacă se întâmplă ceva, răspundeţi cu capul?

— Ţi-a spus-o Daniel Zorilă; da, eram comisari amândoi, cei mai levenţi şi mai tineri, ne dase raionul palatului. Bietul

[1] *Alexandru al II-lea* (1818—1881), împărat al Rusiei sub domnia căruia s-a efectuat reforma agrară (1861); în luna mai 1877 a fost la Bucureşti împreună cu marele duce Nicolae, cu care prilej s-a dezbătut problema cooperării militare româno-ruse împotriva turcilor. A murit asasinat la Petersburg.

Zorilă! cum am fost tovarăşi de viaţă, s-ar fi putut să fim şi de moarte. A fost mare hop de trecut atunci, ce dârdâieli pe noi, ce sudori, om pomeni-o! Dar, e alta întâmplarea la care m-am gândit când am zis zguduitoare.

— Ştii tu, mă întrebă, după un răstimp de tăcere, la colţ unde se taie Calea Moşilor cu bulevardul, pe dreapta, cum mergi spre Pache, e o cârciumă.

— Îi zicea: „La Niţă".

— O cârciumă veche...

— Mai veche decât mine, în tot cazul, o ştiu de patruzeci de ani, acum vreo douăzeci, întâmplător, i-am fost de câteva ori chiar muşteriu.

— Cârciuma asta are pe bulevard o curticică prin care se intră într-o săliţă.

—...din care dai într-o odăiţă...

—...cu o masă, scaune şi o canapea de muşama...

—...şontoroagă, desfundată, scofâlcită, care are şi ea amintirile ei.

— Are, apăsă grav conu Rache. Şi, în dosul cârciumei e un loc viran...

—...îngust, cu două feţe, una pe bulevard, alta pe Calea Moşilor, uneori cu uluci, alteori fără şi întotdeauna plin de hârtii, de gunoaie, de mortăciuni.

— Îl ştii va să zică?

— Dar cum nu, păcatele mele, coane Rache, numai în aceşti şapte ani din urmă de câte ori am fost osândit să-l văd; nu răspunde pe Calea Moşilor, în faţa casei unde până primăvara asta a fost percepţia noastră, a dumitale şi a mea? E, dacă nu mă înşel, al epitropiei armeneşti.

— Păi, era mahala armenească acolo.

— Am apucat-o. Între cireşii înfloriţi, se afundau sub acoperişuri grele de ţiglă, vechi case cu pridvor, parcă pustii. Rar, la portiţe, ieşeau, sfioşi, copii fără sânge în obraz, cu ochi mari şi negri, sprâncenaţi şi trişti, să

privească, aşa cum făceam şi eu, de la fereastra locuinţei mătuşei mele din capul străzii Vântului, ameţitoarea mişcare de pe podul Târgului de afară. În faţa cârciumii cu pricina, pe bulevard, era un fel de ruină care s-a dărâmat în urmă: hotelul Athena.

— Aşa! Acum, încheie el, că suntem în deplină cunoştinţă a locurilor, să păşim la cele petrecute.

Mi s-a dat, într-o vară, însărcinarea de a însoţi pe un atotputernic ministru în drumurile ce, cam o dată pe săptămână, avea de făcut la Sinaia. Am primit-o cu oarecare sfială; se cunoştea firea arţăgoasă şi iute a acestui om greu de mulţumit şi de împăcat. Şi totuşi nu fără plăcere; mi se da prilejul să-l cunosc mai de aproape şi să văd de nu izbutesc să mă iau cu dânsul bine aşa cum mă luasem şi cu alţii de treapta lui şi mai de sus, pe cari îi avusesem de dădăcit. A mers mai lesne decât nădăjduisem; după întâiul drum mi-a dat mâna — la vodă însuşi ajunsesem la două degete —, după al doilea, mi-a dat trăsura lui să mă ducă acasă, după al treilea, m-a oprit la masă. Dar să nu crezi că pentru a-i intra în voie şi a-i fi pe plac a trebuit să-mi dau vreo silinţă, să fac, ori să nu fac, ceva, într-adins sau anume. Avea groază de tutun; eu nu fumam nici înainte. Când toamna, o dată cu acele duceri-întoarceri a încetat şi rostul meu pe lângă dânsul, m-a chemat să-mi spuie să viu să-l văd cât mai des şi a dat, în faţa mea, poruncă să fiu primit întotdeauna. — *„Mon cher,* mi-a şoptit şeful lui de cabinet, un băiat tare drăguţ şi de viaţă, *vous êtes pharamineux, ma parole*[1], ai îmblânzit fiara“.

Avea ceva de fiară mare într-adevăr, de vier, de zimbru ţeapăn şi dârz, uşor de mâniat şi oricând gata să se năpustească asupra vrăjmaşului să-l sfâşie şi să-l calce în picioare.

---

[1] „Dragul meu, eşti uluitor, pe cuvânt...“ (fr.).

Era un om dintr-o bucată, un luptător primejdios şi aprig. Să cruţe nu ştia, nici să ierte: *„adversus hostem aeterna auctoritas”*[1], rostea cel puţin o dată pe zi ca şi: „nu mă tem de soarta lui Barbu Catargiu[2]! Niţel să fi încercat un trimis străin să se îmbăţoşeze, că-i trântea, tare întotdeauna pe temeiul său de drept: „România nu e ţară de capitulaţii”. Lui vodă însuşi nu se codea să-i mârâie: „Sire, iau răspunderea, toată răspunderea”, cu acel glas adânc ce, la tribună, se umfla tunător şi vajnic. Înţelegi dar că, dacă era preţuit de mulţi şi temut de toţi, iubit nu putea fi de nimeni şi nici nu ţinea, respingând cu uriaşul dispreţ ce însufleţea viu puternica sa făptură, până şi prietenia.

Îţi închipui că nu l-am lăsat să mă dorească, nici să mă uite. Îmi dasem seama că eram omul care îi trebuia. Curând a trecut asupra mea de fapt îndatoririle cele mai grele ale şefului său de cabinet. Noaptea, când îi plăcea să lucreze în liniştea bogatei sale biblioteci, cu perdelele lăsate, îi dam ajutor; îmi dicta, adesea până la ziua albă. Fără să se mai culce, se spăla, se primenea, se îmbrăca şi mergea la minister, după-amiazi avea Cameră, Senat, consiliu, primiri şi seara o lua de-a capul, uneori săptămâni în şir.

Spre iarnă, aşteptându-l odată, la dânsul, mi s-a spus că mă pofteşte coniţa în salonul cel mic.

De naştere mai moţată decât soţul ei, mai bogată, nu frumoasă, dar zveltă, mlădioasă şi dreaptă, cu portul semeţ, avea farmecul deosebit al femeilor sterpe. O fiinţă de lux, făcută pentru găteală şi podoabe şi despre care nu se putea spune mai mult decât că era o cocoană mare. Demnitatea

---

[1] În faţa duşmanului (să ai) întotdeauna autoritate“ (lat.).

[2] *Barbu Catargi* (1807—1862), politician, conducător al Partidului conservator care a luat fiinţă în perioada Unirii Principatelor. Exponent al intereselor moşierimii, el a constituit primul guvern comun al Principatelor Unite în 1862. A murit asasinat în acelaşi an.

vieţii sale o pusese la adăpost de bârfeli, iar de politică era cu totul străină.

Mă chemase să-mi dea nişte butoni de manşetă — ăştia cari îi port — în semn de recunoştinţă că împărtăşisem greaua trudă a soţului ei şi m-a întrebat dacă cred că guvernul mai stă mult? Dorea să cadă cât mai repede.

Înainte de sărbătorile Crăciunului, ministrul mi-a înmânat o hârtie cu care să trec a doua zi la casieria ministerului să încasez trei mii de lei. Am îndoit hârtia deasupra iscăliturii şi am rupt-o, întinzându-i înapoi partea de sus şi băgând-o pe cea de jos în buzunar.

— Domnule ministru, i-am zis, să mă iertaţi dacă nu vă păstrez decât iscălitura, dar mă socotesc destul de plătit de a lucra pe lângă Excelenţa voastră. Şi apoi nu sunt fără avere: cu nevasta înpreună avem, deosebit de leafa mea, venit vreo patruzeci de mii de lei şi nu plătim chirie.

A sărit în sus.

— Cum, cu capul şi cu cartea dumitale, să ai patruzeci de mii de lei pe an şi casă şi să mucezeşti în poliţie? Dar e curată nebunie! Trebuie să faci politică cu mine, data viitoare când viu la putere vei fi deputat sau senator. S-a hotărât!

Dar, până atunci aveau să mai fie câţiva ani, aşa că mi-am văzut înainte de treabă. Vremea a trecut şi primăvara următoare era pe sfârşite.

Într-o seară ministrul a mers la un prânz de gală la legaţia Austriei, poate pentru întâia oară singur; soţia lui era oprită să iasă; răcise. M-am dus şi eu acasă devreme, dar nu m-am dezbrăcat să mă culc; deşi obosit, nu-mi era somn; tot alungându-l nopţi şi nopţi, mi-l speriasem. Am luat la întâmplare o carte: *L'histoirie des Treize*[1] *de Balzac*.

---

[1] *Povestea celor treisprezece*, trilogie românească de Honore de Balzac (face parte din ciclul *Comedia umană*), în care se înfăţişează activitatea nebuloasă a unei asociaţii secrete.

Mă cufundasem în citire când, către miezul nopţii, am auzit oprindu-se o trăsură la poartă şi numaidecât apoi bătând cineva tare la uşă. Am ieşit şi am recunoscut, în livreaua lui cafenie, pe feciorul ministrului. Era la faţă ca varul.

— Coniţa, bâlbâi el, vrea să vă vorbească. Uitaţi-vă vine!

Gătită şi sulemenită nu avea nimic schimbat. Tot aşa fără grabă cum intrase, s-a aşezat şi a vorbit. În noaptea aceea am înţeles-o, mi-am dat seama că în amănunţita şi migăloasa ei potriveală dinafară, se răsfrângea, făcută şi prefăcută deopotrivă, fiinţa sa lăuntrică; altmintreli ce tărie de suflet ar fi trebuit să aibă ca, deloc mişcată, cum arăta, să poată povesti liniştită, rece, un lucru pe care eu auzindu-l, simţeam că-mi vine nebunie.

Cam cu un ceas înainte, ministrul ieşise de la legaţie şi, ajutat de fecior, se urcase în trăsura lui, trăsură deschisă cu coşul lăsat, care plecase, la pasul cailor grei, pe strada Vienei, o luase apoi la dreapta pe Calea Victoriei şi iar la dreapta pe strada Romană până acasă. Când a tras la scară, feciorul, care a sărit de pe capră să-şi ajute stăpânul să coboare, a scos un ţipăt: ministrul nu mai era în trăsură.

Fusese, mărturisea, vina ei că-l lăsase singur. Scăpase tocmai în acea seară din vedere să mi-l dea în seamă; ştiam desigir... vara trecută dânsa ceruse de la poliţie pe cineva cât mai de încredere, mai serios, mai bine, să-l privegheze pe soţul ei de aproape şi avusese norocul ca acela să fiu eu. Şi acum, în grozava împrejurare prin care trecea, la mine alergase, în mine mai avea o slabă nădejde. Ah! să nu fi fost afurisita de politică, vechea lui racilă, aţipind stăvilită, ar fi rămas ascunsă. Lui i-ar fi trebuit odihnă, linişte, îngrijiri, nu acea aţâţare necontenită, acel necurmat zbucium. Prea întinsă, coarda vătămată trebuise să plesnească.

Astea mi le spunea franţuzeşte; născută, crescută şi trăită până la măritiş în străinătate, nu ştia, ca atâtea altele din lumea

ei, boabă româneşte. Tusea îi trunchea mereu vorba şi batista, cu care cerca să şi-o înnăbuşe, o lua de la gură pătată de un roşu ce nu putea fi numai cel de buze. Iar chipul şi privirea îi trădau, aspră, o neîndurată hotărâre.

Ne aflam, răspica dânsa, în faţa unui fapt împlinit, tot ce mai rămânea era, dacă se putea, să nu fie dat în vileag şi aceasta cu orice preţ, chiar cu al vieţii soţului său. Mă ruga să încerc eu să-l caut şi dacă, printr-o minune, s-ar întâmpla să-l găsesc, viu sau mort, să-l aduc numaidecât acasă, în cea mai mare taină. Când zicea să nu se afle, înţelegea numai de cei de „sus", altfel era chiar nevoie de doi-trei „subalterni" zdraveni: dacă s-ar fi împotrivit cumva — ştiam cât era de vânjos — să nu fi pregetat a pune să-l încăluşeze şi să-l lege. Şi-mi cerea să jur că voi face întocmai.

Mă dezmeticii după ce rămăsei singur. Să nu fi fost parfumul gras şi greu ce lăsase în urma ei femeia care plecase, după ce-mi luase jurământul, aş fi crezut că visasem. Nu-mi închipuisem până atunci să pot fi vreodată supus la o atât de grea încercare. Că vezi, eu mai jurasem o dată, atunci când intrasem în slujbă şi eram acum legat de două jurăminte potrivnice dintre cari pe unul trebuia să-l calc. Pentru vreun altul n-ar fi fost nimic mai uşor decât să meargă dimineaţa la ministerească, liniştit, să-i spuie că-şi dase, cum ar fi şi fost fireşte, osteneala în zadar şi apoi, făcând pe niznaiul, să-şi vadă înainte de rosturi fără a se sinchisi. Eu însă, fecior, nepot şi strănepot de hagiu, hagiu eu însumi — am făcut, ştii, un Paşte la Ierusalim — puteam oare aşa ceva? Datoria mea ar fi fost să merg într-un suflet să-i aduc prefectului totul la cunoştinţă ca, la rândul lui, să se ducă şi el, neîntârziat, la palat, să-l deştepte pe vodă şi să-i raporteze — aşa era pe vremea mea, nu ştiu cum o mai fi acuma cu boierii noi... Chibzuiala mi-a fost scurtă: a mai fi pregetat era de prisos; ca să rămân credincios unuia din jurăminte trebuia să mă dezleg de celălalt şi nu aveam

nici măcar putinţă să aleg. Am luat deci o foaie de hârtie şi, stăpânindu-mi tremurul mâinii, mi-am scris demisia. După ce am iscălit-o, mi s-a risipit tulburarea, m-am simţit uşurat. Am deschis fereastra să iasă parfumul care, îndulcindu-se, se făcuse mai pătrunzător şi-mi da greaţă. Aerul de afară era jilav şi lin. Plutind agale deasupra oraşului adormit, se strecura în trecere un nor.

Trebuia acum să plec în cercetare. Se putea însă, mai mare nebunie — spune — unde s-o fi apucat, un om singur, încotro? Ei, în atare împrejurare — şi conu Rache luase între două degete cartea de pe masă şi o scutura — ce-ar fi făcut în locul meu detectivul cel mai năzdrăvan? S-ar fi plimbat şi dânsul prin odaie până când, obosind, s-ar fi lăsat să cadă pe un scaun; poate că n-ar fi avut chiar ca mine fierbinţeală: fără să fi pirotit, în capul meu, întâmplarea ministrului se împletea, la fel de prăpăstioasă, cu cele din *l'Histoire des Treize*.

Dar deodată tresării...

— Nene, nene! auzii la fereastră. Cunoscui glasul nepotului meu Petrică, bietul Petrică Ştefu, tu nu-l ştii, care a fost la Galaţi, la Curte; s-a prăpădit tânăr încă, săracul, de inimă. L-am ţinut la mine în casă, ca pe copilul meu, cât a fost în universitate şi ca să aibă şi el un ban-doi, ca băieţii, îi făcusem rost de un loc de subcomisar.

— Hai, nene, lasă tot şi vino numaidecât!

— Dar ce e?

— Hai, îţi spun eu pe drum, hai numai odată, pentru Dumnezeu! Şi-mi închise geamurile pe dinafară. Cum am ieşit, nu mai ştiu. Şi am pornit-o amândoi pe Armenească, spre bulevard. Nici o birjă goală. Estimp, îmi povestea pripit, înecându-se.

Fusese la sindrofie, în Spătar, la o cocoană, Ana Melic, în casa aceea bătrânească. Plecând de acolo, însoţise o mosafiră până acasă, în Plantelor. Când s-a întors, a fost

oprit la colţul bulevardului de gardistul din post care i-a raportat că, trecând cu puţin înainte, ca să nu ocolească, în Calea Moşilor, prin locul viran de care fu vorba, dase peste o matahală de om bine îmbrăcat, întins cu faţa în jos, pe un maldăr de gunoi. A încercat să-l scoale, l-a zgâlţâit, dar degeaba; trebuie să fi fost pilit numărul unu. S-a dus să-l vadă şi Petrică. Faptul că avea pălărie înaltă nu l-a izbit, pe atunci purta „joben" toată lumea, toată ziua. Să-l trezească n-a izbutit nici Petrică, s-a mulţumit numai, ajutat de gardist, să-l întoarcă pe spate. I s-au tăiat atunci picioarele: latul piept al adormitului era brăzdat în veriu, peste cămaşă, de o largă lentă[1] galbenă, iar pe frac străluceau una deasupra alteia două stele de argint.

—...ministrul! îngânai, apucându-mă de grilajul casei Stăncescu să nu cad. La lumina albăstruie a lămpilor Iablochkoff[2], mi-a spus pe urmă Petrică, parcă-mi luase pânza de pe obraz. Făcui o încordare deznădăjduită să-mi adun puterile ca să merg înainte, dar nu o găsii pe aceea de a mai rosti un cuvânt. Îţi închipui groaza lui Petrică la gândul că s-ar fi putut să-mi vie şi mie rău şi să se vadă cu doi în cârcă.

Cu toată tinereţea lui, la zguduitoarea descoperire, el nu-şi pierduse capul. Întâia lui grijă fusese să nu se afle. Încheiase pardesiul ministrului şi-i ridicase gulerul şi cum văzuse că în odăiţa de la cârciumă era întuneric, fiind, ca peste tot, binecunoscut în partea locului — era raionul lui — mersese la cârciumar, îi suflase la ureche că unui boier îi venise rău pe locul de alături şi că voia să-l aducă în odăiţă. Treaba nu fusese

[1] Cordon de mătase sau panglică lată purtată în diagonală, peste piept, de către suverani, demnitari sau posesorii unor înalte distincţii, îndeosebi la solemnitaţi.

[2] *Lampă Iablochkoff* (grafie germană), după numele fizicianului rus Pavel Nicolaevici Iablocikov (1847—1894), inventatorul lămpii cu arc fără regulator şi al bobinei de inducţie etc.

tocmai uşoară, deşi român voinic, deprins să se umerească cu buţile, „jupânul" împreună cu gardistul, alt vlăjgan cât toate zilele, cu mare caznă şi după multe opinteli, izbutiseră să-l care pe boier până înăuntru şi să-l culce. Cârciumarul adusese o pernă şi i-o pusese sub cap, iar Petrică, lăsându-l în paza gardistului, se repezise, negăsind birjă, în goană la mine, cu frica de a nu mă găsi acasă.

Ajunsesem în sfârşit.

În odăiţa joasă, cu lampa afumată, pe canapeaua aceea schiloadă, ministrul zăcea într-un somn greu, un fel de leşin întrerupt în răstimpuri de tresăriri şi zvâcneli puternice. O spumă uşoară i se închega la colţul buzelor. Erau, în vecini, doctori cunoscuţi mie, la colţ dincolo, spiţeria, dar n-aveam voie... singurul lucru ce trebuia să fac era ca, pe furiş, să-l aduc acasă.

...Se trezise, se scula. Spaima mea: să-l fi apucat, Doamne fereşte, o furie, ca Samson[1] ar fi sfărâmat casa pe noi. Dar nimic. Aşezat acum, sta liniştit. Mă cuprinse o milă adâncă. Cu chipul acela umilit, prostit, cu trăsăturile schimbate, nu-l recunoşteam, precum nici dânsul nu arăta să mă recunoască. Ochii, în cari eram învăţat să văd scăpărând fulgere, se ţinteau acum în gol, ca fierţi, fălcile acelea puternice, împlinite de favoriţi, erau căzute, larga bărbie îi tremura. Se lăsă fără împotrivire să-l ducem la o birjă căreia îi daseră drumul nuşte cheflii. Mă suii şi eu lângă dânsul, după ce singur ridicai coşul, iar Petrică se cocoţă pe capră, lângă birjar. O luarăm prin mahala, pe la Popa Rusu, pe la Popa Chiţu, la Făgădău, apoi pe Romană de-a lungul, drept, până la dânsul acasă. Spre altă uimire a mea, acolo, el se dete jos singur, intră şi, fără a ne

[1] *Samson*, supranumit Hercule al iudeilor, unul dintre judecătorii Israelului. Legenda biblică narează că, aflându-se capturat de către filisteni, în urma tradării Dalilei (prin tăierea pletelor, în care rezida taina neasemuitei sale puteri), a fost dus într-un templu unde aceştia sărbătoreau pe zeul lor, Dagon. Samson, care, între timp, crescându-i părul, îşi redobândise forţa herculeană, zguduie cele două coloane ce susţineau acoperişul templului, încât acesta s-a năruit îngropându-i, deopotrivă, sub ruinele sale pe prizonier şi pe filisteni.

băga de seamă, nici pe mine, nici pe feciorul care ne deschisese îndată ce auzise intrând în curte o birjă — pe atunci nu erau cauciucuri — fără a ne băga dar de seamă, ca şi cum n-am fi fost, străbătu antreul cu paşi ţepeni şi se sui pe scară la catul al doilea unde era odaia sa de culcare.

Bogata locuinţă avea aerul lugubru al tutulor încăperilor mari cu plante şi cu oglinzi, slab luminate. Voii să mă retrag. Dar, din pervazul uşii salonaşului, de după o perdea, mă chema ministereasa.

Nedezgătită, nedessulimenită, fără un zuluf clintit: aceeaşi. Îmi ceru să-i povestesc tot ce se întâmplase, pe larg, amănunţit, ascultând cu luare-aminte dar nu şi mişcată. Mă întrebă apoi unde era Petrică. Îl lăsasem afară, zicându-i să mă aştepte în birjă, pe stradă, mai departe. Mă puse să-l chem. Îl adusei şi i-l înfăţişai. Îl întrebă ce putea face pentru el. Răspunsei eu în locul lui; în faţa boieroaicei, Petrică, de soiul lui dezgheţat şi isteţ, se fâsticise, pusese ochii în pământ şi-şi învârtea pălăria ca prostul. Spusei că îşi luase în ianuarie, licenţa, numai cu bile albe, şi ţintea să intre în magistratură, dar ar fi dorit un loc la Galaţi unde îi erau aşezaţi părinţii, la casa lor. Se făcea tocmai zilele acelea o mişcare.

— Vei merge dumneata, îmi zise, chiar acum dimineaţa, la ministrul de justiţie şi-i vei spune, din partea mea, să facă decretul de numire al dumnealui, dar neapărat, chiar dacă locul ar fi făgăduit sau dat altuia.

Trase un sertar de unde scoase trei fişicuri şi două hârtii de o mie şi-l rugă pe Petrică să le primească. Să aibe de cărţi şi de haine mai ales. „Un magistrat, zise, trebuie să fie decent". Şi, privindu-l în ochi, adăogă: „discret".

Când fu să plecăm, mă luă la o parte să mă previe să fiu faţă de soţul ei ca şi cum nu s-ar fi întâmplat şi n-aş fi ştiut nimic, pentru că nici dânsul nu avea să-şi aducă nimic aminte.

Ieşind de acolo, îi spusei lui Petrică să meargă singur cu birja, eu voiam să mă întorc pe jos. Ţinu să mă însoţească şi făcurăm lungul drum până acasă, în Popa Rusu, în tăcere. Îmi

lipseşte măiestria de a reda starea mea sufletească de atunci, vălmăşagul gândurilor ce mi-a viforit pustietor prin minte în acea noapte, noaptea cea mare, noaptea cea de pomină a vieţii mele.

Nu m-am mai culcat. Am luat iar pe Balzac şi niciodată nu m-am pătruns întru el atât de bine: nu trăisem şi eu oare câteva ceasuri în plin Balzac?

Ar fi fost vrednică de pana lui istoria din acea noapte, istorie tenebroasă şi stranie. Cum putuse un om atât de greoi, de trupeş, să sară din mersul oricât de încetinit al trăsurii şi încă fără ca vizitiul şi feciorul să simtă, pe unde rătăcise, ce făcuse, ce i se întâmplase înainte să ajungă acolo unde fusese găsit? Şi-ar fi închipuit cineva ca în omul acela, arătos şi falnic, din huzur, croit după un tipar de uriaş, să mocnească o aşa înspăimântătoare meteahnă? De câte ori mi-aduc aminte, îmi pare că mă aflu pe o margine de prăpastie, mă înfior, amuţesc.

Am mers de dimineaţă la Justiţie pentru numirea lui Petrică — s-a făcut îndată, bineînţeles — de acolo la poliţie. Am puricat toate rapoartele, i-am întrebat pe toţi dacă noaptea nu se petrecuse nimic deosebit. — Nimic. — Aşteptam pe prefect, când mă pomenii cu şeful de cabinet al ministrului dând buzna în birou la mine.

Venise să-mi aducă la cunoştinţă că „şefesa" îl chemase să-i dea poruncă să ne strecoare, pe mine şi pe Petrică, într-un decret de decoraţii care pleca la semnat. Îl trimisese apoi la primul ministru să-i spuie că dorea să-l vadă cât mai degrabă. Primul ministru venise numaidecât şi stase cu dânsa cam o jumătate de ceas. Se ţinuse apoi, adunat în pripă, un consiliu de miniştri, în care se luase hotărârea neaşteptată de a pleca de la guvern. Ministrul nostru lipsise de la consiliu; fiind bolnav, trebuia să stea câteva zile în casă. Deocamdată nu primea pe nimeni.

Vestea demisiei cabinetului se împrăştiase repede în tot oraşul, laolaltă cu aceea a îmbolnăvirii ministrului fără a fi puse în legătură. Am mers după-amiazi la Cameră, cu o treabă

a prefectului, am mers cam în silă: avea să-şi dezvolte interpelarea asupra situaţiei guvernului poate cea mai mârşavă dintre javrele cari au ajuns oameni mari la noi şi din cele mai tăvălite, la tot prilejul, de ministrul meu. Se urcase la tribună şi începuse să-şi reverse balele asupra aceluia, fireşte, care, lipsă fiind, nu se putea apăra. Nu-mi făcea rău atât să-l aud cât să-l văd, beat de înverşunarea slugii ce poate lovi nepedepsită în stăpân, cu privirea chiondorâşă şi tulbure, rânjitor şi zbârlit. De aceea, aşezat în fundul sălii, îmi sprijinisem coatele pe pupitru şi, cu fruntea pe mâinile împreunate, închisesem ochii, când, deodată, aprigă ca o grindă, se porni, vie, o răpăială de aplauze.

Visam, era oare cu putinţă?

...ministrul!...

Îşi luase pe banca ministerială locul lângă preşedintele de consiliu. Acesta încremenise. De mine ce să mai spun? Macbeth văzând arătarea lui Banco[1]. La tribună, soitariul o sfeclise. Pierduse şirul, o încurca, loviturile ce voia să dea, greşind ţinta, se întorceau împotriva lui însuşi, stârnind haz şi murmure. O întrerupere sângeroasă din partea ministrului fu hotărâtoare: stilcit, cabotinul, cu glas înecat, sfârşea într-o bălmăjeală jalnică.

În tăcerea adâncă a adunării, străbătută de fiori, ministrul se ridicase să răspundă. Părea mai înalt, mai mare. Niciodată duhul său n-a strălucit mai deplin, mai viu, niciodată cugetarea lui gravă nu s-a întraripat aşa puternic, nu s-a avântat atât de sus, ca în acea cuvântare nepregătită ce cuprindea crezul şi testamentul său politic, cuvântare ce avea să-i fie cea din urmă.

---

[1] *Macbeth şi Banco*, personaje ale tragediei shakespeariene *Macbeth*. După ce l-a ucis pe regele Duncan, pentru a-i uzurpa tronul, Macbeth îl asasinează şi pe Banco, deoarece vrăjitoarele îi preziseseră că „va da naştere unor regi“. Obsedat de crimele sale, în timpul unui ospăţ Macbeth are o halucinaţie: vede spectrul celei de a doua victime a sa (Banco) aşezat în locul său la masă.

De felul meu, nu vorbesc, nu-mi place; s-o fac, mi se întâmplă rar, atunci însă, vorbesc numai de ce ştiu, prin mine, văzut şi pipăit, nu din auzite, după bănuieli sau presupuneri. Ce s-a petrecut dar cu ministrul mai departe nu ştiu, nici mai mult. Ca de obicei, la căderile de guvern — căci asupra demisiei nu s-a revenit — am avut cu una-alta, încoa şi-ncolo, alergături de-ale slujbei, aşa că abia seara, pe la nouă, am putut merge, şi îţi închipui cu ce frică, la ministru. Casa era cufundată în întuneric, porţile închise. Plecaseră, de zor, în străinătate.

Peste puţine zile, sosea de la Paris ştirea că ministrul murise. Amănunte lipseau şi nici nu s-au aflat vreodată.

Rămăşiţele i-au fost aduse în ţară mai târziu, toamna. La strălucita paradă a înmormântării, cu a cărei orânduială şi priveghere am fost însărcinat, atât de văduvă cât şi de stăpânire, eu, s-a însoţit până şi vremea: a fost ziua cea mai frumoasă din câte am apucat să văd, o zi mistică, sfântă. Limpezimea adâncă a văzduhului ei s-a răsfrânt pentru totdeauna în cugetul meu; cu acel trist prilej mi-a fost dat a pătrunde, în toată grozăvia lui amară, înţelesul cuvântului „deşertăciune". Clipele de reculegere în faţa acelui sicriu pecetluit au cântărit pentru mine mai greu decât toate încercările şi dinainte şi de pe urmă; sufleteşte m-am simţit schimbat atunci cu totul ca şi cum printr-o vrajă aş fi devenit un alt om.

Nu s-a ştiut până când a început slujba dacă văduva avea să fie de faţă. De când se întorsese, cam cu o săptămână înainte, nu primise pe nimeni: hotărârile şi dorinţele şi le adusese la cunoştinţă prin scris — un scris ferm ce nu trăda slăbiciunea şi sfârşeala de care auzisem vorbindu-se; câteva persoane, ce fuseseră în vagonul de dormit cu dânsa, o putuseră la sosire zări. Nu ştiu de ce aş fi voit să nu vie, şi, atunci când l-am văzut pe Petrică — se repezise de la Galaţi într-un suflet şi-mi fusese de cel mai mare ajutor — când l-am

văzut luptând din greu să despice gloata ticsită din biserică şi l-am auzit şoptind: „Văduva, domnilor, faceţi loc, vă rog, văduva“, am îngheţat. Tot timpul însă nu mi-am luat ochii de la dânsa.

Înaintase fără grabă, păşind uşor şi respingând, cu o mişcare semeaţă a capului, perna ce i se aşezase pentru ca, potrivit obiceiului, să îngenunche pe treptele catafalcului, îşi ridicase vălul şi rămăsese în picioare, dreaptă, cu fruntea sus. Afară de marele doliu, foarte elegant şi acela, nu avea nimic schimbat, tot dichisită, tot sulimenită, răspândind departe acel ameţitor parfum gras şi greu. Şi, atât de înţepenită, în trufia vechiului său sânge de Bizanţ, încât părea că, îmbălsămată, dânsa era moarta ce se prohodea între atâtea lumini şi flori, şi s-ar fi zis că era într-adevăr neînsufleţită, dacă mâna dreaptă, în care ţinea o batistă, n-ar fi ridicat-o mereu, ca să o aducă nu la ochi, ci la gură, de unde o lua pătată de roşu. Şi după ce roşea batista o schimba cu alta...

În aceeaşi seară, pleca înapoi, în străinătate, la Cannes, unde, înainte de sfârşitul anului, se stinse şi dânsa. Acolo a ţinut să şi odihnească de veci.

Încrederea cu care m-a cinstit în timpul vieţii sale, a dăinuit şi după moarte. Pe mine m-a însărcinat cu aducerea la îndeplinire a ultimelor ei voinţe. Nu l-a uitat nici pe Petrică; osebit de zece mii de lei i-a lăsat frumoasa bibliotecă de drept a soţului său. Iar mie, printre alte numeroase lucruri ale acestuia, tabloul ce-l înfăţişează în mărime firească — unul din cele mai minunate ce a semnat ilustrul nostru Mirea[1]. Dar nu singură această măiestrită întruchipare îmi întreţine mereu vie nobila amintire a marelui ministru. Numele său fanariot, cu dânsul stins, îl găsesc tipărit foarte adesea şi ştiu dinainte atunci că totdeauna trebuie să fie vorba de destoinicie, de cinste, de

[1] *George Demetrescu Mirea* (1854—1934), pictor român, autor al unor vaste compoziţii decorative, tablouri istorice şi numeroase portrete.

demnitate, de patriotism, de râvnă pentru obştescul bine şi e de atâtea ori pentru mine o binefăcătoare mulţumire şi mângâiere.

— Cum vezi, încheie, după un răstimp de reculegere, soarta mea a fost să rămân tot timpul în poliţie. N-o spun cu părere de rău: dimpotrivă.

— Ţi-a fost aşa dragă meseria asta, coane Rache?

— Câtuşi de puţin.

Să te lămuresc; tot sunt pornit pe spovedanie. Am fost, de felul meu, ascultător şi cuminte. Mă purtam frumos şi învăţam bine; mi-am luat licenţa în drept la Paris. Tata, care se bucura de mare trecere, la „roşii“[1], arvunise pentru mine întâiul loc vacant la tribunalul de Ilfov. Întorcându-mă spre ţară, la Viena am lăsat drumul de fier ca să urmez călătoria pe Dunăre. Pe vapor s-a întâmplat să fie şi boierul Manolache Melissiano, fruntaş politic şi „viveur“ renumit; venea de la Carlsbad. Înainte de Presburg a avut o criză de ficat groaznică. În lipsă de doctor, l-am îngrijit eu, l-am culcat, i-am pus cataplasme. Am crezut, la un moment, că se duce, până a doua zi s-a făcut însă bine. S-a bucurat mult când a aflat că sunt feciorul bunului său prieten Ruse, şi-a petrecut tot timpul cu mine şi am vorbit de multe şi amestecate, franţuzeşte şi nemţeşte.

În săptămâna ce a urmat, conu Manolache era numit prefect al poliţiei Capitalei. L-a chemat numaidecât pe tata care, ca niciodată, a venit la prânz cu un ceas mai târziu. Era aci voios, aci dus pe gânduri. După ce mă lăudase, lucru mare, conu Manolache îi ceruse să mă lase pe lângă dânsul, îi eram de mare trebuinţă, şi atât stăruise încât tata nu i se putuse împotrivi. Să fi stat să mă împotrivesc eu? De altfel, spunea tata, avea să fie ceva trecător, scurt.

Patruzeci şi doi de ani. *Excusez du peu*.[2]

---

[1] Poreclă dată, în epocă, liberalilor.

[2] (Ironic.) *Iertaţi, pentru numai atât.* (Fr.)

S-a prăpădit apoi curând tata, lăsându-ma stăpân pe una din marile averi bucureştene ale timpului — venitul ce am mărturisit atunci ministrului nu era nici jumătate din cât se însuma într-adevăr; nu e bine să se ştie cât ai. Firesc ar fi fost dar să schimb slujba, dacă ţineam să fiu în slujbă şi nu să trăiesc ca un fecior de bani gata, făcând cel mult politică, aşa cum mi-a spus atunci ministrul, fără a şti că se face ecoul lumii întregi, a cărei nedumirire fusese sporită de faptul că, după ce rămăsesem în poliţie, nu voiam nici să înaintez, de trei ori cedând locul unor colegi mai în etate ca, la retragere, să aibă pensie mai mare şi de alte două ca să dau putinţa unor numiri dinafară, politice. Ce m-au făcut să nu părăsesc neprevăzuta carieră au fost, osebit de statornicia de care am dat dovadă în toate, oarecare stăruinţe de sus ades reînnoite. Curând devenisem trebuincios, cu timpul indispensabil. Mulţumită averii, am izbutit să-mi înalţ breasla: am fost poliţistul diplomat, om de Curte şi de lume, de lumea mare, de al cărei trai mi-a fost îngăduit astfel a mă împărtăşi.

Ani şi ani. O epocă.

Îi am nostalgia şi când, la vie, în singurătatea lungilor nopţi, o simt că mă copleşeşte, chem vrăjitorul. Cu peruca retezată pe frunte drept şi pe nasul coroiat şi gros cu ochelarii atârnaţi de panglica lată, îmi răsare, în frac şi cipici cu fundă, Claymoor[1]. Şi-mi reînvie, aievea, o chermesă la Cotroceni, un bal la Sutzu, o garden-party la mareşalul Filipescu, o zi de întâi Mai la Butculescu, o după-amiază la curse, şoseaua cu teii în floare în amurg. La recitirea uitatului „Carnet du High-Life“, amintirile se deapănă galeşe, înflorite, se îmbulzesc tot mai multe, când, deodată, mă tulbur şi, cu inima strânsă, las

[1] Pseudonimul lui Mihai (Mişu) Văcărescu care făcea aşa-zisa „Cronică mondenă“ la ziarul de limba franceză, ce apărea la Bucureşti *L'indépendance roumaine*.

să mi se spulbere frumosul vis. Într-o înşirare de tualete asfinţite am găsit: *„Madame***, robe mousseline crême, écharpe rose, chapeau Virot embaumé de roses roses...“*[1].

Ca dintr-o ghirlandă de trandafiri trandafirii, răspândindu-le mireasma, se desprinde duiosul chip al aceleia ce-şi plătea larg, şi fără nici un soi de compromis, toate răsfăţurile luxului şi toate alintările, eleganţele toate. Moartea soţului său, cu care făcea o pereche ideală, i-a sunat de timpuriu, însă, retragerea. Smulgându-se din vârtejul petrecerilor, şi-a desfăcut minunea de casă şi s-a mutat la Paris, ca să se devoteze acolo creşterii unicului său fiu. Ceva înainte de intrarea noastră în război, s-a întors cu dânsul, care trebuia să tragă sorţul. S-a întâmplat ca pe ea nici să n-o zăresc; pe băiat însă da: o mândreţe de tânăr. L-a secerat printre cei dintâi exantematicul. Giuvaiericalele ei, numeroase şi bogate, au luat calea Moscovei, a fost apoi desproprietărită de cele două moşii, nu s-a apărat, şi ce pământ i s-a mai lăsat l-a vândut când leul abia pornise să scadă. De atunci, n-am mai ştiut de dânsa nimic; parcă am auzit că plecase iarăşi în străinătate.

Acum trei ani, spre iarnă, într-o seară de burniţă rece, treceam pe strada Clemenţei. De după un colţ de casă, sfiindu-se, o femeie ieşea, întinzând mâna.

....

„chepeau Virot embaumé de roses roses...“

....

— Ce-ar fi, îmi zise, după un apăsător răstimp de tăcere, dacă am lua astă-seară masa împreună? Şi unde?

— La mine.

Îi conveni. Plăti slaba socoteală, lăsând bacşiş îndoitul ei, îşi luă cartea şi plecarăm negrăbiţi, agale. Se însera greoi.

---

[1] *„Doamna***, rochie de muselină crem, eşarfă roz, pălărie Virot împodobită cu înmiresmaţi trandafiri trandafirii...“* (fr.).

Peste oraşul ce vuia innăbuşit, se îmbâcsea tulbure prăfăria încinsă. Trecând prin faţa bisericii Zlătari, întâmplător deschisă, dar firav luminată şi pustie, ţinu să intrăm. Aprinse făclii, se închină la icoane, le sărută. Făcui şi eu la fel, dacă n-ar fi fost decât pentru a mulţumi lui Dumnezeu că mă învrednicise să-l aud şi eu odată pe Teodor*** povestind. Şi literar pe deasupra, cu oglindiri de citiri alese, lucru cu totul neaşteptat. Ştiam că ceea ce-l făcea să fie preţuit de prieteni nu era tocmai convorbirea lui care, mai mult ieftină, îndată ce se depărta de mărunţişurile de toate zilele sau de gluma uşoară, era prea frânată şi drămuită. Iar de a rosti nume avea groază.

Era una din dovezile cuminţeniei şirete ce avea în sângele lui gabrovenesc, de două ori strecurat prin sita Şcheiului. Afară de scrinteala cu Masinca, alta nu i se vădise şi eu unul m-am îndoit şi de aceea: să fi fost cu totul sinceră, ascuns cum era la fire, n-ar fi dat-o în vileag şi apoi l-ar fi supus la altfel de jertfe decât trufandalele şi muscalii ce pe vremuri obişnuia a-i trimite şi cari ce puteau să-l coste, când, bineînţeles, îl costau ceva? Nu era mai puţin adevărat că, deşi trezită de o jumătate de veac, tachineria cu „sufletul maichii" se potrivea, nu se potrivea, îi făcea totdeauna plăcere.

— Coane Rache, îl întrebai când ieşirăm în pridvorul bisericii, ai aprins şi pentru Masinca o lumânare?

— Nu, pentru dânsa numai la „Cuţitul de Argint".

— Va să zică ale Bucureştilor nu le-ai uitat?

— Ce folos, răspunse, nu fără oarecare poate sinceră melancolie, dacă au uitat ele de mine!

— Nu toate, îl îndreptai, ia priveşte. Rămăşiţă vie a oraşului de odinioară, un bătrân muscal care-şi ochise vechiul muşteriu, trăsese în faţa bisericii.

Tolăniţi pe pernele largei trăsuri, lin purtată în trap domol, străbăturăm câteva străzi, fără a ne mai spune un cuvânt. Potrivit datinei bucureştene de a nu se întoarce cineva acasă fără a trece pe la băcănie, conu Rache opri la una cu renume de pe

bulevardul Brătianu. Mă rugă să mă cobor şi eu. Zăbovi mai mult decât la biserică şi se întoarse urmat de un pici încărcat de pachete.

— Merinde pentru la vie, coane Rache?

— Ba, pentru aici; poate să prinză bine, dacă facem noapte mare?

... cum se şi întâmplă. Fu pentru ca să-mi dăruiască — mărgăritar negru fără preţ şi poate fără pereche din tăinuitul său sipet — încă o istorie şi aceasta mulţumită unei fericite inspiraţii ce mi-a venit atunci şi pe care nu ştiu cum s-o bunecuvântez.

Ajunşi la mine, trebuind să-mi las mosafirul singur ca să văd de masă, i-am pus înainte o veche lădiţă plină de fotografii vechi — necropolă sau morgă între pereţii căptuşiţi de mătase „Magenta" ai căreia odihneşte ca îmbălsămată o întreagă lume apusă. Când, cam peste un sfert de ceas, m-am înapoiat în salon, mi-am găsit oaspele cufundat adânc în contemplarea a trei fotografii puse una lângă alta — un brelan de dame.

Fără a-şi ridica de la ele ochii, îmi ceru să-i spun cine erau.

Una, cu aer de *„Quos ego"*[1]... pe o cartă poştală într-o largă rochie înfoiată şi la gât cu un şirag de boabe de chihlimbar cât prunele, era bătrâna generăleasă P., tante Arethy, cum îi plăcea să i se zică.

Alta, o „Cabinet Mandy"[2], ar fi putut sluji tot aşa de bine ca Anna Csillóg de reclamă unei pomade sau unui leac împotriva căderii părului. Cu gingaşul ei cap întors ca să privească peste umăr, Lena Ceptureanu îşi arăta din spate, despletită, uimitor de bogata ei coamă, din huzur revărsată până la călcâie.

---

[1] „Quos ego..." (lat.) reticenţă devenită uzuală: sunt cuvintele rostite de Neptun mâniat pe vânturile dezlănţuite ale mării (*Eneida*, I, 135) şi care exprimă, în subsidiar, o ameninţare, o sfidare.

[2] O fotografie format „Cabinet Mandy" (ceva mai mare ca o carte poştală).

Cine era însă Domniţa de bal costumat care, într-o „cartă de vizită“ de la Duschek[1], părea a vrăji cu ochii pe jumătate închişi şi zâmbind, trandafirul ce ţinea în mână, nu ştiam nici eu, nici ai mei. Abia atunci mă gândii ce lesne mi-ar fi fost să aflu de la cocoana Anicuţa L. ce fusese la acelaşi bal şi dânsa, în poloneză.

— Nu se ştie nici măcar de unde vine, cum a ajuns fotografia asta aici? întrebă conu Rache.

— Asta da, am cumpărat-o eu acum... nouăsprezece ani de la un ovrei bătrân care-şi înşira sărăcia de marfă — calendare vechi, cărţi cu haiduci, cheia viselor, epistolia căzută din cer şi felurite poze — pe grilajul palatului Sutzu.

Conu Rache tresări.

— Ţin minte, urmai, fiindcă e unul din rarele lucruri netrebuincioase ce am cumpărat în viaţa mea, n-am uitat nici cât m-a costat: o băncuţă.

— Mi-e şi ruşine şi frică să mărturisesc cât aş fi dat eu pe ea şi aş da chiar. Vezi tu, fotografiile cocoanelor de la acel bal — cel mai izbutit poate de la Sutzu — s-au pus în vânzare ale tutulora, afară de ale uneia singură care după ce încuviinţase şi dânsa, s-a răzgândit, a mers la Duschek, a ridicat întreg teancul alor ei cu clişeul împreună şi le-a nimicit pe loc — întreg, mai puţin una ce a pierit — cum? nu s-a ştiut, din atelier şi nu i s-a mai dat de urmă... Iat-o.

Şi, cu rugă în glas şi-n privire, luând fotografia şi punând-o în dreptul inimii: Ai să mi-o încredinţezi, nu e aşa, s-o reproduc?

— Ar fi o osteneală de prisos, coane Rache, ţine-o ca amintire de la mine.

Uitând, în felul copiilor, să mai mulţumească, Teodor*** îşi luă darul şi-l băgă cu grijă în despărţitura cu încheietoare a încăpătorului său portofel, iar pe acesta în buzunarul dinăuntru,

[1] Atelier fotografic din Bucureşti de la începutul secolului nostru.

dar nu în cel de la haină de unde-l scosese, ci în acela cu nasture al jiletcei.

Aş fi ţinut să adaog că fotografia, ce nu mai era a mea, avea ceva ciudat. Chipul Domniţei, dacă te uitai la el mai îndelung, pierdea din înfăţişarea omenească, luând-o pe cea de pisică. Dar conu Rache închisese ochii. Şi-i ţinu astfel până când gongul ne vesti că eram slujiţi.

Fu o masă în doi tăcută foarte. La cafea, mosafirul mă întrebă dacă bănuiam la ce cugetase tot timpul. Îi răspunsei fireşte că la Masinca.

— E drept, recunoscu, dar numai în treacăt şi în legătură cu altceva. Să nu mă fi făcut dânsa să scap ieri trenul, nu te întâlneam azi, aşa că atât de râvnita cât de nemainădăjduita fotografie nu mai aveam prilejul s-o găsesc niciodată.

Totuşi împăcarea nu e deplină. Mă va munci de acum gândul în ale cui mâini s-a aflat înainte să ajungă la ovrei. Acesta trebuie s-o fi dobândit pe nimic; se vede de pe cât a dat-o; şi de curând: e cum nu se poate mai bine păstrată, la întuneric, în album, între filele unei cărţi sau în cutie, e neofilită, cu cartonul nepătat şi teafăr la colţuri. Cine, după ce-a dobândit-o pe furiş, a ţinut-o astfel mai bine de treizeci de ani şi de ce? Să fi fost el? — A trebuit să-şi aibă enigma nu numai fiinţa şi tot ce-a fost în legătură cu dânsa, dar până şi icoana ei.

Din inimă îţi mulţumesc şi pentru dar şi pentru masă, masă ce va rămâne, cred, cea din urmă de pomină la care m-am ospătat de când sunt. Ca într-un gherghef, între ea şi alte trei de odinioară, se ţes bogate, în otrăvite culori sumbre şi-n aur mohorât, pe dedesubt însă şi cu firul nevăzut, amintirile cele mai romantice şi mai stranii din lungul meu trecut de poliţist. Le-a fost dat să nu fie înmormântate şi ele odată cu mine.

* * *

„Je n'ai jamais voulu écrire rien d'imaginaire."[1]
Restif de la Bretonne[2]

— Într-o zi, la amiazi, mă pregăteam tocmai să plec de la slujbă, când mi se aduse un răvăşel de la gheneråleasa P. Mă poftea foarte stăruitor să viu numaidecât şi neapărat la dânsa. Mi-am zis că de data asta n-a voit să se mai întoarcă Ivan.

Se deprinsese lumea de toată teapa ca, de câte ori se afla în încurcătură, să alerge la mine — pe câţi nu i-am scăpat, şi pe câte, de pagubă, de ruşine, de necinste, de moarte chiar, aşa cum mă vezi. Mi-am făcut biserică în cer, biserică de muşama. Cel mai ales însă, eram înghesuit de cocoane pentru fleacuri, istorii de slugi de obicei, aşa cum era întotdeauna şi aceea a ghenerălesei.

Avea un bucătar rus, Ivan. Deşi rus şi bucătar, Ivan nu bea, dar avea alta, dintr-un nimic îi sărea ţandăra şi atunci lăsa tot baltă şi pleca. Gheneråleasa, care, nu chiar pe nedrept, credea că bucătar ca el altul nu era, trimitea la mine să i-l aduc cu orice preţ îndărăt; lucru uşor; Ivan, cum se supăra, aşa-i şi trecea. Mânam după el un ipistat în acelaşi loc, la nişte muscali d-ăia cari fac turtă dulce, îl găsea la ceai şi treaba era gata. Unde mergea tot aşa strună cu femeile sau cu fetele când fugeau de acasă!

Gheneråleasa sta atunci în Eldorado, unde se înfunda strada înainte să se taie bulevardul peste casele ei, alături de intrarea grajdului lui Alexandru M., văru-său. Cum am

---

[1] *„N-am voit niciodată să scriu ceva imaginar"* (fr).

[2] *Nicolas Restif* (sau *Retif*) *de la Bretonne* (1734—1806), prodigios romancier francez supranumit şi „Diogene literat", autorul a numeroase romane de factură realistă.

ajuns, m-am dus de-a dreptul la bucătărie. Mormăind o căzăcească, Ivan descânta ceva într-o tigaie. Nu pentru dânsul dar, luase cocoana Areta pana de Toledo, temuta ei pană, o ştii, să scrie. L-am miruit pe Ivan cu o patacă şi, strecurându-mă prin sumedenia de câini şi de pisici, m-am suit la stăpâna casei.

Mă aştepta cu masa pusă. Erau numai două tacâmuri, unul pentru dânsa, altul pentru mine; gheneralul era la Cloşani.

...ce era? Se trezise de dimineaţă cu Lena Ceptureanu, prietena ei de inimă, voioasă peste poate, sărind şi bătând din palme. Avea să-i împărtăşească un secret mare: Ferdinand[1] al Bulgariei era amorezat nebun de dânsa! În fiecare sâmbătă trecea în România „incognito“ cu un aghiotant şi veneau împreună seara s-o viziteze. Prinţul se pasionase de... vocea ei! Şi amănuntele ce da, o făcuse pe gheneräleasă să se înfioare.

Într-un salon cu lumina înnăbuşită, Lena singură cânta, iar Ferdinand cu însoţitorul o ascultau din încăperea vecină lăsată în întuneric. Mai mult nimic, convorbirea mărginindu-se, la venire şi la plecare, când îi sărutau galant mâna, la câteva cuvinte.

Această desăvârşită istorie o pusese pe gheneräleasă pe gânduri; nu era doar zi-ntâi de april. Ca Lena să fi băsnit se prea putea, i se cam întâmpla; dar dacă era adevărat ceea ce povestise, nu credeam şi eu că primind în aşa fel doi asemenea necunoscuţi, biata femeie se expunea la o primejdie ce putea să fie nu numai aceea a furtului?

Ascunzându-mi tulburarea, i-am spus să fie pe pace: serios n-avea ce fi — de ale Lenei. Cugetam însă cu totul altfel.

Era vorba de doi inşi, dintre care unul trebuia să fi semănat leit cu atât de popularul la noi, Nazone[2] ca să

---

[1] *Ferdinand I* (1861—1948), principe din familia Saxa-Coburg, rege al Bulgariei (1908—1918).

[2] Poreclă a lui Ferdinand al Bulgariei.

treacă drept acesta. Or, în amintirea mea, răsăriseră siniştri tot doi tovarăşi de rele, unul dintr-înşii având leită acea asemănare... Să fi fost unii şi aceiaşi? Dacă da, aşa cum nu m-am îndoit din capul locului, atunci avea tot dreptul gheneràleasa să tremure pentru Lena: îi mai văzusem odată la treabă. Mă aflam iarăşi la grea răspântie, mai grea ca oricând, fiind de astă dată în joc nu numai viaţa mea dar şi a altora.

Ţi-aduci aminte cu ce furie au bântuit în Apus, la sfârşitul veacului trecut şi la începutul celui curgător, furturile de giuvaiericale. Făcându-le cronica, ţaţa de Jean Lorrain[1] n-a trebuit să adauge mai nimic din închipuire. Ştii de asemeni, poate, că aproape toate rămâneau nedescoperite. Şi aceasta nu-l lăsa să doarmă pe prietenul meu *herr* Alois Hartmann.

Prieten şi coleg. Cu deosebirea că el era poliţist născut, iar eu făcut. Era o pildă vie de cât poate înşela înfăţişarea. Cine ar fi crezut că omul acesta bălan şi trandafiriu, greoi şi cam molâu, dar arătos şi aşa chipeş că, deşi se cam îngroşase la trup, la cincizeci de ani ar fi putut face pe Isus Christos la jocurile Patimei din Oberammergau[2], era, în ciuda aerului său blajin şi a nevinovăţiei ochilor săi de „nu-mă-uita“ cu vederea scurtă, un Javert[3]. Un al doilea care să-şi îndrăgească într-atât meseria, ponosita noastră meserie, n-am mai întâlnit. Găsind astfel că slujba de

---

[1] *Jean Lorrain, Paul Duval* (1855—1906), literat şi gazetar francez, colaborator al mai multor jurnale pariziene; a publicat, sub pseudonimul de Raitif de la Bretonne, o serie de ştiri şi comentarii care au stârnit vâlvă.

[2] Sat în Bavaria Superioară unde, începând din 1663, au loc aşa zisele *Passionspiele* intrate în tradiţia populară; ele constau din reprezentaţii dramatice redând patimile lui Cristos şi-şi trag originea din scenetele pascale ale evului mediu timpuriu.

[3] Personaj din *Mizerabilii* lui Victor Hugo, prototipul poliţistului necruţător.

încredere ce avea la Hofburg nu-i da destul de robot, şi-a pus în gând să încerce a desluşi el ceva măcar din taina marilor hoţii de diamanticale.

Mai degrabă decât mi-aş fi închipuit, stând o dată cu dânsul, aşa cum obişnuiam când eram în trecere prin Viena, la „Drei Laufer“ pe Kohlmarkt, mi-a spus că, mulţumită metodelor sale proprii, îşi atinsese ţelul.

În cei doi ani din urmă petrecuse câte o lună, când mişuna era în noi, pe Riviera, unde tâlhăriile se ţineau lanţ. Nu-i trebuise mai mult ca să descopere că grosul celor de seamă îl făptuia o puternic alcătuită bandă, internaţională poate, dar cuibând în Italia de miazăzi şi care, potrivit străvechii datini a întovărăşirilor de răufăcători de a-şi lua un simbol şi un nume, alesese stupul şi întrebuinţa cu tâlc ascuns vorbe de ale albinăritului, pentru că asemenea unui roi de albine avea de căpetenie o femeie, căreia îi şi ziceau „regina“.

Ei bine, cea mai mare dintre meştere, întâmplarea singură şi numai întâmplarea — o recunoştea el cel dintâi — îl făcuse să-i dea acelei femei de urmă.

Şi întorcându-şi paharul golit cu fundul în sus, *herr* Hartmann mă încredinţa, cu un rânjet care-l schimba la faţă, urâţindu-l, că tot aşa ca subt un pahar avea în curând să o ţie; îi şi întinsese cursa. L-am ascultat cu înfrigurare deoarece, la auzul unui cuvânt, îmi fulgerase prin minte o apropiere care, dacă era justă, mă băga la îndoita grijă să nu fie prinsă acea femeie, iar *herr* Hartmann să nu-şi frângă gâtul. Dar putinţă nu aveam nici pe dânsa s-o înştiinţez — era de altfel moartă, da, nu aiurez, moartă — nici lui să-i pun în vedere cât de mare era în ceea ce întreprindea riscul profesional.

Către sfârşitul toamnei acelui an, *herr* Hartmann a mers la Abbazzia, unde a tras la o pensiune într-o villa de pe ţărmul mării. Seara, după masă a ieşit în grădină să-şi fumeze ţigara la aer. A fost găsit dimineaţa, spânzurat scurt şi ţeapăn, cu nod

marinăresc, de scândura spatelui unei bănci. La ce-au dus cercetările, nu ştiu, dar zgomotul ce urma să se isce a fost şi el repede sugrumat, cum de altfel era politic; victima fusese în slujba Curţii, Curtea cea mai sătulă de scandal.

Teodor*** îşi coborî glasul ca să-mi spuie că nu-l ispitise să paţă şi el ca *herr* Hartmann. Şi apoi nu era burlac ca dânsul, avea soţie, copil. Dacă ar fi fost lovit în fiinţa lor? Fusese de altfel prevenit...

— Aveam, urmă, să mă mărginesc a o pune la adăpost pe Lena şi pentru aceasta era deajuns să-i opresc pe acei mosafiri de noapte a mai călca o dată măcar la dânsa; multe sâmbete — sâmbetele ce-i purtau — n-aveau ei să stea s-o asculte cântând; ar fi dat fără doar şi poate lovitura, lăsând în urma-le un cadavru. Chibzuiala mea fu scurtă; înainte de a ne scula de la îmbelşugatul şi prelungitul prânz, planul meu de lucrătură era gata. Nimic mai simplu: când să dea să intre acolo, cei doi ponţi aveau să fie întâmpinaţi de alţi doi de prea aleasă curtenie, dintre cari unul avea să înmâne celui ce semăna cu Ferdinand de Coburg o scrisoare, poftindu-l pe italieneşte a lua cât mai degrabă cunoştinţă de cuprinsul ei. Şi avea să-l întrebe dacă avea nevoie de trăsură, oferindu-i-o pe a lui. Înţelegi că sceleraţii n-ar mai fi încercat locul şi te las să-ţi închipui uimirea şi ciuda, şi, după ce aveau să citească scrisoarea alcătuită din litere tăiate din *Papagallo*, uluiala şi spaima lor, văzând că era în Bucureşti cineva care le cunoştea o veche crimă şi, din umbră dar cu mărinimie, fără să se trădeze şi fără a-i trăda, îi împiedica de a săvârşi alta nouă. Era un plan minunat, care nu putea în nici un caz da greş. L-am schimbat totuşi a doua zi de-a-ntregul.

Socotind că nu strica s-o iscodesc puţin şi pe Lena, şi aceasta fără întârziere — era vineri — m-am înfiinţat devreme

la şosea, unde ştiam că făcea zilnic o plimbare. N-a întârziat să vie, dar împotriva obiceiului ei luase cu dânsa pe cineva — o cocoană scăpătată, una Găleasca. Am urmărit-o de la distanţă în sus şi în jos cu muscalul meu, şi când s-a oprit în dreptul bufetului să asculte *Valurile Dunării*, până să se odihnească caii, am oprit şi eu, m-am dat jos şi am mers la dânsa.

M-a întâmpinat surâzând şi cu fermecătoarea ei ochiadă. Îi părea bine că putea să-mi mulţumească de intrările la tribună ce-i trimisesem de Zece Mai. Îi spusei că avea prilejul să mă îndatoreze şi dânsa pe mine şi-i cerui în acest scop o scurtă întrevedere, dar nu mai târziu de a doua zi înainte de amiazi. „Dar cum nu?" — şi mă încredinţă că n-avea să doarmă toată noaptea de curiozitate.

Sâmbăta dar, la ora samsarilor şi arendaşilor, eram la dânsa. Mă aştepta, dar, ca un făcut, iarăşi nu singură: la o masă, în faţa unor cărţi de dat întinse, nemişcată, înlemnită, sta madam Iuli — Iuli de Berbely. O ştii, una înaltă, numai pielea şi osul, cu perucă galbenă şi ochelari de aur, gătită sorcovă în culori ţipătoare — nu se poate să n-o ştii pe macabra brezaie, cu privire şi umblet de lunatică, ce stârnea hazul trecătorilor de pe Calea Victoriei, de unde era nelipsită pe partea palatului.

— Nu, madam Iuli, îi spunea Lena cu însufleţire, sunt doi nu trei, numai doi.

Un zâmbet blajin învioră faţa fără vârstă a Pythonissei[1] care cu un glas dulce de străină, slab dar limpede rosti:

— Cărţile nu mint.

Le strânse cu o mlădioasă îndemânare, le amestecă şoptind ceva parcă şi după ce le dete Lenei să le taie, din câteva

[1] *Pythonisse*, în antichitatea greacă femeie înzestrată cu darul profeţiei (după Pythia, preoteasa de la oracolul din Delfi). Prin extensiune, termenul era atribuit celor ce se îndeletniceau cu ghicitul viitorului.

mişcări hotărâte le aşternu din nou. În genunchi pe un scaun, cu coatele pe masă şi cu bărbia în palmă, Lena aştepta.

— Cărţile dau la fel, zise madam Iuli. Şi, arătând cu degetul: Da, întocmai în totul, pe drum de seară, în casă, tot trei cavaleri.

Răvăşi cărţile şi se ridică. Mai zăbovi numai cât îi trebui ca să facă politicos şi cu mine cunoştinţă şi să-şi ia rămas bun. Stăpâna casei o însoţi.

Îmi împărtăşi, la întoarcere, mirarea ei de cum madam Iuli, care da mai bine chiar decât cărturăresele de meserie, de data asta n-o nemerise. Ori nu citise bine, ori nu se supuseseră cărţile — cărţile au toane — altfel de unde scotea acea grozavă primejdie prin care zicea că Lena ar fi trecut şi trecea încă...

Biata madam Iuli, şi eu care, găsind-o acolo, o bănuisem că ar fi poate o codiţă!

— ...şi, mai ales, urmă Lena, cum aveau să fie pe drum de seară trei cavaleri când nu erau decât doi.

— Dar cum, doi sunt va să zică? întrebai eu.

— Fireşte, doi, da, recunoscu Lena.

Puteam doar s-o cos cu aţă albă.

— Ei bine, mă înfipsei eu de-a dreptul, din pricina lor mă aflu eu aici.

Frumoşii ochi albaştri ai Lenei, rămaseră sticliţi de uimire.

Fusese, o lămurii, înştiinţată poliţia că un foarte înalt personaj străin — cine nu se ştia sau poate nu voise să mi se spuie — venea într-ascuns seara la dânsa şi căzuse pe mine beleaua să veghez asupra lui cât mai de aproape dar totodată fără a fi simţit. De aceea venisem s-o rog să-mi înlesnească ea să duc la bun sfârşit această gingaşă şi plicticoasă însărcinare.

— E de necrezut, zise ea, cum le aflaţi la poliţie. Şi, ai ghicit poate, mi-a trăsnit prin cap să mă ascund în canatul uşei după perdele cât va ţine tainica vizită. Dacă Lena ar fi

refuzat? De cum o rugai, Lena încuviinţă fără codire şi făcând mare haz.

— Ai să-l cunoşti numaidecât cine e...

Voi să mă reţie şi ea la masă, dar cu toată părerea de rău nu putui primi: mă aşteptau la „Leul şi cârnatul“ Mieluşică şi baronul Flaimuc.

. . . .

Peste toată această pâclă roşie se lasă grea o perdea neagră. Dacă mai sunt pe lume, ce s-au făcut ea şi el, nu ştiu şi nu se va afla, cred, niciodată. Sunt lucruri ticluite să rămână pentru totdeauna — de veci — sub pecetea tainei.[1]

[1] Manuscrisul se termină aici.

ARTICOLE,
STUDII HERALDICE,
ÎNSEMNĂRI,
NOTE DE LECTURĂ

CUPRINS

ÎN CHESTIA UNEI ABERAŢII[1]

Puţin înainte de intrarea noastră în războiul mondial, ilustrul nostru neurolog, dl. prof. dr. Marinescu, depunând în calitate de martor într-un proces la Curtea de Apel din Bucureşti, declara că România e ţara anomaliilor. S-au petrecut de atunci lucruri ce îndreptăţesc punerea întrebării dacă, evoluând şi în sensul obiectului constatării marelui nostru savant, România nu tinde a deveni ţara aberaţiilor[2].

Cazurile au supraabundat. Cele mai multe au fost amplu discutate, unele au fost numai relevate, iar câteva au trecut neobservate cu totul. Printre acestea din urmă, în compartimentul diplomatic, figurează şi crearea unei legaţii a Ordinului „suveran" de Malta în România. E curios cum nu s-a găsit nimeni să demasce această revoltătoare impostură.

Pentru a trata din punct de vedere strict de specialitate acest arid subiect, suntem nevoiţi a face, şi numai în scopul punerii în evidenţă al unui element indispensabil demonstraţiei noastre, o incursiune în istoria acestui Ordin pe care „Almanachul de Gotha" persistă a-l insera ca „suveran" în lista „Statelor". O vom face cât mai pe scurt, cercetând numai o latură, tocmai

---

[1] V. Perpessicius: Un extras din cronica teatrală a unei gazete figurează în chip de motto. El este în legătură cu reprezentarea piesei *Ploaia de aur* a d-lui Victor Eftimiu şi sună: „Cum a crezut d-l Eftimiu că pot exista, în Bucureşti, foşti miniştri, sau ministeriabili, cari, aflaţi în casa unui escroc şi şantagist, să ia în serios scena introducerii ambasadorilor Manciuriei, Paraguayului sau... Guadalquivirului?".

[2] V. Perpessicius: O însemnare laterală arată intenţia ca rândurile de până acum să fi fost trecute la sfârşit.

aceea (care) lipseşte din dicţionare şi din almanachuri, singura ce interesează pe diplomat. Va interesa poate şi pe Onor. Minister regal român al afacerilor străine.

Denumirii oficiale de Ordin al Sfântului Ioan de la Ierusalim i s-a substituit aceea de Ordin de Malta, la care s-a adăugat calificativul de „suveran" cu scopul de a induce, în mod grosolan, în eroare pe ignari sau pe naivi. Termenul „suveran", ca substantiv, înseamnă „domnitor", ca adjectiv nu are această accepţie decât aproape exclusiv la figurat, fiind sinonim cu „suprem", „cel mai înalt, mai de sus", „fără restricţie", şi întrebuinţarea lui ca atare, mai demult foarte frecventă, s-a restrâns la minimum, cu timpul. De pildă „Camera Conturilor" din Franţa regală de sub vechiul-regim e o curte „suverană" fiindcă judecă în ultim resort, iar „Marele maestru de Franţa", primul-demnitar al Curţii regale, numit în evul mediu „souverain maître de l'hφtel du roi", pentru că la Curte el e peste tot şi peste el nimeni, dar nu pentru că ar fi domnit una sau celălalt. Tot astfel suveran dar nu domnitor a fost şi Ordinul de Malta. O dovedeşte însăşi cronica lui.

Tagma călugărească romano-catolică, întemeiată puţin înainte de prima Cruciadă, în scopul de a adăposti pe pelerinii de aceeaşi confesie la locurile sfinte (Ordinul Ospitalului Sfântului Ion de la Ierusalim), se preface curând după cucerirea Palestinei de către creştini, în Ordin militar, păstrând însă atât denumirea cât şi caracterul monacal primitiv. (Celelalte două organizaţii similare înfiinţate mai în urmă: „Cavalerii-templieri" şi cei „teutonici" au de la început acest caracter mixt). În acest prim stadiu, Ordinul, departe de a constitui un stat în stat, funcţionează ca şi semenele sale, sub regimul celebrei „consuetudini a regatului Ierusalimului".

Izgonit de recucerirea de către musulmani a Palestinei, Ordinul, după popasuri la Acra, şi apoi în insula Cipru, trece în

1309 în insula Rodos. La 1522, turcii îl mătură şi de acolo. În acest al doilea stadiu rămâne de stabilit pozitiv dacă, depinzând spiritual, în calitate de tagmă religioasă, de Sfântul-Scaun, Ordinul nu recunoştea temporar, implicit, cel puţin suzeranitatea papei asupra insulei ce stăpânea.

La 1530, Carol Quintul acordă Ordinului rămas fără sediu permanent, insulele Gozzo şi Malta[1], dar numai în „feod", adică le concedă, condiţionat, posesia, fără a le dezmembra de patrimoniul coroanei Spaniei. Prin urmare, potrivit dreptului de movanţă, insulele sunt inalienabile, confiscabile de către coroana suzerană şi direct reversibile ei. În afară de omagiul solemn regulat prestat după severul uz, marele-maestru îşi confirmă anual vasalitatea, trimiţând regelui o pereche de şoimi, şi aceasta până la 1798 când Bonaparte ocupă insulele, expulzând din ele pe cavaleri. Deci în acest al treilea stadiu, Ordinul e vasal al Spaniei.

Se pune chestiunea dacă, în această calitate, putea avea Ordinul reprezentanţă diplomatică propriu-zisă? Pentru cine cunoaşte rigiditatea mergând până la absurd, a vechiului regim, în această materie, îndoială nu mai încape că nu. Că întâlnim, în Spania, un „însărcinat de afaceri" al Ordinului, acela chiar care prezintă şoimii şi era împuternicit de marele maestru a presta omagiul pentru dânsul şi în locul lui, e adevărat, dar acela e un cavaler spaniol, tot astfel după cum, la sfârşitul domniei lui Ludovic al XIV-lea se găseşte şi în Franţa, în aceeaşi calitate, un singur francez, bailul de Mesmes. Ordinul e reprezentat dar de agenţi diplomatici inferiori acreditaţi pe lângă miniştrii Afacerilor Străine ai ţărilor respective (Grimaldo şi Torcy), şi de evidentă relativitate, fiind de naţionalitatea ţării unde sunt acreditaţi, nu

[1] Se vede ce regretabil anacronism face Eminescu pe Baiazet I Ilderim (+1409) să comită când afirmă că „s-au îmbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta" (*n.* M. C.). Textul eminescian corect: „S-a-mbrăcat..." etc. *(n.n.)*

străini de ele, în felul consulilor onorari. De altfel, Saint-Simon, care a fost ambasador în Spania, contestă caracterul diplomatic al însărcinatului Ordinului în acea ţară.

În rezumat dar: o organizaţie monacală catolică, după regula Sfântului Benedict care, în afară de caracterul militar suprapus şi de condiţionarea admiterii în sânul ei, de probe de nobleţă, are întocmai ca şi celelalte similare, simple sau cu acelaşi caracter mixt, o administraţie interioară autonomă care depinde direct de Sf. Scaun, pe lângă care îi apără interesele cu titlul de „protector“, un cardinal, şi având, ca şi ele, un şef ales dintre mai marii săi, care fără altă superioritate poartă denumirea de „mare-maestru“ în locul celei de „general“. Reiese din toate acestea dovada vreunei suveranităţi? Că a posedat în „feod“ două insule spaniole? — dar atunci de ce nu se pretinde „domnitor“ şi ordinul „Jezuiţilor“ care în „reducţiunile“ (teritorii rezervate indigenilor) din Paraguay, ţară aparţinând deopotrivă Spaniei, au avut până după mijlocul veacului al XVIII-lea un adevărat Stat? Ar putea produce legaţia Ordinului dovezi că până în 1798, marele maestru a fost undeva considerat ca „domnitor“ şi s-a bucurat ca atare de tratamentul de cancelarie şi de protocol aferent? Soţia lui Ioan Sobieski, franceză de naştere, venind în Franţa să urmeze o cură balneară, e prevenită să evite de a merge la Curte, deoarece fiind soţia unui rege electiv nu ereditar, regina Franţei nu i-ar da mâna. Şi era doar o regină! Regelui Danemarcei, deşi nu mai era de mult electiv, Franţa îi refuză calificarea de „Majestate“, dându-i-o numai pe cea de „Alteţă“. Cum ar fi fost atunci considerat şi tratat marele-maestru de Malta care nu era decât un stareţ electiv, a cărui inferioritate chiar faţă de cardinali e evidentă, de vreme ce unul din aceştia „proteja“ Ordinul. Poate tocmai acesta e motivul pentru care marele-maestru nu se mişca din insulă. Şi e de remarcat că, atunci ca şi azi, Ordinul se agita, ridica pretenţii,

căuta să uzurpe în toate direcţiile, creând precedente, arogându-şi superiorităţi sau singularităţi, fireşte, ridicule.

Acum, chiar dacă Ordinul ar fi fost domnitor până la 1798, de la acea dată, pierzându-şi teritoriile, încetează de a mai fi. Confiscarea şi scoaterea în vânzare a considerabilelor sale bunuri din Franţa urmată (1802) de a celor din Spania, unde Ordinul trece (mai mult „pro-forma", pentru a justifica măsura fiscală) la Coroană alături de celelalte naţionale militare, îl slăbesc enorm. Tentativa de a-l răsădi în Rusia ortodoxă, dă greş. Caracterul militar, de mult atenuat, i-a dispărut cu totul. Lunga vacanţă (1805-1879) a demnităţii de mare maestru ar da impresia unei necroze a Ordinului, ceea ce nu răspunde realităţii. Şi aceasta mulţumită felului pe atât de ingenios cât de simplu, cu care fraţii-profeşi au ştiut să speculeze eterna vanitate omenească.

Deosebit de cadrele lor regulate şi în afară de ele, tagmele monacale catolice afiliază persoane laice. Acestea nu sunt constrânse nici a trăi în comunitate, nici a purta costumul Ordinului, în care se îngroapă numai[1]. E ceea ce se numeşte „terţiul-ordin" şi la care celibatul e facultativ. Adoptând şi el sistemul acesta, Ordinul a obţinut un succes, la care celelalte nu au ajuns niciodată.

În epoca „eroică", când cavalerii plecau în „caravană" (termenul consacrat), înlocuiau rasa neagră cu armura peste care purtau un veşmânt scurt de culoare roşie (cotte) pe care era cusută crucea albă cu patru ramuri şi opt vârfuri ale Ordinului. Cam din veacul al XVII-lea cavalerii ce de fapt,

---

[1] Aici figura următoarea digresiune la care autorul a renunţat: În Spania chiar fără a face astfel parte din cadrele exterioare ale unei tagme, era — nu ştim dacă republica nu-l prohibă — obiceiul ca morţii să fie înmormântaţi în rasa unui Ordin. Întru amintirea Sfântului Dominic care era un Guzman, toţi membrii acestei familii se îngroapă în costum de dominican şi nu e la cunoştinţa noastră dacă împărăteasa Eugenia, care era o Guzman în linie directă, nu a fost înmormântată tot astfel. Primo de Rivera...

monacal, nu mai păstrau decât celebatul şi, la Curte, purtau costumul de apartament al modei curente, pentru ca să se ştie că aparţin Ordinului, îi purtau crucea, dar nu mare şi de pânză sau stofă, ci mică, de aur şi smalţ alb cu adaosul a patru flori de crin heraldic între ramuri, iar deasupra o coroană şi un trofeu de care se lega la gât sau la piept cu o panglică de mătase undată neagră, ceea ce alcătuieşte o preafrumoasă decoraţie ce ulterior a servit multor altora de model. În această cruciuliţă a stat mântuirea Ordinului care la clasa regulată de cavaleri-călugări-profeţi a adăogat o alta laică şi mixtă de diferite grade, neavând comun cu profeşii decât portul frumoaselor însemne, la cari s-a adăogat pentru bărbaţi şi o nu mai puţin frumoasă uniformă. Amatorii n-au întârziat să se prezinte în număr mare, căci e firesc ca un nobil chibiţ să aprecieze cu totul altfel, avantajul de a purta în circumstanţele solemne ale vieţii, crucea de Malta pe o tunică roşie cu reveruri şi pasemente negre, brodate în fir, bicorn şi spadă, decât pe acela macabru de a fi înmormântat într-un deghizament de boaită. Această uniformă poate aduce chiar, într-unele împrejurări, remarcabile servicii. La funerariile regelui Ferdinand, fratele său principele Wilhelm a preferat, din motive de tact probabil, uniforma de bail onorar şi mare cruce de Malta, aceleia de ofiţer superior al fostei armate imperiale germane, iar actualul principe domnitor din Lichtenstein, Stat fără armată, nemaiputând îmbrăca bătrâna sa uniformă de ambasador al Austro-Ungariei, ar fi trebuit, dacă n-ar fi avut-o pe cea de Malta, să figureze în portretul oficial, în haine civile şi să renunţe de a purta însemnele reglementare (cu lanţ) ale Ordinului „Toison d'Or", afară numai dacă ar fi voit să îmbrace costumul de la 1429 al acestui ilusru Ordin. — Şi cum admiterea în clasa onorară a Ordinului de Malta e tarifată, fraţii „receveurs" (finanţii tagmei) au realizat încasări satisfăcătoare.

Paralel cu acest succes material, Ordinul a înregistrat un altul diplomatic. De unde, atunci când avea un stat, vasal dar totuşi stat, trimetea însărcinaţi de afaceri, acum că a rămas fără o fărâmă de teritoriu şi fără mare maestru, Ordinul are la Viena legaţie cu trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar. Sub aparenţa de anomalie, această legaţie e de fapt o activă agenţie de legătură în plus cu Vaticanul, precum Ordinul însuşi o anexă camuflată a Austriei. Nu ştiu dacă primul mare maestru din seria nouă, Ceschi a Santa Croce era chiar supus austriac (aşa ca un alt membru al familiei sale demnitar la Curtea din Viena în asfinţitul acesteia), era însă de sentimente, iar succesorul său, Thun-Hohenstein, era austriac sadea, legat de suveranul său, cel puţin prin jurământul de şambelan. Se înţelege dar că prăbuşirea monarhiei habsburgice avea să însemneze şi aceea a Ordinului, a cărui situaţie devenită şi mai precară în urma transferului de proprietate din Cehoslovacia era cam acceeaşi cu a patriarhului grec-ortodox de la Ierusalim, după căderea regimului imperial din Rusia şi aplicarea reformei agrare în Basarabia. Nu tot la fel a intervenit însă Providenţa în favoarea celor lezaţi; pe când bietul patriarh cu greu izbuteşte a-si mai plasa cu preţuri modice, din ce în ce mai reduse, dubioasa căvălărie, pentru Ordinul „suveran" s-a găsit un om, care i-a deschis larg perspectiva unei strălucite renaşteri, insuflându-i un spirit nou. Deşi pentru a desemna un atare pont, vocabularul la modă a consacrat termenul de „animator", i-l preferăm totuşi pe acela, neacademic, dar în speţă infinit mai propriu de „combinagiu".

Şi de forţă! Fiu al constructorului de faruri Michel, după o înrudire de Pierredon, Thierry Michel de Pierredon n-a generat; „bossa" paternă a afacerilor a moştenit-o întreagă. Cele trei faruri din blazonul său „eclerează". Eclerând devine „camerier secret al papei", eclerând iarăşi la Vatican iese, din camera cu număr bine cunoscut, „comes romanus", eclerând apoi la Curtea din Madrid se face „conde" după cum tot eclerând se învârtise de crucea de Malta. Nu e nici singurul, nici întâiul care cu aceleaşi

mijloace a dobândit rezultate identice dar, pe când pentru alţii asemenea titluri şi distincţii constituie un scop, la dânsul sunt numai un mijloc şi în aceasta îi consistă superioritatea. Întreprinde opera de regenerare a Ordinului, la care a fost afiliat, adaptându-l la contingenţele actuale, prin admiterea candidaţilor la clasa onorară fără condiţii de naştere şi de confesie. Ar fi de rea-credinţă să se conteste atât ingeniozitatea concepţiei cât şi energica şi abila activitate de care dl. M. de Pierredon a dat dovada; realizările vorbesc. Dacă n-ar fi fost decât minunata expoziţie a Ordinului de anii trecuţi la Paris, demnă de a servi de model oricărei tentative similare. Dar după o lungă eclipsă, cavalerii în uniforme şi mante, ai Ordinului până mai deunăzi prohibit, şi-au reluat locul de onoare la ceremoniile religioase la cari patricipă oficialitatea, iar prezidentul Republicii Gaston Doumergue, protestant de confesie, primeşte însemnele de bail-onorar şi mare-cruce din mîinile dlui de Pierredon. Tot d-sa le aduce şi Suveranului României.

Precedentul exista: Regele Ferdinand făcuse Ordinului onoarea să accepte însemnele; Regele Carol I nu ştim să le fi avut şi nu e nici probabil. E de remarcat că mulţi suverani au avut o preferinţă pentru acest Ordin; se citează chiar un caz ciudat. Suprimat în Anglia în timpul reformei religioase, Ordinul e din nou fundat la 1830 cu vechiul nume al „Ospitalului Sf. Ion de la Ierusalim" şi în lista decoraţiilor britanice figurează ca prima, fără a prejudicia totuşi Ordinul suveran al Marei Britanii, „Jaretiera". Regele Eduard al VII-lea, mare cunoscător în decoraţii, afecţiona aşa mult acest ordin încât îi purta placa în miniatură brodată pe căptuşeala tutulor hainelor.

Ne permitem să credem că rău a făcut dl. de Pierredon, că uitând de circulara lui Talleyrand: „et surtout pas de zèle", nu s-a mărginit la atât, şi a avut baroca idee de a înfiinţa în România o legaţie a Ordinului al cărui titular ar fi d-sa, iar consilier contele... de la Rochefoucauld. Şi după câte s-au publicat în ziare, pare că ne găsim în faţa unui fapt, dacă nu chiar îndeplinit, pe cale de a fi.

O CONTRIBUŢIE HERALDICĂ LA ISTORIA BRÂNCOVENILOR

Cum studiul de faţă îl scriem în româneşte, limba care nu are, în felul celor apusene, o terminologie heraldică proprie şi precisă, consfinţită de o întrebuinţare străveche, socotim de trebuinţă a fixa din capul locului punctul de vedere căruia înţelegem să ne conformăm pentru a împlini această lipsă. Ştim că idiomul nostru s-a pricopsit, şi nu foarte de curînd, cu termeni haraldici proprii, suntem departe de a ni-i însuşi, deoarece nu recunoaştem nimănui dreptul de a impune aplicarea unui înţeles special nou unor cuvinte vechi, cu atât mai mult că la această stranie inovaţie lexicală n-a prezidat nici inteligenţa, nici bunul-simţ. Aşa, de pildă, scutului împărţit în două câmpuri egale orizontal („coupé" în franţuzeşte, „getelit" în nemţeşte), heraldistul român i-a zis „tăiat", iar celui la fel împărţit, dar vertical („parti" în franţuzeşte, „gespalten" în nemţeşte) i-a zis „despicat". De ce pentru unul a tradus din franţuzeşte şi pentru altul din nemţeşte, care e criteriul, care raţiunea?[1]

Credem că e de prisos a mai invoca vreo autoritate deosebită pentru a respinge o atare terminologie nu numai arbitrară şi absurdă dar şi perfect inutilă. Vom zice dar că scutul e împărţit în două orizontal sau vertical şi vom amplifica după cerinţă perifraza explicativă pentru a nu scăpa din vedere nici un amănunt — heraldica

[1] Ştefan Grecianu mergea mai departe: din „sautoir" făcea „săltar"(?) iar termenii ce desemnează în româneasca neaoşă curentă culorile îi înlocuise prin alţii arhaici desueţi, de obârşie străină; roşului îi zicea „ghiulghiuliu", albastrului „lăzuliu" (franţuzeşte „gueules", „azur"). De la aceasta până la a întrebuinţa pentru scrierile heraldice alfabetul chirilic sau ortografia lui Heliad nu mai era decât un pas.

fiinţând în cea mai mare parte a ei din amănunte. De altfel chiar în limbile cu termeni speciali, pentru descrierea desăvârşită a unor steme alcătuite în afară de tipicul comun, concisiunea clasică e insuficientă şi a o aplica riguros ar fi în dauna preciziunii.

Mai rămâne de expus, înainte de a intra în materie, norma personală ce aplicăm la examinarea şi analiza critică a oricărei steme.

O stemă poate fi alcătuită: dintr-un (1) scut (cu unul sau mai multe câmpuri, fiecare cu sau fără însemne) deasupra căruia e aşezată o (2) coroană sau pălărie, uneori şi un (3) coif, închis sau deschis dar cu gât şi umeri, simplu sau încoronat ce poartă (uneori) în creştet o (4) figură (cimier, helmkleinod), de sub care se lasă, lăsând numai partea din faţă a coifului descoperită, fie (5) o bucată de stofă întreagă (capelină), fie (5a) fâşii de stofă crestate şi pe margini învolburate (lambrechini, lemnisce) (fie 5 şi 5a împreună). Scutul poate fi ţinut din amândouă părţile de (6) două figuri asemenea sau deosebite (ţinători când sunt fiinţe omeneşti sau cu înfăţişare omenească şi susţinători când sunt alte vietăţi). Sub scut poate fi o (7) panglică purtând o zicere (deviză) iar deasupra lui o (8) alta purtând o altă zicere (legendă) sau foarte rar (9) un „strigăt de arme". Toate aceste însemne pot fi adăpostite sub o (10) mantă de purpură, sau albastră în Franţa, care se desfăşoară din (11) pălăria de principe sau duce (coroană în Franţa) sau de comite domnitor în Sf. Imperiu roman sau sub o mantă albastră ce se desfăşoară din coroana ducală.

Deosebit de aceste însemne mai pot figura într-o stemă cele speciale, numeroase, ale diferitelor demnităţi (militare, de Curte sau bisericeşti) sau ordine de cavalerie, exterioare toate, afară de cele ale Ordinului de Malta, ai cărui cavaleri efectivi (nu onorari), de toate gradele, poartă deosebit de crucea cu metaniile petrecute printre vârfurile altei cruci mari şi un „chef" — inferior, zis al Religiei (în câmp roşu o cruce de argint).

Toate elementele ce alcătuiesc o stemă pot fi şi de sine stătătoare şi purtate astfel, afară de capelină şi lambrechini, ce rămân nedespărţite de coif, precum ţinători şi susţinători, pălărie (respectiv coroană), de scut.

* * *

Împăratul Leopold I, în calitate de rege[1] al Ungariei, conferă — Laxenburg 19 mai 1688 — lui Constantin Brâncoveanu, boier valah, demnitatea ereditară de comite ungur cu transmisibilitate nelimitată şi-i conferă armele următoare:

În câmp albastru, cu tărâmul verde, un călăreţ înveşmân-tat şi înarmat în felul roman, ţinând în mâna dreaptă ridicat un gladiu de aur în care stă înfipt un cap de turc, iar în stânga dârlogii şi călare pe un cal alb avântat în goană. Călăreţul, calul şi capul de turc sunt de culoare firească, veşmântul, armele şi coiful călăreţului de aur, pieptarul, penele coifului şi încălţămintea călăreţului purpurii, cealmaua turcului albă cu fundul roşu. Deasupra scutului, cască de argint cu şase gratii de aur şi cu chenarul de jos de acelaşi (metal) purtând în creştet vechea coroană (sau diademă) regească de sub care se desfăşoară lambrechini[2] de aur şi albaştri la dextra[3], de argint şi roşii la senestra[4].

Descrierea acestei steme, aşa cum e reprodusă în culori în lucrarea contelui Amödée de Foras: „Les Bàssaraba de Brancovan" (Genève, 1848) nu e de prisos a fi completată în toate amănuntele.

Scutul e de formă ovală, încadrat într-un cartouche baroc de aur şi câmpul său albastru ca şi fundul roşu, oval iarăşi, pe care e ţinut, sunt înflorate de arabescuri subţiri de culoarea respectivă a fiecăruia în nuanţă mai închisă. Călăreţul, în „travesti"-ul roman de Opera al epocei colaţiunei, îşi gravează anacronismul cu turcul, printr-o pereche de mustăţi negre la fel cu cele ale victimei, iar armăsarul, cu totul şi cu totul alb, atinge uşor tărâmul numai cu vârful copitelor dinapoi, picioarele dinainte bătând aerul. Deşi roşul din scut, afară de acela al cealmalei e purpuriu, lambrechinii sunt roşu-deschis, iar coroana, bogat bătută în nestimate şi pe cerc şi pe flori, are bumbi de aur, nu de mărgăritare, la îmbinarea volutelor. O

---

[1] Ereditar din octombrie 1687.

[2] Lambrechini, lamechini, lemnisce, fofeze.

[3-4] Dextra e stânga, iar senestra dreapta scutului privit din faţă. În heraldică, acela care descrie sau enunţă (blazonează) o stemă (crainicul) e presupus că o poartă pe propriul său piept.

verde cunună împresoară fundul roşu al acestei înluminări heraldice de epocă decadentă, dar de largă factură artistică şi în cele patru colţuri din afara ei, tot în cartuşe sub vechea cunună regească deopotrivă, armele Ungariei, Boemiei, Dalmaţiei şi Croaţiei, iar sus în mijloc, sub coroana împărătească, pe scut de aur mohorât acvila bicefală neagră pe piept cu stema Austriei: în câmp roşu fascea de argint[1]. Aceste din urmă arme sunt cele personale ale împăratului, nu ale împărăţiei, scutul fiind împresurat de însemnele Ordinului „Toison d'Or"[2], al cărui mare maestru fiind la acea dată capul ramurei primogenite a casei de Austria, regele Spaniei; împăratul era simplu cavaler[3].

Înainte de a purcede la examinarea critică a acestei steme brâncoveneşti nu e de prisos a fixa norma călăuzitoare. Mulţumită superficialităţii de pregătire şi a sărăciei de cunoştinţe s-a acreditat, şi ce e trist, nu numai la heraldiştii amatori, părerea că la o stemă, interesul se reduce exclusiv la conţinutul scutului, tot ce e în afară fiind considerat ca „ornament", adică accesoriu.

---

[1] Pentru un heraldist felul cum aceste însemne sunt înfăţişate constituie un tezaur: centunenţii *(lectură incertă)* lanţului fiind roşii nu albaştri, cum greşit s-a stabilit ulterior.

[2] E preferabil a nu se traduce „lâna de aur". E: „ordo aurei velleris", nu „aureae lanae". Atât pentru denumirea cât şi pentru cancelaria ordinului s-a întrebuinţat invariabil de la fundaţie (terminologia) franceză. Iosef al II-lea scrie contelui Pallfy:...iar în I... capitol anunţa Regelui Carol I moartea...*(nota nu e terminată)*.

[3] A decurs din aceasta o bazaconie heraldică greu de calibrat chiar ca atare. Cineva, neînţelegând rostul prezenţei acelor arme ale ţărilor „ereditare" în această înluminare şi-a închipuit că au fost şi ele concedate în dreaptă stăpânire şi împărţind un scut prin două trăsuri verticale şi una orizontală în 6 cartiere, în 5 din ele a plasat armele sus ziselor regale şi pe ale împăratului, iar în cel rămas liber (al 5-lea în ordine, adică al 2-lea din rândul de jos) pe cele brâncoveneşti cu călăreţul, schimbându-le smalţul câmpului din albastru în roşu. S-ar zice astfel că e un „pennon d'alliances" arătând căsătorii de-ale Brâncovenilor cu arhiducese de Austria, principese de Ungaria şi Boemia sau că Brâncovenii domniseră în aceste ţări sau aveau asupra-le pretenţii. Această monstruozitate heraldică poate fi văzută sub o coroană închisă de un model impresionant pe vitraliile Bisericei Domniţa Bălaşa.

Foarte îndelungate şi stăruitoare cercetări în această varie şi amplă materie, mi-au format o părere absolut contrarie[1]. O stemă trebuieşte considerată în totalitatea ei, fiecare din componenţii ce o alcătuiesc constituind, până la proba contrarie, parte integrantă, iar importanţa acestora poate varia de la caz la caz[2].

---

[1] Scutul cu însemne e cel din urmă venit pe lumea heraldică, abia pe la jumătatea veacului al XII-lea, când printr-o contagiune generală, contagiune atât de rapidă că nu i se poate stabili vreun focar, se răspândeşte în toată Europa şi, printr-o coincidenţă stranie, tot atunci se iveşte şi în Japonia. Nici originea lui nu e militară; în Occident e cert că însemnele înainte de a figura pe scut, au alcătuit podoaba când nu însăşi substanţa veşmintelor de apartament: cacomul (hermine), singeap (vair), jder (sable, sabulum), făşii, şuviţe sau vipuşti de blană şi de stofă de fir, apoi termenii tehnici: cusut (cousu) şi însăilat (brochant) etc. Iar întrebuinţarea lui iniţială e pur sportivă. Mult înainte existaseră însă colorile şi „cimier"-ul. Prin urmare, după cum toţi heraldiştii sunt de acord a recunoaşte colorile şi „cimier"-ul fiind mai vechi sunt şi mai „venerabile". În Germania şi uneori în Anglia, „cimier"-ul e principalul component al stemei. Această chestie o tratez pe larg într-un studiu ce prepar asupra stemelor ţărilor româneşti, unde dovedesc că, printr-o întâmplare, acestea sunt din cele mai venerabile, la a Valahiei şi a Moldovei, pasărea şi capul de zimbru fiind „cimier"-e coborâte de pe coif în scut, unde s-au substituit altor însemne, iar la a Banatului, leul, „cimier" de asemenea, şi-a păstrat chiar coroana coifului din care se ridica pentru a prinde steaua între gheare.

[2] Străvechea casă de dinaşti Hohenlohe poartă în câmp de argint doi leoparzi negri unul deasupra celuilalt. După regula heraldică, lambrechinii ar trebui să fie de argint şi negri, deci culorile alb şi negru. Sunt însă de argint şi roşu, pentru că vechile culori ale casei sunt alb şi roşu, culorile Franconiei, de unde îşi trag obârşia şi unde păstrează de totdeauna importante posesii teritoriale. *Wied* (Wied-Runkel), din care ultima Doamnă şi prima regină a României, poartă în câmp de aur un păun cu coada destinsă de culoare firească. Culorile antice ale casei sunt roşu şi galben şi se găsesc în veşmântul de aur şi roşu al celor doi îngeri ce ţin scutul (tenants). Lusignan din Poitou purta un scut în fâşii de argint şi albastre pe deasupra cărora s-a însăilat mai târziu un leu roşu, iar în „cimier" pe străbuna legendară zâna Melusina (la mère-lusigne) ieşind despoiată până la mijloc şi despletită, dintr-un hârdău în apa căruia se oglindeşte ca să se pieptene (acelaşi „cimier" îl avea numai familia cu aceeaşi origină Saint-Gelais). Iar Carretto-Millesimo, principi italieni, poartă în afară de scut, dedesubtul acestuia carul antic la care sunt înhămaţi doi lei, calul şi leii de aur. La Hohenlohe dar, componentul principal îl formează lambrechinii, la Wied ţiitorii, la Lusignan „cimier"-ul şi la Carretto o figură exterioară, fără *nici o relaţie* cu scutul.

Aplicarea acestui principiu nu poate decât folosi studiului oricărei steme, chiar celei brâncoveneşti de la 1688. Din punct de vedere heraldic, acesteia interesul i se limitează strict însă la costumul figurei principale, singurul element care îi imprimă ceva deosebit. Încolo, în câmp aproape invariabil albastru, pe un cal rar altfel decât alb, şi în port naţional, cel mai adesea verde, cu căciulă cu pene (excepţional cu pălărie rotundă) călăreţul este în Ungaria, la mica nobilime (indiferent maghiară sau română, excepţional însă la cea săsească, de ex. familia v. Rittern) tipul clasic de stemă, formând foarte ample serii. Variaţiile consistă uneori la smalţul câmpului sau al veşmântului, la culoarea calului ce trebuie socotită întotdeauna firească, la arme (sabia dreaptă ariană, sau cea curbă turanică, ori suliţa, cu sau fără cap de turc, buzduganul, puşca lungă zisă terseniană etc). Acest brav călăreţ îşi complică uneori existenţa şi cu alte instrumente, muzicale de pildă (la familii române trâmbiţaşul ţine o trâmbiţă din care iese un cap de om: arme grăitoare); în alte scuturi e înfăţişat încălecând cu un picior în scară sau străpungându-şi inamicul precum i se întâmplă şi să fie însoţit de un câine fidel. E firesc a presupune că în acest fel de steme, figura principală reprezintă pe însuşi impetrantul, după cum în patenta unui alt român, cu nume predestinat: Viteaz, aceasta se precizează chiar. În ce priveşte capul de turc, figurând înfipt în vârful unei săbii ţinută numai de un braţ (dextro chère sau senestro chère) la aceeaşi mică nobilime e iarăşi de întrebuinţare frecventă.

Rezumând dar, aceste arme brâncoveneşti sunt de caracter pur maghiar, corespunzătoare dependenţei titlului căruia sunt aferente şi ilustrând motivul colaţiunii: partea luată de ascendenţii impetrantului la luptele împotriva turcilor. Afirmaţia din scrisorile patente că acele arme sunt cele antice ale Brâncovenilor şi că e doar o colaţiune nouă ce este astfel confirmată în posesia şi uzagiul lor, trebuie privită ca o deşartă formulă de cancelarie, nu ca expresia unei realităţi, aşa cum naiv o ia de bună, de Foras. Ceva mai mult: dacă în această împrejurare

impetrantul a uzat de dreptul său de alegere n-a putut să indice decât un om armat, fără cal şi fără cap de turc: cum se va arăta mai departe.

Ca tocmai prudentul Brâncoveanu, vasal turc, să fi cerut o stemă atât de manifest subversivă şi ofensatoare faţă de naţia suzerană e cu totul exclus, ea n-ar fi putut fi arborată ostentatoriu şi apertamente, aşa cum cere regula şi e un exemplu unic de arme osândite, din motive politice, la clandestinitate, iar clandestinitatea e incompatibilă cu însăşi noţiunea de heraldică. Ne aflăm dar în prezenţa unei „gaffe" de cancelarie, de care e, poate, în parte, culpabil şi Brâncoveanu şi se va vedea cum, ulterior, a fost reparată. Să terminăm mai întâi cu ceilalţi componenţi ai stemei, cei din afară: casca, coroana şi lambrechinii.

Însoţirea de metal cu smalţ a acestora din urmă e justă: aur şi albastru la dextra (metalul părţii de veşmânt şi a armelor figurii principale au smalţul câmpului); argint şi roşu la senestra (metalul corespunzător coloarei fireşti, albe, a figurii secundare şi smalţul părţei secundare de veşmânt a figurii principale). Casca poate fi trecută cu vederea, portul ei nefiind codificat în heraldica germană; de model sau de metal diferit, închisă sau deschisă, poate fi aşezată de faţă, întoarsă sau de profil după stilul şi poziţia scutului, pentru estetica stemei sau când sunt în număr pentru simetrie. Dacă în aceste arme găsim vechea coroană sau diademă regească, argumentează de Foras, e pentru a dovedi mai cu tărie obârşia suverană a Brâncovenilor şi conchide că, aflându-se în posesia vechei coroane deschise, aceştea o pot arbora pe cea modernă închisă. De Foras ignorează că mult înainte de 1688 vechea coroană regească fusese depreciată şi degradată, căzând din întrebuinţarea curentă, numeroşi ţărani români, în serii, au dobândit pentru vitejia şi credinţa lor de la principii Transilvaniei arme în cari *„supra scutum galea* (uneori *„clausa"*, alteori *„aperta"*) *quem contegit diadema regium"* etc. Acum, din faptul că de Foras reproduce numai armele din 19. V. 1688 şi le dă ca pe cele de

principe al Sf. I. R., se deduce logic că în colaţiunea acestui din urmă titlu fusese fără arme (sunt şi alte asemenea exemple) căci dacă s-ar fi conferit, natural ar fi fost să le reproducă de preferinţă pe aceste din urmă, cărora nu le-ar fi putut lipsi în nici un caz manta şi pălăria de principe. De Foras pretinde că i s-a comunicat în original diploma din 30. I. 1695, pe pergament, scrisă cu litere de aur (?), învestită cu sigiliul major imperial în cutie de aramă (vrea să zică probabil alamă), semnată şi contrasemnată, „présentant enfin la plus haute authenticité". E foarte suspect. Ce e o diplomă în original? O simplă *expediţie*, o copie conformă cu originalul scrisorilor patente, o copie în exemplar de lux, semnată şi contrasemnată „manu propria" şi învestită cu marele sigiliu de Stat. Distrugerea sau pierderea deci a unei asemenea expediţii e doar o pagubă a unui obiect de artă, originalul existând împreună cu tot dosarul colaţiunii în arhiva respectivă care putea elibera o nouă expediţie, nesemnată şi contrasemnată însă „manu propria" şi fără sigiliu major. Originalele diplomelor brâncoveneşti nu mai există. De soarta celei din 19. V. 1688 nu se ştie mai nimic, de acelei din 30. I. 1695 despre care de Foras pretinde că a avut-o în mână[1], Ionescu-Gion în a sa *Istorie a Bucureştilor* dă, după Athanasie Comnen Ipsilant, preţioasa informaţie că Brâncoveanu o păstra în ascunzătorile de la Colţea, unde găsind-o Stolnicul Cantacuzino a trimis-o sultanului Achmet. Ce a avut de Foras, a fost o copie a celor din urmă scrisori patente semnate de Împăratul Leopold şi contrasemnate de cancelarul-conte Hartig, al cărui text îl şi reproduce, din nenorocire, fragmentar şi prin cari se conferă atât lui C. Brâncoveanu (senior) cât şi fiului său întâi născut Constantin (junior) titlul de pr. al Sf. I. în primogenitură cu predicatul de Brankovan şi calificarea de Illustrissimus, dilectionis et consanguinei nostri charissimi. Dacă de F. ar fi avut originalul sau o copie completă a acestor scrisori

[1] Actualul principe Brâncoveanu nu o posedă sau poate arhiva sa de familie nu e bine inventariată.

patente ar fi văzut că odată cu acest titlu şi calificări s-au conferit celor 2 impetranţi şi armele următoare:

— Un scut sferticat în cruce dreaptă. În I-ul cartier, în câmp de argint deasupra a trei munţi verzi acvila neagră cu aripile destinse, armată (cu ghiare) de aur, încununată de acelaşi (metal), purtând în plisc o cruce de acelaşi, în ghiara dextră o altă cruce a Patimei de acelaşi, iar în senestra o sabie cu mâner de acelaşi, în al II-lea în câmp roşu o fasce de argint, în al III-lea în câmp albastru un „chevron" de argint însoţit dedesubt de o stea cu şase raze de acelaşi şi în al IV-lea în câmp tăiat orizontal în două părţi egale, un turn (cu poartă boltită şi deasupra acesteia o fereastră pătrată) cu trei metereze, în vârf un pom (rotund) verde. La dextra turnului mergând pe linia ce desparte câmpul în două, un om de-a-ntregul înarmat (de toutes pièces) cu platoşă şi coif ţinând în mâna dreaptă un sceptru, în vârf cu o floare heraldică de crin cu totul de aur. Suporţi: doi leoparzi leonaţi de aur, cel din dextra ţinând o spadă de argint cu mâner de aur, cel din senestra un sceptru de acelaşi din urmă metal. Mantă şi pălărie de principe al Sf. I.

O asemenea rectificare integrală de arme ale aceluiaşi impetrant chiar la un interval aşa scurt nu trebuie să pară curioasă. Cazul e departe de a fi unic. Oricum, iată-le însă evaporate armele „antice" de familie şi înlocuite prin altele, nu unitare; în cari dacă al II-lea cartier (Austria), fiind armele donatorului, nu prezintă nici un fel de interes, celelalte trei oferă un larg câmp de studiu şi analiză, alcătuind fiecare subiectul unei importante chestiuni de heraldică.

E util a pune aici prealabil complexa şi delicata chestie a însăşi heraldicei româneşti. Când într-o limbă, pentru o singură noţiune avem patru vii şi vechi termeni populari: unul de obârşie latină (stemă), unul germanic (marcă) şi două slave (pajeră şi herb), se poate oare concepe că aplicarea lor era limitată exclusiv la armele de ţară, neexistând şi altele? Şi e admisibil ca primii voievozi să fi avut arme de structură şi factură occidentală, foarte regulate şi complete,

iar tovarăşii lor de arme şi curtenii nu? Prezumţia e puternică dar în sprijinul ei nu se găseşte nici cea mai slabă dovadă şi e iarăşi greu de explicat o dispariţie în bloc fără urmă, deoarece prin convulsiunile şi vicisitudinile acelor veacuri de fier nu au trecut numai ţările româneşti — şi aiurea, heraldica nu numai că a dăinuit dar a înflorit chiar mai puternic. Aplicând aici principiul că în caz de dubiu, prezumţia joacă în favoarea pârâtului, suntem de acord că heraldica a existat dar cu o grabnică şi totală soluţie de continuitate, iarăşi unică. A pretinde acum că, în cele cam patru veacuri de carenţă, ea ar fi subsistat în stare de letargie larvată, că adică în unele familii, printre alte datine s-ar fi păstrat şi aceea a unor figuri sau însemne proprii, fără a mai fi fost reproduse şi întrebuinţate, desuete prin urmare, e o supoziţie foarte sugestivă, căreia în aceste arme brâncoveneşti i se găseşte un început de temei. Prudenţa cu care heraldistul se cuvine să procedeze în lucrările sale, e mai de rigoare pentru armele româneşti decât pentru oricari altele, suspiciunea fiind totdeauna profitabilă, speciosul şi falaciosul întâmpinându-te la fiece pas. De altfel materia e atât de inconsistentă şi de precară încât poate fi îmbrăţişată pentru Valahia, aproape în întregime în critica acestor trei cartiere ale armelor brâncoveneşti.

Acvila heraldică neagră cu aripile destinse e netăgăduit stema metamorfozată a Valahiei, crucea din plisc înlătură îndoiala. Că i s-au adăogat încă o cruce şi o spadă în ghiare, că sboară deasupra a trei munţi sunt intemperanţe de penel, familiare personalului artistic al Cancelariilor. Se impune aici chestiunea armelor Valahiei, a corbului şi a acvilei. O voi trata, în mod sumar, aci, deoarece formează subiectul unei alte lucrări de cadru mai amplu şi tratată mai ştiinţific, ce am în pregătire. E de altfel o chestiune mai puţin complexă decât ar părea, dacă la studiul ei se aplică metoda pozitivă elementară.

Primii voievozi au avut arme de casă: scutul (triunghiular aplecat, a la fenêtre) împărţit vertical în 2 câmpuri egale, I-ul (la dextra) fasciat (de roşu şi argint?) de 8 bucăţi (Ungaria?), al II-lea (la senestra) sadea (roşu?). Coiful închis de profil (heaume, helm), în „cimier“ o acvilă de înfăţişare firească cu capul întors; capelină. Culorile după regulă ar fi roşu şi alb. Până la o dovadă contrarie fasciatul sunt arme de concesie ale suzeranului, iar câmpul roşu sadea (sau deplin) era în unele ţări occidentale, ca Aquitania, însemnul de mare feudatar; în Germania, mai târziu, un cartier roşu deplin indică posesia şi exerciţiul drepturilor regaliene. Scutul are uneori augmentări, de cari mă voi ocupa, ca de întreagă această chestiune, aiurea, mărginindu-mă aici numai la identificarea pasărei de pradă din „cimier“ şi la succesivele ei avatare. Iniţial e o răpitoare de zi (are ochii pe lăturile capului), masivă, cu plisc gros coroiat şi cu capul întors. În zoologie răpitoarele diurne sunt numeroase, în heraldică ele se reduc la trei: acvila, şoimul şi eretele. Aceste două din urmă — nobilele păsări de vânătoare — sunt înfăţişate în felul lor firesc şui, cu capul şi pliscul mic şi cu totul excepţional altfel decât cu scufiţa cu moţ de pene, la picioare cu cureluşe şi clopoţei, şi ades aşezate pe băţul lor din şoimărie. Prezenţa lor în steme e infim de redusă faţă de a acvilei; figura care, ca număr, împarte cu leul, întâiul loc în heraldică, emblema imperialităţii însăşi, probabil, explică Erasm, pentru că această zburătoare e rapace, feroce, vorace, nesociabilă şi sordidă. În heraldică, acvila e înfăţişată în două feluri, într-unul, formând marea majoritate, e o figură convenţională, stilizată şi schematizată la extrem, în celălalt e reproducerea făpturii adevărate, care nu se specifică însă decât atunci când e de profil şi fixează un soare. Acvila neagră a casei genoveze Doria e cea convenţională în armele de principi ai Sf. Împărăţii, de Borriglia, pe vechile palate din Genova e însă cea firească. Acvila de pe mormântul casei Visconti, reprodusă după aceea a Legiunilor romane,

a servit la rândul ei de model celei napoleoniene. Iar acvila de profil cu capul întors, aşa cum e în „cimier"-ul voievodal este la fel ca cea de pe reversul augustalei de aur a împăratului Friederich (1230).

Aceste arme ale primilor voievozi, aşa clasice şi pure, dăinuiesc puţin, ceea ce constituie o enigmă. Luându-se în considerare cultul exacerbat până la fetişism al evului mediu pentru tot ce e heraldic nu se poate concepe un abandon; logic nu s-ar putea deduce decât că o atare dispariţie de arme a marcat dispariţia unei dinastii. Şi în locul lor (îmi lipseşte data certă) apare în sigiliul ţării ceea ce s-a denumit „noua plantaţie": un grup alcătuit din două figuri omeneşti, în picioare, încoronate, un bărbat şi o femeie şi între ele un copac lunguieţ, poate un plop. Progresiv denaturate în modul cel mai deplorabil de dalta barbară a meşterilor pecetari, amputate de toate membrele, luând aparenţa de mogâldeţe sau momâi încoronate, redobândind în treacăt înfăţişarea omenească şi sexul şi îmbrăcând varii deghizamente (niciodată, însă, cu caracter sacru sau sacerdotal), aceste două figuri au o lungă existenţă şi dispariţia lor coincide cu aceea a domniilor pământene.[1] Această alcătuire de 3 figuri, 2 umane şi una vegetală, a avut o întrebuinţare pur sfragistică, fiind absolut lipsită de caracter heraldic. Că ulterior, în ultima epocă a existenţei ei a fost şi ea închisă în scut, a fost din simplă inadvertenţă plastică şi aceasta numai pe sigiliu (pecetea gospod) încolo nu se întâlneşte nicăieri, nici în stemele din cele trei gravuri cu portrete de domnitori (unul al lui Matei Basarab, celelalte două ale lui Brâncoveanu), unde corbul singur figurează, nici pe pietre de mormânt, nici pe odoare bisericeşti, nici pe prapure sau steaguri, acestea purtând ţesute sau zugrăvite pe icoane (steagul lui

---

[1] În pecetea lui Şerban Cantacuzino s-a eliminat copacul care e înlocuit printr-un scut cu corbul, căruia cele două figuri îi devin ţiitoare (tenants). În cea a lui Brâncoveanu, grupul reapare în complet.

Şerban Cantacuzino), fie cum descrie Spontoni[1], ca pe stindardul cel mare (la bannière carrée) adevărata stemă a ţării (stema însăşi, figurile nemaifiind închise în scut): stindardul de damasc alb cu corbul pe un ienuper (ginetro, genièvre) verde, în cioc cu o îndoită cruce roşie (vermiglia) *„insegna ad impressa antichissima di Vallachia"*. Dar ce e acest corb, de când există, de unde provine? Chestiunea trebuie pusă formal, aci atingându-se punctul nevralgic al istoriei stemei Valahiei, la a Moldovei nefiind nici dubiu, nici confuzie. Nu pretind a o fi rezolvat, expun numai şi coordonez datele de cari va trebui să se servească oricine ar lucra la acest fine.

Vechile arme voievodale au dispărut, dar nu în întregime. Componentul lor cel mai vechi, acvila din „cimier" subsistă. Desprinsă de pe coif şi degenerată tot de meşterul pecetar, ea se aciuează modestă în pecetea gospod, fâlfâie la început deasupra copacului şi se aşază apoi treptat în vârful lui. La cele trei figuri s-a adăogat dar a patra. În jurul acesteia se desinează un scut care uneori le cuprinde pe tuspatru. Că este bătrâna acvilă o dovedeşte particularitatea capului întors. La această particularitate se adaogă o alta: acvila se aşază în poziţie contrarie, adică în loc să fie cu coada spre dreapta pecetei, e cu coada spre stânga acesteia. Avem dar acvila întoarsă şi cu capul reîntors (heraldic: contourné, la tête retournée). O explicaţie plausibilă măcar a acestei noi suceli nu există. La o dată ce rămâne de precizat dar care nu e tocmai

---

[1] La articolul „retourné", în accepţia heraldică a acestui termen, se citează armele familiei Corvinilor. L'Aigle (?) de Corvin: D'or au corbeau de sable contourné, la tête retournée tenant au bec une croix patriarcale de gueules, confundându-se armele Valahiei cu ale Corvinilor, după cum heraldiştii francezi au luat adesea armele casei Batory drept ale Ardealului. Printr-una din acele coincidenţe de cari heraldistul nu se lasă impresionat, un corb tot întors şi cu capul reîntors, dar în câmp roşu, ţinând în plisc o rămurică de stejar cu 5 frunze verzi şi aşezat pe o altă cracă mai mare e stema obscurei familii, poate mechlembergeză, cu începuturi foarte recente şi modeste, Bühren, care puţin mai târziu, cu numele Biron, dă Curlandei doi duci suverani.

aşa „antichissima" cum afirmă Spontoni, acestei sburătoare, ce printr-un processus plastic îşi pierduse caracterul de acvilă, fără a-şi modifica însă poziţia, i se substituie corbul Corvinilor de la Huniad.

Nu vechi acesta. Data la care Ladislau Postumul conferă lui Ioan Corvin arme e precisă: 1 fevruar 1453. Că această substituire s-a efectuat o dovedeşte frecventa prezenţă a inelului din pliscul corbului corvinian în acela al corbului Valahiei, laolaltă cu crucea. Acum, de ce substituţie şi nu pur şi simplu adopţie a înseşi armelor Corvinilor? Pentru că în acestea corbul are poziţia lui heraldică obişnuită, de profil cu pliscul la dextra şi coada la senestra, aşa cum se vede în basorelieful colorat[1] din Biserica Neagră din Braşov, datând de sub domnia lui Mateiaş Corvinul şi comemorând o vizită a acestuia.[2]

Şi substituirea nu s-a oprit numai la sburătoare, ea s-a întins la întregul grup din sigiliu, care a fost utilizat în modul cel mai ingenios ca să ilustreze legenda Corvinilor şi a stemei lor. E această legendă[3] anterioară colaţiei armelor pe cari le explică? Nu se ştie, cum nu se poate garanta nici originalitatea ei, corbul cu inel în plisc aflându-se şi în alte steme.

---

[1] Zugrăvit din nou recent, culorile au fost riguros respectate, aşa cum le-am văzut acum 30 de ani.

[2] O altă remarcabilă reprezentare a armelor acestui rege, sculptate în stil gotic „flamboyant" sunt *(sic)* încastrate în zidul primăriei oraşului Goerlitz din Silezia.

[3] Un rege al Ungariei vânând în Ardeal are relaţii cu o femeie (române). Aceasta rămâne însărcinată. La despărţirea de dânsa, regele îi spune că dacă naşte băiat să i-l aducă îndată ce se face mare la Curte şi ca să fie primită şi s-o recunoască îi dă inelul lui. Naşte băiat; se face mare. Femeia pleacă cu dânsul spre cetatea Regelui. În cale, oprindu-se la un râu să-şi spele rufele, ea îşi scoate inelul şi-l pune pe piatră. Un corb îl fură şi zboară cu el în vârful unui copac. Femeia e în culmea deznădejdii, băiatul însă, întrepid, ia arcul şi săgetează pasărea hoaţă. El va fi străbunul Corvinilor de la Huniad. Legenda are şi un tâlc adânc politic. Corvinii stabileau astfel o legătură strălucită cu dinastia arpadiană, care, ca nici una alta, a dat bisericei romane doi sfinţi şi o sfântă.

Dovezi concrete abundă. În pecetea lui Gr. Ghica (1674) momâile redobândesc aspect uman, au coroane închise şi portul contimporan, dar cea de bărbat din dreapta copacului ţine un arc şi săgeată, un topuz sau sabie. Iar în altă pecete, tot a unui Ghica, în locul grupului de figuri ţepene e înfăţişată chiar scena săgetării, care e şi mai perfect şi mai artistic redată sub portretul lui Constantin Mavrocordat din stampa lui Schmidt, unde sub cele două steme a Moldovei şi a Valahiei întrunite în acelaşi câmp de aur al unui scut obez, se vede clar, la stânga femeia cu braţele ridicate la cer şi la dreapta băiatul cu arcul în mână şi în vârful copacului pasărea străpunsă de săgeată, lăsând să cază inelul.

Acvila din stema brâncovenească e neagră în câmp de argint. Aceleaşi sunt şi văpselile din stema Valahiei? Am zis văpseli şi nu smalţuri într-adins. Acest din urmă termen în accepţie de culoare heraldică e în cazul de faţă foarte relativ. Câmpul a fost când alb (argint), când galben (aur), când albastru şi, din inadvertenţă desigur, chiar roşu uneori, iar corbul a fost de culoare firească, un negru heraldic. În favoarea câmpului alb pledează stindardul descris de Spontoni, sub ultimii fanarioţi e chiar de argint[1] şi când sub domniile pământene din veacul trecut corbul cedează loc unui vultur brun tot de culoare firească, câmpul e tot de argint[2]. Câmpul albastru e acela al scutului Corvinilor, în stema Valahiei poate fi numai asimilat cu azurul heraldic, de nuanţă sumbră, de fapt fiind simpla culoare a cerului, „coeruleum“ zis, aşa cum iniţial a fost în aproape toate stemele maghiare. De altfel din punct de vedere estetic

---

[1] Bogătaşul Constantin de Bellio (Belu), omul de afaceri al lui Ion Caragea-Vodă, fiind creat baron austriac (diploma originală la Academie), în cartierul al III-lea al armelor ce obţine cu acea ocazie, poartă, absolut „sine causa“ stema Valahiei în câmp de argint. Bellio, nepotul egumenului de la Colle *(incert)* Daniil Zighno, era macedonean, originar de la Pella. Nepoţii acestuia sunt creaţi succesiv baroni austrieci.

[2] Tot „*sine causa*“, corbul figurează în armele de principe al Sf. Imperiu, ale lui D. Cantemir, în câmp roşu.

corbul de culoare firească cu pliscul şi picioarele poleite, îmbucând crucea roşie se însufleţeşte mai viu pe albastru şi tot pe albastru se desprind mai luminoase soarele de aur şi luna de argint ce aproape niciodată nu lipsesc din stemă. Importanţa lor covârşeşte însăşi pe a corbului, pentru a evita însă repeţirea, li se rezervă critica cu prilejul citării unei pseudosteme brâncoveneşti. Chestiunea crucei din plisc, element parazit, de natură pur simbolică, a servit totuşi a identifica pozitiv, în acvila din cartierul I, prima remetamorfoză heraldică a corbului Valahiei.

Nu tot aşa de uşor se poate explica armele din al III-lea cartier, asupra cărora planează un mister ce-şi aşteaptă elucidarea. „Chevron"-ul, piesă onorabilă de clasa a doua, inexistent (când nu e importaţie) în ţările orientale şi în Spania, sporadic întrebuinţat în Italia şi Germania se întâlneşte foarte des în Anglia şi e extrem de răspândit în Franţa, e piesa prin excelenţă franceză; drept, aplecat sau răsturnat, retezat, ciuntit sau frânt, undat, crestat sau dinţat pe mărgini, cu braţele rotunjite, singur sau două îmbinate sau încârligate, însoţit de diverse figuri, cel mai ades de 3, 2 sus şi 1 jos, la fel toate sau nu, încărcat sau încărcându-le, el ocupă în armorialul Franţei numeroase pagini. Asupra simbolurilor ce i se atribuie că reprezintă, părerile sunt relative; în heraldică simbolul când nu e istoric dovedit e totdeauna astfel.

Se pune dar întrebarea care e provenienţa şi care rostul acestei piese în armele brâncoveneşti. Să fie una din acele improvizări de cancelarie, denumite „Gnadenzeichen" (probă de graţie din partea donatorului) slujind de umplutură sau a fost desemnată de însuşi impetrantul care a făcut desigur de data asta, uz de dreptul său de alegere? Căci „chevron"-ul şi steaua cu 6 raze — atât de norocoasă stea — tot în câmp albastru sunt armele unei alte familii olteneşti, a Bibeştilor, cu singura diferenţă a metalului „chevron"-ului şi stelei, de aur în loc de argint. Dacă a fost voluntară sau

fortuită[1], rămâne de cercetat (şi e foarte greu), cert e că în pecetea de ceară cât şi în cea tipărită a domnitorului Barbu Dim. Ştirbey (nu am nici una de a fratelui acestuia G. Dim. Bibescu) atât „chevron"-ul cât şi steaua sunt de argint, metalul originar (dacă ar fi de aur ar fi şi ele punctate cum vizibilă e fascea din mijloc a tricolorului român din stemă). Şi apoi, pe cât ştiu, culorile familiei Bibescu sunt alb şi albastru, nu galben şi albastru şi nu e cazul ca la Hohenlohe sau la Wied să fi avut culori de casă anterioare armelor, independente de acestea şi diferite. În macabra polemică asupra identificării osemintelor de la Biserica Sf. Gheorghe-nou, dl. Em. Hagi-Mosco a protestat împotriva faptului că la pecetluirea acestor presupuse rămăşiţe ale domnitorului decapitat s-a[u] întrebuinţat panglici cu culorile naţionale în loc de cele brâncoveneşti, alb şi albastru, (culori heraldice, „Hausfarben", nu de livrea, cred). Dat fiind că nici Brâncovenilor nu li se pot presupune culori mai vechi decât stema, ele nu pot fi decât ale armelor cu „chevron"-ul şi steaua şi nicidecum ale celor de comite ungur (albastru şi galben, cum am demonstrat mai sus). Rămâne dar stabilit că trecând peste un element dubios (metalul pieselor), atât armele cât şi culorile Brâncovenilor Brâncoveni cât şi ale Bibeştilor şi Bibeştilor-Ştirbey sunt identice[2].

Să fie unele şi aceleaşi *(sic)*? Pozitiv e numai că le găsim la Brâncoveni în stema de Reichsfürst din 30.I.1695 şi la Bibeşti în veacul al XIX-lea ca arme de familie, şi în această calitate

---

[1] Adesea stemelor le variază intenţionat sau întâmplător smalţurile. În România, de pildă, familia Mano are arme din veacul al XVIII-lea — în câmp roşu o mână (appaumée) de culoare firească, încărcată (în palmă) de un ochi de om. (Recepţie din veacul al XVIII-lea şi de la 1832). Marele vornic Iancu Mano o poartă în câmp albastru şi cu adausul a 3 stele de argint, „en chef".

[2] Faptul că la Brâncoveni aceste arme figurează în al III-lea cartier, adică nu sunt principale, nu e concludent, mai toate colaţiile de arme ale Sf.I. din acea epocă şi din veacul următor lasă din punct de vedere heraldic mult de dorit, în ele armele originare cad pe plan secund sau ultim, primul cartier sau scutul "sur le tout" fiind ocupate de "Gnadenzeichen" sau de arme noi.

de două ori în armele ţării[1]. Alt material deocamdată lipseşte. Că această identitate ar dovedi o origină comună, vreo veche înrudire, mai directă, mai apropiată decât cea istoric cunoscută între aceste două neamuri olteneşti nu-mi aparţine nici măcar s-o sugerez, asemenea chestiuni nefiind de domeniul heraldic, în care înţeleg a mă confina strict. Nu poate fi nici trecută cu vederea potriveala dintre filiaţia legendară ce dă Bibeştilor ca străbun un cavaler francez şi caracterul eminamente francez al acestor clare arme: d'azur au chevron d'argent (alias or) accompagné en pointe d'une étoile de six rais du même[2].

---

[1] În tinereţea mea, exista la Muzeul de Antichităţi de pe Bulevardul Academiei o piatră mare cu armele destul de mutilate ale Bibeştilor.

[2] Adesea istoria dovedeşte origini stranii, precum se constată că răsădirea unei familii în ţară străină e aproape totdeauna prielnică. În întâia jumătate a veacului al XVII-lea, capul uneia din ramurile străvechii case Torelli di Montechiarugolo, Giuseppe Salinguerra deposedat de feodele sale de [*către*] Odoardo Farnese, ducele de Parma, emigrează în Polonia unde se căsătoreşte cu fiica seniorului de la Poniatowo, de arme Ciolek. Coborâtorii săi, toţi mari demnitari ai Coroanei, iar unul, Stanislas al III-lea, cel din urmă rege al Poloniei, poartă numele Poniatowski, păstrând însă stema de obârşie, căreia astronomii îi fac suprema cinste de a o strămuta printre astre: între acvilă şi şarpe străluce „taurul lui Poniatowski". (În veacul trecut descendenţii s-au stabilit iarăşi administratori şi intelectuali distinşi, cu înrudiri înalte, în Italia). Aretin, baroni bavarezi, italieni de origină s-ar zice, ca poetul. Câtuşi de puţin. Cunegonda Sobieska, soţia electorului Max. Emm. II de Bavaria aduce din Veneţia la München, un copil orfan de bun neam armenesc, Ohanes-Cristof, fiul lui Bagdasar Harutiun, îl creşte şi căpătuieşte. Tot din Veneţia dar băştinaş, e Stechinelli, zis apoi, fără temei dar cu scop, Capello, „der Betteltrieb aus Venedig", un fel de Lazaril de Tormès, de Figaro, străbunul conţilor S. I. de Wickenburg. Se observă că rasa italiană e de sevă mai puternică, reuşeşte şi prosperează pretutindeni, principii austriaci, supuşi prusieni Lynar, purced din toscanul Guerrini, unicul duce irlandez de Leinster, după neam Fitz-Gerald se trage tot dintr-un italian Odone Geradini. Răsadul străin prinde şi el în Italia şi prezintă cazul cel mai curios: sub Carol al II-lea al Spaniei, cardinalul arhiepiscop al Neapolului, Cautelmo-Stuart a dovedit efectiv, cu acte din cele 4 etape ale peregrinării: Anglia, Normandia, Provenţa şi Neapol, că descinde în linie masculină directă din Caucalm, fiul Regelui Duncan, victima lui Machbeth, fiind mai apropiaţi dar de vechea tulpină scoţiană decât congenerii lor Stuarţii, ulterior suverani în Scoţia şi în Regatele Unite.

CUPRINS

JURNAL

1927

Bucureşti, 28 noiembrie 1927

M-am hotărât să iau note asupra a ceea ce mi se întâmplă, asupra a ceea ce văd şi aud, asupra a ceea ce se petrece. Încep să o fac pentru a treia oară; cele de faţă se vor deosebi de cele de dinainte prin lipsa oricărei preocupări literare. Relatez aici şi consemnez lucruri la care am luat parte sau doar am asistat, şi numai pe cele care m-au interesat.

Scriu aceste note numai pentru mine.

1928

Bucureşti — 15 aprilie 1928: Rânduindu-mi puţin treburile, m-am gândit că ar trebui să profit de haosul, de debandada şi de confuzia ce constituiesc veritabila regenţă a României, spre a intra în cariera diplomatică.

Niciodată împrejurările nu-mi păruseră mai favorabile. În cabinetul actual, la Justiţie, Stelian Popescu, căruia, cu aproape cinci ani în urmă, i-am procurat o splendidă călătorie, gratis, în Suedia; la Muncă, doctorul Lupu, căruia i-am fost, acum nouă ani, şef de presă (la Interne); la Afacerile Externe, vechiul meu prieten Titulescu.

Îl văzusem de mai multe ori pe Stelian Popescu, l-aş fi putut vedea, de asemenea, cu uşurinţă, pe doctorul Lupu, fratele său Costache numărându-se printre prietenii mei; numai Titulescu îmi scăpa. La 2 ianuarie ale acestui an o ştersese la San-Remo, ca să-şi termine acolo convalescenţa. Două

săptămâni mai târziu, în aceeaşi zi şi oră (21, 40) plecam, la rândul meu, spre a-l întâlni.

La 17 ianuarie, am străbătut pe o vreme splendidă întinsele câmpii ale Banatului şi ale Jugoslaviei. O vastă şi seniorială reşedinţă, toată împrejmuită cu ziduri, la Zenta, senioralä. În amurg, cer cu nori bucălaţi; norii străluminaţi se colorează într-un roşu viu, de vitraliu. În dimineaţa de 18, apropiindu-ne de Triest, din cauza probabil a terasamentului defectuos, vagonul de dormit, în ciuda stabilităţii lui, se zdruncina cu atâta violenţă, încât puţin a lipsit să fiu azvârlit pe pereţi şi m-am simţit rău. Când însă inginerul Gambara, tovarăşul meu de compartiment, m-a chemat pe culoar ca să-mi arate Miramare, de admiraţie am uitat totul. Nu îmi închipuiam castelul într-atâta armonie cu frumuseţea mării, nici marea aşa de frumoasă. De cristal şi de moar verde, strălimpede până la fund, cu câteva corăbii cu pânze de culoarea mandarinei, frumoasă de neuitat. La 8 şi cinci (ora Europei Centrale) soseam la Triest. Gambara a dispus să ni se depună bagajele şi am plecat să dăm o raită prin oraş.

Sunt lucruri lăudate şi slăvite ce ni se par, şi cât de mult, câteodată, mai prejos de faima lor, şi de asemenea altele ce ne par cu mult mai presus de reputaţia lor modestă. Pentru mine, Triest se rânduieşte în această ultimă categorie. Am înţeles de ce Fouché a rămas să moară aici. Surghiunul la Triest, cu milioane, ar fi poate visul. Gambara mi-a oferit cafea cu lapte (de-a dreptul proastă) la vechiul *Café Speccbi*. Ne-am dus apoi la agenţia de Wagon-lit unde am reţinut o cuşetă jos, pentru 27 ianuarie. Între timp am avut fericirea să văd, din port, dincolo de golf, la orizont, Alpii acoperiţi de zăpadă scânteind de soare. Parcă erau uriaşe maldăre de trandafiri. În pofida vântului puternic, niţică promenadă plăcută: frumoase magazine de lux, edificii încă şi mai frumoase, având pecetea vieneză amplă şi făţoasă, în ansamblu ca şi în detalii; am văzut la o bancă, o zăbrea de fereastră ce era mai degrabă giuvaer

decât feronerie. Două fântâni, una veche, de barocul cel mai grotesc, în piaţa primăriei, o alta modernă, foarte decorativă, în cea a clădirii poştei. Biserica Sfântului Anton, copie a Pantheonului, întrece de departe în perspectiva ţipătoare a canalului întretăiat de poduri, o biserică urâtă de cult grecesc.

La 10 şi 50 plecare din Triest. După Miramare, Duino; proptit de un turn vechi, castelul n-are decât masă, şi împrejurimile sale şistoase, foarte de curând plantate, sunt prea aride. Macaralele şantierului de la Monfalcone sluţesc peisajul. Un râu de un verde încă mai intens decât cel al mării se varsă întrînsa. Se pare că e Timavo sau Poika, curs de apă subteran care străbate grotele de la Postumia (Adelsberg).

Menţiune într-adevăr meritată a prânzului în vagonul-restaurant; bucate alese, curăţenie desăvârşită. Timpul se luminează. În ţara venetă soarele străluceşte molcom, se lucrează la câmp, se curăţă pomii fructiferi. Resturi de tranşee, culuoare, mici cupole de ciment stăruie pretutindeni, urâţenii întristătoare.Întorcându-mă în compartiment constat dispariţia cheii de la valijoară, singurul meu bagaj. La Mestre schimb trenul şi mă despart foarte cordial de Gambara, care îşi va continua drumul către Parma. Ne mărturisisem unul altuia teama de a nu avea un tovarăş de compartiment dezagreabil. Gambara este un om avizat şi instruit, grav şi gentil, de o excelenţă ţinută şi cu cele mai bune maniere de om de lume. E de multă vreme stabilit în România şi căsătorit cu o româncă.

Bucureşti — 16 aprilie 1928: Era o vreme foarte frumoasă la Mestre. Îmi făcea impresia unei blânde după-amiezi de Paşti. De la Mestre la Padova, ţinutul este foarte romantic din pricina vegetaţiei; vile scăldate în verdeaţă, parcuri, alei misterioase pierzându-se în cursuri de apă (Brenta şi canalele sale, braţe sau afluenţi). De la Padova la Vicenza, peisajul se lărgeşte; munţi (Euganeeni) la orizont. Mă consolez să ating în treacăt numai atâtea oraşe celebre, făgăduindu-mi să le vizitez temeinic şi cu de-amănuntul la primul prilej apropiat, mai cu

seamă că o zi (cel mult două) poate ajunge pentru fiecare. De la Vicenza la Verona, nobil ţinut, m-a fermecat la San-Martino Buonalbergo vila Musella, pe o înălţime, într-o mulţime de chiparoşi bătrâni. Soarele în asfinţit incendia fantastic dalele grădinii de iarnă. Aproape, în vecinătate, o altă vilă asemănătoare.

În calma şi melancolica periferie a Veronei, la Somma campagna. Somma e o vilă frumoasă, destul de aproape de calea ferată (pe stânga). E tot ce se poate închipui mai frumos ca locuinţă rustică la şes: zugrăvită în întregime în roşu şi portocaliu, cu obloane verzi, acel verde viu italian, acid, cu spaliere pictate, ca şi cum ar fi fost naturale, pe ziduri, aţipită într-o grădină simplă cu câţiva brazi negri bătrâni, pe care un drum privat, străjuit de gard viu, o leagă de drumul mare. Dar nu suntem decât în luna ianuarie, ziua scade curând şi repede şi se face, spre marea mea părere de rău, noapte, mult înainte de a sosi (20 şi 20) la Milano.

Cină în vagonul-restaurant, inferioară prânzului. Noapte proastă la *Albergo d'Italia*, veche clădire din piaţa gării la Milano, pe care Gambara mi-o recomandase, noapte proastă agravată de neputinţa de a mă primeni şi spăla. A doua zi dimineaţa, după o preumblare lipsită de interes în împrejurimile gării, încerc zadarnic să mi se descuie valijoara, în magazinul de articole de voiaj care e sub notel. La 9,25, plecare din Milano. Foarte urâtă periferie. Pe câmp, ecluzele fiind ridicate, ţinutul părea inundat, copaci tăiaţi foarte scurt răsăreau în şiruri din apă. Umezeala rece e pătrunzătoare, încerc în van să şterg pentru ceva mai mult de un minut aburul des care acoperea geamurile. Dacă de la Pavia la Voghera există ceva interesant, mi-a fost cu neputinţă să văd. Începând de la Voghera, zăpadă, ger ascuţit.

La Arquata, însemnez uriaşele instalaţii electrice care vor permite curând Italiei de Nord să se dispenseze de cărbune. Străbat cele unsprezece, se pare, tuneluri, dintre care cel de la Romeo de 8294 de metri. Nu voi dejuna. La Genova-San Ruirico,

schimbare totală. Rămân uluit de prodigiosul decor al acestui amfiteatru cu planuri întretăiate şi sinuoase, etajate în terase smălţuite cu vile şi cu grădini. Palmierii se ivesc din nou.

Răcoare înviorătoare la Sampierdarena. Tonalitate cenuşie de iarnă. Nu schimb trenul. Pe drum, inspectându-mi valijoara, avusesem plăcerea să constat că broasca se deschisese.

Străbătând încet Genova, zăresc palate, steme. Sculptate în marmură albă, cele ale Casei Doria, depline şi unice, pe faţada dând spre grădina unui frumos edificiu, ce nu pare a fi decât o dependenţă a palatului mare. Mă gândesc la splendoarea acestui nume ilustru, parcă predestinat prin eufonia lui, splendoare pe care încă şi astăzi o întreţine posesiunea atâtor palate, vile, capodopere, şi îmi amintesc marele palat de pe Corso, la Roma, cu cele două mici panouri pictate, unul cu herbul Casei Doria-Pamphilj-Landi, cellalt cu cele de patrician roman.

Alegând prosteşte un loc opus ferestrelor spre mare ale vagonului, mă lipesc de portieră, ca s-o privesc. Un pasager mi-l oferă cu insistenţă pe al său. Schimb amical de cărţi de vizită. E un inspector de poliţie. La Pegli, ploaie uşoară. Este probabil cea mai frumoasă parte a Rivierei apusene. La Arenzana, o vilă remarcabilă, modernă cred, cu cornişă armoriată (tot de Pallavicini?) şi cu un parc extrem de bine întreţinut. Dar mă uit doar din când în când în partea dinspre uscat, mărginindu-mă să admir metodic marea.

La Savona, atât de politicosul inspector de poliţie coboară. Fac cunoştinţă cu celălalt tovarăş de compartiment, foarte tânăr căpitan de marină comercială, care cunoaşte bine Constanţa, reveionase acolo, cu puţină vreme în urmă, foarte agreabil. Îmi dă amănunte interesante asupra vieţii triste din Odessa. La San-Lorenzo del Mare coboară şi el.

Printre inspiraţiile fericite ale călătoriei mele, trebuie s-o socotesc pe aceea de a nu fi schimbat trenul la Sampierdarena: al meu se opreşte la cele mai mici staţii. Pot, deci, să examinez totul. Puţine flori, din pricina asprimii anotimpului, mandarinii

şi lămâii au fructe, pe ici pe colo tufe înflorite de mimoză. Sunt izbit de urâţenia vulgară a vilelor noi, care culminează la Alassio.

Insula Galinaria nu s-ar pune în valoare decât printr-o vegetaţie frumoasă şi bogată care îi lipseşte, la fel ca şi celor mai multe dintre priveliştile ce mi se desfăşoară sub ochi. S-a despădurit mult în timpul marelui război. Nu prea pitoresc, Cervo. În definitiv, afară de confort şi anumite aspecte opulente de civilizaţie şi de viaţă, Riviera e banală şi găunoasă. Îi prefer de departe romantica tristeţe a lacurilor italiene şi molcoma dulceaţă a ţinutului venet.

Apus de soare mediocru pe mare. În curând întunecime şi puţin mai apoi San-Remo. Constelaţia simetrică a felinarelor dintr-o piaţă îmi arată că am sosit.

Descind la hotelul *Royal*, unde a murit Elisa Sion, soacra mea. Mi se dădu camera 107, la primul (etaj), cu vedere piezişă spre mare, excelentă odaie.

A doua zi dimineaţa (vineri 20) mă dusei la hotelul *Miramare*, ospătărie duhnind a grăsime arsă. La uşă, un drapel românesc făcea pereche unuia italienesc. Mi se mijloci să vorbesc cu un domn Halchini pe care îl luai drept diplomat şi care nu era decât inginerul căilor ferate române, conducătorul vagonului ministerial ce era garat afară, în staţie. Restul însoţitorilor ministrului o zbughiseră pe Riviera franceză unde se petrece. Aflai că Titulescu ieşise, ceea ce nu era adevărat. Fu exclus să-l pot vedea după amiază. Comnen, sosit de la Berna spre a conferi în chestiunea optanţilor maghiari se închisese cu Titulescu, de la orele 14 la miezul nopţii. A doua zi (sâmbătă 21) mă întâlnii înainte de amiază cu Comnen, care făcea o mică plimbare cu Şchiopul — ardelean care, după mai multe avataruri, a fost vărsat în diplomaţie şi aduce preţioase servicii în calitate de consilier tehnic. Mi-am deschis inima lui Comnen care mi-a dat cu totul dreptate, asigurându-mă de foarte via sa simpatie, pe care l-am rugat să o creadă reciprocă. După plimbare, aflându-mă în grădina hotelului pe care linia de cale ferată o desparte de mare, cu Comnen şi

Atanasiu, secretar sau consilier de legaţie, am avut pentru prima dată onoarea să-l zăresc pe ministru, într-o scurtă apariţie la un balcon de la al patrulea etaj: Dalai Lama în pijama albastră, strigând cu vocea sa de eunuc la Comnen să urce, ridicându-şi braţele către cer. Seara, Comnen îmi spune că i-a vorbit călduros despre mine şi că avusese impresia că Helsingfors, post pe care îl râvneam, fusese deja dat. Îi vorbise şi Atanasiu, căruia îi spusese că mă va primi, însă fără să precizeze nimic. Duminică 22, aflând că Titulescu avea să coboare ca să prânzească, m-am dus fireşte la *Miramare*. Am găsit acolo toată creatura, afară de Titulescu. Nu m-a surprins tonul pe jumătate ostil al dnei Titulescu care aproape că m-a mustrat a fi întreprins această lungă călătorie numai spre a-i vedea soţul care este într-atât de ocupat, încât ea însăşi abia dacă îl vede. I-am replicat că toată această deplasare n-a însemnat mai mult pentru mine decât o cursă cu tramvaiul. Vroiam să profit de ocazia spre a-i strecura un cuvânt în favoarea imbecilului ei de frate, George; mi-a răspuns cu acreală că persoanele din familia ei i se adresează nemijlocit. Trebuie să-şi fi reamintit de mine, câteva săptămâni mai târziu, aflând de sinuciderea nefericitului fiu al lui George, licean de şasesprezece ani. Am scurtat convorbirea şi m-am retras. Am regretat că am pierdut plecarea lui Comnen care a avut faţă de mine o purtare mai mult dect desăvârşită; nu ştiu dacă e din viţa împăraţilor, însă în ceea ce priveşte lealitatea şi caracterul, le-ar face cinste. Am luat hotărârea de a nu mai călca pe la *Miramare* şi de a mă mărgini să-i scriu lui Titulescu.

Luni 23, cum ploua, după masă, m-am dezbrăcat ca pentru noapte şi m-am băgat în pat. Dormitam când, la orele 15 şi un sfert, aud bătându-mi-se în uşă. Mi se anunţă că ministrul îmi telefonează să vin. Mă îmbrac în câteva minute şi mă îndrept spre *Miramare*, tot sceptic, până când trec pragul cabinetului de lucru al lui Titulescu, semănând cu o cabină de vapor. Sergiu Nenişor, nepot al lui Titulescu, m-a întâmpinat foarte amabil.

Titulescu mi-a spus că am făcut bine adresându-mă lui direct şi mi-a făgăduit să facă tot ce îi va sta în putinţă spre a mă satisface. Contrar celor ce mi se povestiseră că e foarte nervos, că nu lasă pe nimeni să vorbească şi că vorbeşte numai el, m-a ascultat, mi-a pus întrebări, mi-a cerut amănunte. La despărţire, mi-a spus să prezint respectele sale soţiei mele. Cu toată indispoziţia mea din acea zi, am fost mai clar, mai ferm şi mai net ca oricând; să fi învăţat pe dinafară tot ce am spus, n-aş fi izbutit mai bine. Iar dacă rezultatul a fost nul, o datorez, în mare parte, nevolniciei lui Stelian Popescu, care probabil m-a părăsit sau, cel mult, a acţionat cu moliciune, cu indiferenţă după întoarcerea lui Titulescu la Bucureşti şi încă, repet, dacă a făcut-o.

Tot timpul convorbirii noastre am remarcat cum Titulescu mototolea o batistă neagră de mătase şi mi-am reamintit de ceea ce îmi spunea Gambara, ca ştiind de la o rudă a lui Titulescu, precum că acesta ar fi cocainoman.

Mi-am îndeplinit, în ziua următoare, o pioasă îndatorire, ducându-mă să depun în Campo santo al oraşului câteva flori pe mormântul soacrei mele. Monumentul foarte simplu — o lespede cu numele ei — are nevoie de reparaţii. Destinul a vrut ca ea să odihnească acolo între Constantin Hornberg şi Conrad Foerster. Mormântul său poartă numărul 589.

Am petrecut plăcut cele două şi jumătate zile următoare. Viaţa era atât de agreabilă şi liniştită, la *Royal* serviciul atât de ales, bucătăria aşa de fină, încât am renunţat fără părere de rău să mai văd Genova. Mă împrietenisem cu bătrânul conte Festetics, vechiul proprietar al Waradinului şi cu tânăra sa rudă, contele Dominique. Le-am făcut cunoştinţă cu contele şi contesa Odetti di Marcorengo, cuplu distins, el gaffeur şi uşor stupid, dar ea superbă ca ton, maniere şi minte.

M-am bucurat tot timpul şederii mele la San-Remo de o vreme magnifică. Variaţiile cerului au risipit monotonia mării care, în ziua plecării mele, mai cu seamă, a fost foarte frumoasă. Am părăsit San-Remo joi 26 ianuarie la orele 14 şi 24.

Inspectorul de poliţie care face naveta între Genova şi Savona s-a urcat la această din urmă staţie şi, graţie intervenţiei lui, garda fascistă mi-a găsit un loc convenabil pentru un „professore di belle lettere“, cum mă califica el. Masă cât se poate de ordinară în vagonul-restaurant, după Genova. Între sosirea mea la Milano şi plecarea de acolo către Triest, am făcut, sub o aversă memorabilă, o plimbare cu tramvaiul. Am admirat-o pe frumoasa Judith, de pe uşa centrală a Domului şi am mângâiat-o, într-atât e de veselă şi de mândră, am străbătut Galereia Vittorio-Emmanuelle, înţesată de lume, iar în faţa Scalei, unde se anunţa pentru poimâine seara *l'Oro del Reno*, pe care o auzisem cu douăzeci şi cinci de ani mai înainte, am luat un alt tramvai care m-a readus la gară. După o noapte detestabilă soseam vineri 27, la orele 9, 55, la Triest. Cafea cu lapte tot aşa de mizerabilă ca şi la sosire, la café-ul *Specchi*, prânz oarecare şi nu ieftin, la *l'Antica Banavia*. Mi-am dat spre vizare paşaportul la consulatul iugoslav, mi-am cumpărat trei kilograme de „finocchio“, am ascultat muzică excelentă la café-ul *Excelsior-Savoy* şi la orele 20 şi 20 m-am suit în *Simplon*. Pe urmă, tot farmecul se destrămă; toţi tovarăşii de compartiment fiind români am avut neplăcerea de a mă afla în România înainte de a-i fi trecut frontiera. Debarcai la Bucureşti, duminică 29 ianuarie, la orele 9 şi 40.

Sionu, 12 octombrie 1928 — La 22 august, anul acesta flamura mea „coupée“ verde pe galben a fluturat pentru prima oară la Sionu. O privesc scriind aceste rânduri şi în ciuda vârstei constat cu mulţumire că din dorinţele mele cele mai de căpetenie câteva s-au împlinit, cea mai fierbinte în deosebi: aceea de a avea o moşie. Am una, mică dar frumoasă, pe care o voi păstra „per fas et nefas“ atât cât îmi va fi dat să mai trăiesc. Astăzi a fost frumos, senin şi cald; în curte sub ochii mei se depănuşază porumbul, mari grămezi de aur se înşiră şi cresc; le dijmuiesc. Mă simt bine la mine la ţară, voi încerca să aclimatizez aici profunda chietudine rustică italiană.

Sionu, 3 noiembrie 1928 — La întâi noiembrie a apărut revista *Gândirea* cu sfârşitul ultimei părţi din *Craii de Curtea-Veche*.

Chiar de la apariţia primei părţi, această lucrare a fost primită cu o favoare poate fără precedent în literatura română. Pentru munca aspră şi pentru obositoarea obsesie la care m-a supus, nu-i port pică: este cu adevărat magnifică. Concepută întâi nebulos în 1910, s-a dezvoltat şi s-a cristalizat încetul cu încetul până la 1 septembrie al acestui an, când, către orele trei şi jumătate, am terminat penultima tranşă, pe care o precedase cea din urmă.

Pentru nimic în lume nu m-aş apuca să scriu o bucată literară, cât de neînsemnată, fără a-i avea asigurat, cuvânt cu cuvânt, sfârşitul.

Lucrarea aceasta a rămas deci, în chip deznădăjduitor, foarte mult timp pe şantier, deseori întreruptă, însă niciodată abandonată. Spovedania lui Pantazi m-a chinuit mult, sfârşitul ei mi-a cerut cea mai mare sforţare şi n-a venit decât foarte penibil, târziu. Pentru a fi înfăptuite, ultimele trei părţi mi-au cerut nouă ani de muncă. Oricare vor fi satisfacţiile pe care mi le va aduce mai departe această lucrare, există una singură pe care o am de pe acum şi pe care o voi preţui întotdeauna, înaintea oricărei alteia: aceea a greutăţii învinse. Am auzit şi citit că o operă odată realizată încetează a-i mai plăcea autorului ei. La mine se întâmplă contrariul.

1931

Bucureşti, 30 noiembrie 1931: Predau manuscrisul *Crailor de Curtea-Veche* Editurii *Cartea românească* la 13 noiembrie 1928, la 27 ale aceleiaşi luni comitetul de lectură îl acceptă; semnez un contract avantajos cu numita editură la 19 ianuarie 1929 şi volumul este pus în vânzare la 28 martie 1929.

Succesul moral mi-a depăşit aşteptările, nu-mi amintesc vreunul mai strălucit în România. Am tras din asta, după

obiceiul meu, oarecare amărăciune, cum în amărăciune aflu totdeauna o voluptate. Cât despre beneficiile materiale, mai bine să nu vorbim. Am încasat până acum patruzeci şi şapte de mii de lei, în care se cuprind cele cinci pe care mi le plătise revista *Gândirea* şi douăzeci altele, valoarea unui premiu de literatură pe care mi l-a decernat Societatea scriitorilor în 1930.

Propus, graţie stăruinţelor excelentului meu prieten François Lebrun, pentru crucea Legiunii de onoare, de către domnul Gabriel Puaux, ministrul Franţei la Bucureşti, după 10 noiembrie 1929, decretul de numire a fost semnat de către preşedintele Republicii la 17 decembrie, iar brevetul, de către cancelarul Ordinului, la 28 ale aceleiaşi luni. Este o distincţie pe care o preţuiesc cu atât mai mult cu cât era cu desăvârşire nesperată: am obţinut-o ca simplu particular, om de litere. Şi nu era ceva mai frumos de sperat, dacă aş fi făcut-o, decât de a fi simplu posesor al Legiunii.

Nu mai primisem vreo decoraţie de cinsprezece ani. Fusesem propus, în 1922, pentru cravata de comandor a Rozei albe a Finlandei, însă fără nici o urmare. O altă cravată, cea a Coroanei României, făgăduită formal de Al. Lapedatu, ministrul Artelor, a rămas, tot astfel, în văzduh. Dar de asemenea necazuri te poţi oricând consola, un altul e cu mult mai trist. Iată, în curând, optsprezece ani, de când nu izbutesc în dobândirea unei slujbe; nici o situaţie demnă de ceea ce îmi făgăduiam nu mi-a fost accesibilă şi nici nu îmi mai pare să fie. Sunt absolut izolat, n-am nici o relaţie utilă: şi nici soţia mea. Am solicitat, nu de multă vreme, o prefectură de judeţ: s-a întâmplat ca şi cu legaţia. Dar situaţia politică este atât de instabilă, încât mă întreb dacă nu cumva e un noroc că am pierdut, o dată mai mult, prilejul.

„Şi mai cu seamă fără zel". Mă mustru de a fi încălcat câteodată acest sublim comandament.

În 1916 cu acea canalie care nu preţuia nici măcar lovitura de picior cu care o gratificam, în 1926-27, cu cealaltă, şi în 1919 cu ocazia celei dintâi căsătorii a pungaşei de soră-mea.

Cutii de bomboane peste cutii de bomboane, cele mai frumoase garoafe stacojii din Italia, de doisprezece lei bucata (douăzeci, mă rog), de ziua ei, şi altele din ţară, în mari buchete, când îşi scrântise piciorul: iarăşi zel!

Şi ea?

Grăbită, foarte grăbită întotdeauna, neoprindu-se vreodată să-mi spună vreun cuvinţel, pe scurt, evitându-mă pe cât putea.

O femeie de lume, cu patru ani mai vârstnică decât mine, nici lae nici bălae, divorţată, cu copii, săracă, nu se poate mai lipsită de eleganţă, „divă“ păguboasă şi cu o legătură dezgustătoare. Adio bomboane, flori, adio, de asemeni, prilejuri de a mă evita. Bilanţ: o mie şase sute nouăzeci şi trei de lei pierdere; o excelentă lecţie de profit.

Dacă aş studia în ce fel să-i joc un renghi?

Ceea ce mi-a fixat şi asigurat echilibrul a fost sobrietatea. Şase luni de măsurare a dozei de vin m-au făcut să-mi redobândesc în întregime marile calităţi; tărie de voinţă şi de muncă, de hotărâre, atenţia, concentrarea, agerimea, energia, fermitatea. Nu fumez, de la 13.VIII.33 am suprimat pentru totdeauna ceaiul, iar la 20.IX.33, cafeaua; buna urmare a fost promptă. Mă simt cu totul altfel, cu desăvârşire diferit de imbecilul care am fost atât de multă vreme, cu excepţia a câtorva intermitenţe [...................... ....] manifestări penibile provocate de abuzul de alcool şi tutun. Întorcându-ne împreună de la Iaşi, mi-a făcut în tren o scenă de o violenţă extremă.

Îmi reproşa „ambiţia“ mea, pe care o socotea condamnabilă, îmi prezicea eşecul sigur al planurilor mele de viitor, care l-ar fi umplut de fericire pe oricare alt părinte. „N-ai să fii nimic“, striga el, „din tot ce visezi, nimic, nimic, te înşeli amarnic bizuindu-te pe cel mai mic sprijin din partea mea“. Şi îmi trasa

un plan de existenţă şi un program de carieră care ar fi făcut din mine ultimul dintre nefericiţi şi care îmi trezea serioase nelinişti asupra stării sale mintale. „N-ai să fii niciodată“, îmi azvârli el, drept concluzie, „şef de cabinet, niciodată, niciodată!“

Aproape cinci luni mai târziu eram numit, în bună formă, prin decret regal, şef de cabinet al ministrului Lucrărilor Publice. Alexandru A. Bădărău îmi încredinţa această cheiţă aurită pe care atâta mi-o dorisem şi pe care, în ciuda a orice, nu deznădăjduisem să o obţin. Am avut atunci dovada cum se poate împlini neverosimilul, când ai noroc.

Ştiind că formarea unui cabinet de colaborare al partidelor conservatoare fusese hotărâtă pentru toamna lui 1912, avusesem intenţia să mă alipesc de soarta politică a lui Grigore Cantacuzino, căruia îi fusese rezervată în această combinaţie primăria Bucureştilor şi al cărui şef de cabinet doream să devin. Era, în lipsă de mai bine, ceva nu prea rău; nu vedeam nimic altceva la îndemână. Rezerva mea prudentă mă împiedică să mă angajez cu totul. Soarta pe care a trebuit câteodată să o binecuvântez în cursul existenţei mele îmi punea deoparte ceva cu mult mai presus.

Mă duceam, în acea epocă, din motive puţin serioase, la o familie Kernbach. Făcui aici cunoştinţa unei anumite doamne Maria Wanda Christodulo-Georgescu, o coloneleasă de provincie, gen vaudeville, al cărei destin avea să fie, treisprezece ani mai târziu, foarte de plâns. Ei îi datoresc, mai mult decât oricui, ideea de a mă duce să-l văd nici mai mult nici mai puţin decât pe Take Ionescu. Ea m-a îndemnat şi chiar cu tărie. Nimic mai logic. Tatăl meu avea în Partidul conservator-democrat state de serviciu a căror amintire era încă proaspătă. A mă înfăţişa era deci indispensabil; a fi acţionat altfel ar fi fost neinteligent. Mi s-ar fi reproşat pur şi sinplu de a nu fi venit să solicit, dacă, mai apoi, mi-ar fi dat prin minte să mă plâng de indiferenţa partidului faţă de mine. Mi-am dat seama de evidenţa acestui argument peremptoriu.

La 23 octombrie stil vechi am cinat cu persoana în chestiune şi cu amicul ei Simato, cu dna şi cu dra K[ernbach] la *Maxim* şi chiar în dimineaţa următoare anticamera lui Take Ionescu număra un solicitant mai mult. Uşor indispus, cel ce nu devenise încă „marele European", rămăsese acasă în pat. Am revenit în cursul după-amiezii. Bădărău, vicarul „şefului", primea în locul său. Îmi fixă o întrevedere pentru a doua zi, către amiază, la Ministerul Lucrărilor Publice al cărui titular era, iar a doua zi, la prânz, o alta pentru după-amiază. Îmi vorbi de o vagă sinecură la Ministerul Instrucţiei Publice, fără să precizeze nimic, mai cu seamă în privinţa datei numirii. Hotărât să încerc de data aceasta lovitura cea mare, l-am întrebat de-a dreptul, fără ocolişuri şi cotituri, dacă locul de şef de cabinet la el era ocupat sau promis. Voi să mă asigure că locul acesta era ceva inferior şi ordinar ca ocupaţie, dar nu-l crezui deloc şi adăugai ca ultim argument că dorinţa cea mai vie a tatălui meu fusese să mă vadă ataşat pe lângă Alexandru Bădărău. Oare graţie acestei banalităţi — căci a repetat-o — să fi câştigat partida? Poate. Păstrez amintirea vie a senzaţiei pe care am avut-o atunci, auzindu-l pe ministru cum dădea telefonic ordin să mi se facă decretul de numire. Un an mai târziu, foarte probabil că lucrurile s-ar fi petrecut altfel, ca în 1920. Atunci însă toţi erau sub impresia morţii recente a tatălui meu, încă nu i se aduseseră rămăşiţele în „patrie". Nu mai puţin rămâne greu de înţeles cum ministrul cel mai angajat, electorul prin excelenţă, având atâtea obligaţii şi legături, a putut sta zece zile după primirea portofoliului fără să îşi ia un şef de cabinet, când postul acesta trebuie să fi fost pândit de ani de zile şi mai apoi aprig solicitat — se pare că am dat la o parte mai mult de douăzeci de candidaţi. Asta fiindcă Providenţa, care în ce mă priveşte, n-a fost deseori darnică, se sârguieşte câteodată să încununeze astfel cu succes anumite lucruri de care mă apuc, să îndeplinească unele din visurile mele, să-mi împlinească

vreunele din dorinţi. Şi văzând cum cele mai inteligente străduinţi, măsurile cele mai bine gândite sunt câteodată zadarnice, paralizate sau anihilate de nişte fleacuri, şi că nişte fleacuri pot, în pofida oricărei logici, ţine locul celor mai bune combinaţii, spre a determina succesul, amintirea cuvintelor din Ecclesiast mi se întoarce în minte şi mă simt pătruns de o amară ironie.

Am îndeplinit funcţia de şef de cabinet al ministrului Lucrărilor Publice de la 25/7 X.1912 (numirea mea e antedatată: 16/29 X.) până la 4/17 I.1914. N-am putut să-mi dau măsura puterilor decât pe jumătate. Am constatat cu regret că şeful meu nu şi-a dat seama de adevăratul chip în care i-aş fi putut fi util, ceea ce nu a întârziat afirmarea mea. Cu puţin efort i-aş fi cruţat nişte ceasuri grele în cel de al doilea şi ultim ministeriat al său.

Activitatea mea a fost cu totul diferită de aceea a celor mai mulţi şefi de cabinet, pentru care ea nu este decât o sursă de privilegii, de avantaje şi de satisfacţii disproporţionate cu vârsta şi cu meritele lor; eu am muncit, am muncit zdravăn, intens; oricare altul şi-ar fi zdruncinat sănătatea cu această muncă pe care zadarnic încercam să o organizez, să o rânduiesc, ca să poată da roade; n-aş fi vrut niciodată să cred, dacă n-aş fi constatat-o din experienţă, ca un om care se bucura de o atât de întinsă reputaţie de hărnicie să fie până la un asemenea punct lipsit de metoda cea mai elementară, şi pe lângă aceasta neglijent şi dezordonat, distrat, împrăştiat şi febril. Încât deseori îmi revenea mie să descurc iţele, ceea ce mă obliga la adevărate tururi de forţă. Astfel, toată această putere de muncă şi toată această pricepere pe care nici măcar nu mi le bănuisem, le risipeam în activităţi ridicole. Au existat, în exercitarea funcţiei mele, două perioade distincte, de durată aproape egală. În timpul celei dintâi, am dat cu sinceritate cel mai uimitor randament posibil de muncă inteligentă, în timpul

celei de a doua, mi-am încetinit pe nesimţite ritmul, iar către sfârşit l-am chiar frânat. Am considerat că nu era politic din partea mea să fac cauză comună cu ministrul, mai întâi fiindcă era foarte ingrat, şi pe urmă pentru că îşi grăbise sfârşitul carierei prin greşeli cu totul inexplicabile. Am fost deci mai ataşat de post, decât de ministru. Dar, pentru serviciul inestimabil pe care răposatul Bădărău (+27 (26?) III.1927) mi l-a făcut, încredinţându-mi această funcţie, rămân recunoscător memoriei sale în cea mai largă măsură, iar deplinul şi prematurul său sfârşit politic a înăbuşit cu mult înaintea morţii sale cea din urmă zvâcnire de resentiment pricinuită de anumite procedee blamabile din partea sa şi de felul puţin prietenesc în care ne-am despărţit. Foarte rarele dăţi în care ne-am mai întâlnit apoi au purtat pecetea unei plăceri uşor umbrită de melancolie.

Fiind fost timp de patrusprezece luni şef de cabinet al ministrului, îmi atinsesem unul din ţelurile vieţii mele. Printre avantajele pe care această funcţie mi le putea oferi, principalul era posibilitatea de a obţine decoraţii. Sub acest unghi, rezultatele au fost mărunte. Propus ofiţer al Coroanei României, n-am fost făcut decât cavaler. Şi ar fi fost unica distincţie pe care mi-ar fi adus-o acest post atât de vânat de alţii. Aşa s-a întâmplat că am avut medalia „Bene-Merenti" şi „Bărbăţie şi Credinţă" amândouă de clasa întâia, prima prin răposatul Emil Nicolau (în timpul războiului sau puţin pe urmă), colegul meu la Instrucţia Publică, iar a doua prin răposatul N. R. Căpităneanu (+28 III.1933), secretarul general la Interne. Obţinând să fiu ataşat în calitate de secretar, pe lângă comisia mixtă sârbo-română pentru studierea joncţiunii căilor ferate ale celor două ţări printr-un pod peste Dunăre, sârbii îmi făgăduiseră formal cravata de Comandor al Sfântului Sava. Şase luni mai târziu, aflam că mi se dăduse gradul imediat inferior. Jignit de acest procedeu balcanic, am declarat înaintea primirii ordinului că mă vedeam silit să-l refuz scurt. N-am regretat-o niciodată.

Tocmai cincisprezece ani după aceea am primit crucea de Cavaler al Legiunii de onoare. Am ratat în 1922 cravata Rozei albe a Finlandei (în loc să trimită propunerea de la Bucureşti, prietenul meu Vainö Tanner, ministrul Finlandei, a dus-o la Helsingfors, ceea ce contravenea), şi în 1925 pe aceea a Coroanei României (Lapedatu nu m-a propus lui Duca decât verbal). Acum, când există inşi cu zece ani mai tineri decât mine, pe punctul de a fi „mari cruci" şi alţii de vârsta mea care sunt de zece ani, aş putea eu să mă mulţumesc cu mai puţin? Numai că, pe viitor, o distincţie prea târziu obţinută să nu facă decât să îmi sporească amărăciunea. Postul de şef de cabinet al ministrului Lucrărilor Publice a fost începutul şi sfârşitul carierei mele politice. De atunci încolo, „capitis diminutio" în afara meschinului post de „şef de birou de presă" mai întâi al secţiei pentru străinătate a Ministerului de Interne, şef de birou principal clasa întâia, ceea ce a însemnat pentru mine o degradare, n-am mai izbutit să fiu nimic. În 1920, n-am putut face parte din copioasa recoltă a celor „din afară de carieră" cu care Take Ionescu ticsise cadrele diplomatice şi consulare. Ducându-mă să îi cer un modest post de consul, mi-a spus că făcuse deja prea multe numiri, dar că să mă duc să vorbesc cu secretarul său general Derussi; profund vexat, am comis atunci grava greşeală de a mă lăsa păgubaş. I-am solicitat de asemenea zadarnic în 1926, lui Goga, un scaun în Parlament, în 1928 lui Titulescu, legaţia de la Helsingfors, şi în 1931, lui...Otescu...o prefectură de judeţ... Aş fi putut totuşi fi deputat, senator, prefect, ministru plenipotenţiar dacă...

Sionu 3 iunie — Mă voi întoarce aici foarte în urmă. Când eram în liceu, tocmai la vârsta când citeam Arivistul, la cei şaptesprezece ani pe care îi aveam, aflasem de la excelentul meu director şi profesor de istorie Anghel Demetriescu că

unui tânăr la acea epocă (1902) îi era neapărat trebuitor să aibă la majorat un capital personal de o sută de mii <franci> de lei. La vârsta de douăzeci de ani a fost cât pe ce să capăt o moştenire de vreo patruzeci de mii de lei; tata mi-a suflat-o. Aceşti patruzeci de mii de lei în 1905 — căci începând din anul următor puterea de cumpărare a leului a scăzut simţitor — mi-ar fi schimbat cu totul viaţa; pierderea lor mi-a fost fatală, prin ea am fost constrâns, de-a lungul întregii mele tinereţi, la lipsuri, la nemişcare şi la inacţiune, aşa cum sunt şi acum. Sunt una din victimele cele mai stoice, însă totodată şi mai dureroase ale sărăciei, iar adevăratul autor al sărăciei mele actuale, a sărăciei mele de după 1916, sunt eu. Aş fi putut să mă îmbogăţesc, şi pentru că nu am făcut-o mă încearcă o remuşcare a cărei profunzime nu aş putea-o descrie.

Refăcusem în 1912 cunoştinţă cu B[ogdan] P[iteşti]. Ne-am legat repede. Mă duceam să-l văd foarte des; după moartea tatălui meu mi-a împrumutat cu foarte mare bună-voinţă bani. Era un farsor, destul de ieftin, dacă nu stereotip, pretinzând a fi în acelaşi timp anarhist şi catolic, fanfaron al viciului contra-naturii, cu toate că era neputincios şi infirm, amator de artă foarte îndoielnic şi câtuşi de puţin cunoscător, şi înainte de toate escroc, dar un escroc grosolan şi naiv, de vreme ce căzuse în laţ de nu ştiu câte zeci de ori, niţel cam peste tot, şi fusese expulzat. Coabita cu o mizerabilă creatură, A. K., o tânără poloneză detracată, vulgară, necioplită şi ordinară, lipsită de caracter şi de demnitate, de educaţie şi de instrucţie şi care sexualiceşte mi-a inspirat multă vreme o vie repulsie. B[ogdan] P[iteşti] pusese să fie fotografiată în haine de tânăr şi în costumul Evei. B[ogdan] P[iteşti] care obţinuse la repezeală, graţie favorii lui Grigore Cantacuzino, o afacere grasă, primi de la acesta ziarul *Seara*, care dădu în tărbacă, fără cruţare, muşcător, într-un chip deşuchiat şi burlesc, pe toţi cei pe care Cantacuzino îi onora cu neprie-

tenia sau cu antipatia lui; adică pe toţi conservatorii-democraţi, ministrul meu îndeosebi şi patronii băncii Blank. Ultimii, de conivenţă cu poliţia, îi întind o cursă grosolană în care animalul cade în plin, este arestat, judecat şi condamnat la nouă luni de închisoare.

Câteva luni mai târziu, în toamna lui 1913, încetez fără vreun motiv serios să-l văd pe B[ogdan] P[iteşti]. Cred că data la care a încetat să apară *Seara* nu e prea îndepărtată de aceea a demisiei mele din postul de şef de cabinet. Dacă din punctul de vedere al distincţiilor, rezultatele au fost *mărunte* — imbecilul de Ciorăneanu a apucat în acelaşi interval de timp cinci cravate de comandor şi două plăci de mare ofiţer, pe care Take Ionescu le-a solicitat personal pentru şeful său de cabinet — din punct de vedere material, au fost nule. Atunci când ministrul meu a dispus de fondurile cabinetului său, n-a vrut să îmi dea nimic, probabil pentru că avusesem naivitatea de a-i împrumuta, într-o seară a lui noiembrie 1912, cei şapte sute de lei pe care îi căutase înzadar o zi întreagă.

În 1915 am reînnodat relaţiile cu B[ogdan] P[iteşti], de-a dreptul. În timp ce eu, după demisia mea, trecusem prin momente foarte dificile, până ce tot Uhrynowsky mi-a procurat locul de corespondent al agenţiei *Milli* (după aceea *Asmanli*), pe care l-am păstrat timp de opt luni, B[ogdan] P[iteşti] făcea o afacere care depăşea tot ce îndrăznise să viseze în acest domeniu şi care mi-a dovedit cu prisosinţă cât de departe poate merge stupiditatea nemţilor. Pe el îl tocmiră pentru opera lor de propagandă în România şi-l păstrează ca atare, chiar după ce condamnarea lui rămâne definitivă. Aceasta e oare faimoasa lor „Realpolitik“? Primea de la Erzberger două sute de mii de lei pe lună şi, din banii care îi trec astfel prin mâini, o bună parte îi rămân. Cumpără case, terenuri, două automobile, tablouri, obiecte de artă, subscrise ca un brav gogoman la împrumutul naţional, la emiteri de

acţiuni. Refrenul lui e: „România? — păi este ţara unde curg laptele şi mierea".

Curgeau, ce e drept, însă numai pentru reptilele presei şi rechinii politici liberali. Datorită trecerii pe timp de noapte a unui impozant convoi de muniţii au putut rezista Dardanelele. În jurul meu, vedeam inşi, mari şi mici, învârtind sume grase. Iar eu, eu ce făceam? Cu mijloace modice, dar judicios folosite, duceam o viaţă frivolă, fadă şi falsă. Membru al unui club de marcă, cinând în marile restaurante, luând seara o sticlă de bere müncheneză, sau cafeaua cu Kirsch, circulând numai în trăsură, frecventând numai persoane distinse, chiar printre ticăloşi, ca de exemplu ministrul de Interne Morţun, care îmi oferea întotdeauna un pahar de Porto, spre a-i ţine companie când, serile, cina la *Capşa*, în cofetărie, cu o ceaşcă de ciocolată, Morţun, fericitul beneficiar al convoiului destinat Dardanelelor. Când „dulcile ape" turceşti ale agenţiei au secat, am început să împrumut bani de la B[ogdan] P[iteşti], care se executa totdeauna cu promptitudine. Şi pentru fiecare mie astfel dobândită semnam o poliţă, cu totul nouă sau mai degrabă zece, dacă nu unsprezece. Au dispărut cu toatele, şi după câte mi-a spus văduva lui B[ogdan] P[iteşti], ea le-ar fi distrus, la moartea soţului ei. Unica lor urmă a rămas în registrele de socoteli ale lui B[ogdan] P[iteşti]; sora lui mi-a zvârlit o vorbă, acum zece ani, dar lucrurile au rămas aşa, fără să mai vină vreodată vorba de ele. Cu toate că reduse de catastrofa leului la a treizeci şi doua parte din valoare, plata lor m-ar fi împovărat totuşi, şi apoi înseamnă tot atâţea bani luaţi înapoi de la inamic.

1934

Bucureşti, 10 ianuarie 1934 — Mari încercări şi vicisitudini au făcut multă vreme din viaţa mea un calvar: singur, fără nici o avere, fără rude, fără aliaţi, fără prieteni, fără relaţii utile şi

pe deasupra împovărat şi împresurat de duşmani, am fost silit să dau o bătălie grea. Am ieşit din ea neatins şi de două ori mai călit. În momentele cele mai critice, am păstrat credinţa în Dumnezeu şi încrederea în mine şi, din amor propriu şi din demnitate, nu m-am gândit niciodată să-mi pun capăt zilelor, spre a nu umili printr-un gest laş o dată mai mult stirpea mea care a aşteptat poate de la mine înălţarea de care predecesorii mei cunoscuţi au lipsit-o.

La data când scriu aceasta, sunt zece ani şi şapte luni fără opt zile de când mă aflu în stare seniorială şi voi rămâne astfel până la moarte. Dar, conştient şi intenţionat, prin chiar faptul dobândirii averii, a fost virtual decretată stingerea stirpei mele, aşa cum însuşi o hotărâsem mai dinainte, pentru a o cruţa în viitor de afronturile pe care soarta întocmai ca şi propria-mi inadvertenţă mi le-au impus într-un moment al vieţii mele şi prin care descendenţa mea n-ar fi avut poate puterea şi răbdarea de a trece.

N-am vrut să-mi iau răspunderea în faţa lui Dumnezeu. Totuşi, în împrejurarea morţii tragice a ultimului duce de la Trémoïlle, aprofundându-i genealogia, am făcut constatarea că străbunicul său, ca şi fratele acestuia, s-au căsătorit la vârsta de şasezeci şi şase de ani şi au avut copii. Şi m-am gândit că aceasta ar putea să mi se întâmple şi mie şi, tot ca ei, să mor puţin după aceea. Progenitura mea n-ar rămâne, desigur, ca mine; ar avea bani, case, moşii, dar i-ar lipsi totuşi direcţia, disciplina, principiile şi metoda pe care, din instinct, prin meditaţie, prin studiu şi prin experienţă, progresiv, mi le-am însuşit. Anume, spre a-i cruţa multe rătăciri, greşeli şi înfrângeri am întocmit această lege de familie, ale cărei dispoziţiuni pot să-i slujească de sfat şi de călăuză.

Bucureşti, 29 aprilie 1934 — A patruzeci şi noua aniversare a naşterii mele a fost tristă şi din acea zi — au trecut treizeci şi patru de atunci — trec printr-o cumplită criză morală. Starea

mea sufletească este probabil aceea a oamenilor care îşi simt sfârşitul apropiat şi nu mai nădăjduiesc în ziua de mâine. Socotind bine, ce-mi mai rămâne să sper? Timpul trece atât de repede şi atât de vid. Ah! Să fi ştiut...

Choiseul, ministrul, a scris că regretul este inutil. A greşit mult. Regretul este fratele geamăn al experienţei. Am din belşug şi dintr-unul şi din cealaltă şi e unicul capital pe care l-am agonisit pentru zilele bătrâneţii mele, zile pe care voi începe curând să le socotesc în lipsuri şi amărăciune.

În amurg, izolat acasă, noaptea, în preumblările mele singuratice, îmi judec trecutul, mă judec pe mine însumi, cu asprime. Şi mă întreb la ce mi-a servit inteligenţa mea, dacă am avut-o, când mi-a condus atât de rău luntrea. Atunci când am văzut că totul mi se împotrivea, de ce mi-am stat împotrivă eu însumi? Fost-am, inconştient, propriul meu duşman, printr-un soi de instinct de autodistrugere, de unde a venit această inexplicabilă lipsă de iniţiativă şi de dinamism, cum se potriveşte ea cu toate celelalte însuşiri preţioase şi rare, cu superioritatea ce nu-mi poate fi contestată? E adevărat că şi norocul m-a favorizat puţin, fiind faţă de mine pasiv.

Se află pe bulevardul Carol 61, colţ cu strada Olari, o locuinţă particulară cu un etaj şi cu subsolul înălţat. Nu ştiu pentru ce casa aceasta care nu are nimic extraordinar îmi plăcea atât de mult acum douăzeci şi doi de ani, încât îmi spuneam că dacă mi s-ar întâmpla să fac o afacere frumoasă, aş încerca să o cumpăr. În serile acestea din urmă, trecând prin faţa ei, mi-am amintit-o şi am găsit că are cu mine nu numai o singură asemănare. Ca şi mine e demodată, puţin şubrezită şi rău îngrijită. Şi m-am gândit, de asemenea, cum se schimbă gusturile. Când locuiam la periferie, într-o odăiţă prăpădită, în fundul unei curţi foarte înguste, visam la o casă mare, în centrul oraşului, pe bulevarde, iar acum, când stau într-un apartament luxos şi confortabil în centrul oraşului, am nostalgia unei căsuţe

modeste de mahala, dar care să fie a mea, cu balsaminele mele, cu smochinii mei, cu leandrii mei, cu verbina şi lămâii mei. Şi nu mi-o iert deloc că n-am avut-o. Ar fi preţuit pentru mine cât un palat, iar grădina ei cât acelea ale vilei Pallavicini sau cele din Isola-Bella. De câte frământări şi suferinţi nu m-ar fi ferit o astfel de micuţă proprietate!

Nu mi-o iert. E un caz de conştiinţă rar, dacă nu unic şi foarte complicat, pe care îl cercetez cu cea mai adâncă amărăciune.

Stirpea m-a înşelat şi eu am înşelat-o aşijderi.

Ca heraldist înăscut şi înverşunat, am avut foarte de timpuriu pasiunea decoraţiilor; la vârsta de patrusprezece ani le cunoşteam pe toate şi le desenasem cu de-amănuntul în caietul meu de fizică. De aceea mi se şi pare că nu e greşit să te străduieşti a le obţine. Dacă nişte suverani nu s-au sfiit să solicite Ordine[1], pentru ce m-aş fi ruşinat eu? Căpităneanu chiar mi-a spus că şi copilului care nu plânge nu i se dă să sugă. Şi m-am pus pe lucru. Şi de data aceasta împrejurările m-au favorizat de minune, prilejurile când ai posibilitatea de a obţine decoraţii fiind tot atât de rare, pe cât de gingaşe sunt mijloacele de a determina să fii propus. După demersuri abile, care m-au făcut să văd cât de eficace poate să fie ajutorul inteligent şi devotat al unui prieten — vreau să vorbesc de Rudolf Uhrynowsky — şi după o aşteptare înfrigurată de opt luni, tot pe când eram la Ministerul Lucrărilor Publice, la 10/24 VII (joi), am primit brevetul şi însemnele Ordinului imperial rus al Sfintei Ana, de clasa a doua. Din punct de vedere protocolar, faţă de situaţia mea oficială, nu se putea o decoraţie mai înaltă şi mai decorativă. Când mă gândesc că, puţin după numirea mea în minister, mi-aş fi satisfăcut ambiţia cu micuţa Cruce a Sfântului Stanislau, de clasa a treia, cu prilejul vizitei marelui duce Nicolai Mihailovici!

---

[1] Ferdinand de Coburg, Lâna de aur, a Austriei.

La 29.IV.12, aflându-mă cu tatăl meu la Dragoslăveni, ne-am dus să vedem, aproape de Plăineşti, locul unde trebuia să se ridice monumentul marelui Suvorov, care zdrobise aci, la 11.X.1789, armata turcă. Soclul era pus, un bătrân semănând cu Tolstoi lucra la el. Statuia ecvestră a sosit din Rusia în anul următor şi s-a înapoiat acolo după alţi trei ani. La inaugurarea acestui monument (6.XI.13), am fost propus de către şambelanul şi consilierul de stat Boris Arseniev, însărcinatul cu afaceri la Bucureşti şi mai pe urmă vice-guvernator al Basarabiei.

Dintre puţinele slăbiciuni pe care le-am avut <nu le număr printre ele pe acelea la care m-au silit împrejurările>, nu mi-o reproşez decât pe jumătate pe aceea pentru decoraţii. În acest domeniu, norocul nu mi-a surâs: afară de cravata Sfintei Ana, a Rusiei, celelalte, fără a excepta crucea de cavaler a Legiunii de onoare, n-au cine ştie ce preţ. Nu mă nefericesc:

În noiembrie 1912, m-aş fi mulţumit pe deplin cu micuţa cruce a Sfântului Stanislau, în mai 1914 aveam cravata Sfintei Ana.

Dacă mi s-ar întâmpla acelaşi lucru cu Roza albă, Coroana României, Cristul sau Steaua Polară, ale căror cravate mi-au scăpat pe rând?

1935

La scurtă vreme după ce reîncepusem să-l frecventez pe B[ogdan] P[iteşti], acesta cade grav bolnav — şi era în ajunul unei operaţii. Amanta lui, cu care fusesem fără întrerupere în foarte buni termeni, începuse să mă dezonoreze cu intimitatea ei şi să mă lege tot mai strâns de viaţa ei. Pe scurt, moartea lui B[ogdan] P[iteşti] n-ar fi lăsat-o tocmai pe caldarâm; izbutise să-şi cumpere o urâţenie de căscioară; nu voia să se mulţumească doar cu atât de puţin şi-mi destăinui intenţia de a şterpeli, dacă tipul ei ar fi crăpat, banii pe care îi ţinea după cum obişnuia, la el — aproape, susţinea ea, un sfert de milion — şi ne înţeleseserăm ca ea să mi-l încredinţeze, ca să fie la adăpost. B[ogdan] P[iteşti] scăpă de la moarte. Ne legarăm şi

mai mult şi, când la începutul lui 1916, B[ogdan] P[iteşti], pe care fondurile ce le storcea de la propaganda germană nu-l săturau, se hotărî să se ducă în persoană la Berlin, spre a încerca să obţină un spor, depuse, prin metresa lui, toate insistenţile spre a mă decide să îi însoţesc. În felul acesta am fost pentru a patra oară la Berlin.

Bucureşti, 21 februarie 1935 — Parcurgând cartea lui Zweig despre *Vindecarea prin spirit*, am avut, acum opt zile, revelaţia că superioritatea mea intelectuală, intuiţia, experienţa mea şi forţele latente care zac în mine cer, spre a fi puse în valoare, o terapeutică a moralului şi a voinţei mele, ce trebuie să înceapă printr-o reacţie împotriva obsesiei trecutului meu, cu amintirile lui. Dar înainte de a purcede întru aceasta, voi arunca pentru ultima oară o privire, privire puţin duioasă, înapoi.

Am fost foarte multă vreme, sub aparenţe calme, un neliniştit şi un iritat, mai sunt, deşi mult mai puţin, încă, socotesc ca în curând să nu mai fiu deloc. Împiedicat a face o frumoasă carieră normală, constrâns a duce, cea mai mare parte a timpului, o viaţă diametral opusă celei pentru care mă simţeam făcut, contrariat şi neînţeles, n-am putut să mă realizez decât sporadic până la vârsta de cincizeci de ani. Am fost condamnat să trăiesc în sărăcie, eu care mai mult decât oricare altul eram născut spre a fi bogat şi spre a mă bucura din belşug şi cu sagacitate totodată de tot ceea ce frumoasa civilizaţie şi confortul ei pot oferi. Şi totuşi n-am făcut nimic spre a ajunge, iar când am avut prilejul, l-am pierdut în chip stupid.

„Cutare ar fi milionar
Ah! tu eşti Motschild, allo?!"

Bietul Champsaur! La 22.XII.34 ne părăsea şi bunul maestru, a cărui lecţie bună n-am ştiut să mi-o reamintesc la momentul potrivit.

Bucureşti, 25 februarie 1935 — Ideea de a mă constrânge să urmez studiile universitare de drept în Germania a fost, la tatăl meu, o sminteală mai mult. Sarcina ar fi fost pentru mine dublă: să învăţ nu numai materia, ci, de asemenea, şi limba în care aceasta era profesată sau scrisă. Studiile nu mi-ar fi slujit, de altfel, la mare lucru. Acel: „Ah! Doamne, să fi studiat!" nu ţine deloc în cazul meu. Şcoala hoinărelii pe care am făcut-o la Berlin mi-a fost de mai mare folos. Un an de solitudine şi de izolare la ţară ca şi la Bucureşti, şi care a fost în acelaşi timp un an climateric, mi-a îngăduit să mă consacru unei introspecţii în fiinţa mea şi unei introspecţii în trecutul meu, pe cât de stăruitoare şi de profunde cu putinţă. Am judecat astfel treizeci de ani din viaţa mea. Ei bine! în afara câtorva slăbiciuni, pe care mi le reproşez cu tărie şi în afara unei semi-inconsecvenţe tranzacţionale la care am fost multă vreme silit să mă resemnez, nu a existat la mine o evoluţie, şi acum, în pragul unei jumătăţi de secol de existenţă, am redevenit, cu sporul experienţei a treizeci de ani, cel de acum treizeci de ani. Nimic n-a putut să-l înfrângă pe obstinatul pe care împrejurările l-au împins în adâncurile mele, însă fără a-l răpune. Mult timp m-am lăsat în voia valurilor, apoi mi-am revenit, m-am aruncat în ele, iar acum, despovărat şi desferecat, înot împotriva curentului, spintecând apa. Şi dacă stăruiesc a evoca Berlinul din urmă cu treizeci de ani, o fac fiindcă în cadra lui stă prinsă imaginea tânărului în pragul celor douăzeci de ani ai săi. Care renaşte acum în mine.

25 februarie (urmare)*:* Cele două şederi precedente la Berlin (XI.1904-V.1905 şi vara lui 1907) — a treia oară nu stătusem decât câteva zile, la moartea tatălui meu — mi-au lăsat, mai cu seamă prima, amintiri de neşters, cu toate că deşarte şi care merită neapărat o degresiune.

La sfârşitul anului 1904, tatăl meu a părăsit Bucureştii,

spre a se instala cu familia sa — soţie şi trei copii — la Berlin. Uimirea, chiar a celor care îl ţineau de nebun, a fost, se înţelege, puternică, dar ea s-ar fi prefăcut cu siguranţă în stupoare dacă s-ar fi ştiut că avea în acea epocă drept avere strict ceea ce i-a ajuns ca să trăiască foarte mediocru în jur de zece luni — la întoarcerea sa în Bucureşti, în 1905, n-a roşit să se adreseze legaţiei României, şi pe deasupra în van, ca să-l repatrieze! Pretindea să se bizuie pe beneficiile pe care i le-ar fi raportat, eventual, o piesă de teatru a cărei acţiune s-ar fi petrecut în Germania! şi al cărei personaj principal s-ar fi numit „Kri Benthaler“ (!), piesă pe care Mite Kremnitz ar fi tradus-o în nemţeşte şi care a şi rămas în starea unui vag proiect. În realitate, conta pe moştenirea averii soră-sii din care ciupise mai dinainte şi pe care, ca un veritabil pungaş, o convinsese să transforme testamentul, frustrându-şi astfel propriii copii. Şi de asemenea, socotea probabil că aceştia nu l-ar fi costat nimic. Când m-am dus să mă înscriu la Facultatea de drept din Berlin, cum mă trimisese fără un pfennig, am plătit prosteşte, din demnitate, cele optzeci de mărci necesare şi ca să le capăt îndărăt, m-am înţeles cu tânărul Kremnitz să spună că acesta din urmă mi le împrumutase. (Puţin a lipsit ca aşa-zisul împrumutător să nu o creadă şi el şi să procedeze în consecință, când tatăl meu i-a dat banii). Nu pot să uit tonul dezamăgit şi melancolic cu care acesta exclama atunci: „păi, ca să înveţi, trebuie, oare, parale?“ Inconştienţa lui în această privinţă depăşea orice margine: altădată, când acelaşi Kremnitz voia să mă atragă într-o societate de derbedei ca şi el, aşa zicând ca să facem excursii, scrimă, în realitate ca să bem, cum mă sustrăgeam cu prudenţă, tata, care, dimpotrivă, mă împingea să accept, îmi ceru motivul refuzului şi se miră iarăşi când îi spusei că toate acestea costau bani şi că nu aveam, ceea ce nu era întru totul adevărat, însă mica mea rezervă de aur, pe care am avut-o în timpul întregii mele tinereţi, până

la vârsta de douăzeci şi cinci de ani, o destinam plătirii cu ce să acopăr deficitul de hrană: aceea care era acasă pentru toată lumea — cât priveşte carnea, mult sub raţia pe care o dau zilnic fiecăreia dintre cele două pisici ale mele — de abia dacă mi-ar fi ajuns numai mie, rupt de foame şi mistuit de clima Berlinului. Atunci am început să beau alcool — liqueururi dulci, câteodată rachiu amar de ienupere, punch cu Bourgogne sau cu ananas, la Erven Lucas Bols, şi Aquavit ordinar acasă, unde, în lipsa vinului, m-am obişnuit în sfârşit cu berea, după ce încercasem zadarnic până atunci; am trecut de două ori prin München, fără ca măcar să o gust, şi, printr-o ironie a lucrurilor, din toate băuturile, tocmai berea bavareză îmi place mai mult, însă de la fericitele vremuri din 1916, doar în 1928 am mai băut două sticle de Loewenbräu, la hotelul *Royal* din San-Remo.

CUPRINS

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

Debutul epic al lui Mateiu I. Caragiale datează din 1924 cu Remember*, povestea unui exotic şi misterios sir Aubrey de Vere, asemănător lorzilor pictaţi de Van Dyck şi Van der Foes; cunoscut într-un muzeu din Berlin, tânărul dispare într-o tragedie nedezlegată, dar al cărei mister ar putea fi homosexualitatea. Povestirea e remarcabilă prin gravitatea tonului, prin cadenţa stilului somptuos, doct şi nobil. Nu un roman este opera de maturitate a scriitorului,* Craii de Curtea-Veche *(1929), ci evocarea lirică a unei epoci de descompunere morală. Craii sunt Pantazi, Paşadia şi l-am trece printre dânşii şi pe însuşi povestitorul, cu un rol echivoc pe perpetuu invitat, observator, nu fără a trăda şi o adeziune sufletească integrală faţă de purulenţa morală zugrăvită cu mult patetism liric. Atât Paşadia cât şi Pantazi sunt exemplare de decadenţă levantină sau exotici, oameni de mare intelectualitate sau numai de rafinament bogaţi, cu o viaţă aventuroasă şi plină de taine trecute, sibariţi, cu vinele arse de nevoia luxurii. Nutrind pentru unul „evlavie“ şi pentru celălalt o „slăbiciune“, povestitorul se face istoriograful solemn al unor „simpozioane“, pornite „platonician“ şi degenerate apoi în simplă destrăbălare, cu nevoia absolută a degradării; pe lângă aceste elemente de descompunere rafinată, în care orientul se îmbină cu lunga obişnuinţă a occidentului, se adaugă desfrâul mitocan al lui Pirgu, produs naţional ce prosperă într-o abjecţie fără reflexe aurii, şi care, în fond, nu reprezintă o decadenţă şi un sfârşit de rasă (ca familia Arnotenilor), ci un punct de plecare şi de ascensiune socială. Întreaga această zugrăvire a unei mari mizerii morale nu este făcută cu repulsie sau în sentimentul unei satire sociale, ci cu gravitatea unui ton solemn, aulic, pompos, nu lipsit de convingere şi de adeziune. Ceea ce înnobilează oarecum zugrăvirea acestui putregai social este marele talent al scriitorului, calitatea stilului său somptuos, liric, pitoresc, fosforescenţa decadentă a limbii, în amestecul de imagini*

poetice, de cuvinte arhaice, de demnitate de expresie, cu trivialităţi verbale căutate anume — într-o concepţie bizată ca întreaga personalitate a acestui colorat şi steril scriitor de decadenţă.

Eugen LOVINESCU, Mateiu I. Caragiale, *în E. Lovinescu,* Scrieri 6, Istoria literaturii române contemporane 1900–1937, *ediţie de Eugen Simion, B., Editura Minerva, 1975, p.256–257*

În poezii de o factură parnasiană savantă Mateiu I. Caragiale, fiul dramaturgului [...], îşi caută înfrigurat strămoşii pe care îi credea aristocraţi. Vedea pe fanariotul indolent şi mândru de spiţa lui, sau mai departe pe barbarul fără nume alergând pe câmpiile acestui pământ: „Sunt seri, spre toamnă, adânci şi strălucite/ Ce luminându-mi negura-amintirii/ Trezesc în mine suflete-adormite. //Demult, încât cad pradă amăgirii,/ Când Cerul pârguit la zări cuprinde/ Purpura toată, şi toţi trandafirii.“

Naraţiunea Craii de Curtea-Veche *a avut de la început admiratori fanatici. „Craii“ sunt nişte stricaţi subţiri, amestec de murdărie şi sublim, cel puţin întrucât priveşte pe Paşadia şi Pantazi. Suntem în Bucureştii semi-balcanici, semi-occidentali, unde fineţa cea mai înaintată se amestecă cu înjurătura şi pofta grosolană. Limba însăşi e caracteristica: „dat în Paşte“, „brambura“, „avea cârlig“, „lapoş“, „guguştiuc“, „o ţii aşa ca gaia maţu, la gard am prins-o, la gard am legat-o. Vous devenez agaçant avec vos Arnoteanu; mai dă-i... Voyons, il faut être sérveux“. Eroii au gusturi execrabile. Pirgu umblă „cu o desculţă borţoasă în luna a noua“ şi are un limbaj de desfrânat: „a fost di granda, era să fete pe mine“, „La mai mare, solzoşia ta... al nostru eşti. Umbli să-ţi laşi lapţii cu folos. Bre, cum te mai înfigeai în undiţă la Mascina, o luaseşi pe coarda razachie, cu sacâz dulce, uşor.*

...Dacă vezi însă că ridică coada, nu te pierde, ia-o înainte oblu, berbeceşte, ca până la iarnă să te văz crap îmblănit.“ Din toată scrierea se desprinde o savoare ciudată. Mateiu Caragiale este şi el promotor al balcanismului literar, acel amestec gras de expresii măscăricioase, de impulsiuni lascive, de conştiinţă a unei eredităţi aventuroase şi triburi, totul purificat şi văzut mai de sus de o inteligenţă superioară. Citatul enigmatic din Biblia latină stă alături de „era dat în Paşte“, într-un amestec fastuos cu o curte turcească. Autobiografia lui Pantazi este remarcabilă tocmai prin strania îmbinare de Orient şi Occident. Contrastul din firea lui Pantazi, luxul din casa lui Paşadia alături de înclinarea lui pentru interiorul abject, toate acestea tratate cu un instinct fin al culorilor, documentează asupra hibridităţii unei societăţi.

Mateiu Caragiale este un poet şi scrierea lui valorează prin ceea ce sugeră. Realitatea se transfigurează, devine fantastică şi un fel de nelinişte de Edgar Poe agită pe aceste secături ale vechii capitale române. De aceea scriitorul trebuie pus mai degrabă în grupul suprarealiştilor, dată fiind atenţia lui pentru elementul inefabil ancestral, aparţinând fondului obscur.

George CĂLINESCU, Mateiu I. Caragiale, *în* Istoria literaturii române. Compendiu, *Editura Litera, Chişinău 1997, p. 353-355*

[...] Omul a izbutit să se ascundă aproape pe de-a întregul în artist, şi amintirea lui este menită să reţie numai chipul poetului muzician care a topit din nou, în tainicele lui retorte, limba aspră a gloatelor pentru a distila un suc mai dulce, cu puteri vrăjite şi răscolitoare. [...]

Comparaţia cu Alexandru Macedonski n-ar fi nepotrivită, deşi acesta din urmă n-a dispreţuit totdeauna să se amestece în tumultul evenimentelor sociale şi politice, pe când Mateiu Caragiale preferă să rămână în cercul ferecat al ascezei lui artistice. [...] După cum s-a observat, uneori marea conştiinţă literară a lui I. L. Caragiale a trecut în fiul său Mateiu. Cultul formei deplin închegate, concepţia artei ca sistem închis şi rezistent faţă de forţele anarhice ale realităţii s-a perpetuat astfel prin două generaţii ale aceleiaşi familii şi a întocmit o scurtă dinastie de autocraţi estetici. Atât de mare era pasiunea pentru formă a lui Mateiu Ion Caragiale încât el putea admira o întocmire perfectă de cuvinte fără nici o considerare pentru valorile afective topite în înţelesul lor. [...].

Fără îndoială că Mateiu Ion Caragiale n-a dorit să fie altceva decât artist şi că suprema sa năzuinţă a fost să ascundă pe om sub chipul poetului muzician care a acordat într-un chip nou instrumentul limbii noastre, făcându-l să răsune cu melodii vrăjite şi răscolitoare. Dar artistul l-a ascuns pe om numai după ce l-a absorbit. Căci autorul Crailor de Curtea-Veche *nu făcea parte din caregoria acelor scriitori de formulă obiectivă care, după expresia lui Flaubert, „pot descrie mai bine sentimentele ce nu le-au încercat niciodată“.*

Un curent de lirism trece prin temeliile întregei sale opere. Chiar în versurile tinereţii sale, cuprinzând evocarea unor figuri din trecut, simţim uneori că poetul se reprezintă pe sine. Cât despre celelalte producţii pe care ni le-a lăsat, nuvela Remember *şi scurtul roman* Craii de Curtea-Veche*, ele sunt povestiri debitate la persoana întâi, în care mai toţi eroii izolează şi dezvoltă câte una din însuşirile felului de a fi al povestitorului, prezent şi prin atmosfera care învăluie întregul.*

Atât Remember*, cât şi* Craii de Curtea-Veche *sunt povestiri de noapte. Eroii lor încep să trăiască abia după ce se lasă umbrele serii o viaţă mişcată*

de porniri demonice. Nimeni n-a descris mai bine noaptea oraşelor mari în care, protejaţi de întuneric şi mister, oamenii se trezesc la forme de existenţă comprimate şi reduse de limita zilei.

[...] S-ar putea spune că dacă Paşadia reprezintă blestemul lumii sale, Pantazi înfăţişează răscumpărarea ei estetică. Unul se năruie prin intensitatea acelei uri în care se cuvine a recunoaşte vechile instincte de ferocitate ale clasei sale, în timp ce celălalt se salvează prin bun-gust şi contemplaţie. De altfel, întreaga povestire a Crailor de Curtea-Veche *este clădită pe schema unei ierarhii morale de o desăvârşită limpezime. Criteriul care funcţionează indicând treptele şi valorile este împrumutat întru totul unei etici nobiliare. Oamenii sunt mai buni sau mai răi după cum sunt mai mult sau mai puţin orgolioşi. [...]. Este o vedere esenţială a lui Mateiu Caragiale ideea că nobleţea unui ins se măsoară după gradul orgoliului său. Aplicând-o la propria lui viaţă a proslăvit-o în opera sa şi a folosit-o în edificarea unei opere de o perfectă coerenţă în structura ei etică.[...] Din atitudinea acestui scriitor ne vorbeşte o surdă mizantropie şi o rară putere de a dispreţui.*

Opera de prozator a lui Mateiu Ion Caragiale este o mare minume a limbii noastre. [...] Ceea ce a văzut Mateiu Ion Caragiale cu adevărat şi a resimţit cu o rară intensitate este noaptea. Noaptea în toate nuanţele şi stările ei. [...]

Iar acest ochi care reţine mult se îndreaptă şi asupra oamenilor pentru a-i evoca în detaliile lor fizice, în particularităţile chipului, ale atitudinii şi îmbrăcămintei lor. Lumea exterioară există pentru acest scriitor într-o măsură nespus mai mare decât pentru I. L. Caragiale, pe care nu-l interesează decât omul şi numai întrucât vorbeşte şi se mişcă. Oamenii lui Mateiu Caragiale trăiesc însă cu fizionomii caracteristice printre lucruri care le răsfrâng şi parcă le comentează. Ideea „mediului" dobândeşte astfel în literatura lui Mateiu Caragiale o funcţiune deosebită de aceea pe care o avea la scriitorii realişti [...] „Mediul" povestirilor lui Mateiu Caragiale este ca un personagiu mut şi nemişcat, care anunţă pe acela elocvent şi mobil, care trebuie să apară. [...]

Mateiu Caragiale a fost un mare iubitor de cuvinte. Stilist sobru şi concentrat, cu toată bogăţia plastică a detaliilor pe care dorea să le noteze, de dragul termenului propriu se ducea să-l caute în vechiul fond arhaic al limbii sau în acele dependente de grecisme sau turcisme, puţin folosite de alţi scriitori contemporani. Mai ales în expresia dispreţului, fondul său lingvistic este neistovit.[...]

Oameni şi lucruri, sunete şi amintiri trimit în sufletul scriitorului acea sugestie seducătoare a cărei putere este cu atât mai mare cu cât originea şi felul

ei de a lucra rămân necunoscute. Încins de vraja aparenţelor, scrisul lui Mateiu Caragiale o revarsă asupra noastră. Peste interesul concepţiilor şi independent chiar de forţa plastică a viziunii, proza lui Mateiu Caragiale emană contagiunea unui farmec neîntrecut. Poate că o parte din raţiunea acestei forţe care atrage, reţine şi covârşeşte stă în calitatea artei stilistice a scriitorului. Armonia legănată a largilor perioade, lina lor încatenare în vaste structuri au o calitate prin excelenţă muzicală. Căci acesta a fost în primul rând Mateiu Caragiale: un poet muzician a cărui artă cu puteri vrăjite şi răscolitoare alcătuieşte una din cuceririle cele mai preţioase ale literaturii noastre mai noi.

Armonia bogată a stilului său răsună ca o orchestră întreagă. Ecoul perioadelor lui ne învăluie ca o atmosferă. Pe linia unui gând lămurit cresc îmbelşugate arborescenţe de cuvinte, de imagini şi asociaţii de idei întocmind până la urmă o figură complexă, dar limpede în toate articulaţiile. Mai ales atunci când instrumentul său simfonic se acordă pentru a intona lauda sau evlavia, căci firea sa altfel atât de aplecată spre dispreţ ştie să se închine şi să venereze, cântecul său dobândeşte greutatea şi elanul stăpânit al imnurilor. Căci sunt în paginile lui Mateiu Caragiale mai multe imnuri adresate naturii şi trecutului, nobleţii şi frumuseţii. Numai cine poate să le asculte cu reculegere poate avea măsura darului pe care ni l-a făcut Mateiu Caragiale şi a recunoştinţei cu care îi suntem îndatoraţi.

Tudor VIANU, Mateiu I. Caragiale, *în* Scriitori români (III), *colecţia „BPT“, B., 1971 Editura Minerva, p. 170, 171, 173, 174, 176, 178, 179–182.*

Elementele cunoscute ale prozei fantaziste sunt sporite cu aporturi noi şi grupate într-o sinteză personală de scrisul lui Mateiu I. Caragiale. Dacă am vrea să stabilim o legătură între Mateiu Caragiale şi tatăl său, marele Ion Luca, ar trebui să ne referim în opera acestuia din urmă la sectorul ei fantastic şi pitoresc, în care iau loc povestiri precum Calul dracului *sau* Kir Ianulea. *Un filon nou, necunoscut lui Ion Luca, alimentează în tot cazul creaţia lui Mateiu şi acesta este „estetismul“ din care el extrage profunzimea imagistică, pictura lucrurilor, aluzia artistică, expresia sentimentelor stranii. În* Remember*, nuvelă din 1924, unde ni se povesteşte sumbra şi enigmatica întâmplare a tânărului lord Aubrey de Vere, care îşi găseşte moartea într-una din nopţile încărcate de păcat ale Berlinului de altădată, eroul povestirii îi apare autorului ca o imagine coborâtă din portretele lui Van Dyck sau Vandes-Faës. Farmecul nordic al*

acestei figuri ieşea cu atât mai bine în relief, când povestitorului i se întâmpla să-l întâlnească într-o rachierie neerlandeză, adevărat decor din pânzele unui Ruysdaël, Van-Brouwer sau Van-der-Hoogh, o încăpere îngustă şi cam întunecoasă, asemeni unei locuinţe de burgmaistru sau de staroste de breaslă, cu pereţii căptuşiţi cu blane de stejar afumat şi cu poliţe pe care stăteau înşirate năstrape şi ulcioare de Deelft. Visul fantastic al povestirii începe să se ţeasă în acea atmosferă saturată de parfumul băuturilor piperate cu mirodenii din Iava şi Antile sub vraja celor şapte mari safire de Ceylan strălucind în degetele straniului Aubery de Vere. Remember *este o poveste de noapte, ca şi cealaltă scriere a autorului,* Craii de Curtea-Veche*, 1929. Nimeni n-a întrecut pe Mateiu I. Caragiale în descrierea nopţii şi amurgului. Uneori ni se evocă „lina boare a asfinţitului (care) legăna ciucurii purpurii ai trandafirilor agăţaţi pe terasa casei din faţă, purtându-le mireasma până la mine. Seara da însufleţire umbrelor, în oglinzi, tainic, treceau flori." Alteori este noaptea grea, încărcată de păcate [...] Alteori este farmecul neliniştitor al unei ferestre luminate strălucind în noapte [...]. Dar sectorul imagistic al nopţii nu este singurul în care reuşeşte Mateiu Caragiale. Într-o pagină de mare seducţie stilistică, pe care o împrumutăm* Crailor de Curtea-Veche*, Pantazi îşi povesteşte călătoriile lui şi ceea ce autorul însuşi numeşte „trâmba de vedenii" a acestei naraţiuni, merită să ne reţină. Este mai întâi peisajiul romantic cu ruini [...].*

[...] Îmbelşugatele pagini [...] conţin ca o chinteşenţă a descripţionismului exotic, aşa cum de la Alecsandri şi Iorga nimeni n-a mai încercat, sunt compuse cu mijloace de evocare în acelaşi timp romantice prin profuziunea culorii, dar şi clasice prin mulţimea epitetelor generale: „ruine semeţe, lung freamăt, locuri triste, lina tăcere" etc. şi prin armonioasele cadenţe oratorice ale perioadelor ample bine echilibrate. Elev al lui Anghel Demetriescu, al cărui învăţământ va fi fost operant nu numai în latura remarcată a interesului pentru istoria naţională [...], temperament paseist în mai multe feluri, complicându-se să reînvie ceva din fastul stilistic al momentului lui Odobescu, Mateiu I. Caragiale ne vorbeşte desigur şi prin reluarea vechilor şi nobilelor procedee ale retoricei clasice, în care a turnat un conţinut romantic prin culoare şi modern prin straniul sentimentelor încercate.

Tabloul se complică mai mult considerând mai de aproape opera capitală a lui Mateiu Caragiale. Craii de Curtea-Veche *este o încercare de restituţie a vechiului regim în declin, construit pe opoziţia simetrică a două categorii:*

vechea aristocraţie, în faza ei de disoluţie boemă şi estetă, perpetuând amintirile de trufie ale sângelui cuceritor, a anticelor „stirpe“ domnitoare, după cum sună cuvântul deseori şi în mod caracteristic, într-o viziune a istoriei care aminteşte pe Gobineau, lume reprezentată prin Paşadia şi Pantazi apoi lumea nouă înfăţişată printr-un exemplar infam, numit Pirgu, asociat marilor orgii şi intenselor visări ale precedenţilor, poate din obscura atracţie a acestuia către tipul superior de umanitate, dar mai sigur din pornirea amarnică şi deznădăjduită a acestui tip de a degusta în tovărăşia infamă spectacolul apusului său tragic şi măreţ. Ce este nobil şi trufaş este bun; ce este plebeian şi laş, este rău. Acest maniheism moral, în spiritul nu numai al lui Gobineanu, dar şi al unui Nietzsche, se rezolvă în apoteoza visului gnomic, povestit cu grandoare către sfârşitul cărţii, frumos moment al prozei fantaziste, în care Craii de Curtea-Veche*, Paşadia şi Pantazi, împreună cu autorul, întreprind călătoria din urmă, pe punţile arcuite spre Eternitate, precedaţi de danţul scălămbăiat al lui Pirgu: „... Răscumpăraţi prin trufe, aveam să ne redobândim înaltele locuri“. Dar acestui maniheism moral, distingând limpede între bine şi rău, îi corespunde şi un maniheism al vocabularului, din care scrisul lui Mateiu Caragiale îşi primeşte una din peceţile ei stilistice cele mai izbitoare. Poate nu există o altă operă a literaturii române care, deopotrivă cu* Craii de Curtea-Veche*, să fie construit mai limpede din resursele contrastante ale lexicului. De o parte, noţiunile împrumutate vieţii nobile şi curate a spiritului: „grav“, „nobil“, „pur“, „venust“, „demnitate“, „mărinimie“, „avânt“, „duh“, „nostalgie“, „fermec“ etc., de cealaltă parte, termenii josniciei, ai urâţeniei fizice şi morale, ai viciului şi mişelniciei, culeşi din* argot*-ul mahalalelor sau dintr-un vechi fond de turcisme, care ne aduc curioasa dovadă că vechea influenţă a împrumutat limbii noastre multe din nuanţele dispreţului: „trăsneli“, „toane“, „beteşuguri“, „spurcat“, „scârnav“, „mardeiaşi“, „târfe“, „codoşi“, „ţaţe“, „teleleice“, „sanchiu“, „rable“, „geamale“, „baldâre“, „balcâze“ etc. Puterea de a adora şi aceea de a urî şi, mai cu seamă, de a dispreţui sunt cei doi afluenţi care se varsă în albia* Crailor de Curtea-Veche*. Iată, la câteva pagini unul de altul, portretul eroului mult iubit, al lui Pantazi, şi acela al personajului în care se concentrează toate resentimentele aristocratice ale autorului, Pirgu. Perechea lor este deopotrivă cu aceea a lui Prospero şi Caliban în* Furtuna *lui Shakespeare. Pantazi apare într-un cadru de grădini, ca într-unul din portretele Renaşterii, în care armoniile serii se rostesc încă o dată [...]. Vorbirea înflorită şi savantă de om „adăpat la izvorul tuturor cunoştinţelor“, „împletind în bogata-i ghirlandă noile flori culese din literatura tuturor popoarelor“, sună ca o mizică: „vorbea măsurat şi rar*

împrumutând spuselor cât de neînsemnate farmecul glasului său grav şi cald, pe care ştia să-l mlădieze şi să-l învăluie, să-l urce şi să-l coboare cu o fericită măiestrie. L-am însoţit ascultându-l cu o plăcere crescândă în umbra acelei seri aproape mistice căreia el îi răsfrângea în ochi albastrul adânc şi în întreagă făptura sa liniştea nesfârşită". Pirgu apare într-acestea în tovărăşia lui Paşadia, „mai tânăr mult (decât acesta), coclit însă şi buhav, (legănând) pe nişte picioare subţiri arcuite în afară o burtică ascuţită, oglindea pe faţa-i rânjitoare şi botoasă josnicia cea mai murdară. Cel dintâi, foarte rece, îşi rotise încet privirea posomorâtă pe deasupra capetelor, celui de al doilea îi jucau fără astâmpăr ochişorii reci şi reflectaţi sclipind de vicleană răutate. În tot, impresia ce o da acesta din urmă era numai în paguba lui, iar alăturarea de domnul cel trufaş făcea să-i reiasă şi mai respingătoare mutra obraznică de marţafoi." Şi când în grupul eteroclit, Craii de Curtea-Veche *încep să depene firul visărilor lor de esteţi, din vremea Craiului-Soare, cu Berwick, la Kehl şi cu Coigny la Guastalla, din aceea a „dulceţii traiului", la Hevrenhausen, la Schönbrunn şi la Ermitage, când craii se războiau pentru Rameau şi pentru Gluck, Pirgu le taie vorba sastisit: „Ia mai lăsaţi, nene, ciubucele astea, să mai vorbim şi de muieri". Acele care îi trebuiau lui Pirgu, manifestând respingere pentru tot ce e „venust şi pur", erau „femei schiloade, ştirbe, cocoşate sau burtoase şi mai ales peste măsură de grase şi de trupeşe, huidume şi namile rupând cântarul la Sfântul-Gheorghe, geamale, baldâre, balcâze". Riscul literar al acestei descrieri este compensat prin jocul alternanţelor şi nici un alt scriitor nu l-ar mai putea încerca vreodată, dacă, asemeni lui Mateiu Caragiale, n-ar dispune de puterea ascensiunii lui către înaltele trepte ale fervorii lirice şi de acea virtute a dispreţului care se lasă parcă hipnotizată de ceea ce o stârneşte şi o întărâtă mai aprig.*

Tudor VIANU, XI. Fantaziştii. Mateiu I. Caragiale, *în* Arta prozatorilor români, *B., Editura Minerva, 1981, p.312-314, 315-318.*

[...] Mateiu Caragiale rămâne, în oricare din încercările de viaţă practice sau de litere, artistul care veghează şi se supraveghează, pentru că totul îi este prilej de observaţie, de exaltare a frumosului, de critică socială, la modul său.[...]

Sonetele lui Mateiu Caragiale se disting prin sobrietatea, plină de evocare, a liniilor şi chiar, s-ar putea spune, printr-o concepţie, ce le prezidă pe toate. Căci dacă, în Cronicarul, *de pildă, virulenţa de expresie a analistului se îmblânzeşte şi se înduioşează, când printre umbrele flagelate se iveşte, ca o rază de lună în întuneric, domniţa cu chip*

blond, sau dacă, în Trântorul*, atât de bicisnicul descendent al înaintaşilor glorioşi, scapără totuşi, în caz de primejdie, o scânteie din vitejia şi demnitatea de odinioară, aceste trăsături sunt ceva mai mult de luminile de contrast ale unui zugrav iscusit. Ele ţin de o anume concepţie a poetului, pentru care trecutul, cum aşa de categoric o spune în sonetul liminar* Clio*, nu trebuie căutat în cărţi, care-l sugerează, în amurgul, care aprinde un rug de purpuri, în norii din pragul genunilor cereşti şi care par pajere încleştate de zgripţorii din basme, în murmurul stejarilor, stârnit de furtună, şi la umbra cărora muza istoriei îl îndeamnă să se aşeze şi să asculte: „Dar ceaţa serii îneacă trioanele de jar. /Atunci mergi de te-aşează sub un bătrân stejar,/ Ascultă mândrul freamăt ce-n el deşteaptă vântul, // Ca-n obositu-ţi suflet de vrajă răzvrătiţi,/ Când negrul văl al nopţii înfăşură pământul,/ În geamăt să tresalte străbunii adormiţi."[...]*

Cariera de prozator a lui Mateiu Caragiale, aceea ce va dura şi va face întotdeauna deliciul amatorilor de proză cu rare esenţe aromate, urcă la nuvela din 1921, Remember*, deşi implicaţia planurilor de creaţie, cum se deduce din cele câteva date din „cronologie", pe de o parte, şi desăvârşirea stilistică, pe de alta, răpeşte unui text sau altul dreptul de întâietate. [...]* Remember *e o povestire de atmosferă — şi mai puţin una din acele întâmplări tenebroase, „sub pecetea tainei" cum le proiectează, după sugestiile lui Balzac, Mateiu Caragiale, prin 1930 — atmosferă de reculegere şi poezie a Berlinului, cu galeriile lui de artă, cu adumbrite şi medievale raschierii neerlandeze, cu pâlcuri de copaci bătrâni, modeluri ale pictorilor olandezi, cu magice nopţi înstelate, o atmosferă hipnotică, prin care a trecut ceva din visele halucinante ale lui Gérard de Nerval. [...] Cu astfel de pagini, cu atare atmosferă de viciu şi de vrajă, cu atari zaimfuri de transfigurare, zvârlite cu tot atâtea patrafire de aur, peste realităţile cotidiene şi vulgare, suntem, de fapt, pe drumul întâmpinării* Crailor de Curtea-Veche*, căci* Remember *şi este, cronologic şi estetic, cea mai somptuoasă ridicare de cortină pentru cortegiul romanului amintit, al lui Mateiu Caragiale.*

Redus la ultima expresie, Craii de Curtea-Veche *ar putea fi romanul unei treimi, una şi de o fiinţă, de noctambuli (Paşadia, Pantazi şi povestitorul), epicurieni prin excelenţă, preţuind masa bună, florile, muzica, în aceeaşi măsură cu farmecele trecutului şi ale călătoriilor şi*

pricepuţi să le exalte în înalte dispute, sub ochii unui al patrulea, Gore Pirgu, soi de Caliban de la porţile Orientului, soitariu de rasă în tradiţia celui mai autentic levantism, cu a cărui ascensiune şi apoteoză se şi încheie povestirea. [...] Mateiu Caragiale nu e un om de ştiinţă, cu toate că şi pregătirea sa istorică şi darurile de observator şi lecturile l-ar îndritui, el nu e un pamfletar al metehnelor societăţii ce descrie, nu scuză şi nici nu se înduioşează de soarta eroilor săi, el este cronicarul, n-am zice neutru, însă obiectiv al întâmplărilor pe care le povesteşte. Este în Craii de Curtea-Veche *un balsam ce dă viaţă acestor muribunzi ai unei mult prea prelungite boeme, şi balsamul acesta derivă din chiar arta scriitoricească a autorului, din stilul său bogat în artificii şi nuanţe, un stil care a cunoscut deopotrivă tiparele arhaizant-oratorice ale lui Odobescu, incizia notaţiei şi detaliul pregnant din „momentele" tatălui său, dar şi scrisul de alintări memorialistice ale lui Saint-Simon şi cardinalului de Retz. Opera de prozator, şi îndeosebi viziunea magică din* Craii de Curtea-veche *nu poate fi despărţită de stilul său. Poate că niciodată aforismul lui Buffon, ce identifică pe om cu stilul său sau teoria lui Rémy de Gourmont, după care, între fondul unei opere şi expresia sa stilistică, e un raport de consubstanţialitate nu s-au dovedit mai exacte.[...]*

Trăsături satirice, deci subiective, ce, prin nota lor de excepţie, contrastează şi afirmă caracterul particular al romanului Craii de Curtea-Veche*, este încărcată de poezie, şi operă a unui artist împătimit de mirajele expresiei artistice. Graţie lor, acestor podoabe ce biruie veacurile, romanul lui Mateiu Caragiale se situează printre capodoperele epicei noastre contemporane.*

PERPESSICIUS, Prefaţă, *în Mateiu I. Caragiale; Pajere, Remember, Craii de Curtea-Veche, Sub pecetea tainei, „BPT", B., 1965, Editura pentru literatură, p. VII, IX, XI, XIII, XVI.*

Cel mai mare dintre fiii lui Caragiale, Mateiu, [...] a practicat o literatură care, la data când vedea lumina tiparului (nuvela Remember *apare în 1924 şi romanul* Craii de Curtea-Veche *în 1929), părea desuetă, pentru că ţinea prea evident de sfârşitul secolului al XIX-lea, de proza reacţiei antinaturaliste în stil „flamboyant" a lui Barbey d'Aurévilly şi Volliers de l'Isle Adam, pentru că era înrudită ca atmosferă cu morbideţea poeziei lui Poe, Baudelaire şi a simboliştilor, fiind stăpânită de o asemănătoare atracţie către raţionamentul culturilor intrate în decadenţă, către exotism şi extravaganţă. Versurile autorului, publicate*

în Viaţa românească *încă înainte de război, şi adunate apoi în volum sub titlul* Pajere *(1936), trădau, prin înclinaţia lor spre somptuos, spre stilizarea hieratică a icoanelor din trecut (*Prohodul războinicului, Călugăriţa, Aspra, Domniţa, Cronicarul *etc.), aceeaşi filiaţie. Totuşi, proza lui Mateiu Caragiale prezintă un deosebit interes, deoarece, alcătuită dintr-o împletire ciudată de proiecţii tulburi, evocări nostalgice ale aristocraticului veac optsprezece, evaziuni în lumea imaginaţiei, pasiuni pentru artificios şi poze distinse, cu observaţii ascuţit realiste, înverşunări critice rare şi inegalate plasticităţi expresive, e, paradoxal, foarte nouă şi anticipează o formulă originală de naraţiune criptică, aluzivă, care va fi publicată mult mai târziu.*

Autorul a nutrit tot timpul o bizară dorinţă de a-şi căuta ascendenţe nobiliare, s-a ocupat de heraldică, a vânat mereu ordine şi titluri.

În jurnalul lui nota cu adâncă satisfacţie clipa când deasupra proprietăţii de la Sionu a reuşit să înalţe culorile „casei" sale, „verde şi galben". Bătrânul Caragiale îi ironiza fără cruţare aceste gusturi, amintindu-i că se trage din plăcintari albanezi şi invocând, ca dovadă incontestabilă a faptului, forma turtită pe care o aveau capetele tuturor membrilor familiei. [...]

În jurul figurii lui Mateiu Caragiale, datorită atât bizareriei omului, cât şi caracterului straniu al operei sale, s-a creat o adevărată legendă. Ea îi atribuie un loc cu totul aparte în literatura noastră, aşezându-l în rând cu cei mai străluciţi dintre reprezentanţii acesteia. Realitatea e că Mateiu Caragiale n-a exercitat o întinsă influenţă asupra dezvoltării prozei româneşti din vremea sa. El rămâne un autor singular, din caregoria celora pe care-i preţuia eroul lui J. K. Huysmans, Des Esseintes, estetul rafinat, amator de cărţi rare şi de pânze bizare. [...]

Tot ce scrie el stă sub pecetea tainei. Presimţirea lucrului tulbure, ascuns, nedivulgabil îl apropie de întâmplările pe care le povesteşte, dar nu pentru a le elucida misterul, ci dimpotrivă, pentru a-l spori.

Scriitorul stârneşte curiozităţi, flutură promisiuni ale unor revelaţii uluitoare, dar se opreşte brusc în pragul dezlegărilor, refuzând să calce mai departe, cu aerul omului care se teme de aflarea adevărului. O mărturiseşte, de altfel, în Remember*, unde întreaga istorisire înaintează încercuind mereu cu volute tot mai strânse secretul lorzilor Aubrey de Vere, misterul existenţei sale duble, taina acelei nopţi stranii mirosind a păcat, la capătul căreia cadavrul strălucitorului dandy e pescuit din Sprea,*

străpuns de un pumnal şi cu faţa arsă de acizi. Când cineva încearcă să-i lămurească efectiv ce s-a întâmplat, Mateiu îl împiedică: „L-am oprit scurt: nu ţin să aflu nimic. Şi cum se uita uimit la mine, neştiind ce să priceapă, am apăsat pe cuvântul din urmă, rostindu-l de mai multe ori... Îţi va părea ciudat — am urmat — dar, după mine, unei istorii frumuseţea îi stă numai în partea ei de taină, dacă i-o dezvălui, găsesc că îşi pierde tot farmecul."

Tehnica autorului este de a lăsa glosabile în permanenţă lucrurile. Avem doar iluzia că naraţiunea ne-a adus în mână, prin desfăşurarea ei, un fir al misterului. În loc să ne scoată la lumină, dimpotrivă, acesta ne trage mai afund în labirintul interpretărilor fără sfârşit.

Lucrurile se întâmplă astfel pentru că istorisirea nu se mişcă niciodată într-un singur plan. Faptele n-au numai sensul lor imediat, ci şi altul simbolic. Personajele de asemenea, iar autorul nu cruţă nici un efort ca să ne-o amintească mereu. Prima realitate secretă pe care pare că ţinteşte să o apropie aluziv opera lui Mateiu Caragiale este de ordin social. Lumea lui trădează o complicitate infamantă a mai tuturor indivizilor, înfrăţiţi deasupra rangului şi averii în practica anumitor vicii infernale, asupra cărora se păstrează de obicei o tăcere jenantă.[...]

Universul acesta saturnian se presimte undeva pe aproape, şi Mateiu ne face să-l zărim o clipă, luminându-se ca o gură de iad la căderea trăsnetului.

Altă realitate criptică, pe care face să o vizeze romanul, priveşte însăşi desfăşurarea istoriei. Mentalitatea unei clase pe cale de dispariţie autorul şi-o însuşeşte şi o proiectează asupra întregii vieţi, deformându-i acesteia sensul desfăşurării în spirit premonitiv. Dincolo de întâmplările propriu-zise s-ar prezenta aici involuţia unei lumi. Toate cad, se degradează, merg îndărăt pe scara timpului.

Veacul e urât şi de neasemuit cu celelalte care l-au precedat.[...] Eroii cărţii mai duc o viaţă sibarită, însă la un nivel coborât, agonic. Circuitul ei e patul, masa copioasă, tripoul, discuţia rafinată şi inutilă, din când în când, apoi iar patul, masa, tripoul...

În oameni şi în lucruri trăieşte un mort al distrucţiei. Nimic nu scapă neatins de „stricăciune".[...]

În ordine simbolică, romanul dă impresia a viza şi un plan mistico-ezoteric. Începe cu o „întâmpinare“ şi sfârşeşte cu un „asfinţit“ al crailor. Cuprinde un capitol intitulat Cele trei hagealâcuri*, sub care sunt înţelese formele de evaziune şi, cine ştie, poate de mântuire, practicate de eroii lui Mateiu, adică dezerţiunea lor în spaţiu, în timp şi în desfrâu. Craii călătoresc conduşi nu de steaua din scripturi, ci de abjectul Pirgu. [...]*

S-ar zice că o operaţie de magie neagră a întors cursul lucrurilor. Mateiu sugerează ideea aceasta mereu. Curţile vechi în Pajere *par adormite „ca de o vrajă“. [...] Pirgu slujeşte „soartei“ ca „unealtă de dezalcătuire şi de nimicire“. În visul lui Mateiu, asfinţitul crailor apare ca o expiaţie.*

O poartă se deschide până şi direct către interpretările ocultiste.

În Craii de Curtea-Veche*, numele celor mai multe personaje încep cu litera P: Paşadia, Pantazi, Pirgu, Pena, Pomponel, Păuna, Pepi, Priţipeasca, Pulcheria, Papura Jilava etc.*

Curios e însă că, în ciuda evidentelor precauţii pe care autorul şi le ia, lectura operei sale lasă o senzaţie surdă de mistificare. Există o idee care se insinuează încet la citirea şi recitirea Crailor. *Mateiu n-ar avea atât vocaţia adevărată a detectării tainelor, pe cât posedă tehnica născocirii lor. [...] Senzaţia aceasta vine din surprinderea efortului pe care îl depune scriitorul de a fi enigmatic cu orice preţ. Prea se justifică, prea îşi creează o „estetică“ a tainei.*

G. Călinescu a observat că însăşi masca aristocratică pe care şi-o compusese Mateiu prezenta semne suspecte. [...]

În contrast violent cu natura criptică, încărcată cu simboluri, stilizată şi stranie a acestei proze, apar o precizie, o violenţă, o incivitate critică a ei nebănuite, de o teribilă precizie realistă. Omul care părea pierdut în visări galeşe se relevă un observator lucid, pictorul prerafaelit, un caricaturist înzestrat cu creionul neiertător al lui Daumier, poetul „mult nobil şi grav“ al „pajerelor“, „ordinelor“ şi „quintelor manueline“, stăpânul unui limbaj de batjocură unic prin savoarea lui popular-orientală.

Dintr-o lume de fantasme descindem astfel în plină realitate. Se iveşte în literatura lui Mateiu Caragiale o zonă a vieţii sociale, explorată pentru întâia oară la noi cu succes. E vorba de acea ambianţă umană care amesteca în exerciţiul viciilor şi al violenţei clasele de sus cu drojdia

societăţii. [...] Craii, pe un plan al existenţei lor, sunt nevoiţi — cu alte cuvinte — să participe la un soi de „democraţie a stricăciunii". Cadrul şi tipologia ei le fixează, ca nimeni altul, Mateiu Caragiale. [...]

Literatura lui Mateiu Caragiale trăieşte prin urmare, sub două formule artistice deosebite. Aceasta s-a observat, mai de mult, discutându-se înrudirile spirituale (P. Constantinescu) şi deosebirile (Vl. Streinu) dintre bătrânul Caragiale şi fiul său. Opera lui Mateiu trădează, evident, o intenţie de a se opune literaturii lui I. L. Caragiale. Acesta rămânea în materie de artă credincios principiilor clasicismului. Ochiul său căuta în jur tipologii clasificabile. Măsura lui era bunul-simţ şi concizia, calitate către care tindea în scris cu stăruinţă maximă. Mateiu, dimpotrivă, mărturiseşte o atracţie specială pentru excepţiile morale. Pe el îl interesează tocmai acea umanitate care iese din clasificaţii prin ciudăţenie, şi arta lui e a artificialităţii somptuoase.

Estetica autorului Crailor ... *aparţine romanticilor şi simboliştilor, pe care îi lua în derâdere bătrânul Caragiale. Nu numai că se arăta fascinat, ca ei, de lumea închipuirii, şi practica, asemeni lor, evaziunea în timp şi în spaţiu cu o mare voluptate, dar Mateiu înţelegea să le îmbrăţişeze înclinaţiile până şi în ordinea senzorială, făcând apel la simţul nuanţelor inefabile şi pătrunzând, ca Baudelaire, în pădurea de simboluri a naturii pe urmele parfumurilor. [...]*

Mateiu are, ca şi bătrânul Caragiale, gustul satirei. Oricât încearcă să se ţină numai în societatea „mult nobilă şi gravă" a crailor, nu-l rabdă inima să nu se năpustească din când în când şi asupra lumii de care şi-a bătut joc părintele său.

Impulsul realist e însă la Mateiu mai puternic. Datele experienţei nemijlocite de viaţă îl tiranizează, şi ideea de a le schimba n-o acceptă, oricât de dispus se arată să se piardă în visări adânci. Şi atunci refuză pur şi simplu să afle ceea ce presimte sau poate chiar ştie că i-ar mânji cu noroi ficţiunile pe care le-a creat atât de greu. De aici tehnica tainei. *Mateiu se mistifică singur permanent, relatările sale respectând parţial datele realităţii, dar ocolind înspăimântate, din cadrul ei, acele aspecte care ar îneca în sordid lumea* Pagerelor. *Decât să mintă, biograful „Crailor" preferă să nu vorbească despre anumite lucruri. Arta lui este de a integra aceste tăceri precaute în artificialul evocării somptuoase, pe care a pornit să o facă. Şi ele devin taine,*

mistere, enigme de nepătruns, secrete nedivulgabile. Partea mai puţin originală a operei lui Mateiu Caragiale, se observă astăzi, aparţine literaturii sale de evaziune, practicată — cum se pare — nu atât dintr-o pornire naturală, cât din dorinţa de a contraveni principiilor estetice pe care le-a preţuit tatăl său. [...] Partea rămasă uimitor de vie e cea caragialiană, ancorată în real şi stăpânită de gustul caricaturii. [...]

Aliajul permanent de elemente antitetice conferă însă acea ciudăţenie tulburătoare prozei lui Mateiu. Ea se aseamănă cu o mărturie smulsă anevoie, printre dezlegări limitate şi retractări pline de spaimă. Remember *ca şi* Craii de Curtea-Veche *par scrise sub regimul unei siluiri interioare, cu o fantastică obstinaţie. E poate şi explicaţia relativei sterilităţi a scriitorului.*

În ordinea adevăratei sale nobleţe, aceea a talentului, istoria literară îi va păstra amintirea sub efigia unei singure imagini: moştenitorul care, la masa de joc, toacă o avere fabuloasă printre subţiri şi albaştri nori de fum de ţigară.

Ovid S. CROHMĂLNICEANU, Proză artistică. Mateiu I. Caragiale..., *în* Literatura română între cele două războaie mondiale, *B., Editura pentru literatură, 1967, p. 563–564, 567–570, 571–572, 573–574, 575, 577–578*

Fără a avea complexitatea inextricabilă a Crailor de Curtea-Veche, *povestirea* Remember, *adevărată artă poetică, reprezintă punctul cel mai de sus al esteticii mateine.[...] Dacă pentru omul normal masca este un mijloc de adaptare, pentru decadent — inadaptabil prin definiţie — masca reprezintă un semn al excepţiei, o mărturisire plastică a fiinţei posedate de frumos. Poate cea mai pură expresie din întreg decadentismul european a acestui jen de confesiune există tocmai în* Remember *[...] În* Remember, *spovedania este numai a naratorului, de aceea şi e în întregime conformă esteticii sale, refăcând realitatea cum îi place, păstrând neştirbite contururile tainei, confesiunea, în timp ce se rosteşte, dintr-un crud estetism, îşi distruge amănuntele ce o susţin, aburind evenimentul şi împingându-l spre tărâmul visului, unde întâmplarea poate fi reluată, perfecţionată necontenit, din ce în ce mai depărtată, deci inventată, iar nu trăită: artă, şi nu realitate. Pe*

parcurs, tehnica destăinuirii devine însă cu atât mai imperfectă, adică mai puţin voalată şi echivocă, cu cât ea aparţine celorlalte personaje; e adevărat însă că în Craii de Curtea-Veche *misterul îşi păstrează fiinţa din voinţa celui ce, confesându-se, ştie să sporească abil vraja nerevelării prin revelare (e o perfidie ce-l încântă pe naratorul care află o neţărmurită plăcere în faptul de-a se găsi între „două taine ce puse, ca două oglinzi, faţă-n faţă s-adânceau fără sfârşit"). În sens descendent, Caragiale îşi degradează propria estetică a misterului, când în* Sub pecetea tainei, *adoptă tehnica lui Barbey d'Aurevilly; aici enigma rămâne enigmă doar din voinţa unei realităţi ce nu se lasă descifrată până la capăt. La polul opus, în* Remember, *realitatea se dezveleşte singură, dar naratorul, dintr-o incoruptibilă voinţă artistică, o refuză ca atare şi o reîncifrează. De aceea, crepusculul constituie ora prielnică reveriei, ce lesne se preschimbă în fantezie estetică remodelând realul.[...] Această trăire cu două feţe (specific manieristă) structurează întreaga viziune a* Crailor de Curtea-Veche.*[...] De aici şi provine năzuinţa lor exasperată de a fi un altul. În sensul acesta, simbolic, secolul al XVIII-lea nu e numai un veac al rafinamentului cerebral (ca la des Esseintes), ci, în primul rând, un secol anti-clasic, prin care cei trei crai circulă încântaţi „nu pentru vânarea de avuţie sau de măriri, ci numai din nevoia de a fi pururi în neastâmpăr, în mişcare", tot în spirit manierist, speculându-şi dibăcia minţii, ei îşi contemplă mulţumiţi „chipurile înţelepte şi zâmbetele nepătrunse". Producerea nesfârşită de stupoare constituie intenţia secretă a operei.[...]*

G. Călinescu îi reproşează lui Caragiale metoda monografică prin care personajele intră în scenă cu „calificative date de autor"; observaţia este exactă, deşi nuanţa îşi pierde sensul; nu e vorba despre un autor ce-şi comentează opera din afară, ci de un scriitor-personaj, aflat mereu la nivelul celorlalte personaje. Ca şi eroii săi preferaţi, el este un „dandy", care, prin ţinută şi manieră, ţinteşte să fie la înălţimea făpturilor sale, dintre care, altfel, ar fi exclus; în Remember, *aflat într-o situaţie dificilă, naratorul nu uită să-şi remarce imposibilitatea specific dandystă; „adânca mea tulburare n-a putut fi citită din afară". Caragiale reprezintă acel gen de scriitor-dandy, despre care vorbeşte Sartre, şi care provoacă o „ruptură mitică" între el şi clasa socială, ruptură concretizată în gesturile simbolice ale unei aristocratizări spirituale. În aerul de*

„distincţie pudrată peste măsură, impusă şi desuetă — observă Vladimir Streinu despre scriitor — se putea ghici influenţa unui „ancien régime“, aşadar „înţepenirea într-o atitudine de epocă tinzând parcă la funcţii alegorice“. Conflictul dintre Caragiale-tatăl şi Caragiale-fiul, dintre scriitorul burghez, şi cel „aristocrat“, ca şi provocarea lor reciprocă, trebuie privite din această perspectivă. Gestul unei nobile izolări, programatice (înregistrate de altfel în jurnalul „Pepli“, retrăite, refoulement, rupture“), este posibil întrucât însăşi concepţia sa asupra eredităţii o permite.

Ion VARTIC, Mateiu I. Caragiale, *în* Scriitori români, Mic dicţionar, *Editura ştiinţifică şi enciclopedică, B., 1978, p. 126, 128, 130–131*

Conţinutul noţiunii de avatar *— cuvânt ce provine de la sanscritul* avatãra*, care înseamnă* pogorâre*, desemnând de la început diferitele reîncarnări ale lui Vishnu — îşi are momentul său cel mai dens, pe plan literar, într-un romantism târziu. Această numire sanscrită a fost introdusă pe atunci de către Th. Gautier ca titlu al cunoscutului său roman apărut în 1857, şi unde este vorba de diferitele vieţi şi reîncarnări succesive ale aceleiaşi persoane. Tot în acelaşi an, 1857, vede lumina şi* Florile răului *a lui Baudelaire, unde se află integrat sonetul* Viaţa anterioară*, conceput în faza de romantism târziu a poetului. Motivul se mai află prezent în unele din* Himerele *lui Gérard de Nerval, scrise şi ele după 1850 şi publicate laolaltă în 1854. Este drept că el, încă cu mult înainte, într-o* Fantezie *din 1831, evocă chipul acelei „blonde cu ochi negri“ pe care o mai văzuse poate, „într-o altă existenţă“ ce i-a rămas în amintire. Totuşi, motivul* avatar*-ului îşi cucereşte o mai largă răspândire doar ulterior, în amintita fază târzie a romantismului. Printre alţi interpreţi ai săi, proeminează figura lui Emeric Madách, cu* Tragedia Omului*, cu acel veşnic Adam, care renaşte continuu de la începutul până la sfârşitul lumii (1862). În sfârşit, nu mai puţin strălucit se arată Eminescu cu* Memento mori*, cu* Archaeus*, cu* Avatarii faraonului Tlà *şi cu* Sărmanul Dionis.

O dată cu trecerea acestei perioade motivul avatar*-ului se arată numai rar şi sporadic în expresiile de valoare ale altor literaturi. La noi, însă, s-a întâmplat cu totul altfel. Literatura română este poate unica în Europa,*

unde acest motiv s-a perpetuat de peste o sută de ani într-un lanţ neîntrerupt de forme noi şi originale, aflându-se continuu prezent la atâţia din marii noştri scriitori. [...]

Mai puţin important, deşi integrat tot într-o creaţie genială, se arată şi motivul urmărit de noi în Craii de Curtea-Veche *a lui Mateiu Caragiale. [...] Cu o ambiguitate în care autorul se complăcea adesea, el confirmă că ideea de a fi avut „cândva şi alte întrupări“ ar indica doar „eresul“ unuia din „crai“, al lui Paşadia. În fond, însă, Mateiu Caragiale descoperă sub masca abia obiectivată a eroilor săi tot atâtea ipostaze ale propriei sale fiinţe. Aşa încât atât de straniul Paşadia, cu acea „puternică... viziune“ a sa, nu alcătuia decât mediul transparent prin care se lăsa văzut însuşi autorul romanului.*

Acest personaj îi atrage în avatar-*ul întrevăzut de el şi pe ceilalţi doi eroi ai naraţiunii. Astfel, ni se deschide scena unui aristocratic şi aventuros veac al XVIII-lea euporean, în care ei sunt trei nobili cavaleri de Malta. Închişi în matricea unui asemenea avatar,* Craii de Curtea-Veche *relevă o trăsătură vizibil originală. Mai întâi, la toţi ceilalţi scriitori români — cu excepţia lui Bacovia, în a cărui* Lacustră *procedeul ar fi fost cu neputinţă — propriile întrupări anterioare sau cele ale personajelor apar* nominalizate. *În al doilea rând, spaţiul ambiental al* avatar-*ului lor se vede precis* identificat, *adică stabilit printr-o anumită localizare. La Mateiu Caragiale, dimpotrivă, totul decurge vag. Cei trei cavaleri de Malta ar umbla parcă mascaţi, înfăţişare cerută de importante misiuni secrete, aşa încât ne fac să le ignorăm numele. În al doilea rând, aceste eminenţe cenuşii ale epocii, care se pare că ştiu să tragă sfori în serviciul clandestin al cutăruia sau cutăruia, nu trăiesc într-un loc anumit, ci rătăcesc pe tot cuprinsul Europei, în drum spre diferite curţi monarhice şi înalt ecleziastice, sau pe la reşedinţele oamenilor iluştri ai epocii. În fond sunt nişte aventurieri de mare clasă, în legătură cu care am putea vorbi de specia* avatar-*ului* vagant, *deosebit de cel* itinerant *al lui N. Iorga, care indică o rătăcire în* timp, *iar nu în* spaţiu, *ca la Mateiu Caragiale.*

Autorul nu acordă importanţă nici numelui, nici locului, ci atmosferei pe care cei trei cavaleri o duc pretutindeni cu ei, o atmosferă de voluptăţi subtile, de plăceri ale simţurilor şi totodată de rafinament intelectual. O

dulceaţă a vieţii, o hedonistică gustare a ei îi înconjoară pretutindeni ca o aură îmbălsămată.

*Este, după sonetul (*Avatar *— n.e.) lui Macedonski, a doua apariţie în literatura noastră, a* avatar*-ului cu caracter de estetism epicureic. Între cele două creaţii există, totuşi, o distincţie. La Macedonski, rafinamentul se află însufleţit, poate prea ostentativ, de o notă frustă şi vitală. La Mateiu Caragiale, dimpotrivă, el se păstrează mereu într-o „distinsă" artificialitate, cu nepătrunse ambiguităţi. Primul dintre ei ne proiectează doar un instantaneu furtiv, pe când ultimul, un întreg stil de viaţă. În sfârşit, pe când în sonetul lui Macedonski se aud de departe şi zvonuri de „dezastre", la Mateiu Caragiale asistăm la un înec complet în dulceaţa vieţii aşa încât apusul clasei lor îi găseşte cu totul nepregătiţi.*

Deşi episodic tratat, autorul romanului găseşte în ideea avatar*-ului, poarta ce deschide orizontul unui „artist al vieţii". […]*

Edgar PAPU, Avatarul „avatarului" în literatura română, *Lumini perene, Editura Eminescu, B., 1989, p. 280, 295–296.*

[…] Afectul puternic emotiv al mirării*, precum şi inflexiunea* dubitativă *fără perspectiva vreunei eventuale luminări a acelei esenţe obscure, preconizate de* cunoaşterea luciferică*, constituie cele mai specifice mijloace blagiene de intensificare poetică a tainei. Împreună cu Pârvan, Blaga poate fi considerat ca unul din promotorii enigmei ca motiv literar în perioada interbelică.*

Şi totuşi, nu ei sunt primii ilustratori ai acestui motiv, ci Mateiu Caragiale, care încă de pe la începutul secolului, îi premerge. Ne gândim la ciclul de poeme Pajere*, inaugurat din 1904 cu poemul* Curţile vechi. *Este adevărat, totuşi, că marea pondere a creaţiei lui Mateiu Caragiale, inclusiv în sensul enigmei, se iveşte abia în perioada interbelică şi numai după debuturile celorlalţi doi contemporani ai săi.*

De fapt, există cu ei unele analogii frapante. Ca şi la ambii literaţi. […] motivul enigmei îşi descoperă şi la Mateiu Caragiale punctul de plecare în frecventarea câte unui domeniu de cultură umanistă.[…] La Pârvan a fost arheologia, considerată în impactul ei cu fragmentarile vestigii antice, iar la Blaga postularea unui „orizont al

misterului", care se va cristaliza mai târziu în sistemul epistemologic al cunoaşterii luciferice. *La rândul ei, specialitatea umanistă care a stimulat cultivarea enigmei în cazul lui Mateiu Caragiale a fost heraldică.[...]*

În orice caz raportul heraldică-enigmă *îşi află o explicaţie în totul plauzibilă, şi printr-însa se poate pătrunde şi la nucleul atât al concepţiei cât şi al artei lui Mateiu Caragiale.*

Înseşi titlurile sale ne indică asociaţii, analogii, sau aluzii heraldice. *Primul din aceste titluri, şi anume* Pajere*, întăreşte de la început constatarea noastră. [...] Faptul în sine n-ar avea nici o semnificaţie deosebită în ceea ce ne priveşte dacă o bună jumătate din poemele ciclului* Pajere *n-ar cuprinde cuvintele* taină*,* tainic *şi* tăinuit*. Aproape toate aceste poeme-stampe, cu iz de veche istorie românească, nu sunt altceva decât lumini instantanee, cufundate imediat în întuneric de enigmă.*

Fenomenul se continuă culminant în mai târzia sa creaţie interbelică. Titlul Remember *exprimă şi el, la rândul său, detaliul unei închipuiri heraldice.[...] Ca şi în cazul* Pajerelor*, titlul acestei a doua creaţii a sale evocă tot o întruchipare heraldică. Iar aceasta se asociază cu sugestia aceleiaşi taine pecetluite.*

Şi aici, ca şi în Pajere*, termenul taină se mişcă amplu în toată gama ipostazelor şi referirilor sale [...].* Remember *este un adevărat poem al enigmei, desprins, dacă se poate spune, dintr-un fel de trăire heraldică, trăire pe care ne-o comunică însuşi titlul.[...] Prin urmare, în însăşi experienţa sa personală Mateiu Caragiale conexează ideea ascunderii, a feririi, a amuţirii, idee concretizată prin veşmântul criptic al limbii latine cu o proprie creaţie heraldică.[...]*

În această ordine am spune că viziunea heraldică se poate defini drept tainica hieratizare ce pluteşte deasupra miezurilor vieţii, extrăgându-le acestora nobila chintesenţă, proiectată într-o nebănuită transfigurare.

[...] Mateiu Caragiale ar reprezenta, într-o atare ipoteză, o variantă unică, neaşteptat de originală, a unei dominante trăiri poetice aşa-zise „moderniste", anume lupta dintre stricăciune şi elevaţie, care merge de la Baudelaire până la Arghezi şi mai departe.

Desigur că o certă frecventare a lui Barby d'Aurevilly nu poate fi trecută cu vederea în formaţia sa de cultivator al enigmei. Dar aceasta constituie numai o cristalizare depusă pe parcurs peste originara sa patimă heraldică. Ea dăinuie la Matei Caragiale încă din şcoală. „Din timpul

acesta datează temeinica sa orientare istorică şi heraldică“ *[...] Aici se descoperă punctul de unde a plecat cel mai de seamă poet al enigmei din literatura noastră.[...]*

La Pârvan, Blaga şi Mateiu Caragiale — la fiecare în felul său propriu — enigma este un principiu, *un resort iniţial.[...]*

Edgar PAPU, „Enigma“ în perioada interbelică, *în* Lumini perene, *Editura Eminescu, 1989, p. 326, 328, 330.*

Faptul că Mateiu Caragiale [...] nu şi-a adunat poeziile scrise între 1904 şi 1913, nu mai multe de 20, în volum în timpul vieţii (i s-au cules postum sub titlul Pajere*), deşi la apariţie în revista* Viaţa Românească *l-au entuziasmat pe Panait Cerna şi l-au bucurat pe tatăl său natural care nu-şi punea nădejdi în el (i-ar fi zis: „N-ai să fii nimic“ şi „Te înşeli amarnic bizuindu-te chiar pe cel mai mic sprijin din partea mea“, cum notează în 1931), e poate semnul că le socotea el însuşi simple exerciţii ce nu puteau rivaliza cu marile producţii ale epocii, cu neasemuitele* Flori sacre *ale lui Macedonski, spre a da un singur exemplu. Într-una din cele mai vechi poezii, datată 1904, evoca în forma sonetului* Curţile vechi*: „Adânc ca de o vrajă par ele adormite, /Pe iaz visează-ostrovul de sălcii despletite,/ Nu tremură o frunză, nu mişcă fir de iarbă, //Şi-n tăinuita culă, ţinând priviri viclene,/ Zâmbesc către domniţe boieri cu lungă barbă,/ Purtând pe naltă cucă surguci cu mândre pene.“*

Alte evocări, precum Călugăriţa, Boierul, Aspra, Înţeleptul, Cronicarul, Domniţa *şi îndeosebi* Trântorul, *cu portretul fanariotului becisnic, cu antereu, metanii, işlic şi hanger, seamănă în chip izbitor icoanelor din* Sonete patriarhale *de D. Teleor. Din* Singurătatea, *cu un epigraf din* Casanova *de Seingalt („Charme divine de mes loisirs, Solitude que tu m'est chère“) de reţinut mărturisirea unei „păgâne semeţii“: „Afară de trufie nimic n-avut-am sfânt“.*

Încă de la 28 de ani Mateiu I. Caragiale părăsi pentru totdeauna poezia, spre a se consacra prozei. De abia în 1921 publică în revista Viaţa românească *o nuvelă de numai 20 de pagini,* Remember, *apărută în volum separat în 1924. Este istoria unui tânăr englez, sir Aubrey de Vere, ce umblă noaptea pe străzile Berlinului sulemenit în albastru şi odată, travestit în femeie, ars pe faţă, înjunghiat şi aruncat*

în apa Spreei, nu se ştie pentru ce. „Îţi va părea ciudat, zice autorul, dar după mine unei istorii frumuseţea îi stă numai în partea ei de taină fără sfârşit, dacă i-o desvălui, găsesc că îşi pierde tot farmecul". Perpessicius presupunea că Aubrey de Vere e o anagramă aproximativă din numele lui Barbey d'Aurevilly.[...]

Craii de Curtea-Veche*, opera prin care Mateiu I. Caragiale s-a impus, a apărut în* Gândirea *între 1926 şi 1928, apoi în 1929. Cartea nu poartă menţiunea roman şi este o suită de evocări sau portrete de crai, adică de dandy valahi, falşi voievozi, boemi dezmăţaţi, asemenea unui grec, Melanos, mergând prin Bucureşti cu cucă de domn pe cap, călare pe măgar, la mazilirea lui Grigore Ghica, însoţit de o ceată de cheflii, după o anecdotă publicată de I. L. Caragiale în* Vatra. *Unul e Paşadia, din neamul Măgurenilor, care pentru a se înălţa în ranguri n-au ocolit crima, intelectual dezabuzat, istoric erudit şi rafinat, purtând însă tarele provenienţei sale de venetic, nemulţumit cu ce-i oferise ţara de adopţiune. Altul, Pantazi, e urmaşul unor piraţi, al lui Zuani cel Roşu, împătimit de călătorii, nobil dezamăgit sentimental, visând frumuseţea. Acestor îngeri căzuţi, damnaţi, trufaşului cinic Paşadia şi orgoliosului neliniştit Pantazi, împinşi de o forţă obscură pe panta desfrâului, li se alătură autorul în intenţia de a scrie un „roman de moravuri bucureştene." Mateiu I. Caragiale e cel de-al treilea crai, cum nu se sfieşte să mărturisească sigur. Pantazi, zice el, „mi-aducea uneori aminte de acel tânăr englez a cărui tristă istorie (*Remember*) am scris-o." Drept martor şi călăuză pentru isprăvile pe care craii le întreprind serveşte secătura de Pirgu, prezentat ca as al destrăbălărilor, amic întâi al lui Paşadia, apoi şi al celorlalţi doi, mijlocitorul tuturor abjecţilor, adevărat agent al pierzării. În mâna lui Pirgu, craii devin nişte păpuşi de vicleim [...]*

Pirgu conduce pe cei trei în bolgia plăcerilor din cea mai deocheată casă bucureşteană, casa „adevăraţilor Arnoteni", tripou, cârciumă şi bordel, prilej pentru autor de a înfăţişa o lume imundă, ce a parcurs întreaga scară a degradării morale până la cea mai îngrozitoare murdărie. Pictura în stil decadent a acestei atmosfere de viciu şi perdiţie, într-un limbaj încărcat de savori lexicale, dă cărţii lui Mateiu I. Caragiale un farmec unic, ferit de trivialitate prin nobleţea savantă a desenului şi poezia neasemuită a spovedaniei. De altfel, care pot fi

înţeleşi şi ca exponenţi ai naratorului par porniţi în căutarea lor înşişi, în spaţiu, în timp şi în viaţă, hotărâţi de a se mântui prin acceptarea voluntară pe pământ a muncilor purgatoriului sau chiar ale internului. Paşadia sucombă în braţele Raşelicăi Nahmanson, femeia lipitoare, Pantazi pierde pe Ilinca Arnoteanu, acest crin din mocirlă, ca altădată pe Wanda, predestinat să rămână cavaler rătăcitor, supravieţuieşte doar scriitorul prin creaţia şi demonul său, Pirgu [...]

Într-adevăr, însoţindu-l, scriitorul află despre urmaşii marelui vornic Barbu Arnoteanu, despre Sultana, nebuna care latră la lună, mama lui Maiorică, stăpânul casei, şi sora lui vitregă, Pulcheria, despre soţia lui Maiorică, Elvira, şi cele două fete ale ei, trupeşa Mima şi tembela Tiţa, cotoşmanele şi armăsăroaicele, ca şi despre Masinca Drânceanu, „divina ţaţă." Simpla observaţie n-ar fi fost totuşi de-ajuns spre a transcrie apostrofa lui Pirgu, dacă Mateiu n-ar fi moştenit geniul autorului lui Kir Ianulea [...].

Autorul îşi justifică gustul pentru o astfel de lume cu un citat din Raymond Poincaré, fostul preşedinte al Franţei: „Que voulez-vous, nous sommes ici aux portes de l'Orient, où tout est pris à la légère..."[...].

Alexandru PIRU, Mateiu I. Caragiale, *în* Istoria literaturii române de la început până azi, *Editura Univers, B., 1981, p. 386–390.*